

მწიგნობარნი

330365-11
3011901133

1610/09
2003

'03

Handwritten Georgian text from a manuscript, showing two pages of dense script in a historical style.

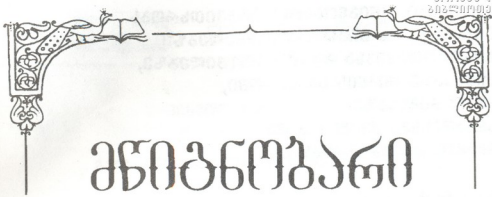
საქართველოს
ხელმოწერების
სამსახური

K 238.068
3

საქართველოს
ხელმოწერების

F 80556
3

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

მნივნობარი

'03

საქართველოს
ილია ჭავჭავაძის
სახელობის
მნივნობართა
ასოციაციის
ყოველწლიური
აღმანახი

გამოდის
1980 წლიდან

თბილისი
2003

**ალმანახი „მნიგნობარი“ მოგვითხრობს
ნიგნებსა და ნიგნის შემქმნელებზე,
ბიბლიოთეკებსა და ბიბლიოფილებზე,
ქიზაბაზე ნიგნის სამყაროში,
ქველ ნიგნებზე,
სხვადასხვა ქვეყნისა და
მხარის მნიგნობრებზე.**

მთავარი რედაქტორი
ნოდარ ტაბიძე

სარედაქციო საბჭო:
ლალი ავალიანი

ალექსანდრე გვახარიანი

შოთა კოპიაშვილი (პასუხისმგებელი მდივანი)
ლადო მინაშვილი
გივი მიქაძე
ლია ნადარიშვილი
ნიკოლოზ ნახუცრიშვილი
მიხეილ ქავთარია
მიხეილ ქურდიანი (მთ. რედაქტორის მოადგილე)
პელო ღვლეყვა
როსტომ ჩხეიძე
ზურაბ ჭუმბურიძე

მხატვარი
ანზორ თოდრია

*გარეკანის პირველ გვერდზე: ვახუშტი ბატონიშვილის „საქართველოს
ისტორიის“ ხელნაწერი, 1765 წ. ფოტო შალვა ლეჟავასი.*

© საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მნიგნობართა
ასოციაცია. თბილისი, 2003.

**საქართველოს
ეროვნული
ბიბლიოთეკა**

მიხეილ ქურდიანი

გალაკტიონოლოგიური ეტიუდები

1. შარლ ბოდლერი თუ ასაია?

წიგნში: *გალაკტიონ ტაბიძე*, ლექსები. – ტფ., 1927, დაბეჭდილია ლექსი „რომელი საათია?“ (გვ. 195), დათარიღებული 1914 წლით. ლექსის ბოლო სტროფია:

იყო შარლ ბოდლერი: „მწარე და ძვირფასი
თრობის საათია, ლენის საათია!“
ასე იძლეოდა პასუხს შეკითხვაზე –
რომელი საათია?

25518
ლექსში შარლ ბოდლერის ხსენებამ მკვლევართა ყურადღება სწორედ მისი შემოქმედებისკენ მიმართა: „გალაკტიონის ერთ-ერთ ადრინდელ ლექსში „რომელი საათია?“ (1914) შეიმჩნევა გამოძახილი ბოდლერის ლექსისა „საათი“ და, შესაძლოა, აგრეთვე ლექსების რკალისა „ლვინო“, რომლებშიც ლვინო თავდავიწყების ხერხად არის დასახული“ (*ირაკლი კენტოშვილი*, *გალაკტიონ ტაბიძე და ევროპული ლიტერატურა*. – თბ., მეცნიერება, 1974, გვ. 33).

გალაკტიონ ტაბიძეს ბრჭყალებში აქვს ჩასმული ბოდლერისთვის მიწერილი სიტყვები, რამაც მკითხველს უნდა აფიქრებინოს, რომ საქმე ციტირებასთან აქვს. გენიოსებმა ყოველთვის მეტი იციან, ვიდრე მათმა კომენტატორებმა, ამიტომ, თუმცა ბოდლერის პოეზიაში ასეთი ფრაზა არ დასტურდება, მაინც ვერ გამოიორიცხება რაიმე, სხვა, ჩვენთვის უცნობი, წყაროს არსებობა. ვიდრე ასეთი წყარო მიკვლეული არ იქნება, ბოდლერის „ციტატა“ გალაკტიონის ლექსში

მისტიფიკაციად უნდა ჩაითვალოს.

ჯერ ერთი, გალაკტიონ ტაბიძე თავის სიმბოლისტურ ლექსებში ახდენდა სხვათა ციტირებას, ჩვეულებრივ, ავტორის დაუსახელებლად და, ცხადია, ყოველგვარი ბრჭყალების გარეშე:

მაგალითად: მე გარს მეხვევა მუდამ, იგივე

შენ მიერ ნაზად ნაქსოვი რიდე.

ხალხს მოვშორდები, მაგრამ ლამეებს

სად დავემალო, სად წაუვიდე?

„მწუხარება შენზე“ (1916)

შდრ.: ინოკენტი ანენსკი (1855-1909):

Мне всегда открывается та же

Залитая чернилом страница.

Я уйду от людей, но куда же,

От ночей мне куда схорониться?

„Тоска припоминания“

და სხვ.

ასეთი პოზიცია სიმბოლისტი პოეტებისათვის, საზოგადოდ, არ იყო უცხო, რადგან ისინი განდობილთათვის წერდნენ და არა პროფანებისთვის. განდობილობა კი განსაზღვრულ კულტურულ კონტექსტში ცხოვრებასა და მასში თავისუფალ ორიენტირებას გულისხმობდა ანუ ნიშანთა იმ მნიშვნელობებისა და კომბინირების წესების ცოდნას, რისი მეშვეობითაც პროფანებისათვის სრულიად მიუწვდომელ ფენომენტთან ხდებოდა ზიარება.

მეორეც, გალაკტიონ ტაბიძის მიერ ავტორის დასახელებით ციტირებული ტექსტი და ისიც ხაზგასმით ბრჭყალებში ჩასმული – მისტიფიკაციაა და, როგორ პარადოქსულადაც არ უნდა ჟღერდეს ეს, ასეთად დარჩება მაშინაც, ოდესმე სადმე მისი პირველწყაროც რომ იქნეს მიკვლეული, რადგან ის მისტიფიკაციაა არა ოდენ ტექსტუალურად, არამედ ფუნქციურადაც. და მისი ფუნქცია „რომელი საათია?“-ს ჭეშმარიტი ინსპირატორის, რომელიც, ცხადია, ლექსში დასახელებული არ არის, დაფარვაა, პროფანული მკითხველის ყურადღების გადატანით ლექსში მოხსენიებულ შარლ ბოდლერზე და

მის „ციტატაზე“.

ავტორმა იცის, რომ განდობილი მკითხველი ლექსში ადვილად ამოიცნობს შთაგონების ნამდვილ წყაროს – ესაია წინასწარმეტყველს და მის წინასწარმეტყველებას, კერძოდ, ოცდამეერთე თავს:

6. რადგან ასე მითხრა უფალმა: მოდი, დააყენე დარაჯი, გამოაცხადოს რასაც დაინახავს

7. ხედავს ეტლიონს, დაწყვილებულ ცხენოსნებს, სახედართა ეტლიონს, აქლემების ეტლიონს აკვირდება, გულისყურით აკვირდება.

8. იყვირა მჭვრეტელმა: საყარაულო კოშკზე ვდგავარ, უფალო, დღენიადაც და ჩემს სადარაჯოზე ვარ მთელი ღამეები.

9. აჰა მოდის ეტლიონი, დაწყვილებული ცხენოსნები...

...

11. ... მე მომძახიან სეყირიდან: ყარაულო, ღამის რომელია? ყარაულო, ღამის რომელია?

12. ამბობს ყარაული: დილა დგება და ღამეა მაინც...

გალაკტიონთან:

... ვდგევარ ფანჯარასთან, ღამე არ იცვლება,
მთელი შემოდგომა თავზე დამათია.
ეხლა მხოლოდ სამი იყოს, შეიძლება?
რომელი საათია? რომელი საათია?

სამის, შეიძლება, არის მესამედი,
მაგრამ გაიხედავ, მაინც წყვდიადია,
კივის სადგურიდან ზარი მეცამეტე –
რომელი საათია, რომელი საათია.

ფიქრში გახვეულა ბნელი დერეფანი,
ღამის მეეტლე რომ ვეღარ დაათია...

თვალსაჩინოებისათვის სიტუაციური და ლექსიკური პარალელების გამოყოფაც შეიძლება:

1) ესაია: ყარაულო, ღამის რომელია? ყარაულო, ღამის რომე-

ლია? (იგულისხმება ღამის რომელი საათია? და ეს კითხვა მხოლოდ ერთდგობა ორჯერ).

გალაკტიონი: რომელი საათია? რომელი საათია? (ეს კითხვა ორ-ორჯერ გამეორებული რეფრენად გასდევს ლექსს).

2) *ესაია:* დილა დგება და ღამეა მაინც...

გალაკტიონი: სამის, შეიძლება, არის მესამედი, მაგრამ გაიხედავ, მაინც წყვილიაღია.

ესაიაც და გალაკტიონიც დღე-ღამის ზუსტად ერთსა და იმავე დროზე ლაპარაკობენ – ეს არის Tertia Vigilia – „მესამე სადარაჯო [დრო]“. რომის ჯარში, ისევე როგორც იუდეაში, ღამე ოთხ სადარაჯო დროდ იყო დაყოფილი: პირველი – საღამოს ექვსიდან საღამოს ცხრამდე; მეორე – საღამოს ცხრიდან ღამის თორმეტამდე; მესამე – ღამის თორმეტიდან ღამის სამამდე; მეოთხე – ღამის სამი საათიდან დილის ექვსამდე. მესამე სადარაჯო ყველაზე მძიმედ ითვლებოდა – ეს არის დრო, როდესაც „დილა დგება და ღამეა მაინც“ ანუ „სამის, შეიძლება, არის მესამედი, მაგრამ გაიხედავ, მაინც წყვილიაღია“, გალაკტიონი აზუსტებს: „ეხლა მხოლოდ სამი იყოს, შეიძლება?“

3) *ესაია:* აჰა, მოდის ეტლიონი, დაწყვილებული ცხენოსნები...

გალაკტიონი: ღამის მეეტლე რომ ვეღარ დაატიია...

4) *ესაია:* საყარაულო კოშკზე ვდგავარ, უფალო, დღენიადაგ და ჩემს სადარაჯოზე ვარ მთელი ღამეები.

გალაკტიონი: ვდგევარ ფანჯარასთან, ღამე არ იცვლება... და სხვ.

თვით სადგურიც კი, გალაკტიონის ლექსში, რკინიგზის სადგური კი არ არის, როგორც თავდაპირველად აღიქმება მკითხველის მიერ და შემდეგ უალტერნატივოდ მკვიდრდება გონებაში, მომდევნო სტროფში ტელეფონის ხსენების გამო, არამედ საქარავნო სადგური, როგორსაც ესაიას ნახსენები ქალაქები წარმოადგენდნენ (გა-

იხსენეთ პუშკინის „სადგურის ზედამხედველი“).

ესაიას მთელ წინასწარმეტყველებას და, შესაბამისად, მის ოცდამეერთე თავსაც ღრმად მისტიური და აპოკალიფსური შინაარსი აქვს, ეს ერთგვარად გალაკტიონის ლექსშიც აისახა. ცხადია, ლექსი არ წარმოადგენს ესაიას წინასწარმეტყველების გალექსვას, ესაია მხოლოდ შთაგონების წყაროა პოეტისათვის, როგორც ნებისმიერი საგანი ან ხდომილება. მაგრამ, როგორც ჩანს, ესაიას წინასწარმეტყველებით მიღებულ მუხტს განსაკუთრებული, ინტიმური დამოკიდებულება გამოუწვევია მასში და ეს იმდენად მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა შემოქმედისთვის, რომ მან მისტიფიკაციას მიმართა და ლექსის ბოლო სტროფში შეგნებულად მოახდინა გაუნდობელი მკითხველის დეზორიენტაცია შარლ ბოდლერის სახელის ხსენებითა და მისტიფიცირებული ციტატით.

ერთადერთი, რისი თქმაც ამ ეტაპზე დარწმუნებით არ შემიძლია, იმ ენის განსაზღვრაა, რომელზეც პოეტს ესაიას წინასწარმეტყველება ჰქონდა წაკითხული.

2. რითმა და მარტოობა

კატრენის ანუ ოთხსტრიქონედის გარითმვის წესები ასეთია: მონორიმული გარითმვისას:

ა)

----- a

----- a

----- a

----- a

ბ)

----- a

----- a

----- -

----- a

ბ)

----- -
----- a
----- -
----- a

დ)

----- a
----- -
----- -
----- a

პოლირიმული გარიტმეისას:

ა)

----- a
----- b
----- a
----- b

ბ)

----- a
----- b
----- b
----- a

გ)

----- a
----- a
----- b
----- b

აქ მოტანილია ოთხსტრიქონედის გარიტმეის ყველა თეორიულად შესაძლებელი ვარიანტი. მათ ერთი, უფრო სწორად, ერთადერთი სავალდებულო საერთო ნიშანი აქვთ – ბოლო, ე. ი. მეოთხე სტრიქონი აუცილებლად გარიტმულია. ეს ბუნებრივია, რითმა მარკერია, ჩვენთვის ამჯერად მნიშვნელოვანია, რომ ის კომპო-

ზიციური მარკერია ანუ ოთხ სტრიქონს ერთ სტროფად კრავსტრუქტურული მოუკიდებლად იმისაგან, სტროფი იზომეტრულია თუ პოლიმეტრული, თუ ის რითმიანია, მაშინ მეოთხე სტრიქონი უეჭველად იქნება გართიმული – ლექსთწყობის თვალსაზრისით ეს უნივერსალური კანონია.

გალაკტიონ ტაბიძემ 1922 წელს დაწერა ლექსი „მარტოობა“:

უპირველესი მომანიჭეს დაფნა მეფეთა,
 იმ დღეს მოვიდა თეთრი თოვლი და მარტოობა.
 გავალე კარი, თეთრი თოვლი შემომეფეთა,
 მივხურე კარი, მარტოობამ დამისადგურა.

თუ ამ ერთსტროფიანი ლექსის ოთხსტრიქონედის გართიმვის სქემას ვნახავთ, გამოირკვევა, რომ ის არღვევს ოთხსტრიქონედის გართიმვის უნივერსალურ კანონს და მისი მეოთხე სტრიქონი გართიმული არ არის:

----- a
 ----- -
 ----- a
 ----- -

ამიტომ გასაკვირი არ არის, რომ, როგორც მკითხველთა, ასევე სპეციალისტთა უმრავლესობა აღიქვამს ამ ლექსს, როგორც დაუმთავრებელს, ფორმის თვალსაზრისით.

მე პოეტთა და ლექსთმცოდნეთა იმ რიგს განვეკუთვნები, რომელიც თვლის, რომ ლექსსა (ანუ ვერსიფიკაციულ სტრუქტურას) და პოეზიას შორის მიმართება პირობითია და ნებისმიერი ფორმის გამოყენება შეიძლება ნებისმიერი ფუნქციით და რომ ჩემი კოლეგების ერთი ნაწილი, როგორც წესი, აზვიადებს ფორმის ფუნქციონალურ მოტივირებულობას. გალაკტიონის ლექსი „მარტოობა“ ის იშვიათი გამონაკლისია, რომელიც მათ პოზიციას უჭერს მხარს. თუმცა სწორედ ეს ლექსი არასოდეს მოუხშიათ მათ არგუმენტად.

რითმა გენეტიკურად ბინარული სტრუქტურაა: მისი მინიმალური საკვალიფიკაციო ერთეული – სართიმო წყვილია, ანუ, თუ

სარიტმო ერთეულს არ მოეძებნა წყვილი, ის რითმად ვერ იქცევა.

გალაკტიონ ტაბიძემ პირველი და მესამე სტრიქონების გასარიტმავად ხაზგასმით ზუსტი, თითქმის ომონიმური რითმა გამოიყენა – მეფეთა: შემომეფეთა.

ეს რითმა 1926 წელს გიორგი ლეონიძესაც აქვს გამოყენებული:

ნინონმინდა... პალატები მეფეთა...

გალავანში – ჯამი აქაფებული;

შენი სახე რისთვის შემომეფეთა,

ხატი იყავ – ვეფხვი დაქალებული...

„ნინონმინდის ღამე“

ხოლო მანამდე იოსებ გრიშაშვილს, როგორც წმინდა ომონიმური ფორმით – მეფეთა: მეფეთა, ასევე მეფეთა: შემომეფეთა ფორმითაც.

ამ ზუსტი რითმის ფონზე კიდევ უფრო კონტრასტული ჩანს მეორე და მეოთხე სტრიქონების გაურითმაობა.

სწორედ ამ ფორმალური ხერხით აღწევს პოეტი მაქსიმალურ ზემოქმედებას მკითხველზე.

ზემოთ ვთქვი, რომ რითმა ბინარული სტრუქტურაა და რომ მინიმალური ერთეული – სარიტმო წყვილია.

გალაკტიონ ტაბიძემ მეორე სტრიქონში სარიტმო ერთეულად მარტობა გამოიტანა, მარტობა კი მენწყვილის არსებობას გამორიცხავს. თუ პოეტი მარტობას გარიტმავდა ანუ სარიტმო წყვილს მოუძებნიდა, ამით მარტობასაც ბოლოს მოუღებდა. ამიტომ დატოვა პოეტმა ეს სარიტმო ერთეული გაურითმავად და სემანტიკას შესწირა კანონიკური ვერსიფიკაციული მოდელი, ქართული პოეზია კი მორიგი შედეგრით გამდიდრდა.

„მარტობა“ გამონაკლისია წესიდან, როგორც ფორმის ფუნქციონალური მოტივირებულობის ფაქტი. გამონაკლისები კი წესებს ადასტურებენ.

დარეჟან მინაბდი

იონა მეუნარგია - „ვეფხისტყაოსნის“ მთარგმნელი

ცნობილ ქართველ მწერალსა და საზოგადო მოღვაწეს ი. მეუნარგიას (1852-1919) დიდი წვლილი მიუძღვის „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემასა და პოპულარიზაციაში. ფაქტობრივად, ის იყო „ვეფხისტყაოსნის“ 1888 წლის ე. წ. ქართველიშვილისეული გამოცემის ინიციატორი და სულისჩამდგმელი, ტექსტის დამდგენი კომისიის მდივანი, ამავე დროს, სისტემატურად აქვეყნებდა კომისიის სხდომათა ანგარიშებს გაზეთ „დროებაში“. მასვე დაეკისრა პოემის თარგმნა ფრანგულ და რუსულ ენებზე, რაც იმ დროისთვის დიდად მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო.

ი. მეუნარგიას განსაკუთრებულ ინტერესს „ვეფხისტყაოსნისადმი“, ჩვეულებრივ, უკავშირებენ იმ შთაბეჭდილებებს, რაც მას, სრულიად ახალგაზრდას, მიუღია საზღვარგარეთ ყოფნისას, კერძოდ, ჟენევისა და პარიზის ბიბლიოთეკებში ძვირფასი გამოცემების გაცნობისას.

ი. მეუნარგია 1874-1876 წლებში სწავლობდა ჟენევის აკადემიაში, ხოლო 1876-1878 წლებში ცხოვრობდა პარიზში. მწერლის პარიზულ უბის წიგნაკში შემორჩენილია ჩანაწერი ი. მეუნარგიასა და მისი მეგობრის სანდრო მაყაშვილის საუბრის შესახებ ვიქტორ ჰიუგოსთან:

„... ვ. გიუგო რუსეთიდან ბრძანდებით?

მე: არა, საქართველოდამ.

გ: ლამაზი ქალებით განთქმულ ქვეყნიდამ?

მე: არა მარტო ქალებით, დიდო პოეტო, სხვებითაც.

გ: მაგალითად?

მე: პოეზიით.

გ: ვინ გყავთ გამოჩენილი პოეტი?

მე: რუსთაველი.

გ: რა დაწერა?

მე: საგმირო პოემა „ვეფხისტყაოსანი“.

გ: გამიგონია, მხოლოდ შორიდან, საინტერესოა, რომელ საუკუნეში მოღვაწეობდა?

მე: მეთორმეტეში.

გ: კიდევ უფრო საინტერესოა“.

ჩვენთვის უცნობია, თუ როგორ გაგრძელდა ეს დიალოგი, მაგრამ გამორიცხული არ არის, მწერალს იქვე გასჩენოდა სურვილი, ეთარგმნა რუსთაველის პოემა უცხო ენებზე, რათა საქართველოს საზღვრებს გარეთაც გაეცნოთ მისი სახელი. მართლაც, ი. მეუნარგიამ ხელი მოჰკიდა „ვეფხისტყაოსნის“ ფრანგულ ენაზე თარგმნას. ამის შესახებ ავტობიოგრაფიაში იგი წერს: „ბევრად ადრე, ვიდრე გ. ქართველიშვილის გამოცემა დაიბეჭდებოდა, „ვეფხისტყაოსანი“ ვთარგმნე ფრანგულ ენაზე, ფრანგის ჟიულ მურიეს და ბარონესა ბერტა ფონ-სუტნერის შემწეობით და მხატვარმა მიხაილ ზიჩიმ ამ თარგმანის წაკითხვით შეადგინა თავისი ცნობილი ილუსტრაცია რუსთაველის ქმნილებისა. ამ თარგმანის ხელნაწერი შემდეგში გადავეცი რუს მგოსანს კ. ბალმონტს“.

1881 წელს თბილისში ჩამოვიდა გამოჩენილი უნგრელი მხატვარი მიხაი ზიჩი, რომელიც იმხანად მ. ლერმონტოვის „დემონის“ დასურათებაზე მუშაობდა. იგი მალე გაეცნო და დაუახლოვდა ქართველ საზოგადოებას, ხოლო მოგვიანებით „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემის საქმეშიც ჩაერთო. იმ დროს თბილისში უკვე იდგმებოდა „ვეფხისტყაოსნის“ ცოცხალი სურათები. ამან დააინტერესა სტუმარი, რომელმაც თავადაც დადგა არაერთი ცოცხალი სურათი, რითაც ქართველთა ინტერესი და სიმპათია დაიმსახურა.

„ვეფხისტყაოსნის“ ათი ცოცხალი სურათი თბილისში, საზა-

ფხულო თეატრში, მ. ზიჩის პირველად დაუდგამს 1882 წლის **ნ. ბერვალს**, რის შესახებაც „დროება“ წერდა: „ამ ცოცხალ სურათებს მთელს რუსეთში და ევროპაში ექნება დიდი მნიშვნელობა რუსთველისა, საქართველოსა და იმის შვილების გასაცნობად“. მაგრამ ცოცხალი სურათების დადგმასთან დაკავშირებით საზოგადოებაში გამოითქვა ზოგიერთი შენიშვნა, რის გამოც მხატვარმა მოითხოვა, პოემა ეთარგმნათ მისთვის გასაგებ ენაზე. ი. ჭავჭავაძის წინადადებით, ი. მეუნარგიას „ვეფხისტყაოსნის“ ფრანგული პროზაული თარგმანის გამზადება დაევალა.

ი. მეუნარგია მონდომებით შეუდგა დავალების შესრულებას და რამდენიმე თვეში დაასრულა კიდევ ტექსტის თარგმანი, თან დროდადრო „დროებაში“ აქვეყნებდა ცნობებს ამასთან დაკავშირებით. 1884 წლის აგვისტოში „დროება“ იუწყებოდა: „ერთი ჩვენი მწერალთაგანი შესდგომია სრულის „ვეფხისტყაოსნის“ თარგმანს ფრანცუზულს ენაზედ. მეოთხედი კიდევაც გადაუთარგმნია და დანარჩენის გათავების იმედი სექტემბრისთვის აქვს. რაღა თქმა უნდა, რომ ფრანცუზული თარგმანი დაიბეჭდება კიდევ ლეგუვეს ან რენანის წინასიტყვაობით, როგორც გვწერს ამ აზრით გატაცებული მთარგმნელი“. როგორც ჩანს, ი. მეუნარგია არა მარტო ტექსტის თარგმნას ჩქარობდა, რომ დროულად მიეწოდებინა მ. ზიჩისთვის, არამედ მის გამოქვეყნებაზეც ფიქრობდა და იმედოვნებდა, რომ თავისი თარგმანისთვის წინასიტყვაობას დაანერინებდა ფრანგ მწერალსა და მეცნიერს ერნსტ რენანს (1823-1892). ერთ კერძო წერილში იონა ნ. ნიკოლაძეს სწერს: „გუშინწინ მომივიდა რენანის წერილი. მწერს, გამომიგზავნე თარგმანი და მე პარიჟის აზიურ საზოგადოებას წარუდგენო. თარგმანს, რასაკვირველია, მე იმას არ გაუგზავნი, რადგანაც მარტში მე თითონ ვაპირებ პარიჟში წასვლას, მაგრამ ეს კი იცოდე, რომ მაშ მეგრელი არ ვყოფილვარ, თუ წინასიტყვაობა მე არ დავტყუე მას“.

ი. მეუნარგიამ „ვეფხისტყაოსნის“ ფრანგულ ენაზე თარგმნა მოკლე ხანში დაასრულა და იგი მ. ზიჩის პეტერბურგში გაუგზავნა.

თარგმანთან ერთად მხატვარს გაუგზავნეს საქართველოს ბუნების, ხალხისა და ხელოვნების ამსახველი ფოტოსურათებიც. იმ ხანებში „დროება“ იუწყებოდა: „ი. მეუნარგიას თარგმანი, როგორც შევითქვით, ამ დღეებში გაეგზავნა მხატვარ ზიჩის სახელმძღვანელოდ იმ სურათების დახატვისათვის, რომელნიც უნდა „ვეფხისტყაოსნის“ მდიდრულ გამოცემას ჩაერთოს. ფრანციულად ეს ხელნაწერი გაზაფხულზე იქნება დაბეჭდილი პარიზში“. როგორც ჩანს, ი. მეუნარგია ჩქარობდა. იგი უკვე ტექსტის გამოცემაზე და მის წინასიტყვაობაზე ფიქრობდა, მაგრამ ასე ნაჩქარევად შესრულებული თარგმანი, უნდა ვიფიქროთ, სათანადო ღირსებისა ვერ იქნებოდა და მასზე კიდევ იყო მუშაობა საჭირო. ამას თვით მთარგმნელიც გრძნობდა და კვლავ განაგრძობდა ტექსტის სრულყოფას, პეტერბურგში მყოფ ნ. ნიკოლაძეს კი სწერდა: „როგორც ეს წიგნი მოგივიდეს, უთუოდ იმ დღესვე, ან მეორე დღეს მაინც, ზიჩისთან მიდი (Семеновский перуа.). ეს ხუთი დღეა გამიგზავნია მისთვის სურათები და, თარგმანი და ცალკე წერილში მივწერეთ, ნიკოლაძე მოვა და თუ რამე საჭირო იქნეს, იმას უთხარით (თუ თქო, არ ვიცი). შენ იცი, რასაც ეტყვი თარგმანზე; მე მაგინე რამდენიც გინდა, მხოლოდ წიგნის დიდება არ დაუმცირო იმას, თორემ გულს აიყრის. უთხარი, რომ ჯერ თარგმანს ბევრი შესწორება სჭირია-თქო, მთარგმნელი აპირებს კიდევ ორი-სამი თვე ზედ იმუშავოს-თქო“.

მართლაც, ი. მეუნარგიას თარგმანზე მუშაობა არ შეუწყვეტია. მან, ტექსტის სრულყოფისა და საბოლოო რედაქტირების მიზნით, მშობლიურ სოფელ ცაიშში რამდენიმე თვით მიიწვია იმხანად საქართველოში მყოფი ჟურნალისტი ჟულ მურიე და ავსტრიელი მწერლები, ცოლ-ქმარი ბერტა და არტურ ზუტნერები. ამის შესახებ ი. მეუნარგია იმავე წერილში ატყობინებდა ნ. ნიკოლაძეს: „ბარონი სუტნერი სამეგრელოში, ჩემს სოფელში მიმყავს ამ დღესასწაულებზე და იქ გვინდა ერთად და ბეჯითად გარდავიკითხოთ და გადავასწოროთ თარგმანი“. ი. მეუნარგია დიდ იმედებს ამყარებდა ერთობლივ მუშაობაზე და პეტერბურგში მყოფ ნ. ნიკოლაძეს კიდევ ერთ წერი-

ლში ცაიშიდან სწერდა: „როგორც გაცნობე ამას წინათ, მე სურვილი მქონდა, რომ რეზი სოფელში ჩამოვიყვანე და აქ ხელმეორედ შეუდექით თარგმნას, უფრო უმეტესის დაკვირვებით და სინიდისით. ჯერ უკანასკნელს რედაქციას ვადგენთ ფრანციცულად და მერე იქვე ნემეცურად ვთარგმნით წიგნსა. ეს ორი კვირაა დღე და ღამე ვმუშაობთ და როგორც იყო ერთს მეოთხედს მოუღეთ ბოლო... ეხლა ვგრძნობ ყოველს ნაკლულოვანებას ჩემის თარგმანისას, მაგრამ ჯერ გვიან არ არის; ჩემგან გაბრუნდებულს მევე გავასწორებ“.

ყოველ მურიე იყო ფრანგი ჟურნალისტი, რომელმაც XIX საუკუნის 80-იან წლებში თბილისში დააარსა ფრანგული გაზეთი „Gaucase Illustr'e“. ის თვითონ რედაქტორობდა ამ გაზეთს, ბეჭდავდა წერილებს. ერთ-ერთი მათგანი გამოქვეყნდა „დროებაში“ სათაურით – „ჯერ არ დაბეჭდილი ხელნაწერი „L'homme 'a la peau d'e tigre' " por Chota Roustaweli“. „ვეფხვის-ტყაოსანი“ ქრანცუზულს ენაზე“ ნათარგმნი იონა მეუნარგისა“. სარედაქციო შენიშვნაში კი აღნიშნული იყო, რომ ნაშრომი დაიწერა ფრანგულ ენაზე, ხოლო შემდეგ ითარგმნა ქართულად. ყ. მურიე მოკლედ ეხება ბიოგრაფიულ ცნობებს რუსთველის შესახებ, „ვეფხვისტყაოსნის“ უცხო ენებზე თარგმნა-გაცნობის ისტორიას და სხვ. იგი უარყოფს გავრცელებულ შეხედულებას რუსთველის სამიჯნურო გრძნობებზე თამარის მიმართ, უარყოფს იმასაც, თითქოს თინათინისა და ნესტან-დარჯანის სახეებში ავტორი თამარ მეფეს გულისხმობდეს: „რაც არ უნდა თქვან ამ თხზულებაზე საკუთარი აზრის გამოსათქმელად, – წერდა იგი, – მე არ მიმაჩნია აუცილებლად ტექსტის დედანში ცოდნა. მაღალი იდეები, დიდი გრძნობები, ჭეშმარიტი ვნებათა ღელვანი თავს იჩენენ ენის ყოველგვარ ფორმებში და გონებას განეწონებია: და თუ მართალია, რომ „ვეფხვისტყაოსანი“ შედევრია ქართულ ენაზე, მე შემიძლია და უნდა გავიგო იგი ფრანგულადაც“. წერილში ბევრი ფაქტობრივი შეცდომაა, რის გამოც მას კრიტიკულად შეხვდნენ, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, იგი მაინც საყურადღებოა, რამდენადაც ერთ-ერთი პირველი ცდაა უცხოენოვანი მკითხველისათვის რუსთველის პოემის გაცნობისა.

სოლ. ცაიშვილის თქმით, „1884 წლის დეკემბრიდან 1885 წლის მარტამდე ცოლ-ქმარი ზუტინერები ისხდნენ სოფელ ცაიშში იონა მეუნარგიასთან და საბოლოო რედაქციას უკეთებდნენ ი. მეუნარგიასეულ ფრანგულ თარგმანს. ამავე დროს, როგორც თვითონ მეუნარგია გვაცნობებს, პოემას თარგმნიდნენ გერმანულ ენაზედაც, ცხადია, თეთრი ლექსით, ისე, როგორც ეს თვით მეუნარგიას ჰქონდა ნათარგმნი... ჩვენთვის ჯერაც უცნობია ზუტინერების მიერ ნათარგმნი „ვეფხისტყაოსნის“ გერმანული ტექსტი: არ არის დადგენილი, მათ დაამთავრეს თუ არა დანყებული საქმე“. ასე რომ, საბოლოოდ გაურკვეველია, თუ რა ბედი ეწია ზუტინერების მიერ გერმანულ ენაზე შესრულებულ თარგმანს. სავარაუდოა, მთარგმნელებმა იგი სამშობლოში წაიღეს. სხვათა შორის, ერთ წერილში ი. მეუნარგია ნ. ნიკოლაძეს სწერს: „როგორც შევატყე, ნემეცურ ენაზე უფრო ადვილი სათარგმნი ყოფილა „ვეფხისტყაოსანი“, ქართული ფრაზა ფრანციცულ ენაზე უთუოდ უნდა შეიცვალოს როგორმე და ნემეცურად კი პირდაპირ გადადის“.

ცოლ-ქმარ ზუტინერების დაინტერესება „ვეფხისტყაოსნით“ მხოლოდ თარგმანში მონაწილეობით არ შემოიფარგლებოდა. 1884 წელს ქართულ და რუსულ პრესაში გამოქვეყნდა ბარონ არტურ ზუტინერის წერილების სერია – „უცხოელის აზრი „ვეფხისტყაოსანზე“, სადაც განხილული და შეფასებულია პოემის ი. მეუნარგიასეული თარგმანი. ამასთანავე, დაინტერესებული უცხოელი მკითხველისთვის მასში ბევრი მასალაა რუსთველისა და მისი პოემის, საქართველოსა და, საერთოდ, ქართული კულტურის შესახებ. ავტორი მიესალმება გადაწყვეტილებას, რომ პოემა ითარგმნოს „თანამედროვე ევროპულ ენაზე... რაც უეჭველად დიდ სამსახურს გაუწევს მსოფლიო მეცნიერებას... რუსთველი თავისუფლად შეიძლება მოვაქციოთ იმ ათი თუ თორმეტი პოეტის გვერდით, ვისი სახელი და დიდებაც საუკუნეებთან ერთად იზრდება“. ა. ზუტინერი საგანგებოდ აღნიშნავდა, რომ რუსთველის პოემის პოპულარიზაციაში უდიდესი როლი შეასრულა მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა ახალმა თა-

ობამ, რომელმაც მიზნად დაისახა „ვეფხისტყაოსნის“ თარგმნა-
 უცხო ენებზე და მსოფლიოსთვის გაცნობა. „ამავე გატაცებამ
 აიძულა ბატონი ი. მეუნარგია პოემის თარგმნისათვის მოეკიდა
 ხელი, რათა წარედგინა იგი ევროპელი მკითხველისათვის. მისი კა-
 ლმით შეიქმნა რუსთველის პოემის პირველი სრული პნკარედი თა-
 რგმანი. თვით მთარგმნელი, როგორც წინასიტყვაობიდან ჩანს, არ
 მალავს, თუ რა დიდი სიძნელის გადალახვა მოუხდა მას მიზნის მი-
 საღწევად, და აშკარად აღიარებს, რომ დასახულ ამოცანასა და მის
 შესრულებას შორის ღრმა უფსკრულია. ასეთი თავმდაბლობა მთა-
 რგმნელის სასარგებლოდ მეტყველებს და ნათლად გვიჩვენებს, თუ
 რა დიდი მოწინებითა და პატივისცემით მოჰქცევია იგი სათარგმნ
 ნაწარმოებს“. ნაშრომის ავტორი თავის თავს უწოდებს პირველ
 ევროპელს, რომელმაც თავიდან ბოლომდე წაიკითხა „ვეფხი-
 სტყაოსანი“ ფრანგულად. იგი ცდილობს, სხვებიც დაინტერესოს
 პოემით და „ვეფხისტყაოსანს“ თავისი ადგილი მიუჩინოს მსოფლიო
 ლიტერატურის კლასიკურ ქმნილებათა შორის. ა. ზუტნერი იქვე სა-
 კმაოდ ვრცლად ეხება პოემის სიუჟეტსა და მისი ავტორის მსო-
 ფლმხედველობრივ იდეალებს.

ა. ზუტნერის მიხედვით, ი. მეუნარგიას „ვეფხისტყაოსანი“ არა
 მარტო უთარგმნია ფრანგულ ენაზე, არამედ მისთვის წინასიტყვა-
 ობაც წაუმძღვარებია, და ამ წინასიტყვაობაში, როგორც მთა-
 რგმნელს, თავის ამოცანებსა და მიზნებზე გაუმახვილებია ყურა-
 დლება. სამწუხაროდ, ამ წინასიტყვაობას (თუ ასეთი მართლაც
 არსებობდა) ჩვენამდე არ მოუღწევია.

საბოლოოდ, ა. ზუტნერი დაასკვნის: „ვფიქრობ, რომ ბატონ ი. მე-
 უნარგიას თარგმანით მოცემული პირველი ბიძგის შემდეგ რუსთვე-
 ლის შესწავლის საქმე ერთ ადგილზე აღარ გაიყინება“.

ი. მეუნარგიას მიერ ფრანგულ ენაზე შესრულებულ „ვეფხი-
 სტყაოსნის“ თარგმანს მაღალი შეფასება მისცა ქართველმა საზოგა-
 დოებამ.

1884 წელს „დროებს“ რედაქციამ მისი რედაქტორის ი. მაჩაბლის

საქართველოს
 პარლამენტის
 ბიბლიოთეკა

ინიციატივით, შეხვედრა გაუმართა საფრანგეთის ელჩს. ამ შემთხვევაში დრაზე სიტყვით გამოვიდა ი. ჭავჭავაძე. საქართველო მან შეადარა დიდი მუხის გვერდით აყვავებულ იას და აღნიშნა: „როცა პირველყოფილი კაცობრიობა, მზის ბრწყინვალეობით განცვიფრებული, თაყვანსა სცემდა მას, ვითარცა ღმერთს, იმავე დროს პატივსა სცემდა მთვარესაც, რომელსაც მხოლოდ მზის შუქი ანათებს. რაკი სამართლიანი თაყვანისცემით მოვიხსენიეთ რუსთაველი, მაშინ უსამართლობა და უმადურობა იქნება დავივინყოთ მისი მთარგმნელი. რუსთველი მზეა და მთვარე მეუნარგია იქნება, რადგანაც ვითა მზის შუქით ჰნათობს მთვარე, ისე რუსთაველის შუქით იმნათობებს მეუნარგიაც დღეის იქით ჩვენს მოღვაწეთა შორის. ღმერთმა ადღეგრძელოს მეუნარგია“.

„ვეფხისტყაოსნის“ ფრანგულ ენაზე თარგმნის გამო პოეტმა ვახტანგ ორბელიანმა ი. მეუნარგიას უძღვნა ლექსი „ნანგრევთა შუა ლამპარი“. ლექსში პოეტი ჯერ რუსთველს და მის პოემას ასხამს ხოტბას, ხოლო შემდეგ ი. მეუნარგიას, რომელმაც პოემა ევროპას გააცნო:

ნანგრევთა შუა უნათებდა იგი წყვდიადს გზას;
 ის ჰქონდა ქართველს თვის მნათობად შეიდს საუკუნეს,
 შვიდს საუკუნეს შეჰხაროდა და შესტროფოდა მას;
 მას ნათელს სხივში ის ჰპოებდა ძალსა და ღონეს...
 მაგრამ აქამდის ნანგრევთ შუა მხოლოდ მნათობდა,
 და აქამდინა ქართველის გულს მხოლოდ ათობობდა...
 და, ან, მაღლი შენ, გსურს გააცნო იგი ევროპას,
 განათლებისა, სწავლის დიდს ერს და დიდს ქვეყანას.

პოემის ფრანგულ ენაზე თარგმნით აღტაცებული არტურ ლანსტი ერთ-ერთ კერძო წერილში ი. მეუნარგიას სწერდა: „Кавказ“-ში ნავიკითხე, რომ თქვენი თარგმანი „ვეფხისტყაოსანი“ უკვე დაბეჭდილია, და წარსულ კვირას ამის შესახებ მოკლე ცნობა გავუგზავნე „Magazin“-ს. მაგრამ არ კმარა ამ საუცხოვო პოემის მართო თბილისში გამოცემა, უნდა ეცადოთ ევროპაში გაავრცელოთ“.

1886 წლის გაზაფხულზე ი. მეუნარგია სამსახურებრივი მოვალეობის გამო ჩავიდა პეტერბურგში, სადაც შეხვდა მ. ზიჩის. ჩანს, „ვეფხისტყაოსანზე“ მუშაობისას მ. ზიჩი და ი. მეუნარგია დაახლოებულან, რისი დადასტურებაცაა მხატვრის მიერ შესრულებული იონას

მეგობრული შარუები. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ის გარემო-
ება, რომ სწორედ ამ შარუების გვერდით, იმავე რვეულში, შემთხვევით
ნილია ი. მეუნარგიასეული ფრანგული თარგმანის ორი ფრაგმენტი:
მე-40 სტროფი („ავთანდილ იყო სპასპეტი...“) მთლიანად და 84-ე
სტროფის („ნახეს უცხო მოყმე ვინმე...“) დასაწყისი. ეს ფრაგმენ-
ტები საგანგებოდ შეისწავლა გ. შარაძემ, რომლის დასკვნითაც,
„ვეფხისტყაოსნის“ ი. მეუნარგიასეული პირველი სრული ფრა-
ნგული თარგმანი შესრულებული ყოფილა თეთრი ლექსით და
შეიცავდა 1593 სტროფს. ი. მეუნარგიას თავისი თარგმანი გაუკუ-
თებია „ვეფხისტყაოსნის“ დ. ჩუბინაშვილის მიერ 1860 წელს გამო-
ცემული ტექსტის მიხედვით“...

სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ ი. მეუნარგია ისევ აქტიურად
განაგრძობდა ზრუნვას „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის გამოცემაზე,
ხოლო რაც შეეხება ფრანგულ თარგმანს, ირკვევა, რომ მთა-
რგმნელს ხელთ მისი ერთადერთი ეგზემპლარიღა დარჩენია (რო-
გორც ზემოთ აღვნიშნეთ, „ვეფხისტყაოსნის“ ფრანგული თა-
რგმანის ერთი ეგზემპლარი გაეგზავნა მ. ზიჩის პეტერბურგში,
ხოლო მეორე – რემინგტონის მანქანაზე ნაბეჭდი თუ ხელით გადა-
წერილი – მთარგმნელმა აჩუქა თბილისში მყოფ იმპერატორ ალექ-
სანდრე III-სა და მის მეუღლეს).

1915 წლის ოქტომბერში საქართველოში ჩამოვიდა იმ დრო-
ისთვის უკვე სახელგანთქმული რუსი პოეტი კ. ბალმონტი, რო-
მელმაც 3 ოქტომბერს თბილისის „არტისტული საზოგადოების“ სა-
კონცერტო დარბაზში საჯარო ლექცია წაიკითხა და ამ ლექციაზე
რუსთველი დანტეს, პეტრარკასა და სხვა კლასიკოსების გვერდით
მოიხსენია, აგრეთვე, წაიკითხა პოემის მისეული რუსული თარგმა-
ნიდან ნაწყვეტები, რამაც საზოგადოების დიდი მონონება დაიმსა-
ხურა. ამ სალამოთი აღფრთოვანებული ქალიშვილი ი. მეუნარგიასი
– ნინო, მამას სწერდა: „ახლახან დავბრუნდი ბალმონტის ლე-
ქციიდან და მინდა გაგიზიარო ის უდიდესი შთაბეჭდილება, რომე-
ლიც მან ჩემზე მოახდინა. საუცხოო შესავალი სიტყვა ისე ლამაზად,
ისე თავისებურად წაიკითხა... მისი ახალი, ორიგინალური სიტყვები,

ლექსის ფორმა, ყველაფერი, ყველაფერი ბრწყინვალე იყო. რამდენიმე-ნივრად ლაპარაკობდა საქართველოზე... ახ, მამიკო, როგორ ვნა-ნობ, დღეს რომ აქ არ იყავი. სულ ვნატრობდი, ნეტა აქ იყოს-თქო“...

რამდენიმე დღის შემდეგ ი. მეუნარგიამ მინც მოახერხა კ. ბალმონტთან შეხვედრა. იგი ქუთაისში ჩასულ რუს მწერალს ეწვია სასტუმრო „ფრანციაში“ და გადასცა „ვეფხისტყაოსნის“ ფრანგული თარგმანის სრული ტექსტი, რომელიც ბალმონტს – მისივე თქმით – პოემის რუსულ ენაზე თარგმნისათვის სჭირდებოდა. სწორედ ეს იყო მეუნარგიასეული ფრანგული თარგმანის ის უკანასკნელი ეგზემპლარი, რომელიც რუსთველის პოემის უცხოელთათვის გაცნობის სურვილით ანთებულმა ი. მეუნარგიამ უშურველად გადასცა სტუმარს. მოგვიანებით კი კ. ბალმონტმა რუსეთიდან წერილი გამოუგზავნა ნინო მეუნარგიას: „მადლობას ვუძღვნი თქვენს მამას იმ ძვირფასი შრომისათვის, რომელიც მან მანდო. ის მე დამჭირდება დეკემბერში, იანვარში, თებერვალში, როცა მე ყოველდღე ვიმუშავებ სხივმოსილი „ვეფხისტყაოსნის“ თარგმანზე. თბილისში ჩამოვალ გაზაფხულზე, ან იქნებ უფრო ადრეც“. სამწუხაროდ, კ. ბალმონტი საქართველოში აღარ ჩამოსულა და აღარც მის მიერ დროებით წაღებული ხელნაწერი დაუბრუნებია მთარგმნელისთვის. ვარაუდობენ, რომ ეს ხელნაწერი, თუ საერთოდ გადარჩა, პარიზში, კ. ბალმონტის არქივში, უნდა იყოს. სოლ. ცაიშვილის აზრით კი, უფრო რეალურია ი. მეუნარგიასეული ფრანგული თარგმანის იმ ეგზემპლარის ძიება, რომელიც მთარგმნელმა რუსეთის იმპერატორს გადასცა თბილისში ყოფნისას. მკვლევარს მიაჩნდა, რომ ეს თარგმანი დარჩა პეტერბურგში, ერმიტაჟის საცავში და იქ უნდა ვეძიოთ.

იონა მეუნარგიას ეკუთვნის აგრეთვე „ვეფხისტყაოსნის“ რუსული პროზაული თარგმანი, უფრო ზუსტად, თავისუფალი გარდათქმა. 1888 წლის სექტემბერში თბილისში ჩამოსულ იმპერატორ ალექსანდრე III-სა და მის მეუღლეს ი. მეუნარგიამ მიართვა ამ შემთხვევისათვის რუსულ ენაზე ცალკე წიგნაკად გამოცემული მოკლე შინაარსი „ვეფხისტყაოსნისა“. თარგმანი გ. ქართველიშვილის ხარჯით დაიბეჭდა თბილისში, ი. ლიბერმანის სტამბაში. ირკვევა, რომ ი. მეუნარგიას პო-

ემის მოკლე შინაარსი თავდაპირველად ქართულად დაუნერია, ხსნად შემდეგ უთარგმნია რუსულ ენაზე (ზუგდიდის მუზეუმში დაცულია ორივე დედანი).

რუსულად გამოცემულ წიგნაკს აწერია: „Барсова кожа“ Руставели в рассказе И. Меунаргия, Т., 1888“. ორი წლის შემდეგ ეს გამოცემა გაიმეორეს – „Барсова кожа“ Руставели в рассказе. Второе издание по первому 1888 года, Т., 1890“. მეორე გამოცემა დაიბეჭდა კ. მესხი-ევისა და ს. პოლეტაევის სტამბაში. წიგნაკი ცალკე არ იყიდებოდა, „ის დამატების სახით ეძლეოდა იმ რუსს, რომელიც ქართველიშვილის გამოცემულ ვეფხისტყაოსანს შეიძენდა“. დაიბეჭდა 500 ეგზემპლარი. აღნიშნული თარგმანი 29 ნაბეჭდ გვერდს მოიცავს და წამძღვარებული აქვს მთარგმნელის მოკლე წინათქმა.

„ვეფხისტყაოსნის“ ი. მეუნარგიასეული თარგმანი შედგება ოთხი დაუსათაურებელი თავისაგან. პროლოგი საერთოდ არ არის თარგმნილი. პირველი თავი იწყება როსტევან არაბთა მეფის ამბით და გრძელდება ტარიელისა და ავთანდილის შეხვედრამდე. მეორე თავში გადმოცემულია ტარიელის თავგადასავალი. მესამეში მოთხრობილია ავთანდილის არაბეთს დაბრუნება და მისი ხელმეორედ წასვლა, ხოლო მეოთხე თავი იწყება ნესტანის თავგადასავლით, რომელსაც ფატმანი უამბობს ავთანდილს და გრძელდება პომის დასასრულამდე. გაუგებარია, რატომ გადაწყვიტა მთარგმნელმა პომის შინაარსის თავებად დაყოფა, ან რა პრინციპით ხელმძღვანელობდა ამგვარი დაყოფისას.

თავის პროზაულ თარგმანში ი. მეუნარგიას რამდენიმე ტაეპი თუ სტროფი გაულექსავს კიდევ. დავიმონმებთ ორიოდე მაგალითს:

1. „Спеши скорей в Индию... там окружен

Отец мой врагами, беспомощен он...

Его дух оживи, он разлукой стеснен

И всюду тебя провожает мой стон“ (გვ.27).

2. „Их кончилась повесть; и жизнь их, как сон

Исчезла во мрак забытых времен!“ (გვ. 29).

მიუხედავად იმისა, რომ თარგმანი საკმაოდ მოკლეა, მთარგმნელს, ძირითადად, გადმოცემული აქვს პოემის შინაარსი; ანსტენებს ყველა გეოგრაფიულ პუნქტს, ყველა პერსონაჟს, ზოგჯერ მეორეხარისხოვანსაც კი (უსამი, უსენის მებაღე, დულარდუხტი, როშაქი...). საგულისხმოა, რომ ი. მეუნარგია პოემის გმირ ქალებს ასე იხსენიებს: Тинатина, Асмата, Нестан-Дареджана, Фатмана. ჩანს, მთარგმნელი ცდილობდა, ეს სახელები რუსული ენის გრამატიკული ნორმებისთვის დაექვემდებარებინა.

ნიგნაკს ბოლოში დართული აქვს მ. ზიჩის მიერ შესრულებულ და „ვეფხისტყაოსნის“ 1888 წლის ე. წ. ქართველიშვილისეულ გამოცემაში შეტანილ ილუსტრაციათა სია.

ჩანს, ამ გამოცემის შემდეგ ქართველ საზოგადოებაში გაჩნდა აზრი, რომ ი. მეუნარგიას შეეძლო პოემა სრულად ეთარგმნა რუსულ ენაზე. თავის დროზე ცნობილი სამხედრო და საზოგადო მოღვაწე, პოეტი გრიგოლ დადიანი (კოლხიდელი) 1888 წლის ბოლოს ქუთაისიდან სწერს იმპერატორის სასახლის მინისტრს ი. ი. ვორონცოვ-დაშკოვს, რომელიც იმპერატორს ახლდა საქართველოში ყოფნისას. ამ წერილით გრ. დადიანი შეახსენებს სასახლის მინისტრს, რომ სწორედ მისი შემწეობით შეძლო ახალგაზრდა მწერალმა ი. მეუნარგიამ დედოფლისთვის მიერთმია „ვეფხისტყაოსნის“ მოკლე შინაარსი რუსულ ენაზე. განუმარტავდა რა მინისტრს რუსთველისა და მისი პოემის მნიშვნელობას, გრ. დადიანი აღნიშნავდა, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ ქართველებისთვის იგივეა, რაც „ილიადა“ ბერძენებისთვის. ამასთანავე, გრ. დადიანი საგანგებოდ ამახვილებს ყურადღებას ი. მეუნარგიას დამსახურებაზე პოემის ახალი გამოცემის მომზადებაში და მიუთითებს, რომ იონა ორი წლის მანძილზე წარმართავდა „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის დამდგენი კომისიის მთელ საქმიანობას; მაგრამ დადგა დრო, პოემა სრულად გაიცნოს რუსმა მკითხველმაც: „Барсова кожа“ до сих пор не переведена на русский язык и неизвестна русской читающей публике, которой грешно не знать такое крупное литературное произведение“. დასასრულ, წერილის ავტორი საგანგებოდ სთხოვდა ი. ი. ვორონცოვ-დაშკოვს შუამდგო-

მლობას დედოფლის წინაშე, რათა მეუნარგიას დაკისრებული პოემის თარგმნა რუსულად, ხოლო მისი გამოცემა განხორციელებულიყო სახელმწიფო ხარჯით.

გრიგოლ დადიანის წერილი სასახლის მინისტრს გაუგზავნია სახალხო განათლების მინისტრისთვის, გრაფ ი. დ. დელიანოვისთვის, რომელმაც წერილის ასლი, თავის მხრივ, გაუგზავნა პეტერბურგის უნივერსიტეტის პროფესორს ა. ცაგარელს. თავის პასუხში ა. ცაგარელი აღნიშნავდა: „ამ თხზულების რუსულ ენაზე დამაკმაყოფილებლად გადმოღებისათვის, გარდა ორივე ენის ღრმა ცოდნისა და პოეტური ქმნილების მეორე ენაზე თარგმნის დიდი გამოცდილებისა, საჭიროა საქართველოსა და მისი მოსაზღვრე აღმოსავლური ქვეყნების ძველი ისტორიის საკითხებში ფართო გასწავლულობა, საქართველოს ეთნოგრაფიის, ისტორიული გეოგრაფიის, სიძველეთა კარგი ცოდნა, საერთოდ აღმოსავლური კულტურისა და პოეზიის ხასიათის გათვალისწინება. ყოველივე ეს, ძნელი საფიქრებელია, ჰქონდეს ერთ პიროვნებას, მით უფრო შეუძლებელია მოვთხოვოთ ყოველივე ამის ცოდნა ახალგაზრდა ქართველ ლიტერატორს ი. მეუნარგიას. ამ განზრახვის წარმატებით განხორციელების მიზნით, ჩემი აზრით, საჭიროა თარგმანისა და გამოცემის ტვირთი რამდენიმე პიროვნებას გაუუნაწილოთ. ასეთ პიროვნებად, ი. მეუნარგიას გარდა, მიმაჩნია: თავადი რ. ერისთავი, ქართული განმარტებითი ლექსიკონის გამომცემელი, ცნობილი ქართველი პოეტი და მწერალი, რუსული ენის კარგი მცოდნე; თავადი ი. ჭავჭავაძე, აგრეთვე ცნობილი ქართველი პოეტი და მწერალი; ნაფიცი მსაჯულის თანაშემწე თხორუევსკი, რომელიც ცნობილია ქართველ მწერალთა რუსულ ენაზე მშვენიერი თარგმანებით. ყველა ეს პირი თბილისში ცხოვრობს. ალბათ ქართული ენის ღრმა მცოდნე გენერალ-ლეიტენანტი თავადი გ. დადიანიც მოისურვებს გაუზიაროს ხსენებულ პირთ თავისი რჩევა-დარიგება თარგმანთან დაკავშირებით“.

ამის შემდეგ ი. დელიანოვმა თანხის გაღებისაგან თავი შეიკავა. ეს საქმე აქ შეწყდა, „ვეფხისტყაოსნის“ რუსულ ენაზე თარგმნა კი

კარგა ხნით გადაიდო.

თავის ავტობიოგრაფიაში, რომელიც სიცოცხლის ბოლო წლებში დაუწერია, ი. მეუნარგია აღნიშნავდა: „ქართულ მწერლობაში ცოტაოდენი ადგილი მეც უნდა დამირჩეს, როგორც ქართული მწერლობისა და ისტორიულ პირთა ცხოვრების ამწერს“.

მართლაც, იონა მეუნარგიას „უნდა დაურჩეს“ თავისი ადგილი ქართულ მწერლობაში „ვეფხისტყაოსანზე“ განეული ამაგისთვისაც.

დაუსვრომელი მეცნიერი და მოქალაქე

(პროფესორ ივანე ლოლაშვილის გახსენება)

გამოჩენილ მეცნიერ-მკვლევარს, ლიტერატურათმცოდნეს, მეცნიერ-პედაგოგს, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორს, პროფესორს, ჩინებულ მოქალაქესა და საზოგადო მოღვაწეს, სათნო პიროვნებასა და სამეგობრო კაცს, ივანე ლოლაშვილს, წელს დაბადების 85 წელი უსრულდება, ხოლო 18 წელი – რაც ჩვენს შორის აღარ არის.

ბატონი ივანეს ცხოვრების გზა იყო ნარეკლიანიც და შემოქმედებითი გამარჯვებებით აღსავსეც.

ივანე ალექსანდრეს ძე ლოლაშვილი დაიბადა 1918 წლის 26 დეკემბერს, სიღნაღში. ფათერაკი თავიდანვე დაჰყვა. დაბადებისას დიდხანს ხმა ვერ ამოაღებინეს. თოთო ბავშვი ხან ცხელ წყალში ჩასვეს და ხან ცივში. ბებიაქალს უთქვამს, ამ ბოლო საშუალებას ვცდიო და შუბლზე ცეცხლზე გახურებული შაურიანი დაუდვია. ასე გაჩნდა მის შავგვრემან სახეზე, გრუზა თმის ქვემოთ, შუბლის მარცხენა მხარეს მრგვალი, შავი ნაჭდევი, რომელიც შემდგომ ზოგს ტყვეობასა თუ პატიმრობაში გადატანილი წამების კვალი ეგონა, ზოგს – ჭაბუკობისას უიღბლო სიყვარულის გამო გასროლილი ტყვიის დანატოვარი...

ბავშვობა სიღნაღში გაატარა. 1936 წელს ფრიადზე დაამთავრა ადგილობრივი საშუალო სკოლა, 1941 წელს ასევე წარჩინებით – თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტი.

დაიწყო მეორე მსოფლიო ომი და ასპირანტობისათვის გამზადებული ჭაბუკი რამდენიმე დღეში, 11 ივლისს, წითელ არმიისაში გა-

ინვიეს. ჯერ სწავლობდა ხარკოვის სამხედრო საინტენდანტო აკადემიაში, შემდეგ - საშუალო მეთაურთა გადასამზადებელ კურსებზე ხარკოვის ოლქში, სოფელ სამოელოვკაში. აქ მიენიჭა ლეიტენანტის წოდება და გაგზავნეს სამხრეთ-დასავლეთის ფრონტზე მსროლელი პოლკის ოცმეთაურად. იბრძოდა კურსკის მიმართულე-ბით ქ. იზიუმთან, მდინარე დონზე, კალაჩთან, სადაც, სოფელ მალოკლეცკთან, 1942 წლის აგვისტოში ტყვედ ჩავარდა. აქედან მოყოლებული 1945 წლის აპრილამდე იმყოფებოდა ტყვეთა ბანაკებში, მუშათა ბატალიონებში, ხან გერმანიაში, ხან საფრანგეთსა და იტალიაში. აქ ბევრჯერ ჩახედა სიკვდილს თვალებში. ერთხელ, იტალიაში, როცა სამუშაოდან პატიმართა მანქანით ბანაკში ბრუნდებოდნენ, შიმშილისაგან დასუსტებული ბატონი ივანე იმდენად ზედმეტ ბარგად გამხდარა, რომ ზედამხედველებს ძარადან ჩამოუთრევიათ და მის მოსაკლავად იარაღი შეუმართავთ. იტალიელ მძღოლს უთქვამს: შავგვრემანია, იტალიელი იქნება, ნუ ვესვრით, თავისით მოკვდებო და ამ სიტყვაზე დაუტოვებიათ. რამდენიმე საათის შემდეგ ქალებს გამოუვლიათ, შესცოდებიათ, ერთს თავის სახლში წაუყვანია და ერთი კვირის შემდეგ, როცა ფეხზე დამდგარა, გერმანელებისათვის ჩაუბარებიათ.

ტყვეობისას ისეც მოხდა, რომ თურქ ხალხთა ე. წ. სამთარგმნელო სკოლაში სწავლობდა.

1946 წელს, ორეხოვო-ზუევოში ჩატარებული ფილტრაციის შემდეგ, დაბრუნდა საქართველოში. 1951 წლის 3 აპრილს, როგორც ტყვედ ნამყოფი, დააპატიმრეს. ციხეში ბევრი წამება გადაიტანა. გაასამართლეს ბრალდებით „სამშობლოს მოღალატე“ და 25 წლით პატიმრობა მიუსაჯეს.

პატიმრობისას ძლიერ ავად გახდა, გამოაჩნდა ტუბერკულოზის ნიშნები. გადასახლებას და სიკვდილს იმით გადაურჩა, რომ მისი სიმამრი, გიორგი ჯილაური, გამოჩენილი ეკონომისტი, მივიდა მაშინდელი მთავრობის პირველ კაცთან, კანდიდ ჩარკვიანთან (როგორც კოლეგასთან, ეკონომისტთან) და, გამონაკლისის წესით,

ივანე ლოლაშვილი. იყალთო, 1979 წლის ივლისი.

სიძის საქართველოში დატოვება სთხოვა. თხოვნამ გაჭრა. ციხის ექიმმა (ბატონი ივანეს მეუღლის, მელიტა ჯილაურის, მამიდა-შვილმა) დუშიკო კეზელმა მოახერხა, გადაეყვანა ბორჯომთან ახლოს, დვირის ტუბერკულოზიანთა დახურულ კოლონიაში, სადაც ერთი წელი დაჰყო და გამოჯანმრთელდა. შემდეგ სასჯელს რუსთავის კოლონიაში იხდიდა. გაათავისუფლეს 1955 წლის 11 სექტემბერს საერთო ამნისტიის საფუძველზე.

ბატონი ივანე თავის მოწოდებას გვიან დაუბრუნდა. დაპატიმრებამდე (ასრულებდა ბიბლიოთეკის სწავლული მდივნის მოვალეობას). 1957 წლიდან სიცოცხლის ბოლომდე შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელია, ხოლო 1971 წლიდან აქვე ძველი ქართული ლიტერატურის განყოფილებას ხელმძღვანელობს.

1958 წელს დაიცვა საკანდიდატო, 1965 წელს სადოქტორო დისერტაციები. 1973 წელს მიენიჭა პროფესორის წოდება.

აღესრულა 1984 წელს, განისვენებს საბურთალოს სასაფლაოზე.

ტყვეობამ და გადასახლებამ ბატონ ივანეს მსუსხტიანი დალი დაასვა. კარგა ხანს ამჩნევდა, როგორ უთვალთვალებდნენ. ცხოვრებაში თავს წელგამართულად ვერ გრძნობდა, ბევრ რამეში უკან იხევდა, ჩრდილში დგომასა და დუმილს ამჯობინებდა. ამ მიზეზით უარი თქვა სასულიერო სასწავლებლებში შემოთავაზებულ თანამშრომლობაზე. ასევე, უარი თქვა თელავის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის რექტორობაზეც: როცა ანონ-დანონა, მიხვდა, თავისი ბიოგრაფიის გამო ვერ შეძლებდა უმაღლეს სასწავლებლებში გამეფებული მექრთამეობისა და სხვა უმსგავსობათა წინააღმდეგ ბრძოლას. აღნიშნული შებოჭილობა თვალნათლივ მყლავნდებოდა, აგრეთვე, მასთან გამართულ პოლემიკაშიც: რამდენადაც თავდამსხმელი თამამი და აგრესიული იყო, იმდენად თვითონ თავშეკავებულად და მოკრძალებულად გამოიყურებოდა. მიუხედავად ამისა და იმისაც, რომ ბუნებით თბილი და კეთილმოსურნე პირად ურთიერთობაში დამთმობიც იყო, მეცნიერულ საქმიანობაში უდიდეს შეუპოვრობას ამჟღავნებდა, ვაჟას თუ დავესესხებით „ბილნთ არ ეკვროდა ზავითა“.

ერთხელ, მაღალი თანამდებობისა და გავლენის მქონე პირმა თავის უსახურ წიგნზე რეცენზიის (რა თქმა უნდა, ქების) დაწერასთხოვა. ამისთვის ხშირად ოჯახშიაც აკითხავდა. უარის თქმა ვერ მოახერხა, მაგრამ არც დაწერა უცდია. ამასობაში დააპატიმრეს და პირველ შეხვედრაზევე მეუღლეს ღიმილით უთხრა: ამ დაჭერით ერთი კარგი საქმე მაინც გაკეთდა – „ის“ აღარ მოგვაკითხავსო.

ბატონი ივანე შესანიშნავი მეოჯახეც იყო და მეცნიერებისთვის თავგადადებულიც. რის სიმყუდროვე! – ყოველგვარ პირობებში მუშაობდა. ერთხელ ვიხუმრე, ბრძოლის დროს ზარბაზნის ლულაზეც რომ იჯდეს, არც იქ შეეშლება ხელი-მეთქი და მან და სხვებმაც ღიმილით დამიდასტურეს.

გაუნელებელი სიყვარული მწიგნობრობისადმი, ჩვენი ენის, ლიტერატურისა და ისტორიისადმი ბავშვობიდანვე ჩაუნერგეს ოჯახმა და სკოლამ, განსაკუთრებით, როგორც თვითონ იგონებს, პაპამ,

ივანე ლოლაშვილმა, და ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებელმა, დიმიტრი გონაშვილმა (გამოჩენილი მომღერლის, ჰამლეტ გონაშვილის, მამამ).

უნივერსიტეტში მისი მასწავლებლები იყვნენ ჩვენი სახელოვანი მეცნიერები: კორნელი კეკელიძე, ალექსანდრე ბარამიძე, აკაკი შანიძე, გიორგი ახვლედიანი, ვარლამ თოფურია, არნოლდ ჩიქობავა, სიმონ ყაუხჩიშვილი, იუსტინე აბულაძე, ნიკო ბერძენიშვილი, დიმიტრი უზნაძე, ვახტანგ კოტეტიშვილი, სოლომონ იორდანიშვილი და სხვები, მაგრამ მისი საკვლევადიებო ნიჭის გაღვივებაში გამამწყვეტი მნიშვნელობა კ. კეკელიძემ და ალ. ბარამიძემ იქონიეს. მოგონებაში წერს: „კ. კეკელიძის დიდმა ავტორიტეტმა, შეუდარებელმა ლექციებმა და უკვდავმა ნიგნებმა განსაზღვრეს ჩემი მომავალი სამეცნიერო ინტერესები და მიზნები... პირველი მზრუნველი თვალი მე, როგორც ძველი ქართული მწერლობით დაინტერესებულ სტუდენტს, მომაპყრო ალ. ბარამიძემ“.

სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობა სტუდენტობიდანვე დაიწყო. საიუბილეო თარიღებთან დაკავშირებით აქვეყნებს წერილებს ივანე ჯავახიშვილისა და ნიკო მარის სამეცნიერო მოღვაწეობაზე, რეცენზიას – „ამირან-დარეჯანიანის“ სარგის კაკაბაძისეულ გამოცემაზე, გამოკვლევებს – „ამირან-დარეჯანიანის კვლევის ისტორიისათვის“ და „აკად. ნ. მარი ამირან-დარეჯანიანის სადაურობის პრობლემა“. ეხმაურება კ. კეკელიძის ნარკვევს აკაკი წერეთლის „ბაში-აჩუკის“ წყაროს დადგენის თაობაზე და ახალ, დასაბუთებულ თვალსაზრისს იძლევა, რომელიც დღეს სამეცნიერო ლიტერატურაში გაზიარებულია.

ქართულ ლიტერატურასა თუ საქართველოს ისტორიაზე ზრუნვა და ფიქრი ომის, ტყვეობისა და პატიმრობის უმძიმეს დღეებშიც არ შეუწყვეტია.

ერთხელ, როცა რუსთავის სასჯელ-აღმასრულებელ კოლონიაში დამქანცველი სამუშაოდან დაბრუნებულ პატიმრებს ეძინათ, ის დაღლილობას არ შეეპუა, პავლე ინგოროყვას ახალგამოსულ ვე-

ებერთელა წიგნს „გიორგი მერჩულეს“ უჯდა და კითხულობდა. კვლავ ლონიის უფროსი თავზე დაადგა და რეჟიმის დარღვევა მკაცრად უსაყვედურა, თან ღვარძლიანად დააყოლა: რას კითხულობ, ხომ არ გგონია აქედან ცოცხალი გახვალო. ალბათ, არც ამ ამბის გაგრძელება იქნება უინტერესო: გავიდა ხანი და, როცა ბატონი ივანე თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ქართულ ენასა და ლიტერატურაში მიმღები საგამოცდო კომისიის წევრი ბრძანდებოდა, ეს კაცი, საერთო ახლობელთან ერთად, შინ ესტუმრა და შვილზე დახმარება სთხოვა... და მან ეს დახმარება მიიღო!

ივანე ლოლაშვილი ფართო ინტერესების, უაღრესად ნაყოფიერი მკვლევარი იყო. ავტორია 190-ზე მეტი გამოკვლევის, რეცენზიის, გამოსხმაურებისა და სხვადასხვაგვარი წერილისა, რომელთაგან სამ ათეულამდე ცალკე წიგნად არის გამოქვეყნებული. ისინი, ისე, როგორც მათზე გამოსხმაურებანი და სხვა სამუშაოები, აღრიცხულია მეცნიერის ბიობიბლიოგრაფიაში, რომელიც მისმა მოწაფემ, ზურაბ კუტიბაშვილმა, დიდი სიყვარულითა და რუდუნებით შეადგინა და საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ცენტრალურმა ბიბლიოთეკამ 1992 წელს გამოსცა.

ბატონი ივანეს უპირველესი და უმთავრესი შესწავლის ობიექტი იყო ძველი ქართული ლიტერატურა. ამუშავებდა როგორც სასულიერო, ისე საერო, როგორც უძველეს და კლასიკურ, ისე ე. წ. ალორძინებისა და გარდამავალი ხანის მწერლობას. ყოველთვის სიახლეებისკენ ისწრაფოდა; იზიდავდა დიდი თემები, რთული პრობლემური საკითხები. მისი სტიქია იყო „შავი სამუშაო“: მტვრიანი, სქელტანიანი ფოლიანტების ჩხრეკა, უცნობ ავტორთა და თხზულებათა ძიება, გაშიფრვა, ისტორიულ-ფილოლოგიური მხარეების გარკვევა და მზის სინათლეზე გამოტანა.

თავიდანვე ყურადღება ქართულ კლასიკურ მწერლობას მიაპყრო. ლიტერატურის ინსტიტუტში სამსახურის დაწყებიდან კარგა ხანს (1957-1970) რუსთველოლოგიის განყოფილების თანამშრომელი გახლდათ და იკვლევდა რუსთველისა და მისი ეპოქის ძეგლებს.

ადრიდანვე ჰქონდა ხელი მოკიდებული და ამ წლებში გააღრმავა მუშაობა ე. წ. მეზობტებზე. უპირველესად შეისწავლა ჩახრუხადის „თამარიანი“. ნ. მარის გამოცემის შემდეგ, რომელიც რამდენიმე გვიანდელ ხელნაწერს ეყრდნობოდა, მნიშვნელოვნად წინ წასწია მისი კვლევა: შეისწავლა ყველა ხელნაწერი, გამოავლინა და ერთმანეთს შეუჯერა არაერთი ახალი მასალა და ეს ურთულესი ტექსტი 1957 წელს ფართო მეცნიერული აპარატურის დართვით გამოაქვეყნა. დღემდე მკვლევარები და მკითხველთა ფართო წრე, ჩვეულებრივ, ამ გამოცემით სარგებლობენ. ეს სოლიდური წიგნი გახლდათ მისი საკანდიდატო დისერტაცია.

ჩახრუხაძესა და მის თხზულებაზე ფიქრსა და ძიებას მკვლევარი შემდეგაც აგრძელებს. სწავლობს და შიფრავს გრიგოლ ჩახრუხაისძის ცნობილი ანდერძის უცნობ ნაწილს და ადგენს, რომ პოეტი ჩახრუხაძე და გრიგოლ ჩახრუხაისძე, როგორც მანამდე სამეცნიერო ლიტერატურაში იყო მიჩნეული, ერთი და იგივე კი არა, ორი სხვადასხვა პირი, სხვადასხვა ეპოქის მოღვაწეა და მათი გაიგივება არ შეიძლება. ამავე პრობლემას ეძღვნება მისი ბოლოდროინდელი ორი ნარკვევი – „შამქორის ომის გამოძახილი ჩახრუხაძის <<თამარიანიში>>“ და „ჩახრუხაძის <<თამარიანის>> რუსული თარგმანის ისტორიისათვის“. ეს უკანასკნელი „ბიბლიოგრაფიის“ შემდეგ დაიბეჭდა (გაზ. „კალმასობა“, 1999, №6) და მასში არ ასახულა.

1964 წელს კიდევ უფრო სრულყოფილი სახით ბეჭდავს მეორე სახობტო ნაწარმოებს – იოანე შავთელის თხზულებად მიჩნეულ „აბდულმესიანს“. თუმცა ესეც არანაკლებ რთული ძეგლი გამოცემული ჰქონდა ნ. მარსა და სხვებსაც, აქაც უდიდეს წარმატებას მიაღწია. პირველმა შეისწავლა და გაარკვია მის შემცველ ხელნაწერთა რედაქციული სახე და წარმომავლობა, გამოავლინა ძველი ნუსხები და მათზე დაყრდნობით მოამზადა ტექსტი, დაურთო მას ვრცელი გამოკვლევა, ხელნაწერთა და ბეჭდურ გამოცემათა ვარიანტები, თითოეულ სტროფთა და სტრიქონთა თარგმანი და კომენტარები, ვრცელი ლექსიკონი, აგრეთვე, საძიებლები, რომლე-

ბშიც არაერთ განმარტებას იძლევა.

მიუხედავად იმისა, მთელი წიგნი გამსჭვალულია ტრადიციული შეხედულებით, თითქოს ეს სახოტბო თხზულება ეკუთვნის კლასიკურ ხანას, იოანე შავთელს, და არის დავით სოსლანისა და თამარ მეფის შესხმა, ხოლო ჩვენ მიერ ჩატარებული კვლევა-ძიების მიხედვით, მისი ავტორია XVII საუკუნის პოეტი და საეკლესიო მოღვაწე იაკობ დუმბაძე-შემოქმედელი, შეიცავს მეფე-პოეტ არჩილ მეორისა და, საზოგადოდ, მეფეთა და ქრისტიანობის ქებას, გადაუჭარბებლად უნდა ითქვას, მასში (ნაშრომში) იმდენი ახალი და უმნიშვნელოვანესი ფაქტია მოყვანილი და დადასტურებული, რომ დასმულ პრობლემას მკვიდრ მეცნიერულ ნიადაგზე აყენებს. უპირველესად მან მოგვცა ბიძგი ამ ახალი თვალსაზრისის შემუშავებასა და ჩამოყალიბებაში.

ამ ნაშრომისათვის მას მიენიჭა ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი. მსგავსად „თამარიანისა“, საყოველთაო გამოყენებისათვის ეს გამოცემაა მიღებული.

ამ სახოტბო ძეგლზე მუშაობას ისევ აგრძელებს და აქვეყნებს ნარკვევს – „კვლავ <<აბდულმესიანის>> პერსონაჟთა ვინაობისათვის“ (1969). განზრახული ჰქონდა ჩახრუხაძესა და შავთელზე დაეწერა მესამე წიგნი, მაგრამ არ დასცალდა.

ძვირფასია ბატონი ივანეს რუსთველოლოგიური ღვაწლი. იკვლევდა რუსთველის ბიოგრაფიას, იკონოგრაფიას, მსოფლმხედველობას, „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტს, მის მიმართებას ძველ ქართულ მწერლობასთან.

1961 წელს გამოსცა წიგნი „რუსთაველი და თამარის ისტორიკოსთა ვინაობის პრობლემა“, რომელშიც განხილულია რუსთველოლოგთა წინაშე ბევრჯერ დასმული საკითხი რუსთველის არმოღწეული თხზულებების თაობაზე. კერძოდ, შესწავლილია, რამდენად სანდოა ანტონ კათალიკოსის ცნობა იმის შესახებ, რომ გენიოსი პოეტი საისტორიო თხზულების ავტორიცაა. ამ თვალთახედვით დამუშავებულია კლასიკური ხანის საისტორიო ძეგლები – „ცხოვრება

მეფეთა-მეფისა თამარისი“ (ავტორის ვინაობა, შედგენილობა დაწერის თარიღი) და „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ (აქაც: შედგენილობა, ავტორი, მხატვრულ-სტილისტური თავისებურებანი და მათი მიმართება „ვეფხისტყაოსანთან“). საგანგებო ყურადღება ექცევა იმის გარკვევასაც, თუ რა წყაროებს ეყრდნობოდნენ ვახტანგ მეექვსის „სწავლული კაცები“, როდესაც თამარ მეფის ცხოვრების შევსებული ისტორია შექმნეს. ამ საკითხების ანალიზის შედეგად გამოთქმულია ჰიპოთეზა, რომ თამარის პირველი ისტორიკოსი, „ისტორიანი და აზმანის“ ავტორი, არის შოთა რუსთველი. საერთოდ, საქართველოში მოღვაწე მეცნიერებისათვის და, მათ შორის, ივანე ლოლაშვილისათვის, მაშინ უცნობი იყო, რომ იგივე საეგებო შეხედულება ადრე გამოთქმული ჰქონდა დასავლეთ ევროპაში გადახვენილ მეცნიერ-რუსთველოლოგს, მიხაკო წერეთელს. ამ ვარაუდს ზოგი მკვლევარი მხარდაჭერით შეხვდა, მაგრამ საბოლოოდ მან აღიარება ვერ ჰპოვა. მიუხედავად ამისა, წიგნში იმდენი ახალი მასალაა მოხმობილი და ისტორიულ-ლიტერატურული მხარეებია გაშუქებული, მისი მეცნიერული ღირებულება უცილობელია.

რუსთველის ბიოგრაფიის საკითხებს ეხება ნარკვევი „უამთა-აღმწერლის ერთი ადგილის განმარტებისათვის (შოთა კუპრი, ავაგი თუ ეგარსლანი)“.

ვრცელ გამოკვლევაში „რუსთველის მსოფლმხედველობის ისტორიული და ეროვნული საწყისები“, რომელიც 1966 წელს შოთა რუსთველისადმი მიძღვნილ საიუბილეო კრებულში დაიბეჭდა, ნაჩვენებია „ვეფხისტყაოსნის“ მიმართება, ერთი მხრივ, საქართველოს ისტორიულ სინამდვილესთან (გიორგი მესამის მიერ თამარის გამეფება, გიორგი რუსზე იძულებით დაქორწინება და სხვა), მეორე მხრივ, ქრისტიანულ ფილოსოფიურ-თეოლოგიურ მწერლობასთან. უამრავი ნიმუშია მოხმობილი იმის საილუსტრაციოდ, თუ რა საერთო აქვს პოემას ძველქართულად არსებულ ბიბლიურ, ჰიმნოგრაფიულ და ფილოსოფიურ მწერლობასთან. სახელდობრ, ამ თვალსა-

ზრისით გაანალიზებულია არეოპაგიტიკული ნიგნები, იოანე დამასკელის, პროკლე დიადოხოსის, არსენ იყალთოელის, იოანე პეტრიწისა და სხვათა ნაშრომები.

ბატონი ივანე ჩაბმული იყო „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერთა ვარიანტების გამოცემაში. გარდა იმისა, რომ ხელნაწერებიდან იწერდა ვარიანტებს და ამონებდა სხვათა მიერ ამონერილებს, მანვე შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ამ მეტად მნიშვნელოვანი ნიგნის მეოთხე ნაკვეთი (1963).

მონაწილეობდა ა. შანიძისა და ალ. ბარამიძის რედაქციით მომზადებული „ვეფხისტყაოსნის“ ვარიანტებიანი გამოცემის (1966) ტექსტის დადგენაში. სტატიებად გამოაქვეყნა უაღრესად საყურადღებო ნაშრომები პოემის ტექსტის დადგენასა და გაგებაზე (შეისწავლა სიტყვები: „მოლი“, „ესე გუჰარი“, „ესეგვარი“ თუ „ესე გვარი“, „კონიექტურები – „ფრდილობა“ და „გააფრდილებს“; გამოთქმები – „მზე უშენოდ ვერ იქმნების“, „სახე ყოვლისა ტანისა“, „მიჯნურთა სურვილი“). რუსთველის ეპოქაზე საუბრობს პოპულარულ წერილებში: „რუსთაველი და მისი დრო“, „რუსთველის ეპოქის საერო მწერლობა“, „რუსთაველის ეპოქის სიბრძნე“... პოლემიკურ ნარკვევებში განიხილავს: ფანტასტიკასა და სინამდვილეს „ვეფხისტყაოსანში“, მის გეოგრაფიულ გარემოს, რუსთველის იკონოგრაფიასთან დაკავშირებით ნინოწმინდის 1708 წლის სიგელის პორტრეტებს... ცალკე ბროშურად გამოსცა ნარკვევი: „რუსთაველის ეპოქის ჩვენამდე არმოღწეული სალიტერატურო მემკვიდრეობის გარშემო“ (1965), რომელიც შემდეგ შევიდა „ქართული ლიტერატურის ისტორიის“ მეორე ტომში (1966).

ცალკე ნიგნებს უძღვნის რუსთველის ეპოქის ისტორიის საკითხებს. 1971 წელს დაბეჭდილ ნიგნში „დავით სოსლანის აკლდამის საიდუმლოება“ განიხილავს საკითხებს: ჩამომავლობით ვინ იყო დავით სოსლანი, რა ვითარებაში გარდაიცვალა და სად არის დაკრძალული. ამ მიზნით იმოგზაურა ოსეთში, არდონის ხეობაში, და შეისწავლა ნუზალის ეკლესიის მხატვრობა და ნარწერები, იქაური

ისტორიული ძეგლები და ადგილები.

ამგვარივე ხასიათის მეორე წიგნში „თამარ მეფის აკლდამა გელათში“, რომელიც 1989 წელს გამოვიდა, საკითხი ეხება თამარ მეფეს, მის ავადმყოფობას, გარდაცვალებასა და დაკრძალვას. გაანალიზებულია ხალხური გადმოცემები და ჯვაროსანი მხედრის გ. დებუას წერილი თამარის ნეშტის გელათიდან იერუსალიმში გადასვენების შესახებ, შესწავლილია თამარ მეფის ეკვდერის ფრესკები და სამარხები. მიღებული დასკვნით, თამარი დასაფლავებული უნდა იყოს გელათში, ღვთისმშობლის ტაძრის სამხრეთის მინაშენში, თამარის ეკვდერში.

1969 წელს უშვებს წიგნს „სწავლანი და სიბრძნენი ფილოსოფოსთანი“, რომელშიც შესულია კლასიკური და „აღორძინების“ ეპოქებში შედგენილი აღმზრდელობით-დამრიგებლობითი შინაარსის კრებულები. მათში წარმოდგენილია ანტიკური ხანის, ბიბლიური, ეკლესიის მამათა და სხვათა მიერ გამოთქმული ბრძნული შეგონებანი, მათ თავს გადამხდარი ჭკუასასწავლი ამბები... ეს კრებულიც დამშვენებულია ავტორისათვის დამახასიათებელი გამოკვლევითა და ლექსიკონით.

ივანე ლოლაშვილმა უდიდესი ამაგი დასდო რუსთველის ეპოქის წინარე ხანის ქართული ლიტერატურის შესწავლას. განსაკუთრებით აღსანიშნავია მისი ნაშრომები ისეთ ურთულეს დარგზე, როგორცაა ფილოსოფიურ-თეოლოგიური მწერლობა. დააარსა სერია „ძველქართული ფილოსოფიური ძეგლები“ და ამ სერიით მრავალი პირველხარისხოვანი თხზულება გამოაქვეყნა.

პირველად ამ სერიით 1968 წელს წიგნად გამოსცა იოანე პეტრიწის ორიგინალური ფილოსოფიურ-დიდაქტიკური შინაარსის თხზულება „სათნობათა კიბე“, ანუ „კლემაქსი“, რომელიც არის იოანე სინელის „კლემაქსის“ ეფთვიმე ათონელისეული პროზაული თარგმანის იამბიკურად და აკროსტიქურად გალექსილი ვერსია, ძვირფასად შემკული გამოკვლევით, შენიშვნებითა და ლექსიკონით.

გამოკვლევა ვრცელია და ეხება როგორც ნაწარმოებს, ისე იო-

ანე პეტრინის ბიოგრაფიისა და შემოქმედების უამრავ მნიშვნელოვან მხარეს. აი, საკითხები, რომლებიც იქ დასმული და პასუხგაცემულია იოანე პეტრინის ბიოგრაფიაზე: ტრადიციული ცნობები პეტრინზე; ვინ არიან იოანე ფილოსოფოსი ჭიმჭიმელი და იოანე ტარიჭის ძე; ეფრემ მცირისა და „იოანე საღმრთო ფილოსოფოსის“ ურთიერთობისათვის; რა ცნობები არსებობს პეტრინონის მონასტერში იოანე პეტრინის მოღვაწეობის თაობაზე; არსენ ბერისა და არსენ იყალთოელის იდენტურობა; რა ეკუთვნის იოანე პეტრინს და რა პეტრე გელათელს; ვინ არის ავტორი საისტორიო თხზულებისა „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“ და სხვა.

უშუალოდ პეტრინის ნაშრომებზე გამოყოფილია საკითხები: საზოგადოდ, რა ფილოსოფიური ნაშრომები მიეკუთვნება მას; რა ურთიერთმიმართება არსებობს „სათნოებათა კიბესა“ და „კლემაქსის“ რედაქციებს შორის; ბიბლიური წიგნების ქართული თარგმანები და პეტრინის დამსახურება ამ საქმეში; პეტრინის აგიოგრაფიული და საისტორიო თხზულებანი, იამბიკოები და ა. შ.

ცალკეა განხილული იოანე პეტრინის ფილოსოფიურ-თეოლოგიური მსოფლმხედველობა: კვლევის ისტორია; უზენაესი ერთი, ცა-სახლი გონებითი და მისი აჩრდილი; ოთხთა კავშირთა შეზავება, რღვევა და სიკვდილ-სიცოცხლის პრობლემა და ა. შ.

ფაქტობრივად, ეს გამოკვლევა პირველი მონოგრაფიული ნაშრომია იოანე პეტრინზე.

ამგვარივე მონოგრაფიულია მკვლევრის წიგნი „არსენ იყალთოელი (ცხოვრება და მოღვაწეობა)“, რომელიც 1978 წელსაა გამოცემული. აქაც უამრავი პრობლემური საკითხია დასმული და ახალ-ახალი მასალების გამოვლენის შუქზე მეცნიერულად გადაჭრილი: ვრცლად და კრიტიკულად მიმოხილულია XVIII-XX საუკუნეთა ცნობები არსენის შესახებ; ნაჩვენებია, ვინ იყო ის, სად მოღვაწეობდა და რა კვალი დატოვა ჩვენს მწერლობაში. ბოლოს, შესწავლილია არსენ იყალთოელის ორიგინალური და მის მიერ ბერძნულიდან ნათარგმნი ფილოსოფიურ-თეოლოგიურ და დოგმატი-

კურ-პოლემიკურ ნაშრომთა ვეებერთელა კრებული „დოგმატიკური კონი“. დადგენილია მისი შედგენილობა და რედაქციები, ნაჩვენებია მასში გამოვლენილი „XI-XII საუკუნეების ქართველ მეცნიერ-მოაზროვნეთა და მწერალ-მთარგმნელთა ინტერესები, განათლების დონე, დიდი შემოქმედებითი უნარი, ქართული ენის სიდიადე, ფილოსოფიურ აზრთა და მხატვრულ სახეთა გამოსახვის ენობრივი მრავალფეროვნება, წერის კულტურა, მეცნიერული მუშაობის ხერხები და მეთოდები“, აგრეთვე ამ კრებულის „ის ლიტერატურული ანარეკლი, რომელიც შეიმჩნევა ძველქართულ მწერლობაში <<ვეფხისტყაოსნიდან>> <<კალმასობამდე>>“.

1994 წელს წიგნად დაიბეჭდა მის მიერ მომზადებული გიორგი მცირის აგიოგრაფიული ნაწარმოები „ცხოვრება გიორგი მთაწმიდელისა“. ამ გამოცემასაც ახლავს ლექსიკონი და ვრცელი გამოკვლევა, სადაც ცალ-ცალკე განხილულია საკითხები: ამ ძეგლის ხელნაწერები, გამოცემები და შესწავლის ისტორია; ავტორი და დანერის თარიღი; მისი გამოძახილი ძველ ქართულ მწერლობაში; გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრების ქრონოლოგია; გიორგი მთაწმინდელისა და გიორგი მცირის ლიტერატურული გარემო; ბიზანტიური კულტურა და ქართველი მოღვაწენი; გიორგი მთაწმინდელის მოღვაწეობა საქართველოში; ბოლოს, გამოცემული თხზულების კომპოზიცია და მხატვრულ-გამომსახველობითი საშუალებანი.

ბატონმა ივანემ ოთხი წიგნი უძღვნა მსოფლიო მეცნიერებისათვის ისეთ საინტერესო სადავო პრობლემას, როგორცაა უდიდესი ბიზანტიელი საეკლესიო თეორეტიკოსისა და მწერლის, ფსევდო-დიონისე არეოპაგელისა, და მეხუთე საუკუნის გამოჩენილი ქართველი საეკლესიო მოღვაწის, პეტრე იბერიელის, ვინაობის დადგენა.

წიგნში – „არეოპაგეტიკის პრობლემები“ (1972), როგორც ანოტაციაშია აღნიშნული, შესწავლილია ძველქართული აგიოგრაფიული ძეგლები, არეოპაგეტიკულ წიგნთა ეფრემ მცირისეული ქართული თარგმანი, საგალობლები, სვინაქსარული და მოსახსენებელი

თხზულებანი, ცალკეული ისტორიულ-ბიბლიოგრაფიული ცნობები. მათი და არსებული სამეცნიერო ლიტერატურის ანალიზის საფუძველზე ნაჩვენებია, თუ ძველ საქართველოში რა იცოდნენ დიონისე არეოპაგელსა და პეტრე იბერიელზე. იქვე განხილულია „პეტრე იბერიელის ცხოვრების“ ასურული და ქართული რედაქციები, მათი ურთიერთობა და გამოძახილი ძველ ქართულ მწერლობაში, საეკლესიო ისტორიკოსის, ზაქარია რიტორისა, და პეტრე იბერიელის მოწაფე ზაქარია ქართველის ვინაობა და მოღვაწეობა, მათთან დაკავშირებული ისტორიულ-ფილოლოგიური საკითხები.

ამ ნაშრომის შევსება და გაგრძელებაა მკვლევრის მეორე წიგნი – „ფსევდო-დიონისესა და პეტრე იბერიელის იდენტურობის პრობლემა ქართულ და ევროპულ მეცნიერებაში“ (1973), სადაც ძველქართული მასალების შუქზე განხილულია და უარყოფილი ნუცუბიძე-ჰონიგმანის თეორია, რომ არეოპაგიტიკული კორპუსის ავტორი პეტრე იბერია. იქვე დამატების სახით პირველად დაბეჭდილია ეფრემ მცირის ორიგინალური ნაშრომი დიონისე არეოპაგელის შესახებ: „წინაბჭე სიტყვსა – თხრობაჲ დიდისა დიონისისათჳს და წიგნთა მათთვის მიერ აღწერილთა.“

მესამე წიგნში „არეოპაგიტიკული კრებული“ (1983) თავმოყრილი და დაბეჭდილია ძველი ქართული მწერლობის ტექსტები, რომლებიც დიონისე არეოპაგელსა და პეტრე იბერიელს ეხება. მეოთხე წიგნში „ცხოვრება პეტრე იბერისა“, რომელიც მკვლევრის გარდაცვალების შემდეგ, 1988 წელს გამოვიდა, დაბეჭდილია ხსენებული თხზულების ასურული რედაქციის გერმანული თარგმანიდან მის მიერ შესრულებული ქართული თარგმანი. ტექსტს აქაც ახლავს გამოკვლევა, კომენტარები და განმარტებითი საძიებელი. გამოკვლევას საფუძვლად უძევს უცხოური და ქართული წყაროები და პეტრე იბერიელის ცხოვრებასა და მოღვაწეობას წარმოგვიდგენს.

ადრინდელი და კლასიკური ქართული მწერლობიდან აღსანიშნავია მისი ბოლოდროინდელი წიგნი „ათონურ ქართულ ხელნაწერთა

სიახლენი“ (1982), გამოკვლევები „<<ილარიონ ქართველის ცხოვრების>> ვრცელ და მოკლე რედაქციათა ურთიერთობისათვის“, „ეფთვიმე ზილაბენის <<დარღვევა ბოგომილთა წვალეებისა>> და მისი ქართული რედაქცია“, კრებულებში დაბეჭდილი მანამდე გამოუქვეყნებელი ფილოსოფიურ-თეოლოგიური თხზულებანი: არსენ იყალთოელის ნათარგმნი მიქაელ ფსელოსის „პირმშოისათვის“; „ვედრებანი მეფისათვის დიმიტრისა“; ეფთვიმე ზილაბენის დასახელებული ტრაქტატი; არსენ იყალთოელის თარგმნილი ანტიპლატონური შინაარსის ტრაქტატი – „მეტყუელთა მიმართ, ვითარმედ: <<სულნი კაცთანი პირველვე იყვნეს ჯორცთასა>>“; ორიგინალური ქართული ძეგლი დიოფიზიტთა და მონოფიზიტთა პაექრობაზე – „სიტყვს-გება ბერისა ეფთვიმე გრძელისა სოსთენის მიმართ, სომეხთ მოძღურისა“; იოანე პეტრიწის ნათარგმნი ამონიოს ერმისის „რაჲ ვიდრემე არს ფილოსოფობაჲ“; პოლემიკური ტრაქტატი, რომელიც, შესაძლებელია, არსენ იყალთოელს ეკუთვნოდეს – „ვსენებაჲ სიტყვს-გებისაჲ და სასჯელისაჲ შჯულისთჳსა ქრისტიანეთაჲსა და სარკინოზთა“.

მანვე, სათანადო შენიშვნებითა და ლექსიკონით, გამოსცა „ჩვენი საუნჯის“ ოცტომეულის მეორე ტომი (1960). მასში, გარდა „თამარიანისა“ და ე. წ. „აბდულმესიანისა“, დაბეჭდილია „ვისრამიანი“ და „ამირან-დარეჯანიანი“, რომელთა ტექსტები მის მიერ არის დადგენილი.

ივანე ლოლაშვილს მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის „აღორძინების ხანის“ ქართული მწერლობის შესწავლაში. წიგნი (1959) და ცალკეული ნარკვევები უძღვნა სულხან-საბა ორბელიანის ცხოვრებასა და შემოქმედებას. შესაბამისი შესავლით, ლექსიკონითა და საძიებლით გამოსცა მის თხზულებათა ოთხტომეულის მესამე ტომი (1963), რომელშიც შესულია მწერლის მანამდე გამოუქვეყნებელი სასულიერო შინაარსის თხზულებანი – „სწავლანი“ და „საქრისტიანო მოძღვრება“.

დააარსა სერია „ისტორიულ-ბიბლიოგრაფიული ცნობები ძველ

ქართულ მწერლობაზე“ და ამ სერიით გამოსცა ორი წიგნი: „წიგნი ბაგრატიონის „წყობილსიტყვაობა“ (1980), რომელიც შეიცავს ბიბლიოგრაფიულ ცნობებს ძველ ქართველ მწერალთა, მთარგმნელთა, მეფეთა, საეკლესიო მოღვაწეთა და სხვა ბრძენკაცთა შესახებ. დამატების სახით დაბეჭდილია ანტონის მონაფეთა და „წყობილსიტყვაობის“ გადამწერთა იამბიკური ლექსები, რომლებშიც შექებულია ანტონი და მისი ეს ნაწარმოები. ამ პუბლიკაციასაც ერთვის გამოკვლევა თხზულების შინაარსისა და აღნაგობის, დაწერის თარიღის, ლიტერატურული წყაროების, მხატვრული თავისებურებებისა და ტექსტის ცალკეული მხარეების შესახებ, აგრეთვე, პირთა, გეოგრაფიულ და ეთნიკურ სახელთა, იშვიათ და არქაულ სიტყვათა ლექსიკონი. 2. „მცირე უწყებანი ქართველთა მწერალთათვის“ (1982). მასში ვრცელი გამოკვლევითა და განმარტებებით წარმოდგენილია XVI-XIX საუკუნეთა მწერლების – ბაგრატ ბატონიშვილის, იაკობ შემოქმედელის, არჩილ მეფის, ზაქარია გაბაშვილის, გერმანე მონაზონის, იოანე და თეიმურაზ ბაგრატიონების თხზულებათა ის ნაწილები, რომლებიც ქართულ მწერლობაზე ისტორიულ-ბიბლიოგრაფიულ ცნობებს შეიცავენ.

კრებულებში დაბეჭდა გამოკვლევა და ტექსტი გაბრიელ მცირის „მემუარულ თხრობაზე“, ნარკვევი „შაჰნავაზიანის“ ხელნაწერსა და სტროფულ წყობაზე, სტატია „ძველქართული მწერლობის შესწავლის ისტორიისათვის საბჭოთა საქართველოში“ (1981) და სხვა.

ივანე ლოლაშვილს საფუძვლიანი გამოკვლევები აქვს აგრეთვე ახალი და უახლესი ქართული ლიტერატურის ისტორიაზე. ამ მხრივ აღსანიშნავია წიგნი „ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლიტერატურული მემკვიდრეობა“ (1968), ა. განერელიასთან ერთად განხორციელებული ნიკოლოზ ბარათაშვილის თხზულებათა სრული აკადემიური გამოცემა (1972), წერილები გიორგი ერისთავის, ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, ალექსანდრე ყაზბეგის, ვაჟა-ფშაველას, ეგნატე ნინოშვილისა და სხვათა შესახებ. თანაავტორია წიგნისა „ახალი ქართული ლიტერატურა (XIX ს.), ქრესტომათია, სახელმძღვანელო სტუდენტებისათვის, ნაწ. I“ (1979).

1980 წელს გამოსცა მემუარული წიგნი – „ოცი წელი გიორგი ლეონიძისთან“. ნარკვევში „ზოგიერთი ძველქართული მხატვრული ხის განმარტებისათვის“ გააანალიზა და ახსნა წარმომავლობა ილია ქავჭავაძის „განდეგილში“ ნახმარი გამოთქმისა „ღელე გლოვისა“, გიორგი ლეონიძის პოეზიაში გამოყენებული სიტყვებისა და სახეებისა – „წვიმილი“, „ცხენ-მხედარი“, „ნიავი სამინდორული“. წერილები უძღვნა მეომარ მწერლებს – ივანე შაიშმელაშვილს, ნიკო ტატიშვილსა და დავით პატატაშვილს (ამ ბოლო ორზე მოგონებანი გვიან, 1999 წელს „სალიტერატურო გაზეთში“ (№2) დავბეჭდეთ და მის ბიობიბლიოგრაფიაში არ ასახულა).

ნარკვევები და წერილები გამოაქვეყნა ალექსანდრე ცაგარელის, ნიკო მარის, ივანე ჯავახიშვილის, კორნელი კეკელიძის, იუსტინე აბულაძის, ალექსანდრე ბარამიძის, პავლე ინგოროყვას, სოლომონ ყუბანეიშვილის, გაიოზ იმედაშვილის, იოსებ მეგრელიძის, ნიკო ტატიშვილის მეცნიერულ ღვაწლზე. ექვთიმე თაყაიშვილისაგან ჩაინერა და გამოაქვეყნა მოგონებები.

ავტორია „ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაში“ დაბეჭდილი სტატიებისა: არსენ I დიდი, ათონის კრებული, ასკეტურ-მისტიკური მწერლობა, ბაგრატი ერისთავთ-ერისთავი, ბასილ ბაგრატის ძე, ბასილი ვაჩეს ძე, ბასილი საბანშინდელი, ბასილი ხანძთელი, გნომა, გრიგოლ დოდორქელი, გულანი, დოგმატიკა, ევსტათი მცხეთელის მარტვილობა, იეზეკიელი, იოანე პეტრინი, იოანე ტარიჭის ძე, კონსტანტი კახის მარტვილობა, ნინოს ცხოვრების რედაქციები, პეტრე გელათელი, პროკოპი მღვდელი, სააკაძე დიმიტრი, სეით თარგმანი, სიბრძნენი ფილოსოფოსთანი, სპილენძისქალაქიანი, ფავლენიშვილი ჯაგლაგა, ფეშანგი ფაშვიბერტყაძე, ფირმალიანი, ფისტკია, ფისტკიაური, ქართული მონასტერი პალესტინაში, ქება, ქვარიანი დათუნა, ჩახრუხაული, ჩოლოყაშვილი გარსევან, ჩხატარაის ძე პეტრე, ცხოვრება პეტრე ქართველისა, ძაგნაკორული, ჰარნაკი ადოლფ, ჰონიგმანი ერნესტ.

ივანე ლოლაშვილი თავგამოდებით იღვწოდა სამეცნიერო კადრების მომზადებისათვის. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტე-

ტსა და მაშინდელ ა. პუშკინის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ლიტერატურის სპეცკურსებს, ხელმძღვანელობას უწევდა ასპირანტებსა და ახალგაზრდა მეცნიერ-მუშაკებს, იყო რამდენიმე სამეცნიერო საბჭოსა და სარედაქციო-საგამომცემლო კოლეგიის წევრი.

ბატონი ივანე წიგნის ტრფიალი იყო. მეორე მსოფლიო ომის ქარცეცხლიან გზაზეც წიგნი იყო მისი თანამგზავრი. დიდი ძალა და ენერგია შეაღია ქართული წიგნის სამსახურს. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ცენტრალურ სამეცნიერო ბიბლიოთეკაში მუშაობის შემდეგაც მჭიდროდ იყო დაკავშირებული საბიბლიოთეკო საქმიანობასთან. იყო რესპუბლიკის მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმის საბიბლიოთეკო საბჭოს წევრი, ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტისა და მეცნიერებათა აკადემიის ცენტრალურ ბიბლიოთეკათა საბჭოების თავჯდომარე. ამ უკანასკნელთან თანამშრომლობის შედეგად წამოიწყო სერია „ისტორიულ-ბიბლიოგრაფიული ცნობები ძველ ქართულ მწერლობაზე“.

როცა კინორეჟისორმა გურამ პატარაიამ გადაიღო და ჩამოიტანა ათონის ივერთა მონასტრის ძველ ქართულ ხელნაწერთა მიკროფილმები, რომელთა ასლები თბილისის უნივერსიტეტმა აკადემიის ცენტრალურ ბიბლიოთეკას გადასცა, ბატონი ივანე ბიბლიოთეკას კონსულტაციას უწევდა ამ ხელნაწერთა ფოტოპირების დამუშავებაში, რის შედეგადაც დაწერა ზემოაღნიშნული წიგნი „ათონურ ხელნაწერთა სიახლენი“.

ივანე ლოლაშვილი წიგნის მოყვარულთა საზოგადოების (ამჟამად მნიგნობართა ასოციაცია) აქტიური წევრი იყო. 1977 წლიდან სიცოცხლის ბოლომდე ამ საზოგადოებასთან არსებული სახალხო უნივერსიტეტ „წიგნის“ რექტორია, 1979 წლიდან ამავე საზოგადოების რესპუბლიკური გამგეობის წევრი, 1981 წლიდან აღმანახ „მნიგნობრის“ მთავარი რედაქტორის მოადგილე (მთავარი რედაქტორი – ირაკლი აბაშიძე) და საქმის უშუალო შემსრულებელი.

წიგნის მოყვარულთა საზოგადოების დავალებით დაწერა და გამოაქვეყნა ბროშურა „ქართული წიგნისა და მწერლობის საწყისი“.

სებთან“ (1978), მოამზადა და დაბეჭდა მეცნიერული აპარატით შე-
მკობილი „შუშანიკის წამების“ მინიატურული გამოცემა ქართულ
და რუსულ ენებზე, საიუბილეო ბუკლეტები გ. ლეონიძის დაბადე-
ბის 80, „შუშანიკის წამების“ დაწერის 1500 წლისთავთან დაკავში-
რებით და სულხან-საბა ორბელიანზე „გარეჯობის“ გამო.

ბატონ ივანეს სახელი ჩაწერილი იყო წიგნის მოყვარულთა საკა-
ვშირო საზოგადოების ცენტრალური გამგეობის „საპატიო წიგნში“,
მიღებული ჰქონდა სამკერდე ნიშანი „წიგნის მოყვარულთა საზოგა-
დოების აქტივისტი“.

როგორც სახალხო უნივერსიტეტ „წიგნის“ რექტორმა, არაერთი,
მათ შორის, გასვლითი, ლექცია ჩაატარა ქართული წიგნის, ძველი
ქართული ლიტერატურის კერებისა და ძველ ქართველ მწიგნო-
ბართა შესახებ.

იმ საბედისწერო დღესაც ასეთი გასვლითი ლექცია ჰქონდა. 1984
წლის 12 მაისს, სახალხო დღესასწაულის „გარეჯობის“ წინა დღეს,
მან სახალხო უნივერსიტეტის მსმენელები დავით გარეჯაში წა-
იყვანა. ის შესანიშნავად იცნობდა ამ გარემოს და მის ისტორიას.
პირველახრისსოფანი გამოკვლევები ჰქონდა გამოქვეყნებული
აქაურ ლიტერატურულ სკოლაზე.

... და, მას შემდეგ, როცა ლექცია დაასრულა და მსმენელებს
აცნობდა დავით გარეჯის ისტორიულ წარსულს, ეს საოცრად
დინჯი და აუჩქარებელი კაცი, ყველასგან მოულოდნელად, უღრმეს
ქვაბულში გადაიჩეხა.

ესეც ბოლო ფათერაკი!

როგორც ჯარისკაცი საბრძოლო დავალების შესრულებისას, ასე
წავიდა ჩვენგან ივანე ლოლაშვილი, დიდად ღვანღმოსილი, მაგრამ
შემოქმედებითი ენერგიით აღსავსე მეცნიერი-მკვლევარი. შეუსრუ-
ლებელი დარჩა მამულისათვის საკეთილდღეო მრავალი ფიქრი და
ოცნება, დაუმთავრებელი და დასაწყები გამოკვლევები... მაგრამ,
რისი გაკეთებაც მოასწრო, უკვდავ ძეგლებად დგას მისი სახელის
სადიდებლად.

ნოდარ ტაბიძე

„საქართველოს მოამბე“

(გამოცემის 140 წელი)

§1. „საქართველოს მოამბე“ ის ნიშანსვეტია, რომლითაც იზომება ეროვნული გამოცემები. მასთან გატოლებისა თუ კვალში დგომის სურვილი ბუნებრივად იბადება და ჩნდება კიდეც პარალელები. ამ უურნალმა ფერი უცვალა სამამულო პრესას და განვითარების მრავალასპექტიანი კონტურები მოხაზა; უფრო მეტიც, ლიბოდ დაედო თანამედროვე ქართულ მასმედიას.

XIX საუკუნის 60-იანი წლები მრავალმხრივ საგულისხმოა. ახალი ფორმაციის შემოტევა უფრო თვალსაჩინო ხდება და მნიშვნელოვან ცვლილებებსაც იწვევს. სოციალური დიფერენციაციის დაჩქარება და ფეოდალური კარჩაკეტილობის სწრაფი რღვევა, მრეწველობის აღმავლობა და სავაჭრო კონტაქტების გაძლიერება, ახალგაზრდების სწრაფვა უმაღლესი სასწავლებლებისკენ და პროგრესული იდეებით შეიარაღება... ყოველივე ეს და მრავალი სხვაც გვაგრძნობინებს, რომ ეპოქის პულსი ძალუმად სცემს, რომ ცხოვრება ფეხის აწყობას მოითხოვს.

ილია ჭავჭავაძემ ღრმად გაიაზრა ყოველივე ეს და ხმამაღლა განაცხადა:

„ჩვენ უნდა ვსდიოთ ეხლა სხვა ვარსკვლავს,
ჩვენ უნდა ჩვენი ვშვათ მყოობადი,

ჩვენ უნდა მივცეთ მომავალი ხალხს...“¹

მაგრამ რომელი გზა უნდა ავირჩიოთ? რაზე უნდა გამახვილდეს ყურადღება? ილიას შეხედულებით, თავიდათავია აზროვნების ახალი კალაპოტით წარმართვა, საზოგადოების თვალსაწიერის გაფართოება, სულიერი ამალღება და იდეოლოგიური წრთობა.

ამ მიზნის განხორციელების საუკეთესო საშუალებაა პრესა. იგი, ჯერ ერთი, მასშტაბურია – მრავალს ეხმიანება. მეორეც, აგიტაცია-პროპაგანდას პერმანენტულად ეწევა და მარგი ქმედების კოფიციენტიც დიდი აქვს. მესამეც, ოპერატიულად რეაგირებს უმნიშვნელოვანეს მოვლენებზე და ცხოველმყოფელია.

§2. 1863 წლისთვის ქართულ ჟურნალისტიკას დაახლოებით ნახევარსაუკუნოვანი გზა ჰქონდა გავლილი. თავდაპირველად ოფიციალური დაარსდა („საქართველოს გაზეთი“ – 1819 წ., „ტფილისის უწყებანი“ – 1828 წ., „კავკასიის მხარეთა უწყებანი“ – 1845 წ.). მერე წინ იწევეს ლიტერატურული ალმანახი (გ. ერისთავის „ცისკარი“ – 1852 წ.), რომელიც მიმდინარე საზოგადოებრივი პროცესების ასახვა-ანალიზს არ ითვალისწინებდა. 1857 წელს კი ი. კერესელიძემ დააფუძნა „ცისკარი“. ვიდრე მას დავახასიათებდეთ, უპრიანი იქნება გავიხსენოთ ს. დოდაშვილის „სალიტერატურონი ნაწილნი ტფილისის უწყებათანი“ (1832 წ.). მართალია, ამ ჟურნალის ხუთი ნომერი გამოვიდა, მაგრამ მაინც თვალსაჩინო კვალი გაავლო ჩვენს ცხოვრებაში. „სალიტერატურონი ნაწილნი“ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის პირველ ორგანოდ უნდა მივიჩნიოთ და, ამდენად, „საქართველოს მოამბის“ წინამორბედადაც.

რაც შეეხება ივანე კერესელიძის „ცისკარს“, იგი უდავოდ წინ გადადგმული ნაბიჯია. სამწუხაროდ, ზოგიერთები ვერ ახერხებენ გამოცემის დადებითი და უარყოფითი მხარეების მართებულ დიფერენციაციას და ხარვეზების ზედმეტად აქცენტირებით მიუღებელ დასკვნებს გვთავაზობენ.

ი. კერესელიძის ჟურნალში დიდი ადგილი დაეთმო პუბლიცისტიკას. აქ დაბეჭდილი სტატიების, ფელეტონების, ნარკვევების თუ

¹ ი. ჭ ა ვ ჭ ა ვ ა ძ ე , თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. 1, 1951, გვ. 30.

მიმოხილვების უმეტესობა გამორჩეულია პროგრესული, უღერადობით. გავიხსენოთ თუნდაც „სალაყბო ფურცლები“. „ცისკარში“ გამოქვეყნდა დ. ჭონქაძის „სურამის ციხე“, ლ. არდაზიანის „სოლომონ ისაკიჩი მეჯღანუაშვილი“, ა. ჭავჭავაძის, გრ. ორბელიანის, ნ. ბარათაშვილის, ა. ორბელიანის, დ. ბაქრაძის, ნ. ბერძენიშვილის, დ. ყიფიანის, ა. ფურცელაძის და სხვათა თხზულებანი.

ი. კერესელიძის ჟურნალმა აკვნობა გაუნია ილიასა და აკაკის.

მაგრამ ვერც იმას დავეინწყებთ, რომ გვერდიგვერდ იბეჭდებოდა საპირისპირო გამიზნულებისა და უღერადობის ნაწარმოებები. ზოგიერთი ნომერი სავსე იყო მდარე, დახავსებული აზროვნების შემცველი მასალებით. კონსერვატორული ნაკადი არცთუ იშვიათად მძლავრობდა, რაც ობიექტური ვითარებით იყო გამოწვეული.

მართებულად შენიშნავდა ილია ჭავჭავაძე: „ჩვენ გვიკვირს უფრედაქტორი როგორ ბეჭდავს „შეშლილივით“ და უფრო შეშლილ „ზადაჩებივით“ გამოუსადეგ სტატიებს? მაგრამ უფ. კერესელიძე გასამტყუნნი არ არის. აბა ნუ დაბეჭდავს და ნახავს, რამდენი ხელის-მომწერი მოაკლდება გულნატკენ ვიღაც „მოზადაჩებებს“ მეცადინეობით. თუ ხელის-მომწერი არ ეყოლება ჟურნალს, როგორ იცოცხლებს იგი? ეგრეთ ჯოჯოხეთში არის ხოლმე ყოველი რედაქტორი, რომლის ჟურნალსაც საკუთარი კაპიტალი, ანუ თანხა არა აქვს. გინდა თუ არა, უნდა დამოკიდებული იყო იმ კაცებზედ, რომელნიც წინდაუხედავად, უთავბოლოდ, რაც მოხვდებათ და როგორც მოხვდებათ, ჰბლაჯნიან, რადგან იმედი აქვთ, რომ საბრალო ცისკარი მათგან ფულით დავალებული, ნებით, თუ არა ნებით, ალაგს მისცემს თავის ფურცლებზე იმათ გამოუსადეგ სტატიებსა“¹.

„საქართველოს მოამბის“ წინამორბედებზე იმიტომაც შევაჩერეთ ყურადღება, რომ მათ ნიადაგი მოუმზადეს ახალ გამოცემას, რაც მხოლოდ მკითხველთა აღზრდასა და ტრადიციის ჩამოყალიბებას როდი გულისხმობდა.

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. III, 1953, გვ. 16.

ამ პერიოდში ჟურნალისტიკისადმი ინტერესი რომ გაცხოველებულია, ამაზე მეტყველებს ი. პოლტარაცკის ბარათიც, დათარიღებული 1862 წლის 7 დეკემბრით. ადრესანტი აღნიშნავს, რომ გუბერნიის მარშალს თავად ა. ორბელიანს განზრახული აქვს 1863 წელს გამოსცეს სატირული გაზეთი „მასხარა“.

ერთი სიტყვით, ვითარება ხელსაყრელია და ილიამაც დადნევიტა დაეარსებინა ჟურნალი, რომელიც იქნებოდა სრულიად საქართველოს და არა მხოლოდ ერთი კლასის ან ჯგუფის ინტერესების გამომხატველი¹.

წმ. დასახული მიზანი მხოლოდ ერთი კაცის მონდომებითა და ძალისხმევით ვერ განხორციელდებოდა, საჭირო იყო სათანადო ჯგუფი და ილიამ შეკრა კიდეც იგი რუსეთში განათლებამიღებული თუ იქ მოსწავლე ახალგაზრდებისაგან. მისი იდეა სხვებმაც აიტაცეს. რედაქტორ-გამომცემელს მხარში ამოუდგნენ, უპირველეს ყოვლისა, პ. უმიკაშვილი, დ. ყიფიანი, ი. სერებრიაკოვი, პ. ნაკაშიძე, კ. ლორთქიფანიძე, ვ. თულაშვილი და ა. შ. როგორც პ. უმიკაშვილი შენიშნავს, „...მწერლების წრის შედგენის აზრი ილია ჭავჭავაძის კრიტიკითგან და იმის ჟურნალითგან იწყება“².

რედაქტორ-გამომცემელმა მკაფიოდ ჩამოაყალიბა პროგრამა და, სხვა საბუთებთან ერთად, შესაბამის უწყებას წარუდგინა. ადგილობრივმა საცენზურო კომიტეტმა საქმე დადებითი დასკვნით გადაუგზავნა გრიგოლ ორბელიანს, რომელიც მაშინ კავკასიის მეფისნაცვლის მოვალეობას ასრულებდა. სახელგანთქმულმა პოეტმა მხარი დაუჭირა ახალგაზრდებს და ჟურნალის გამოცემის დასტური სთხოვა უმაღლეს ხელისუფლებას. ამ უკანასკნელის გადანყე-

¹ ეს ჩანაფიქრი სახელწოდებიდანაც გამოკრთის. სათაური ამასთანავე ჟურნალის პროფილზეც მიგვანიშნებს. არა „ცისარტყელა“, „მნათობი“ თუ მათი მინამგვანი, რაც გამოცემის მხატვრულ-ლიტერატურულ იერს გაამჟღავნებდა, არამედ „მოამბე“, თანაც „საქართველოსა“. ე. ი. მრავალმხრივი და მრავალფეროვანი ჟურნალი, რომლის უპირველესი ამოცანა იქნება ქვეყნის საჭირობოროტო საკითხების გარკვევა.

² „კრებული“, 1872, №8-9, გვ. 291.

ტილება ასეთი იყო: ნება დაერთოს თავად ილია ჭავჭავაძეს, გამოსცეს ჟურნალი აღნიშნული პროგრამით, მხოლოდ იმის გათვალისწინებით, რომ მასში არ დაიბეჭდება „პოლიტიკური ცნობები და განსჯანი“.

ეს მინაწერი ტრადიციულ-სამსახურეობრივ განცხადებად უნდა მივიჩნიოთ, რასაც ანალოგიურ შემთხვევაში თითქმის ყოველთვის მიმართავდნენ ზემდგომი ორგანოები.

როგორია „საქართველოს მოამბის“ პროგრამა? წინასწარ უნდა ითქვას, რომ იგი შედგენილია ოსტატურად – ზოგადობის პრინციპის დაცვითა და შინაგანი ტევადობის გათვალისწინებით.

„მომავალ 1863 წ. იანვრის თვიდგან გამოიცემა ტფილისში ახალი ქართული ჟურნალი „საქართველოს მოამბე“.

ამ ჟურნალში მთელის წლის განმავლობაში შემოვლენ შემდგომი ნაწილები:

1 წმინდა სალიტერატურო: ლექსები, მოთხრობაები, დრამები, კომედიები, ნამდვილები და ნათარგმნები.

2 ისტორიული: საზოგადო ისტორია; განსაკუთრებითი ყურადღება მიექცევა საქართველოს და ერთობ კავკასიის ისტორიაზედ.

3 საპოლიტიკო და სოფლიური ეკონომია: აქ ვეცდებით გავაცნოთ ჩვენს საზოგადოებას ეს საგნები იმოდენად, რამდენადაც დრო და საჭიროება მოითხოვს.

4 კრიტიკა და ბიბლიოგრაფია: აქ განირჩევიან უცხო ენებზედ დაწერილი თხზულებები და ქართული წიგნები.

5 სხვადასხვა ანბავი.

6 დამატება: ამ ნაწილში დაიბეჭდებიან ძველი ქართული თხზულებები, ანუ გამოჩენილნი უცხო ენებიდამ თარგმნილი რომანები.

ამ პროგრამას ამჟამად არაფერს არ ვუმატებთ; რაც შეეხება ჟურნალის ხასიათსა და მიმართულებას, იმაზედ არაფერს ვიტყვი. ჩვენ ვარჩიეთ, რომ თითონ ჟურნალმა გამოიჩინოს თავისი თავი, თითონ საქმეში გამოთქვას თავისი ხასიათი და არჩეული გზა. ეს ემჯობინება ყოველ წინა-სიტყვაობას. ჩვენ გვსურს ვემსახუროთ საზოგადოებას,

ვარგოთ და გამოვადგეთ. ამისთვის ვიკისრეთ ჟურნალის გამოცემას სურვილი ჩვენი გულწრფელია და ჭეშმარიტი, და თუ ღონე შეგვეწევა და ცოტათი მაინც აღვასრულეთ ჩვენი სურვილი, ამისიც კმაყოფილი ვიქნებით. ჩვენის მხრით, რასაც კი შევიძლებთ, არას დავზოგავთ, დანარჩენი თვით საზოგადოებაზედ ჰკიდია“¹.

ეს განცხადება 1862 წლის „ცისკარის“ მეათე ნომერში დაიბეჭდა. ამავე წლის 21 ოქტომბრის „კავკაზში“ გამოქვეყნდა ნ. ბერძენი-შვილის წერილი. პუბლიცისტი აცნობს მკითხველს ახალი გამოცემის პროგრამას, იწონებს ი. ჭავჭავაძის ნაბიჯს და სამართლიანად შენიშნავს „Теперь у него („ცისკარი“ – 6 ტ.) ест товарищ, а вместе с тем, без сомнения, и соперник; конкуренция – дело серьезное и хорошее для обеих сторон, если только она не выходит из соответственных пределов, если в нее замешаются злобы и ожесточение. Жизнь и борьба – синонимы, и одна без другой немыслимы в акте бытия. Да придает же предстоящая борьба более оживления и интереса обоим журналам, равно нам дорогим и знаменательным на дремлющем поле грузинской литературы“².

ასე რომ, საზოგადოება კარგად იყო ინფორმირებული, რასაც არსებითი მნიშვნელობა ჰქონდა ხელისმომწერთა მოსაზიდად.

ქართულად დასტამბული პროგრამის შეპირისპირება ოფიციალურ საქმეში ჩაკრულ პროგრამასთან უფლებას გვაძლევს განვაცხადოთ, რომ ცვლილებები შესამჩნევია.

ყველაზე მნიშვნელოვანი ის არის, რომ „ცისკარში“ ექვსი მუხლია დაფიქსირებული, ხოლო პეტერბურგს წარდგენილ საქმეებში – შვიდი. დამატებულია „იუმორისტული“ განყოფილება.

როგორც ჩანს, ილიამ გაითვალისწინა ცენზურის სიმკაცრე და საზოგადოების გარკვეული ნაწილის განწყობილებაც. საქმე ისაა, რომ რისი გამხელაც პირდაპირი მითითება-ხაზგასმით არ ხერხდებოდა, იგი შეიძლებოდა გადატანითი უბნობით, იუმორისტული ფო-

¹ „ცისკარი“, 1862, №10, გვ. 189-190.
² „Кавказ“, 1862, №83. გვ. 6.

რმით გაცნობიერებულიყო, ე. ი. „სხარტულასა“ თუ მის მსგავს ნაწარმოებში გაჟღერებულიყო.

ეს ფაქტი კიდევ ერთი დადასტურებაა ილიას შორსმჭვრეტელობისა და მოვლენების არსში წვდომისა. დიდი მოაზროვნე და ჟურნალისტი ნაირგვარი გზით ცდილობდა მიზნის მიღწევას.

არის სხვა ცვლილებებიც. პეტერბურგში გაგზავნილი პროგრამის მეორე მუხლში აღნიშნულია: დაიბეჭდება ისტორიული მასალები „в особенности русской истории и истории края“. „ცისკარში“ კი ხსენებაც არ არის რუსეთისა; აქცენტი სხვა მხარეზეა გადატანილი: „განსაკუთრებითი ყურადღება მიექცევა საქართველოს და ერთობ კავკასიის ისტორიაზედ“.

მეოთხე მუხლი რუსულად ასეა ჩამოყალიბებული: „Критика и библиография новых книг и замечательных статей“.

ქართულად: „კრიტიკა და ბიბლიოგრაფია: აქ განიჩევიან უცხო ენებზე დანერილი თხზულებები და ქართული წიგნები“. ჩვენს მიერ ხაზგასმული სიტყვები მრავლისმთქმელია.

რამდენადმე განსხვავებულია მეექვსე მუხლიც. რუსულ ვარიანტში იგი გაშლილია: „Смесь (преимущественно извлечение из русских периодических изданиях)“.

როგორც ვხედავთ, ილია ბევრ რამეს ითვალისწინებს, დეტალებსაც კი უნევს ანგარიშს. ქართულის წინ წამოწევით აღარ აღიზიანებს ხელისუფლებას. ადგილობრივ მკითხველს კი სწორედ ჟურნალის ეროვნულ სულზე მიანიშნებს.

ილიამ და მისმა მეგობრებმა თვალსაჩინო მუშაობა გასწიეს და ჟურნალის ტირაჟმაც ხუთასს გადააჭარბა. ეს იმ პერიოდისათვის საოცნებო იყო.

გავიხსენოთ, თუ როგორი გულისტკივილით წერდა დ. ყიფიანი სულ რაღაც 4 წლის წინ: „მთელს კახეთში, ქართლში, იმერეთში, გურიას, სამეგრელოს და აფხაზეთს გამოვიდა 118 კაცი, რომ შარშან „ცისკარზედ“ ხელი მოწერილი ჰქონდათ და წლეულაც (1860 წ. – ნ. ტ.) მოაწერენ თუ არა, ესეც არავინ იცის... მთელს საქა-

რთველო-იმერეთში¹ ასთვრამეტნი ვართ, რომ წელიწადში² შვიდ-შვიდ მანათსა ვჰხარჯავთ ენისათვის და მთელი ამოდენი ქვეყანა ამ ასთვრამეტმა კაცმა უნდა გაგვიტანოს? რა სა-
თქმელია!¹

§4. პირველი ნომერი დაპირებისამებრ საიანვროდ ვერ გამოვიდა. ეს გამოწვეული იყო მრავალი მიზეზით. როგორც რედაქცია მიუთითებს, სტამბის მფლობელ ენფიანჯიანცს შრიფტი 12 იანვარს მიუღია პეტერბურგიდან. ცხადია, მასალათა აწყობა, კორექტურა, ნომრების აკინძვა და ა. შ. დიდ დროს წაიღებდა. იყო სხვა შემფერხებელი გარემოება. ერთ ბარათში, რომელსაც პ. ინგოროყვა 29 იანვრით ათარიღებს, ილია საცოლეს, ოლლა გურამიშვილს, სწერს: „... გუშინ თეატრში სიტყვა მივეცი ცენზორს, სამ საათზე მოვალ-მეთქი; უნდა მივიდე ერთ მნიშვნელოვან საქმეზე, რომელიც ჟურნალს ეხება. იგი არაფრით არ თანხმდება გაუშვას ერთი წერილი, მიუხედავად იმისა, რომ მთელი კვირა ამაზე ვეჩიჩინები, - ჟურნალი კი ამის გამო მიჩერდება“².

ირკვევა, რომ „საქართველოს მოამბის“ პირველი ნომრის ბეჭდვა 18 თებერვლისთვის დასრულებულა. ამაზე მეტყველებს ილიას სხვა ბარათი, რომლის ადრესატი კვლავ ოლლა გურამიშვილია. „გიგზავნი ჟურნალს, ყურადღებით წაიკითხე, ჩემო ძვირფასო ანგელოზო“³.

ამრიგად, თებერვლის ბოლოს მკითხველებს ხელთ ჰქონდათ „საქართველოს მოამბის“ პირველი ნომერი. მასში დაბეჭდილია სამი ლექსი, ერთი მოთხრობა, სამი პუბლიცისტური წერილი, ერთი სამეცნიერო თხზულება და ერთიც განცხადება.

მასალათა რაოდენობა არცთუ დიდია, მაგრამ რაც არის, ყველა მაღალ შეფასებას იმსახურებს.

¹ „ცისკარი“, 1860, №1, გვ. IV, V, VI.
² ი. ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. X, 1961, გვ. 181-182.
³ იქვე, გვ. 198.

§5. ჟურნალის შინაარსობრივ-იდეურ ღირსებებზე ქვემოთ ვისაუბრებთ. აქ კი გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ნომერი ტექნიკური გაფორმების თვალსაზრისითაც მოწონებას იმსახურებს. იგი 182 გვერდისგან შედგება. გვერდზე 32 სტრიქონია. სტრიქონი კი 56-60 ნიშანს იტევს. ე. ი. ნომრის საერთო მოცულობა 8 საავტორო თაბახს აჭარბებს. ამის ხაზგასმა იმიტომაც არის საჭირო, რომ დაფიქსირდეს ტექნიკურ-პოლიგრაფიული წინსვლა. შედარებისათვის: 1862 წლის „ცისკრის“ ნომრები მოცულობით დაახლოებით ამის ნახევარია.

სახელწოდება ნახატი ასოებით არის აწყობილი. ასოთა მოხაზულობა ერთნაირია, მაგრამ განსხვავებულია შესრულების მანერა. უფრო ზუსტად, „საქართველოს“ გაცილებით მკვეთრია, ვიდრე „მოამბე“. ეს მიღწეულია ძირითადი და ბუნვისებრი ხაზების ორიგინალური დაპირისპირებით.

ამგვარ გაფორმებაშიაც იგრძნობა რედაქტორ-გამომცემლის სურვილი – ძირითადის წინ წამოწევა, მამულისადმი სამსახურის აქცენტირება.

ნომრის სატიტულო გვერდზე იკითხება ეპიგრაფი: „ხოლო ლეღვისაგან ისწავეთ იგავი ესე: რაჟამს იგი რტონი მისნი დაჩჩვიან და გამოვალნ ფურცელნი, უწყოდეთ, რამეთუ ახლო არს ზაფხული“.

სახარებიდან ამოღებული ეს სიტყვები მიგვანიშნებს ილიას ჩანაფიქრსა და ჟურნალის მიზანდასახულებაზე – დგება ახალი ხანა ეროვნული მოძრაობისა. „საქართველოს მოამბემ“ ხელი უნდა შეუწყოს ქვეყნის სოციალურ-პოლიტიკური ზაფხულის დადგომას.

სატიტულო გვერდზე ისიც არის აღნიშნული, თუ ვის სტამბაში იბეჭდება ჟურნალი: „გ. მელიქუშოვისა და ა. ენფიანჯიანცის ტიპოგრაფიაში“. მეორე ნომერში ეს წარწერა შეცვლილია: „გაბრიელ მელქუმიანცისა და ამბარცუმ ენფიანჯიანცის სტამბაში“.

სახელები სრულადაა დაფიქსირებული, მაგრამ მთავარი მაინც სხვაა. „მელქუშოვის“ ნაცვლად იკითხება „მელქუმიანცი“, ხოლო „ტიპოგრაფიის“ ნაცვლად – „სტამბა“. შემთხვევითია? არამც და არამც.

№6. „საქართველოს მოამბე“ მხოლოდ ერთი წელი იარსება. სულ გამოვიდა 12 ნომერი ოთხ ტომად.

ვიდრე დახურვის კონკრეტულ მიზეზებს გავარკვევდეთ, ხაზგასმით უნდა ითქვას, რომ ილია კარგად გრძნობდა სიტუაციის სირთულესა და მოსალოდნელ საფრთხეს, მაგრამ მაინც ოპტიმისტურად იყო განწყობილი. ამაზე მეტყველებს მეთერთმეტე ნომერში გამოქვეყნებული განცხადებაც. „კულავ იქნება ჩვენს ჟურნალს დარი დაუდგეს და კარგი ნაყოფი მოიტანოს; ამის იმედი მით უფრო არის, რომ ბევრმა აღგვითქვა გულმოდგინე შემწეობა. ღმერთმა ქმნას, რომ იმათი სურვილი, ჩვენს სურვილთან ერთად, უნაყოფო არ დარჩეს!

ჟურნალი ისევ თვე და თვე გამოვა იმავე პროგრამით, სივრცით შვიდ თაბახზედ არა ნაკლები“¹.

1864 წლის დასაწყისში თითქმის ყველაფერი გაირკვა. დავესესხოთ გაზეთ „კავკაზს“: „При этом номере газеты рассылается подписчикам ея объявление о прекращении издания „Грузинского Вестника“.²

სამწუხაროდ, ამ ფურცელს ვერ მივაკვლიეთ, მაგრამ ხსენებულ განცხადებაზე მაინც შეგვიძლია ვიმსჯელოთ 1864 წლის „ცისკარის“ მესამე ნომერში დაბეჭდილი ერთი წერილიდან გამომდინარე. „გაზეთ კავკაზთან მივიღეთ ქართულ ენაზედ დაბეჭდილი „მოამბის“ რედაქციისგან განცხადება შესახებ მოამბის აღარ გამოცემაზე. რიგი იყო, როგორც ქართული, ჩუწნს ჟურნალში დაბეჭდილიყო, და აქ გამოგზავნილიყო დასაბეჭდავად, მაგრამ „მოამბის“ რედაქციას არ უნებებია, უთუოდ უთაკილნია“³.

შემდეგ მოტანილია განცხადების ტექსტი. „ზოგი ერთის მიზეზის გამო „საქართველოს მოამბე“ დრომდე (ხაზი ჩვენია – ნ. ტ.) ველარ გამოვა, ამისთვისც უ. უ. ხელის მომწერთ უცხადებთ, რომ თავიანთი

¹ „საქართველოს მოამბე“, 1863, №11, გვ. 2.
² „Кавказ“, 1864, №20, გვ. 6.
³ „ცისკარი“, 1864, №3, გვ. 177.

ფული უკანვე მიიღონ. ვისაც ქალაქში მოუწერია ხელი ჩვენს ჟურნალზედა, იმათ შეუძლიანთ ფული სრულად მიიღონ უ.უ. ტერმიქელიანცის წიგნის მაგაზინიდან, რომელიც უფ. არწრუნის ქარვასლაშია; ვისაც ქალაქის გარეთიდან გამოუგზავნია, იმათაც თავიანთი ფული პირველსავე ფოშტით მიერთმევა¹.

ამას მოსდევს „ცისკრის“ რედაქციის კომენტარი: „დიდადა ვწუხვართ, რომ ასე უდროოდ გამოაკლდა „მომამბე“ ამ ჩუშნს და უდგრომელს წუთი სოფელს“².

„საქართველოს მოამბის“ განცხადებიდან ირკვევა, რომ ილიას განზრახული ჰქონდა 1864 წელსაც გამოეცა ჟურნალი. გაუმართავს კიდეც ხელმოწერა. მაგრამ ფული მცირე შემოსულა და იძულებული გამხდარა საქმე შეეჩერებინა.

კიდეც ერთი მნიშვნელოვანი დეტალი. რას ნიშნავს ჩვენს მიერ ხაზგასმული სიტყვა? როგორ უნდა გავიგოთ „დრომდე“?

ჩანს, ილია მაინც არ კარგავს იმედს, ფიქრობს, რომ მატერიალური მდგომარეობის გაუმჯობესების შემთხვევაში გააგრძელებს გამოცემას. კანონის მიხედვით, ჟურნალი მაშინ ითვლებოდა დახურულად, თუ ერთი წლის მანძილზე ერთ ნომერიც ვერ გამოიცემოდა.

რამ გამოიწვია ჟურნალის დახურვა? ამ საკითხზე არაერთი მოსაზრებაა გამოთქმული. სამწუხაროდ, მათი დიფერენციაცია ნაკლებად ხდება, რაც სრული სურათის წარმოსახვას აძნელებს. საქმის არის, რომ ყველა ფაქტორი თანაბარი სიძლიერისა როდია. ამდენად, ზოგიერთი კატეგორიული განცხადება კორექტივს საჭიროებს.

ჩვენ გამოვყოფთ ძირითად და მეორეხარისხოვან მიზეზებს. ძირითადი მიზეზები.

თავიდათავი იყო ფინანსური ხელმოკლეობა. ერთ კერძო ბარათში ილია აღნიშნავდა: „გამოცემისათვის სახსრები საკმარისია - 5.290 მანეთი. თუ ჩვენ (მე და ჩემი ამხანაგები) კეთილსინდისიერად

¹ „ცისკარი“, 1864, №3, გვ. 177.
² იქვე, გვ. 178.

ვიპრომებთ, მაშინ მომავალ წელს ხელმოწერა შეიძლება გერმანიის
რდოს 10.000 მანეთამდე¹.

ეს ვარაუდი არ გამართლდა. უფრო მეტიც, ხელმოწერათა ერთმა ნაწილმა არ შეიტანა თანხა იმიტომ, რომ არ მოეწონა ჟურნალი დემოკრატიული ხასიათის გამო². მეორე ნაწილმა კი ხელმოკლეობის გამო ვერ მოახერხა ვალის დაფარვა.

ასე რომ, გამოცემის ძირითადი წყარო დაიშრიტა. იღია საკუთარი ბიუჯეტიდან ვერაფერს გაიღებდა. რაც გააჩნდა, პირველმა ნომრებმა შეინირა.

შემდეგი მიზეზი: ჟურნალის ბოლო ნომრებს თუ გადავხედავთ, აშკარა გახდება ორიგინალური, საქართველოს ყოფის ამსახველი თხზულებების სიმცირე. აი, მეთორმეტე ნომრის სარჩევიც:

1. „ჩვენი დროის გმირი“ (მ. ლერმონტოვისა) – თარგ. მიხ. ყიფიანისა.
2. „მცირედი რამ მოთხრობა როსიისა“ – გაბ. რატიშვილი.
3. „უბედური ქკუისაგან“ (ა. გრიბოედოვისა) – თარგ. გ. ერისთავისა.

¹ ი. ქ ა ვ ქ ა ვ ა ძ ე , თხზ. სრული კრებული ათ ტომად, თბ., ტ. X, 1961, გვ. 185.

² კ რ . რ ა ტ ი ა ნ ი წერილში „ქართველი ხალხის რევოლუციურ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ისტორიიდან“ მოგვითხრობს პეტერბურგში ნიკოლოზ ყიფიანის დაპატიმრების შესახებ და გვაცნობს ჩხრეკის დროს ჩამორთმეულ მის ნაწერებს.

„უმალღესი გამომძიებელი კომისია განსაკუთრებით დაუინტერესებია ზემოხსენებულ მეთაურ ფურცელს, რომელზეც ლაპარაკი ყოფილა კერესელიძის ვითომდა ევროპაში გამგზავრებაზე და იქ მაძინის და ჰიუგოს დახმარებით ქართული ჟურნალის გამოცემაზე“ („მნათობი“, 1960, №10, გვ. 173).

როგორც ირკვევა, ეს ფურცელი ნ. ყიფიანის ერთ-ერთი ფელეტონის ნაწილია. ფელეტონში კი ფაქტთა წარმოჩენა სატირულ-იუმორისტული ასპექტით და ფანტაზიაზე, გამონაგონზე დაყრდნობითაც ხდება. ამიტომ ყველაფრის პირდაპირი მნიშვნელობით გაგება არ შეიძლება.

მთავარი მაინც სხვა არის. ამ ფელეტონში ძალზე საგულისხმო ინფორმაციაა „საქართველოს მოამბის“ შესახებ. ნ. ყიფიანი წერს: „Говорят, что груз. общество не станет вперед выписывать журнал Груз. Вестник“ так-как там пишут все о насильщиках тяжестей и о нищих и притом пишут обо всем этом мужицком слогом“ („მნათობი“, 1960, №10, გვ. 174.).

4. „ჩრთილოეთის ამერიკის შეერთებული შტატები დაქვემდებარებული ტყვეობა“ – თერგდალეულის.

5. „ჩემი ეპიტაფია“ – გრ. ორბელიანისა.

6. „საბრალონი“ (ვ. ჰიუგოსი) – თარგ. გ. ჩიქოვანისა.

შეჭირვებამ, რომელმაც „ცისკარი“ არაერთხელ მოაქცია ჩიხში, „საქართველოს მოამბეშიც“ იჩინა თავი.

ილია პრინციპულია, მას არ შეუძლია უხეირო მასალები ბეჭდოს, უფლება არ აქვს, სწორი გზიდან გადაუხვიოს. განაცხადა კიდეც: „... გულწრფელად და გაბედვით ვიტყვით, რომ სხვის მოსაწონად არც ერთის ჩვენის გულითადის აზრისათვის არ გვიღალატნია. სხვის მოსაფერებლად არც ერთი გრძნობა არ გაგვიყიდნია, რომელიმე ანგარებისათვის ყალბი ვერცხლად არ გაგვიყვანია. ჩვენ დავჩუმებულვართ და სინდისისათვის კი არ გვიღალატნია. როგორც გონება ჩვენი ჰსჭრიდა, როგორც გული გვითბრობდა – ისე ვლაპარაკობდით, როცა კი შეგვეძლო და კვალავაც ასე მოვიქცევით – თუნდ რომ ამით ჩვენს ჟურნალს ბოლო მოეღოს“¹.

როგორც ჩანს, ენთუზიასტთა ჯგუფი თანდათან დაიშალა და წარმატებით განხორციელება იმ ფუნქციისა, რომელიც ილიამ „საქართველოს მოამბეს“ დააკისრა, შეუძლებელი გახდა.

პ. უმიკაშვილი მიუთითებს: „...ის მწერლები, რომელნიც ალტაცებულის გრძნობით გარს ეხვეოდნენ პირველს დროში ჟურნალსა, ნელ-ნელა გაიფანტნენ, გავიდნენ ზოგი ადრე, ზოგიც გვიან იმისდაგვარათ, ალტაცების ცეცხლი ვის როდის უქრებოდა“².

დასახელებული მიზეზებიდან ერთიც კი საკმარისი იყო, რათა „საქართველოს მოამბის“ გამოცემა შეწყვეტილიყო. ორივეს ურთიერთგადაწინვამ კი დააჩქარა კრაზი.

მეორე ჯგუფის მიზეზები.

უწინარესად უნდა დავასახელოთ ცენზურა. ხელისუფლების შეტევა ხშირი იყო. ილიას ჯერ კიდევ პირველ ნომერთან დაკავშირებით შეხვდა დიდი წინააღმდეგობა. ამის შესახებ იგი გარკვევით

¹ „საქართველოს მოამბე“, 1863, №11, გვ. 2.

² „კრებული“, 1872, №8-9, გვ. 276.

სწერს საცოლეს.

მრავლის მთქმელია ნიკ. ყიფიანის ბარათიც, გაგზავნილი მას-
გასთან. იგი 1863 წლის 5 თებერვლით თარიღდება. სხვა მაგალითე-
ბის დასახელებაც შეიძლება.

რედაქცია გულისტკივილით აღნიშნავდა, რომ ზოგიერთ სა-
ინტერესო საკითხზე მან ვერ მოახერხა სიტყვის დაძვრაც კი
„იმავე მიზეზით, რომ „დრონი მეფობენ. ამის გამო ჩვენს უუ-
რნალს ფერი დააკლდა. მოამბემ შორიდან დაუნყო ტრიალი მას,
რაც ახლოდან განსასჯელი იყო“¹.

ცენზურა შლიდა აბზაცებს თუ სიტყვებს. მაგალითად, პირველი
ნომრის 210-ე გვერდზე წერტილებითაა დაფარული ორი სტრიქონი,
მეორე ნომრის 342-ე გვერდზე 3 სტრიქონი და ა. შ. არაფერს ვა-
მბობთ ცალკეული გამოთქმების გადახაზვაზე.

მაგრამ, მხოლოდ ეს როდია მხედველობაში მისაღები. არანა-
კლებ სავალალოა, რომ ცენზურა, საერთოდ, ქმნიდა ნერვიულ
ატმოსფეროს, დაძაბულ სიტუაციას, რაც მუშაობის ხალისს უმცი-
რებდა თუ უკარგავდა ჟურნალისტებს.

ვერც იმ მოსაზრებას მივიჩნევთ მართებულად, რომ დაოჯახებამ
და სამსახურში შესვლის სურვილმა ილიას ხელი ააღებინა „საქა-
რთველოს მოამბეზე“. ერთ ბარათში, რომელიც 1863 წლის თე-
ბერვალშია დაწერილი, ილია საცოლეს ატყობინებს: [ჩემს ამხა-
ნაგებს] „... საიდანღაც გაუგიათ, რომ ამ წელს ჯვარს ვინერ და სა-
სონარკვეთილნი არიან, ჰგონიათ, დავქორწინდები თუ არა, უუ-
რნალს მივატოვებ. მე ისინი გადავარწმუნე და დავამშვიდე. ვუ-
თხარი, იქნება მართლაც დავქორწინდე-მეთქი, მაგრამ დავქო-
რწინდები ისეთ ჭკვიან ქალზე, რომელიც ამ წმინდა საქმეს კი არ
ჩამომამშორებს, პირიქით, უფრო მეტად მიმაჯაჭვავს და ძალასა და
ენერგიასაც შემმატებს-მეთქი“².

რაც შეეხება ზემოთ დასახელებულ მეორე მიზეზს, ამასთან და-

¹ „საქართველოს მოამბე“, 1863, №11, გვ. 2.

² ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. X, 1961, გვ. 185.

კავშირებით სამართლიანად მიუთითებს ა. კალანდაძე, *ქართული ჟურნალისტიკის ისტორია*, ტ. III, თბ., 1985, გვ. 320. ილია სახელმწიფო სამსახურში არ შევიდოდა.¹

აშკარაა, რომ ჟურნალის ხანგრძლივად გამოცემისათვის ნი. ადაგი ჯერ კიდევ არ იყო მომზადებული.

ერთიც: ილია საფუძვლიანად ერკვეოდა მასმედიისა და საზოგადოების ურთიერთობის საკითხებში. ამიტომაც მოითხოვდა პერიოდიკის ამა თუ იმ სახეობის წინ წამოწევისას თითოეულის სპეციფიკის გათვალისწინებას. შემთხვევითი არ არის, რომ „საქართველოს მოამბის“ დახურვის შემდეგ მან მხარი დაუჭირა გაზეთის გამოცემას. ის და მისი თანამოაზრეები ითვალისწინებდნენ, რომ ჟურნალი ორიგინალურ, ღრმა მასალებს მეტად მოითხოვს, ვიდრე გაზეთი; რომ საზოგადოების დიდ ნაწილს გაცილებით უადვილდება საგაზეთო მასალის აღქმა, ვიდრე საჟურნალო სტატიებისა. რომ გაზეთი ჟურნალზე ოპერატიულად ეხმიანება მიმდინარე პროცესებს და ა. შ. გავიხსენოთ რედაქტორის თვითკრიტიკა: „ყველაზე დიდი ნაკლულოვანება ჩვენის ჟურნალისა ის იყო, რომ სხვათა შორის დროების ინტერესი არ ჰქონდა, – ეგ ინტერესია ყოველი ჟურნალის სული. ეგ აცხოველებს და აბრუნებინებს მას სულს...“²

§7. ჟურნალის მიზნისა და დანიშნულების შესახებ ილია, უწინარეს ყოვლისა, მსჯელობს საპროგრამო წერილში. მაგრამ ხსენებული ნაწარმოები არამც და არამც არ ჩაითვლება რიგით მეთაურ სტატიად. მასში ზოგადთეორიული საკითხებიც არის გარკვეული. ამდენად, ლოკალური დროისა და სივრცის მიღმაც ხმიანობს. ესეც განსაზღვრავს მის სიძლიერეს.

ამგვარი დატვირთულობა საანალიზო წერილისა მოულოდნელი როდია. ილია თეორეტიკოსიც გახლდათ. ცალკეული მოვლენები აინტერესებდა, როგორც გარკვეული კანონზომიერების დადასტუ-

¹ ა. კალანდაძე, ქართული ჟურნალისტიკის ისტორია, ტ. III, თბ., 1985, გვ. 320.

² „საქართველოს მოამბე“, 1863, №11, გვ. 2.

რება. კონკრეტულიდან ზოგადისაკენ სწრაფვა მისი აზროვნების ერთ-ერთი უმთავრესი თვისებაა.

სტატიაში ჩამოყალიბებულია პრესის ფუნქცია. საკითხისადმი მიდგომა ფილოსოფიურია, მსჯელობა – მწყობრი და ლოგიკური. ილია საგანგებოდ უღრმავდება ყოფიერება-ცნობიერების საკითხს და დიალექტიკურადაც განიხილავს.

ცოდნა წინ ეწევა ცხოვრებას. ცხოვრება კი განსაზღვრავს ცოდნის სიძლიერე-წინსვლას. ეს ურთიერთობა ემყარება მკაცრ კანონებს. შეუძლებელია ინდივიდმა, გნებავთ, ჯგუფმა, გადაასხვაფეროს ცხოვრება, თუ ამისათვის ნიადაგი მომზადებული არ არის. საქმე ისაა, რომ „თითონ ცხოვრება აღმოშობავს ხოლმე თავისათვის წესსა, განსაზღვრავს ხოლმე თავის რჯულსა და კანონსა, – მხოლოდ ამ კანონსა გაგება უნდა, გამოფენა საქვეყნოდ და შეძლებისამებრ გზის გახსნა, რომ მისი წარმოება არაფერმა არ შეაყენოს“¹.

გამოუყენებელი ცოდნა დამარხული კაპიტალია. აუცილებელია მისი ფართოდ გავრცელება. ამისთვის სხვადასხვა გზა არსებობს. მაგრამ ყველაზე ეფექტური მაინც „პოპულარული ლიტერატურაა“. „... იგი დანიშნულია მხოლოდ იმისათვის, რომ უფრო, რამოდენადაც შეიძლება, გააადვილოს მეცნიერების და ხელოვნების ნაყოფის მოკრეფა ყველასათვის; მათგან დამუშავებულნი ძნელი მისახვედრი ცნობაები საყოველთაო გასაგებად გაამარტივოს, გააადვილოს და ამით განავრცელოს საჭირო სწავლა და ცნობაები ხალხშია. ამ-გვარ ლიტერატურას ეკუთვნის უურნალიცა, ნამეტნავად ის უურნალი, რომელსაც ეძახიან: „საზოგადო უურნალი“. აი, რა-რიგ სამსახურისათვის ვნიშნავთ ჩვენს „საქართველოს მოამბესაცა“².

როგორც ვხედავთ, ძალზე მკაფიოდ არის გამოხატული განმანათლებლური თვალსაზრისი.

¹ ი. ქავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. III, 1953, გვ. 66-67.

² იქვე, გვ. 65.

ერთ გარემოებაზეც გვმართებს ყურადღების გამახვილება ტერმინს „ცოდნა“ ილია იყენებს ფართო გაგებით. მასში მოიაზრება როგორც საბუნებისმეტყველო, ასევე პოლიტიკური, ეკონომიკური, ლიტერატურული, „ყოფითი“ და სხვაგვარი დაუნჯებული ცნობები.

აქედან გამომდინარე, ილია მართებულად დაასკვნის: „... შურნალების სიმრავლე ცხადად აჩვენებს, რომ ხალხს არ სძინავს, ფიქრობს, სჯის; რომ ხალხში ტრიალებს, მოძრაობს სხვადასხვა-ნაირი აზრი, რომლის გამომეტყველაც არიან სხვადასხვა-ნაირი შურნალები“¹.

ამ დებულებას ილია არ აკონკრეტებს, მაგრამ იგულისხმება, რომ საქართველოში, სადაც ორიოდ პერიოდული გამოცემაა, „საქართველოს მოამბე“ სხვათა ტვირთის აზიდვაც დაეკისრება.

ახლა უფრო დეტალურად ძირითად ასპექტებზე.

I. მკაფიოდ არის ჩამოყალიბებული შურნალის დანიშნულება. ილია პირდაპირ წერს: „ჩვენი საქმე საქართველოს ხალხის ცხოვრებაა; მისი გამჯობინება ჩვენი პირველი და უკანასკნელი სურვილია“².

მაშასადამე, არა რომელიმე ფენის, პარტიის, კორპორაციის, არამედ მთელი ერის ინტერესების წინ წამოწევა. ეს გულისხმობს ქვეყნის დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლას. ამგვარი ამოცანის დასახვით „საქართველოს მოამბე“ გარკვეულად დაუპირისპირდა წინა გამოცემებს და ქართულ შურნალისტიკაში ახალი ეტაპის მესაძირკვლედ გვევლინება.

ილიას გააზრებული აქვს ამოცანის სირთულე. ამიტომაც მოითხოვს მთელი ძალების კონსოლიდაციას, ერთი დროშის ქვეშ გაერთიანებს. ეს, რა თქმა უნდა, არ ნიშნავს სოციალური თუ სხვაგვარი ბოროტების წინაშე თვალის დახუჭვას.

II. პირველი თეზისიდან გამომდინარე, წინ იწევს მიმდინარე ყოფაში ჩაღრმავების ტენდენცია. „... აწინდელის ცხოვრების წრეში ჩადგომა

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ათ თომად, ტ. III, გვ. 66.

² იქვე.

გვინდა, მისგან ყრუდ ჩაძახილის ამოძახნა, მისი ვითარების ცნობა მოყვანა, მოძრაობისათვის გზის გახსნა. ამით იმის თქმა არ გვინდა, რომ ჟურნალი უნდა იყოს უთუოდ დღევანდელ ცხოვრების წრეში მოჯადოებულსავით გაჩერებული, – არა, ყოველ გონიერ ჟურნალის თვალი ხშირად არის მიმართული მომავლისაკენ¹.

არა წარსულის აქცენტირება, როგორც ეს გ. ერისთავის „ცისკარში“ ხდებოდა, არამედ აწმყოსათვის თვალის გასწორება, მომავლის კონტურების მოხაზვა... ცხადია, ილიას გარდასული ამბებიც აინტერესებს, მაგრამ ისიც ღრმად სწამს, რომ მათი გააზრება, უწინარესად აწმყოსა და მომავლის ინტერესებიდან გამომდინარე უნდა ხდებოდეს.

ყოველივე ეს ი. ჭავჭავაძის მთელი შემოქმედების დამახასიათებელი ნიშანია, ზემოთმოტანილი ციტატა იმითაც არის საინტერესო, რომ რედაქციის კიდევ ერთ არსებით მოთხოვნას ამჟღავნებს. არაოდენ ფიქსაცია მოვლენებისა, არამედ კვალიფიკაციაც. ეს კი მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს გამოცემის ძალას და ქმედითობას.

III. სინამდვილე მრავალფეროვანია და სხვადასხვა გაელვებით გვეძლევა. ჟურნალმა რაზე უნდა გაამახვილოს ყურადღება? აქ არა მხოლოდ თემათა შერჩევის საკითხი ისმის, არამედ პრესის ამოცანაც ილანდება.

ილია ყურადღებას ამახვილებს „ხალხის ცხოვრებაზე“, მწვავე საზოგადოებრივ პრობლემებზე. ამიტომაც იხსენიებს დაცინვით იმ მწერლებს, რომლებიც (მისი სიტყვებით რომ ვთქვათ) მეშვიდე ცას შესცქერიან გაბეცებული თვალებით და ბულბულივით უაზროდ სტვენენ.

„დროა ხელოვნებამ თავი დაანებოს „ღრუბლების ცურვასა“, „გაფლართებულ ვარსკვლავების ცაში ბოლთის ცემასა“, მთვარის ხვენინასა, რომ ჩემ საყვარელს უთხარიო: ცხრა მთას იქით ერთი უბედური პოეტია, რომელსაც შენგამო „ოხვრის კვამლი“ თვალებსა

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. III, გვ. 66.

სწავას და ცრემლს ადენსო; დროა ხელოვნებამ თავი დაანებოს უგემურ ღმეჭასა და თვალების სრესას, ეგება ცრემლი მოზივიდესო; დროა ჩავიდეს ცხოვრების მდინარის ძირშია, იქ მონახოს შიგ-მდებარე აზრი თავის ცხოველ სურათებისათვის¹.

ეს მოთხოვნა მხოლოდ ხელოვნებაზე კი არა, მთელს ჟურნალისტკაზე ვრცელდება.

IV. აქტუალური საკითხების წინ წამოწევა საკმარისი არ არის. აუცილებელია მოწინავე თვალსაზრისით მათი გაშუქება. საქართველოს ცხოვრება დაჩიავებულია; მძლავრობს უარყოფითი მოვლენები. მათდამი გულგრილნი ვერ ვიქნებით. საჭიროა კინინის მხილება. „რაც უფრო მკაფიოდ და დაუნდობელად არის გამოთქმული ბოროტება და ნაკლულოვანება ცხოვრებისა, ზოგჯერ მით უფრო სჩანს გამომთქმელის გულის სიმბურვალე, მოუთმენელი, ცხარი წადილი გასწორებისა“².

დავუკვირდეთ ბოლო ფრაზას. იგი პუბლიცისტთა გამხნევებასაც გულისხმობს.

V. სანუკვარი მიზნის მისაღწევად აუცილებელია მოვლენებისადმი მართებული პოზიციიდან მიდგომა და ჩანაფიქრისთვის ადეკვატური ფორმის მოძებნა. ამიტომაც წუხს ილია: „... ჟურნალმა უნდა წაიმძღვაროს წინ მეცნიერების სინათლე და ხელოვნების კალამი“³.

ეს უნდა გავიგოთ მხატვრული და პუბლიცისტური ოსტატობის ამაღლების მოთხოვნადაც. რა თქმა უნდა, გასათვალისწინებელია ენის სისადავე და დახვეწილობაც.

საპროგრამო სტატიაში სხვა საკითხებიც არის დასმული. მათზე ამჯერად არ შევიჩერდებით.

დასკვნა: წერილში „საქართველოს მოამბეზედ“ არა მხოლოდ კონკრეტული გამოცემის თავისებურებაა გაცნობიერებული, არა-

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. ტ. III, გვ. 68-69.

² იქვე, გვ. 67.

³ „საქართველოს მოამბე“, 1863, №1, გვ. 37.

მედ სამამულო ჟურნალისტიკის განვითარების მაგისტრალური ზიცი არის გამოკვეთილი. ქართულ სინამდვილეში არა თუ მანამდე, არამედ შემდეგაც, დიდი ხნის მანძილზე, ჟურნალისტიკის თეორიის აქტუალური საკითხების ამგვარი სიღრმისეული გააზრება არავის მოუცია. ამიტომაც ვუნოდებთ ჩვენ ხსენებულ სტატიას მანიფესტს.

გვ. „საქართველოს მოამბე“ გამორჩეულია როგორც პრობლემების დასმით, ასევე მათი გადაჭრითა და, საერთოდ, მოვლენებისადმი მართებული, პრინციპული დამოკიდებულებით.

რედაქციამ, უპირველეს ყოვლისა, ვითარების შეუფერხებლად წარმოსახვა, უფრო ზუსტად, საზოგადოებრივი ნაკლის მხილება დაისახა მიზნად.

პირველსავე ნომერში ვკითხულობთ:

„ჩემზედ ამბობენ, „ის სიცუდეს ქართველისას ამბობს, ჩვენ ცუდს არ მალავს – ეგ ხომ ცხადი სიძულვილია!“
ბრწყინი ამბობენ, კარგი გული კი მაშინვე ჰსცნობს:
ამ სიძულვილში რაოდენიც სიყვარულია!“¹

ეს უკვე პრინციპული ხაზია.

ი. ჭავჭავაძე სამართლიანად მიუთითებს: „წინსვლისათვის აუცილებელია იმის ზუსტად შემეცნება, თუ რანი ვართ, რა გვინდა.“

ჟურნალში დიდი ადგილი ეთმობა სოციალურ საკითხს, უმთავრესად კი ბატონყმობის კრიტიკას.

სიმართლე მოითხოვს ითქვას, რომ ეს თემა არც „ცისკრისთვის“ იყო უცხო. გავიხსენოთ თუნდაც „სურამის ციხე“. მაგრამ „საქართველოს მოამბეში“ ხსენებული პრობლემა განსხვავებული კუთხითა და სიძლიერითაა წარმოჩენილი.

მოთხრობაში „კაცია ადამიანი?!“ აქცენტი გადატანილია არა ყმათა ტანჯულ ცხოვრებაზე, არამედ თავადთა ყოფაზე, მათ დეგრადაციაზე. მარჯვედ შერჩეული დეტალებითა და სატირული ფერებით შთამბჭდავად არის ნაჩვენები, თუ როგორ ანადგურებს ხსენებული ფორმაცია მალალი წრის წარმომადგენლებსაც, თანაც

¹ „საქართველოს მოამბე“, 1863, №1, გვ. 5.

არა მხოლოდ მორალურად, არამედ ინტელექტუალურად და ფიზიკურადაც. ეს უკვე ახალი სიტყვაა.

ლუარსაბი მოარული რუმბია. იგი კი არ ცოცხლობს, არამედ არსებობს. მისი და წირპლიანი ლამაზისეულის პორტრეტებით ცხოვრების განზოგადებული სურათია პროექტირებული.

ცხადია, მხატვრული ნაწარმოებები ძირითადად ტიპებით, სიტუაციათა განფენა-შეპირისპირებით გვიბიძგებენ დასკვნისაკენ და ამ მხრივ „კაცია ადამიანი?!“ მეტყველზე მეტყველია. მაგრამ ამასთანავე მოთხრობაში პუბლიცისტური პირდაპირობით არის გამჟღავნებული იდეა.

აი, როგორ აზროვნებს ლუარსაბი: „ცემა არაფერია, მაგაში ბატონს ვინ დაჰსძრახავს, იმისი ბატონი არა ვარ, რომ მინდა ვჰსცემ, მინდა არა“¹. ახლა მოვუსმინოთ დარეჯანს: „წართმევა არაფერია, ეგ, რასაკვირველია, ქალბატონის ნებაა: გოგოც ჩემია და ჩითმერდინიც...“²

არსებითი ისიც არის, რომ ამ მოთხრობაში მკაფიოდ ჩანს საპირისპირო ტენდენცია. მართალია, ილიას მებრძოლი ყმა არ დაუხატავს, მაგრამ ბატონყმობის წინააღმდეგ გლეხთა დამოკიდებულება მაინც თვალსაჩინოდ გამოხატა, უპირატესად ირონიით, რაც მოცემულ შემთხვევაში გულისხმობს დათანხმებით უკუგდებას.

ყური დავუგდოთ მოურავს. აი, როგორ პასუხობს იგი ლუარსაბს: „დიახ, შენი ჭირიმე! სწორედ მამა ბრძანდებით და ჩვენ შვილები ვართ. თუ ხანდისხან გაგვიწყრებით, აგვიკლებთ, წაგვართმევთ - ეგ რა? სულ ჩვენის სიკეთისთვის არის ხოლმე“³.

„კაცია ადამიანი?!“ არა მხოლოდ გვაფიქრებს, არამედ გვაღელვებს და სამოქმედოდაც განგვანწყობს, რათა ეს მრუმე გარემო გავარღვიოთ.

ისიც უნდა ითქვას, რომ ხსენებული მოთხრობა ფართოპლანიანია და სიღრმისეული ტენდენციების შემცველი. იგი არა

¹ „საქართველოს მოამბე“, 1863, №4, გვ. 372.

² იქვე, გვ. 263.

³ იქვე, გვ. 276.

მხოლოდ ბატონყმობის, არამედ ყოველგვარი ჩაგვრისა და მართლობის წინააღმდეგ არის მიმართული.

„საქართველოს მოამბეში“ დაიბეჭდა „გლახის ნაამბობი“. ამ ნაწარმოებშიაც ბატონყმობის საშინელებაა მხილებული. „კაცია ადამიანში“ წამოწეულია თავადთა ყოფა. აქ კი გლებთა ტრაგედიაა ხაზგასმული.

ჟურნალში მოთხრობის ხუთი თავი დაიბეჭდა. ამდენად, მთელი სისრულით ვერ წარმოჩინდა მისი ხიბლი და ღირებულება. მაგრამ რაც არის, ისიც საკმარისია არსებული სოციალური ვითარების საშინელების საჩვენებლად.

ერთია, როცა ბატონი მისთვის უცნობ ოჯახს ანიოკებს. მეორეა, როცა თანშეზრდილ და უერთგულეს კაცს აუბედურებს. ამ შემთხვევაში შედეგის სიმძაფრე სიახლოვის პირდაპირპროპორციულია. ამიტომაც აღიქმება მოვლენები გამაოგნებლად.

„საქართველოს მოამბემ“ გააცნო მკითხველებს პირველი თავები პოემისა „რამდენიმე სურათი ანუ ეპიზოდი ყაჩაღის ცხოვრებიდამ“. ის, უწინარეს ყოვლისა, საგულისხმოა თავისუფლების ქებათა ქებით. გავიხსენოთ კაკოს სიტყვები:

„ხოშ-გელდი ძამო!.. მე ვარ მდიდარი,
ამ ტყეში მარტო მე მაქვს მეფობა;
გაშლითა არის ჩემი სახლ-კარი,
და ვერას მაკლებს აქამდინ მტრობა.
ყოველ ხის ძირას ჩემი სახლია,
სად მილამდება, იქ მითენდება;
თუმცა ბევრი რამ მე აქ მაკლია,
მაგრამ აქ ჭირიც მიადვილდება...
და შემდეგ: ... მართალია, ძმავ, კაცს მოჰსწყინდება
ქუნნი ცხოვრება ეს დასალონი,
მაგრამ იქ ყველა გვიადვილდება,
სადაც ჩვენვე ვართ ჩვენი ბატონი!..“¹

პოემა საბრძოლო სულისკვეთებით აღანთებს მკითხველს. მთავარი პერსონაჟი მიმზიდველი ფერებითაა დახატული. კაკოს სახელს სიყვარულითა და აღტაცებით წარმოსთქვამენ. ეს კი არსებითია.

¹ „საქართველოს მოამბე“, 1863, №10, გვ. 54.

პირველსავე ნომერში დაბეჭდილია ილიას „მუშა“. პატრონაჲნი
დანახულია არა მხოლოდ როგორც ტანჯული, არამედ ~~მეცნიერ-~~
ბიარე და კეთილი კაცი. ეს კი უთუოდ ზრდის მისადმი სიმპათიას.
ამ სიუჟეტთან ლექსში პიროვნების მთელი ცხოვრებაა გადმოცე-
მული.

„ვინა ხარ შენა, ჩემო ძმაო? სიღამ მოსულხარ?
ბატონის მათრახს ვერ გაუძელ, გამოქცეულხარ,
მოშორებულხარ ჯალაბობას, შენსა სახლ-კარსა
მინდორს, მამეულს და შეჩვეულს მიწასა, წყალსა?
თუ უნებლიედ გადმოგტყორცნა მუხთალმა ბეჯმა,
ან მოგიტაცა სხვა კაცზედა მარტივ იმედმა?
აქ სად მოსულხარ?.. რაც დაჰკარგე და რაც დასტოვე
მის მაგიერი ტფილისშია აბა რა ჰპოვე?..“¹

მუხლჩაუხრელად შრომობს, ოფლად იღვრება, საშველი კი მაინც
არ არის.

პოეტი ყურადღებას ამახვილებს ისეთ დეტალებზე, რომლებიც
კიდევ უფრო გვაგრძნობინებს პიროვნების ტრაგედიას. აი ტომარა-
აკიდებულს მდიდრის „დროშკა“ დაეჯახება და გადააქცევს. რო-
გორც იქნა, მიიტანა ტვირთი, პატრონი კი კუთვნილ გასამრჯელო-
საც სრულად არ აძლევს.

„ნუ მიტეხ ლუკმას, - ეუბნები - ღმერთსაც შეხედე!..
მე ეგე ლუკმა პირუტყვისავით ზურგით ვიყიდე“.
შენ უღონო ხარ... და უღონოს კაცი იბრიყვებს,
მდიდარს მეტს მისცემს, შენ კი გროშზედ შეგევაჭრება“².
შემადრწუნებელია ბოლო, მეოთხე ნაწილიც.
„მარტო იცოცხლებ და მარტოცა, ძმაო, მოკვდები,
ჯალაბი შენი ვერ დაგასხამს მდულარე ცრემლსა.
არ დაგტირებენ პატარები შენი შვილები,
ამაოდ მათკენ სიკვდილის უამს გაიწვდი ხელსა“.³

და მაინც, ეს ლექსი არ აღიქმება, როგორც უკიდურესად პესი-

¹ „საქართველოს მოამბე“, 1863. №1, გვ. 38.

² იქვე, გვ. 39.

³ იქვე, გვ. 40.

მისტური ნაწარმოები. ქვეტექსტით იგი ბრძოლისკენ გვიბიძგებს. სოციალური საკითხები არა მხოლოდ სიტყვაკაზმულ მწერლობაში, არამედ პუბლიცისტიკაშიც არის აქცენტირებული. ამ მხრივ უთუოდ საყურადღებოა კირილე ლორთქიფანიძის „ჩრდილოეთის ამერიკის შეერთებული შტატები და იქაური ტყვეობა“.

პუბლიცისტი ყურადღებას ამახვილებს ზანგების აუტანელ მდგომარეობაზე. მაგრამ იქვე იმასაც გახაზავს, რომ პლანტატორები არც თეთრკანიან მუშებს ინდობენ. კ. ლორთქიფანიძის სტატიის ღირსებად ისიც უნდა მივიჩნიოთ, რომ მასში ნაჩვენებია სოციალური უთანასწორობის ეკონომიკური და ფსიქოლოგიური შედეგები.

საზოგადოებრივ ანტაგონიზმს ეხება ბასტიას „მძარცველობის ფიზიოლოგია“, რომელიც ჟურნალის მე-8 ნომერში დაიბეჭდა. ეს წერილი მრავალმხრივ მნიშვნელოვანია. ხაზი გვინდა გავუსვათ იმ გარემოებას, რომ ავტორი გმობს გაყურების პოლიტიკას. „აბა ერთი მაჩვენონ რომელიმე ქვეყანა, დრო, რომელშიაც მეზატონის ნებაყოფლობით, თავის უფალის და გულშემატკივარის სურვილით მონობა მოსპობილიყოს?“¹.

აღძრულ საკითხთან დაკავშირებით შეიძლება სხვა ნაწარმოებზეც შევჩერებულიყავით, მაგრამ, ვფიქრობთ, ნათქვამიც საკმარისია, რათა დავასკვნათ: „საქართველოს მოამბეში“ თვალსაჩინო ადგილი ეთმობა სოციალურ მოტივს და პრობლემაც მართებულად არის გაშუქებული. რედაქციამ აუდიტორია უსამართლობის წინააღმდეგ განაწყობს და ნიადაგი მოამზადა მნიშვნელოვანი ძვრებისათვის.

§9. „საქართველოს მოამბით“ იწყება ახალი ეტაპი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისა. ჟურნალში არა მხოლოდ ნამოჭრილია დამოუკიდებლობის საკითხი, არამედ მისი მოპოვების გზებსა და მეთოდებზეც არის მინიშნება.

¹ „საქართველოს მოამბე“, 1863. №8, გვ. 69.

სასურველი იდეების განფენას თერგდალეულები ფართო სპექტრით აწარმოებენ. ისინი ითვალისწინებენ ქვეყნის მდგომარეობას და მახვილის დაუყოვნებლივ გაშიშვლებას როდით მოითხოვენ. წინ იწევენ საზოგადოების განათლების, იდეურ-მორალური აღზრდის საკითხები. ამიტომაც აქცენტირდება შემდგომი თემები: 1) მკითხველთა ინტელექტუალური ამაღლება, რაც გულისხმობს არა მხოლოდ ზოგადი ცოდნით შეიარაღებას, არამედ ბედნიერების მოპოვების ხერხების გათავისებასაც; 2) ეროვნული თავმოყვარეობის გაღრმავებას, საკუთარ შესაძლებლობაში დარწმუნებას; 3) ინერტულობისა და ხელჩაქნეულობის, აპათიურობის დაძლევის და სხვ.

სამშობლო გამოცხადებულია უპირველეს და უძვირფასეს ფენომენად, რომელსაც უნდა ესაფეხუროს ყველა მოქალაქე.

ლექსში „მას აქეთ, რაკი...“ ჩანს სამოციანელთა მთავარი თეზისი და ამავე დროს პოეტის, ინდივიდის სულის ფეთქვა.

„მას აქეთ, რაკი შენდამი ვჰსცან მე სიყვარული,
ჰოი, მამულო, გამიკრთა მე ძილი და შვება!
შენს ძარღვის ცემას მე ყურს უგდებ სულ-განაბული,
ღამე თენდება ეგრეთ ჩემი და დღე ღამდება“¹.

„იანიჩარში“ სწორედ ის ტკივილია გამჟღავნებული, რომელსაც ბევრი მამულიშვილი გრძნობდა საქართველოს სანაქებო შვილების ადგილის დედისაგან მოწყვეტის გამო.

„ვისთქვი თუ, ვისთთვის შენ კისკასობ, ვისთვის
აჩენ სიმარდესა?
შენი რაა, რომ ამშვენებ შენს დამლუპველს ოსმალეთსა?
შენს სიმარდეს, სიჩაუქეს ქართლი შენი არ დაჰყურებს.
მეფე შენი თავის ქებით ჭაბუკს გულს არ გიხალისებს!“²

„ოსმალეთის“ ნაცვლად თავისუფლად შეიძლება ჩავსვათ „რუსეთი“. ლექსში მხოლოდ ურვა როდია. გამოფხიზლებისა და

¹ „საქართველოს მოამბე“, 1863. №2, გვ. 292.

² „საქართველოს მოამბე“, 1863. №3, გვ. 117.

ეროვნული დროშის ქვეშ დარაზმვისაკენ მონოდებაც შეინიშნება

„საქართველოს მოამბეში“ მართებულად არის გააზრებული პატრიოტიზმი. პრობლემა უმაღლესი ჰუმანიზმის პოზიციებიდან წყდება. ერთგან ვკითხულობთ: „სამშობლო მამულის სიყვარული არის ისა, რომ გულით გინდოდეს ნახო, რაც კაცობრიობას გამოუხატავს, აღსრულებაში იყოს მოყვანილი და შენის ძალისა და შეძლებისდაგვარად შევლოდე მის აღსრულებას“.

მიზნის მისაღწევად ხშირია პარალელები. ჟურნალის თანამშრომლები ესესხებიან არა მხოლოდ საქართველოს, არამედ სხვა ქვეყნის მატინეებსაც. ამ თვალსაზრისით საყურადღებოა როგორც ს. ბარათაშვილის „საქართველოს ისტორია“, ასევე ი. ჭავჭავაძის „კირაკოზი განძაკელი“.

პუბლიცისტები სიყვარულითა და პატივისცემით ლაპარაკობენ რუსეთის მოწინავე შვილებზე. ისიც აღსანიშნავია, რომ ჟურნალში იბეჭდება ი. ოქრომჭედლიშვილის „მოკლე განხილვა სომხურის ენის წარმატებისა უკანასკნელ დროს“, რომელიც გამსჭვალულია მეზობელი ხალხისადმი სიმპათიით.

„საქართველოს მოამბეში“ საუბარია სხვა ხალხთა რევოლუციურ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაზე, ეროვნულ ერთიანობაზე. შემთხვევითი არც ისაა, რომ პირველსავე ნომერში დაიბეჭდა ნ. დობროლიუბოვის „მამა ალექსანდრე გავაცი და მისი ქადაგებანი“. ეს გახმაურებული ნაწარმოები გაჟღენთილია თავისუფლების იდეით. აი, რას ამბობს გავაცი: „მარტო რევოლუციას შეუძლიან შექმნა იტალიისაო“.

ილიამ ამ თარგმანს 78 შენიშვნა დაურთო. ამონარიდი: „რესპუბლიკა ჰქვიან იმ ქვეყანას, სადაც არ არის ხელმწიფე, სადაც მართებლობა არის ხალხისგან არჩეული პირების ხელში“. ცხადია, ამგვარი კომენტარები მიზნად მხოლოდ ცნებათა გაშიფვრას როდი ისახავს. მათ უფრო მეტი დატვირთვა აქვთ – საზოგადოების აღზრდა დემოკრატიული სულისკვეთებით.

საგანგებოდ უნდა შევჩერდეთ პეტრე ნაკაშიძის „სამგზავრო წე-

რილებზე". იგი პოლონურ შთაბეჭდილებებზე არის აგებული. მენა-
 რკვევე თანაუგრძნობს აჯანყებულებს. ეს ჩანს როგორც სინამდვი-
 ლის პუბლიცისტურ გააზრება-ანალიზიდან, თუ ცალკეული ტენდე-
 ნციური ჩანართებიდან, ასევე პერსონაჟთა სახეების გამოძე-
 რნიდანაც.

მატარებლის ვაგონში ფანჯარასთან დგას ცხრა-ათი წლის
 პოლონელი ბიჭი.

„ - ტყეში ხომ არ აპირებ წასვლას? - ვკითხე („ტყეში წასვლა“
 აჯანყებულებთან შეერთებას ნიშნავს - ნ. ტ.).

- დედა არ მიშვებს, - მითხრა მან.

- თუნდაც რომ გაგიშვას, განა წახვალ-მეთქი?

- ა იაკუჟე! (მაშ, არა?) წარმოსთქვა ყმანვილმა ისეთის სახით,
 რომ აღარ ვიცოდი რალა მეფიქრნა“¹.

შეუძლებელია პ. ნაკაშიძის ნარკვევს თვალსაჩინო გავლენა არ
 მოეხდინა მკითხველზე.

ჟურნალში ხშირია ქარაგმები და ნართაულები: მაგალითად, და-
 ვით ყიფიანი თითქოს გმობს „მთელი ხალხის აღრეულობას“. სინა-
 მდვილეში კი ასე როდია. პუბლიცისტი იყენებს ირონიას - ამბობს
 ერთსა და გულისხმობს მეორეს.

„საქართველოს მოამბეში“ დაბეჭდილი ზოგიერთი სხვა
 ნაწარმოებიც გაჟღერებულია ეროვნულ-განმათავისუფლებელი
 იდეებით.

ვითვალისწინებთ, რომ ერთსა და იმავე თხზულებაში შეიძლება
 რამდენიმე საკითხი იყოს წამოჭრილი თუ განხილული. ეს ლოგიკუ-
 რიცაა, რამდენადაც სოციალური და ეროვნული მოტივები გადაჯა-
 ჭვულია, ჰუმანიზმი განათლებას ეწყვილება, ნაკლის მხილება პრო-
 გრესის წინაპირობაა და ა. შ. მაგალითად, „კაცია ადამიანს“ თუ
 მხოლოდ ბატონყმობის წინააღმდეგ მიმართულ მოთხრობად მი-
 ვიჩნევთ, უთუოდ დავაკნინებთ მას. აქ ნაციონალური გამოფხიზლე-

¹ „საქართველოს მოამბე“, 1863, №7, გვ. 49.

ბისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების გაუმჯობესებისაკენ წინადადებას გაისმის.

ასევე არაერთგანზომილებიანია „პოეტი“. მგოსნის დანიშნულება უშუალოდ უკავშირდება სოციალური და ეროვნული მოძრაობის ძირითად მოთხოვნებს.

ჩვენ საგანგებოდ შევჩერდით ორ ძირითად პრობლემაზე, რაც მათი განსაკუთრებული მნიშვნელობით აიხსნება. რედაქცია სხვა მოტივებითაც ინტერესდება – იქნება ეს მიჯნურობა, ყოფნა-არყოფნის დილემა, ბუნების თემა და ა. შ. ჟურნალში გამოქვეყნებული ა. ჭავჭავაძის, გ. ორბელიანის, ნ. ბარათაშვილის, გ. ერისთავის და სხვათა თხზულებანი ამ მხრივაც საგულისხმოა.

ისიც უნდა ითქვას, რომ მედიტაციური ხასიათის ნაწარმოებთა რიცხვი შედარებით მოკრძალებულია.

„საქართველოს მოამბეზე“ უფრო მკაფიო წარმოდგენის შესამუშავებლად აუცილებელია იმის აღნიშვნაც, რომ მასში დაისტამბა ვ. ჰიუგოს „საბრალონი“, ა. გრიბოედოვის „უბედური ჭკუისაგან“, მ. ლერმონტოვის „ჩვენი დროების გმირი“, პ. პრუდონის „სიღარიბე, როგორც ეკონომიკური პრინციპი“ და სხვ.

§10. „საქართველოს მოამბემ“ დიდი დატვირთვა მისცა პუბლიცისტიკის ჟანრებს, ახალ სიმაღლეზე აიყვანა ისინი.

ჟურნალში დაბეჭდილი სტატიები გამორჩეულია არა მხოლოდ იდეურად, არამედ ფორმა-შინაარსის ადეკვატურობითაც. ამის დასტურად, უპირველეს ყოვლისა, გამოდგება ი. ჭავჭავაძის „საქართველოს მოამბეზედ“.

აქ შესავალი მოაზრებულია არა როგორც განყენებული აპრიორი, არამედ ძირითადი ჩანაფიქრის საწყისი ეტაპი. ბუნებრივია, რომ მძლავრობს დედუქციური მეთოდი. ცალკეულ შემთხვევებში კი შეინიშნება სულა კონკრეტულიდან ზოგადისკენ. ეს მაშინ, როცა წინა მტკიცების დასკვნა მომდევნო მსჯელობის თეზისად წარმოჩინდება.

ილიას სტატიაში ეპილოგს ფართო განმაზოგადებელი დატვირთვა აქვს. იგი შეიძლება სხვა დროსა და სიტუაციაშიც აღმოჩნდეს

ხელჩასაჭიდი.

საპროგრამო წერილი ხასიათდება ხატოვნებით. ამას უწყობდაც გახაზავს. „კიდევ ვიხდი ბოდიშსა, თუ ეს სტატია მეტაფორებით სავსე ერვენოს მკითხველსა“¹.

„ხატოვან უბნობას“ იმიტომაც მიმართავს ილია, რომ ძირითადი დებულებები უფრო გასაგები გახადოს; მკითხველში ემოცია გამოიწვიოს და ნაწარმოების შთამბეჭდაობა გაზარდოს. აი, როგორ ახასიათებს იგი ცხოვრებიდან განდგომილ პოეტს: დაე, მან „მეშვიდე ცას შეაჩეროს გაბეცებული თვალები და ბულბულსავით უაზრო შტვენა დაიწყოს და აღარ გაათავოს. ჩვენ იმათთან საერთო გზა არა გვაქვს. ისინი მარცხნივ მიდიან გატყეპნილ გზაზედ და ჩვენ კი მარჯვნივ გავინევთ“².

მეორეგან პუბლიცისტი იხსენებს ჟურნალ „ცისკარის“ მესვეურთა მოქმედებას. გვაშინებდნენ, მკითხველი არ გეყოლებათო. „ჩვენ კი ამას ვეტყვით, რომ ამ შემთხვევაში იგი („ცისკარი“ – ნ. ტ.) ჰგავს იმ ანგარების მოყვარე ძმებსა, რომელსაც ამის დაბადება იმიტომ ჰსწყინს და გულს უხეთქს, რომ შიშობს, ვაი თუ საცხოვრებელი შუაზე გამიყოსო. ტყუილად შიშობს ცისკარი. ჩვენ ფიქრადაც არა გვაქვს არავის საცხოვრებელის „შუა-გაყოფა და არც არავის მტრობა“³.

ამ მაგალითით რელიეფურად წარმოჩინდა დაპირისპირებული მხარეები.

ლოგიკურია, რომ წერილს რუსთაველის სიტყვებით ამთავრებს:

„ხამს მოყვასი მოყვასისთვის სიცოცხლისა არ დამრიდად, გული მიჰსცეს გულისათვის, სიყვარული გზად და ხიდად“.

„ვეფხისტყაოსანზე“ დაყრდნობით პუბლიცისტიმ მეტი ძალა მისცა ჩანაფიქრს. რუსთაველი უდიდესი ავტორიტეტია და მასთან დამგზავრებით საკუთარი თვალსაზრისის უტყუარობაც გახაზა.

¹ „საქართველოს მოამბე“, 1863, №1, გვ. 159.

² იქვე, გვ. 157.

³ იქვე, გვ. 155.

სხვათა შორის, განხილულ სტატიაში ილია სამჯერ ახსენებულია რუსთაველს.

კიდევ ერთი თავისებურება. ეს არის მარჯვე დალიანდაგება. მეცნიერებასა და ხელოვნებაზე მსჯელობა, მათი ფუნქციების ნარმოჩენა ეწყვილება ჟურნალისტიკის ამოცანის გარკვევას.

ახლა მიმოხილვის შესახებ. ამ ჟანრის ნაწარმოებები „ცისკრის“ ფურცლებზეც გვხვდება. მაგრამ ისინი ნაკლებ მიჰყვებიან ერთ ხაზს. რაც მთავარია, ხშირ შემთხვევაში ამ სახის ნაწარმოებები გაფართოებული ინფორმაციული შენიშვნების ანაკრებთა სახით გვეძლევა.

ილიას ჟურნალში უმნიშვნელოვანესი მოვლენები გააზრებულია ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის გადასახედიდან.

დავით ყიფიანი მართებულად განმარტავს მიმოხილვის არსსა და ფუნქციას. იგი მიუთითებს, რომ ფაქტები ახალი და საზოგადოებრივად მნიშვნელოვანი უნდა იყოს. „... უთუოდ აზრი უნდა ჰქონდეს რამე, ისეთი აზრი, რომელიც საზოგადოა ჯერ იმისათვისა, ვინც ამბობს და მერე იმისთვისაც, ვისაც ეუბნებიან“¹. შემდეგ: „მაშასადამე, ჩვენ ამბებს რომა კითხულობდე ხოლმე, მკითხველო, ფიქრად საზოგადოდ ქართველობა უნდა გქონდეს განუწყვეტელათა“².

დავით ყიფიანის „სხვა და სხვა ამბავი“, საიდანაც არის მოტანილი ეს ამონარიდები, უფრორე სტატიად აღიქმება. მასში საუბარია საზოგადოებრივი აზრის განვითარებაზე, განსხვავებულ ფორმაციებში პიროვნებების უფლებებზე და ა. შ. როგორც ჩანს, იგი ჩაფიქრებული იყო „მიმოხილვის“ წინათქმად.

საერთოდ, რუბრიკა „სხვა და სხვა ამბავი“ უმეტესად მოაზრებულია მიმოხილვად. ზოგჯერ მისი დაკონკრეტებაც ხდება, მაგალითად, პირველ ნომერში ამ ზესათაურის ქვემოთ ვკითხულობთ: „შინაური მიმოხილვა“. სხვა შემთხვევაში ჟანრის ქვესახეებად და-

¹ „საქართველოს მოამბე“, 1863. №4, გვ. 348.

² იქვე, გვ. 348.

ყოფა არ ხდება („შინაური მიმოხილვა“, „საერთაშორისო მიმოხილვა“ და ა. შ.). ბარემ იმასაც ვიტყვი, რომ ქვესათაურებში გრომნიკს არიან გაერთიანებულნი და ცალკეული მონაკვეთების მეთაურ ფრაზებადაც გამოიყოფა.

მიმოხილვაში თავიდათავია ფაქტთა შერჩევა. ამ მხრივ „საქართველოს მოამბის“ რედაქციას საყვედური არ ეთქმის. გადავხედოთ თუნდაც მესამე ნომრის მიმოხილვის ქვესათაურებს: „ნაპოლეონ III-ის წიგნი მარშალ პელისიესთან. – გარიბალდის მედალი. – საჩუქრების მირთმევა გარიბალდისათვის. – სტუდენტთა რიცხვი რუსეთის უნივერსიტეტებში. – ეპიზოდი უნივერსიტეტის ცხოვრებაში. – ახალი წესდება რუსეთის უნივერსიტეტებისათვის. – საოჯახო დრამები. – ოთხნლოვანი კაცის მკვლელობა. – ქურდობა შიმშილის გამო. – მგელი ცხვრის ტყავში. – ჯარების რიცხვი შვეიცარიაში. – ნაპოლეონ III-ის სიტყვის სწრაფად გადაცემა. – მიწის ქვეშ რკინის გზა ლონდონში. – ახალი მოხმარება ფოტოგრაფიისა. – ტელეგრაფი ტფილისის და სტავროპოლის შუა. – სტატისტიკური სქემა კავკასიის მხრისა. – ახალი წიგნის მაგაზინი ტფილისში. – კალმასობის გამოცემა“.

აშკარაა თემატური მრავალფეროვნება. აქ თავს იყრის პოლიტიკის, ეკონომიკის, კულტურის, განათლების და სხვა საკითხები.

პუბლიცისტები არ კმაყოფილდებიან ფაქტთა ფიქსაციით, თვალსაჩინო ადგილს უთმობენ კვალიფიკაციას. ისიც უნდა ითქვას, რომ განჩხრეკა ჟანრის სპეციფიკის შესაბამისად ხდება.

ზემოთ ითქვა, რომ „სხვა და სხვა ამბავი“ უმეტესად მიმოხილვის სინონიმად გამოიყენება. მაგრამ არის შემთხვევები, როცა იგი უფრო ფართო გაგებით მოიაზრება, სხვადასხვა პუბლიცისტური ჟანრის გამაერთიანებელი სათაურია. მაგალითად, მეორე ნომერში „სხვა და სხვა ამბავის“ რუბრიკით დაისტამბა ესტ. მაღალაშვილის რვაგვერდიანი მასალა „სოფლიური ეკონომიკის ნაწარმების გამოფენა ტფილისში 13 ნოემბერს 1862 წ.“

ჩვენი აზრით, იგი წმინდა წყლის კორესპონდენციას, რამდენ-

ნადაც მისი საგანი სიტუაციაა, მოხმობილი ფაქტებიც სუვერენიტეტის ტულია, ლოკალიზებულია დროითა და ადგილით. მსჯელობაც ინდუქციური მეთოდის გამოყენებით მიმდინარეობს.

ავტორი, უპირველეს ყოვლისა, გამოფენის მნიშვნელობაზე საუბრობს. „აქ ჭკუა დღესასწაულობს თავის ძლიერებას, მხნეობა და მეცადინეობა – თავის გამარჯვებას, სწავლა და ცოდნა – თავის ნაყოფის სიკეთეს; დიახ, ეგ არის უქმე, დღესასწაულობა კაცის ჭკვის და შრომის სასახელოდ და სადიდებლად!“¹.

ჟურნალისტი გვაცნობს გამოფენილ ნივთებს, მსჯელობს მათ ლირსებებზე. არ მოსწონს, რომ წარწერები რუსულ და ფრანგულ ენებზეა. რჩევასაც იძლევა: კარგი იქნება, მიწის სამუშაო იარაღები ჩვენს მებატონეებსაც ენახათ, იქნებ თავიანთ მამულში გამოეყენებინათ.

საბოლოო დასკვნა მკაცრია, მაგრამ სამართლიანი. „... შარშანდელი გამოფენა იყო ღარიბი და ნაკლული, რაც რამე იყო, ისიც არ იდგა თავის ადგილს“².

ავტორს ძლიერ აფიქრებს ის ფაქტი, რომ „... უმეტესი ნაწილი წარმოდგენილის ნივთებისა იყო ნემეცების კოლონისტებისა. ქება და დიდება იმათ, მაგრამ ჩვენ კი გული გვტკივა, რომ ისინი შეადგენენ ჩვენის ხალხის უმცირეს ნაწილსა და იმათი ნამოქმედები კი ჩვენს ნამოქმედებზედ გადამეტებული იყო წარსულ გამოფენაში. სამწუხარო ფაქტია, მაგრამ კი მართალი. რა გვეშველება ჩვენ უბედურებს, როდემდის უნდა პირდაღებული ვიყვნეთ: იქნება თავის თავად ლუკმა პირში ჩაგვივარდესო“³.

„საქართველოს მოამბე“ სხვა კორესპონდენციებიც გვხვდება, ისევე როგორც ინფორმაციული შენიშვნები, მაგრამ ჟანრის სახელწოდების მიუთითებლად.

¹ „საქართველოს მოამბე“, 1863. №2, გვ. 5.
² იქვე, გვ. 10.
³ იქვე, გვ. 11.

ჟურნალში დაბეჭდილმა ფელეტონმა „სხარტული“ მაშინვე მიიპყრო ფართო საზოგადოების ყურადღება და დღესაც ინტერესით იკითხება. ეს გამონეწულია თემის აქტუალობით, მონინაალმდეგეთა მოსაზრებების დასაბუთებული უკუგდებითა და „საქართველოს მოამბის“ ღირსებათა გამოკვეთით.

ილიამ დრამის ფორმა გამოიყენა. ამ გზით მკაფიოდ წარმოჩინდება თითოეული პერსონაჟი. ესენია: ანტონ ფურცელაძე და ივანე კერესელიძე. მაშასადამე, ფელეტონი მისამართიანია. ეს კი სიმდაფრე-ქმედითობის წინაპირობაა. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ ორივე ცნობილი პიროვნებაა და, ამდენად, მკითხველს შესაძლებლობა ეძლევა არა მხოლოდ დიალოგებით შეიქმნას წარმოდგენა თითოეულზე, არამედ მათი მოღვაწეობის ცალკეული შემთხვევების გახსენება-გაცნობიერებითაც.

ილიამ შემდეგ ხერხს მიმართა. ერთი (რედაქტორი) აფრთხილებს, ურჩევს, ამუნათებს მეორეს (თანამშრომელს). მეორე ეთანხმება და თანაც აქებს უფროსს. ეს ხდება ორივეს შეცდომების ზუსტი აღნუსხვით. ამასთანავე მოსაუბრენი აღიარებენ თავიანთ კნინს. ცხადია, ეს არ არის მონანიება. აშკარად ჩანს მათი ქმედების საბოლოო მიზანი – ჟურნალ „საქართველოს მოამბის“ გაცამტვერების სურვილი.

სატირულ-იუმორისტული განწყობილების შესაქმნელად დაძებნილია დასამახსოვრებელი დეტალები. ფსევდონიმი ბექა გადაკეთებულია ბაქიად. სიტყვათა ამგვარი თამაში ავტორისათვის სასურველ ეფექტს იწვევს.

ფელეტონისტი წარმატებით იყენებს ცნობილ ხერხს – არასერიოზულის სერიოზულ სიბრტყეზე გადატანას, როცა ეს სერიოზული საკმაოდ პოპულარულია. რაც მთავარია, ამ შემთხვევაში ძველ ფორმაში ახალი შინაარსის ჩაქსოვა ხდება. ილია ესესხება ალექსანდრე ჭავჭავაძეს.

„ვაჰ „ცისკრის“ დრონი, ნაქებნი მტკბარად
წარილტვენ, განჰქრნენ სიზმებრივ ჩქარად,
მე კი იგივ ვარ მარად და მარად.

„ცისკრისა“ გარდა „მოამბეც“ გაჩნდა
 არ გიკვიროთ, მხედავთ კვლავცა სულმდგარად!
 მე იგივე ვარ მარად და მარად.
 გლახ ბედისაგან ეგრედ დასჯილი
 მე ჩემს ბაქიას ვუნოდე ფარად,
 მე კი იგივე ვარ მარად და მარად.
 იგიცა იბრძვის, თუმცა ბევრს ცრუობს,
 მაგრამ მეც ერთ დროს ვიყავ ამ გვარად
 ეხლაც იგივე ვარ მარად და მარად.
 მას ვრქვი: ჩვენს მკითხველს აუბი თვალი,
 თორემ „მოამბე“ ჩვენ გვეჯობს, აშკარად,
 მე იგივე ვარ მარად და მარად...“¹

ნაცნობი წყობითა და რიტმით გამჟღავნებული კრიტიკა გზას უხსნის სიცილს.

ილია წარმატებით იყენებს რემარკებს და მწვავე ეპითეტებს. მაგალითად, „ცისკრის“ რედაქტორი, ვიდრე ლექსის კითხვას დაიწყებდეს, „... თვალებს აბრიალებს, თმას ინენს, სალოკავს თითს ბაქიასკენ იშვერს, მეორე ხელით კი მუშტს „საქართველოს მოამბის“ რედაქციას უღერებს“².

ფელეტონის სიმძაფრე განისაზღვრება მწარე და შეუნიღბავი გადაკვრებითაც. მაგალითად, ბაქიას უწოდებს „ავყიას“, „მოკუნტრუშეს“ და ა. შ. ალბათ, ამანაც მისცა საბაბი ზოგიერთ მკვლევარს, რომ „სხარტულა“ პამფლეტად მიეჩნია.

§11. ჟურნალისტიკის ამოცანაა მკითხველის შემეცნებაზე და ქცევაზე ზეგავლენის მოხდენა, საზოგადოების ამოქმედება. ამიტომაც ნებისმიერი გამოცემა იმის მიხედვით ფასდება, თუ რამდენად ახერხებს ამას; რა სიღრმით ავლებს კვალს.

წამოჭრილ კითხვაზე პასუხის გაცემა არცთუ იოლია, როცა ჟურნალს საუკუნეზე მეტი გვაშორებს, როცა შეუძლებელია ანკეტირება და მკითხველთან გასაუბრება. და მაინც, ასეთ შემთხვევე-

¹ „საქართველოს მოამბე“, 1863. №7, გვ. 93.

² იქვე, გვ. 92.

ბშიაც კი ეფექტურობა-ქმედითობის საკითხი გარკვევად დასახული მიზნის მისაღწევად ჩვენ არსებითად უნდა ვამახვილებთ ყურადღებას:

1. როგორია საზოგადოების განწყობილება უშუალოდ ჟურნალის დაარსების პერიოდში, რამდენად ოპერატიულად ეხმიანებიან მკითხველები რედაქციის მიერ წამოჭრილ საკითხებს.

2. გვაინტერესებს, როგორ აფასებენ „საქართველოს მოამბეს“ 1863 წლის შემდეგ.

უკვე ვნებები დამცხრალია. პარალელების გავლებისა და შეპირისპირების მეტი შესაძლებლობა არსებობს. ამდენად, ობიექტის გლობალურად წარმოჩენის შანსიც იზრდება. რაც მთავარია, პროცესი დასრულებულია და შედეგიც მეტად რელიეფურია.

დავინყოთ იმით, რომ „საქართველოს მოამბემ“ უდიდესი გავლენა მოახდინა „ცისკარზე“, დემოკრატიულ პოზიციაზე გადაიყვანა იგი და შეჯიბრ-კონკურენციისათვის განაწყო. ილიას ჟურნალი რომ არა, ვინ იცის, კიდევ რამდენ ხანს ივლიდა „ცისკარი“ ძველი გზით!

მართალია, ამ ორ გამოცემას შორის მწვავე პოლემიკა წარმოებდა, მაგრამ კამათის საფუძველი იყო არა ერთის მიერ არსებულის დაცვა და მეორის მიერ ახლის დამკვიდრების მოთხოვნა, არამედ ორივეს მიერ პროგრესული იდეების უკეთ განფენა და ცხოვრების გაუმჯობესებისათვის ხელის შეწყობის მძლავრი სურვილი.

„საქართველოს მოამბის“ რეზონანსის საჩვენებლად რამდენიმე კონკრეტულ ფაქტს დავესესხებით. 1863 წლის გაზეთ „კავკაზში“ (№96) დაიბეჭდა „საქართველოს მოამბეში“ (№1) გამოქვეყნებული ილიას ლექსის – „მუშის“ თარგმანი. ხელს აწერს B.Γ.-30H.

ეს იმის მაჩვენებელია, რომ ჟურნალი ფართო საზოგადოების ინტერესს იწვევს. ოფიციალური კი საჭიროდ თვლის გააცნოს მკითხველებს „საქართველოს მოამბის“ პუბლიკაცია. ეს ჟურნალის თავისებური რეკლამაციაა. რატომ შეარჩიეს „მუშა“? ამ ლექსიდან სხვაგვარი სიო ქრის, მაღალი ჰუმანიზმი და დემოკრატიული გა-

ნწყობილება იღვრება.

ეფექტურობასთან დაკავშირებით საგულისხმოდ გვეჩვენება ერთი არცთუ გახმაურებული ფაქტი. ა. ფურცელაძემ გაზეთ „ლიტერატურნი ლისტოკში“ დაბეჭდა რეცენზია „კაცია ადამიანზე“. ამ ნაწარმოებში, როგორც ავტორი მიუთითებს, „აღტაცებით ვლავარაკობდი“ ილია ჭავჭავაძის ხსენებულ მოთხრობებზე. მრავლისმეტქმელია ისიც, რომ „საქართველოს მოამბეში“ დაბეჭდილი მოთხრობებიდან ზოგიერთი პერსონაჟი ყოველდღიურ ცხოვრებაში „გადმოვიდა“. მაგალითად, თათქარიძე ზოგად სახელად, უარყოფითის სინონიმად იქცა.

დ. ჯანაშვილი ერთგან წერს: „ამბობენ ვითომც ის ნასწავლნი ჭავჭავაძის ლუარსაბსავით ჭამა-სმის და ტრაბახის მეტს არაფერს არ აკეთებენო“. მეორეგან იგივე ავტორი მიუთითებს: „აი, რას ეუბნება უფ. ილია ჭავჭავაძის „გლახის ნაამბობში“ გლეხი კაცი მღვდელს“.

ახლა მეორე განმტობის შესახებ. დახურვის შემდეგ კიდევ უფრო საგრძნობი გახდა „საქართველოს მოამბის“ დამსახურება ქართული საზოგადოებრივი აზრის განვითარება-ჩამოყალიბებაში.

1869 წელს ნ. ინაშვილი ხაზგასმით აღნიშნავდა: „დაუფინს იო ჩვენთვის ის წელიწადი, როდესაც „საქართველოს მოამბე“ გამოვიდა. იმან მოუტანა საზოგადოებას დაუფასებელი სარგებლობა. არ შეიძლება არ მივაგოთ ღირებული ჟურნალის მშვენიერს თვისებებს, იმან გამოიჩინა იმოდენა ნიჭი, იმოდენა გონება, იმოდენა სიმამაცე აზრისა და გონივრული შეხედულებისა, რომ ყოველს გონიერს კაცში მოიპოვებს სრულს თანაგრძნობას...“

ამ ჟურნალის მადლობით ჩვენ წავიკითხეთ ის, რასაც უიმისოდ უთუოდ ვერ წავიკითხავდით და რომლის მსგავსსაც აქამდისაც ვერასა ვპოულობთ ჩვენს ლიტერატურაში. ჩვენ მაშინ პირველად ვსცანით რა ძალა და მნიშვნელობა აქვს ქართველობისათვის რიგიანს ჟურნალს, პირველად ვინყოთ სჯა ჩვენს ცხოვრებაზედ და მდგომარეობაზედ¹.

¹ „მნათობი“, 1869, №1, გვ. 98.

მოვესმინოთ პ. უმიკაშვილსაც: „მოამბის“ გამოსვლა ჩვენს ლიტერატურაში შესანიშნავ მოვლენად დარჩება სამუდამოდ. მკითხველმა საზოგადოებამ პირველად ნახა და შეიტყო, რა არჩევით უნდა იბეჭდებოდეს ნაწერი, რა სიცოცხლე უნდა ეტყობოდეს ნაწერსა და როგორ უნდა ელაპარაკებოდეს მწერალი მკითხველს... ილია ქავჭავაძემ მისცა ამგვარად ახალი მიმართულება ჩვენს ლიტერატურასა“¹.

მსგავსი ამონარიდები უხვად შეიძლება მოვიტანოთ, მაგრამ ამის აუცილებლობას ვერ ვხედავთ. მთავარი ის არის, რომ ზემოთ ფიქსირებული დებულებები აქსიომად არის მიღებული და კარგადაც გამოხატავს იმდროინდელი საზოგადოების თვალსაზრისს და განწყობას.

---

¹ „კრებული“, 1872, №8-9, გვ. 271-272.

ქართულ სიძველეთა კვლევა

1. უცნობი ხელნაწერის ერთი ფურცელი

ჩვენს არქივში დაცულია მღვიმევის მონასტრის (ჭიათურის რაიონი) უცნობი ძველი ხელნაწერის ერთი, როგორც ჩანს, ბოლო ფურცელი. ხელნაწერის გვერდების რაოდენობა ვერ დგინდება, ვინაიდან შემორჩენილ ამ ბოლო ფურცელს ნუმერაცია არა აქვს. ისე კი ხელნაწერი დიდი მოცულობის, მრავალგვერდიანი უნდა ყოფილიყო, რადგან ანდერძში იგი მოხსენიებულია, როგორც „მძიმე წიგნი“.

ხელნაწერი რამდენიმე წლის წინ გადმომცა ჩემმა ყოფილმა სტუდენტმა, პოეტმა იზოლდა ცარციძე-ბარათაშვილმა. ქალაქი მოცისფროა და რუსეთის ქარხნის ნარმოებისაა, ზომით 40,5X25,5 სმ. ჭვირნიშანში იკითხება: „1807“. ფურცლის ზედა გვერდის (recto) ტექსტი კალიგრაფიული ნუსხურით არის დაწერილი და ხელნაწერის შემწირველის ანდერძს წარმოადგენს. ანდერძის დაწერის თარიღია 1809 წლის 1 აგვისტო.

აღნიშნული ანდერძიდან ვგებულობთ, რომ მოურავმა ქაიხოსრო აბდუშელიშვილმა „საცხონებელად სულისა“ მღვიმევის მონასტრის შესწირა დასახელებული ხელნაწერი წიგნი – „სადღესასწაულო“, „ვინაიდან არს წმიდა ესე მონასტერი ნაკლულევან ყოვლისაგან სიმდიდრისა“.

აღნიშნული „ანდერძი“ დიდად საყურადღებოა ქართულ მნიგნობრობასა და პალეოგრაფიასთან დაკავშირებული საკითხებისა და ტერმინების შესასწავლად.¹ იგი, აგრეთვე, გვანვდის ცნობას, რომ XVIII საუკუნის მიწურულში არსებობდა „სადღესასწაულოს“ ხელნა-

¹ იხ. გ. მიძაძე, რამდენიმე პალეოგრაფიული ტერმინის გამო [„გამზევენბა“, „საწიგნე“]. – სიტყუა (ქართველ ენათმეცნიერთა ყოველთვიური გაზეთი), 1998, იანვარი, №1, გვ. 2.

არის და ეკლესიაში უნდა იდვას და გარეთ ნურავინ გამოიტანს, და თუ ვინმე[მ] გარეთ გამოიტანოს, გამზევნებას გარდა, სამღვდელმან ანუ საერომან, მამრმან ანუ დედრმან, დიდებულმან ანუ მცირემან, ან ინათხოვროს, ან ათხოოს, ან ეყიდულოს და ან გაყიდოს, ან დიაკუნის სასწავლოთ კარში გამოიტანოს, იყოს წყეული და შეჩვენებული სულით და ხორციით და საფლავ-სუდარითა. და ვისაც ენებოს, შევიდოდეს საყდარში და ჩაისწავლიდეს დეკანოზის ნებართვითა და საწიგნეზე ფეხზე დგომით იკითხვდეს, შენდობილი იყოს ღმრთის მაცხოვრისგან.

გევედრებათ შემამწირველი ამისი ყოველთა სამღვდელთა, ოდეს შესწირვდეთ წმინდასა მსხუჭრპლსა, თითოს ნაწილს დამიდებდეთ და მომიხსენებდეთო, რათა თქუენცა დაენესნეთ ზეცისა კრებულთა თანა. ამინ!

თთუჴსა აგვისტოსა ა [1], ქრისტეს აქეთ ჩყთ [1809].“

ფურცლის მეორე გვერდზე (*verso*), რომელიც დაუნერელი იყო, მოთავსებულია არაკალიგრაფიული მხედრული ხელით ორ სვეტად ნაწერი ტექსტი. ის შეიცავს 1810-1815 წლებში მომხდარი მოვლენების ქრონიკალურ ჩანაწერებს (ამის შემდეგ ქალაქის ქვედა კიდე ჩამოჭრილია და მექანიკურად წყდება ამბების თხრობა). სხვა საყურადღებო ისტორიულ-პოლიტიკურ ამბებთან ერთად მასში გადმოცემულია იმერეთის 1810 წლის აჯანყების მსვლელობა და მისი შედეგები. ეს ჩანაწერები აზუსტებენ და ავსებენ აჯანყების გარშემო არსებულ ცნობებს. ჩანაწერები შესრულებული უნდა იყოს ისტორიული ამბების თვითმხილველისა და უშუალო მონაწილის, ან საქმეში კარგად ჩახედული პირის მიერ, რადგან ფაქტები მოთხრობილია აწმყო დროსა და პირველ პირში: „აქ ჩვენს ციხეს ესვრიან, მოდიმნახეს“; მეფეს „ახლავან ჩვენი ბატონი წერეთელი ქაიხოსრო და სხვანი ბევრი“; „ზურაბ წერეთელი, ლენერალ-მაიორი, ქუთაისს ბრძანდება და რას ბრძანებს, ჯერ არ ვიცით“; „კორტოხტხედ რუსების ჯარს ესროლეს და ასე სხვაგან ბევრგან, მაგრამ ვიძლიენით ყოველგან უძვირეს პირველისა“...

წინამდებარე ქრონიკალურ ჩანაწერებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება, რადგან მასში გადმოცემულია თვითმხილველის

1048 იქნეს ქმნილნი მამაკრის სწავლად
 და ვსდეს სწავლადი იქნითნი წგან
 6 რიკითყნი. ა. გვიან უახლესნი
 1010 სწავლადნი (1010) თუძმურნი
 4. მხარე მუშას მთავრს
 4. სოფელი მუშას სწავლადი
 1010. მანძინი 7 მთავრს სწავლადნი
 მთავარი თუძმური მანძინი
 1010. მთავარი თუძმური მანძინი
 6. მთავარი მწვერულნი
 1010 მწვერულნი მთავრს მთავრს
 მთავარი მწვერული. მთავარი მთავრს
 მთავარი მწვერული. მთავარი მთავრს
 მთავარი მწვერული. მთავარი მთავრს
 მთავარი მწვერული. მთავარი მთავრს

"სადღესასწაულო" ბოლო ფურცლის მეორე გვერდის ფრაგმენტი

ნანახი და განცდილი, თანაც ფაქტები აღწერილია უშუალოდ მოვლენების მიმდინარეობის დროს (ჩანაწერები იწყება 1810 წლის თებერვლიდან და მთავრდება 1815 წლის თებერვლით).

აქვე მოგვყავს აღნიშნული ქრონიკალური ჩანაწერები:

1 ს ვ ე ტ ი

„ჩყი ქ. 1810. რუსის ჯარი ჩამოვიდა საწერეთლოში, ასე ყოველს ალაგებში იმერეთს, დადგენ¹ და იფიცვენ. აქ ჩვენს ციხეს ესვრიან, მოდიმნახეს.² (1810) ფებერვალი.

ჩყი ქ. ჩხერი გაუცეს მეფეს, ციხე.

ქ. სვერი გაუცეს [მეფეს], ციხე.

ჩყი ქ. 1810, მარტის 7, მეფე სოლომონ მთაში შევიდა ბაღდადისკენ.

ქ. 1810. რუსები და მეფე გარიგდენ და ქართლით წ[ა]ვიდნენ. უნებურია ჩავიდნენ ტფილისს³ მეფე და თავადები. ახლავან ჩვენი ბატონი წერეთელი ქაიხოსრო და სხვანი[ი] ბევრი.

ქ. მეფე სოლომონ და ოთხი წერეთლები და ზოგნი სხვანი გამოიპარნენ ტფილისიდან და ახალციხეს ავიდნენ მაისს ია [11].

1810 ქ. ამ ივნისის თვეში თემათ შეიკრა იმერეთი და მეფე ჩამოიყვანეს და დიდი აღრეულობა იქნა.

ჩყი ქ. კ[ო]რტ[ო]ხ[ტ]ზედ რუსების ჯარს ესროლეს და ასე სხვან ბევრგან, მაგრამ ვიძლიენით ყოველგან უძვირეს პ[ირვე]ლისა.

1811 ქ. ასწყდა იმერეთი სიყმილითა და ჟამითა.

[181]2 ქ. უძვირესი ამ წელიწადს იქმნა ჟამით და სიყმილით.

ქ. 1812. აქ ჳელმწიფე[ე]ბი გარიგდენ და მისცეს ფოთი და ახალქალაქი ხო[ნ]თქარსავე.

ქ. უმძვინვარესი ამ წელიწადს იქმნა ჟამი და სიყმილი.

ქ. ბევრი ცდილობა ქნეს ხვანთქართან და [ჩვე]ნთან გარჯა არ დაუკლიათ მეფეს და [.....] დარბაისელთ, მაგრამ რა გაეწყობა ახლა.

¹ ხელნაწ.: დადგან.
² ხელნაწ.: მოდამნახეს.
³ ხელნაწ.: ტფილისს.

მეფე არის აზრუმს და წერეთელი ახალციხეს მოვიდა, და ჩაქაბა ღონისა და ხეებისა და მათი ნაგებობისა და მათი სახლთუხუცესი ზურაბ წერეთელი, ლენერალ-მაიორი, ქუთაისის ბრძანდება და რას ბრძანებს, ჯერ არ ვიცით. იანვარია ეს თვე 1, ქ[რი]სტესით (1813).

[ქ.] მბრძანებელი ტორმოსოვი და ერთობით რუსის ჯარი, ქართლი და იმერეთი, დადიანი და გურიელი, - ყოველნი ერთობით ახალციხეზედ მივიდნენ [ნო]ემბრის თვეში და გამობრუნდენ, მოვიდნენ ზოგი შოვნილი, [ზოგი] უშოვარი.

II ს ვ ე ტ ი

ქ. (1812) ჩყიზ. ამ აგვისტოს (26) კვ შემოსულა სამეუფოს ქალაქში მოსკოვს წყეული ახალი ივლიანე მონეპორტი რვაასი ათასის კაცითა და წმინდანი ეკლესიანი აუოხრებია. დღე რავ[დე]ნიმე² დაუყვია ქალაქში და მერმე გადენეს,³ როგორც მგელი განცოფებულნი. და აქ ომში ჭრილობისაგან გარდაცვალებულა პეტრე ბაგრატიონი და შეირაცხა წ[მიდა]თა მონამეთა თ[ან]ა. დიდათ სახელოვანი კაცი იყო.

ქ. წელთა უ[ფლ]ისათა ჩყიე (1815) იმერეთის მეფე მეორე სოლომონ მიიცვ[ა]ლა ტრაპიზონს და იქავე დაიმა[რხა] წმინდას მონასტერში ბერძნების წმინდათა ეპისკოპოსთა და კრებულთაგან თვესა ფებერვალსა 3 [8]. ღ[მერ]თ[მან] სანატრელ...“ [შემდეგ ქალაქის ქვედა კიდე ჩამოჭრილია].

2. გაბრატიონთა საგვარეულო გარბის უცნობი ნიშნით

აქ დაბეჭდილი ფოტოსურათი პოლონეთიდან გამოუგზავნეს აკად. პ. გუგუშვილს, რომელმაც გადმოგვცა შესასწავლად. მის შესახებ წერილი მოვათავსეთ ყოფილ ა. ს. პუშკინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის გაზეთში,⁴ მაგრამ იმდროინდელი პოლიტიკური ვითარების გამო, წერილი შეცვლილ

¹ სიტყვა ამოფხეკილია, ვეღარ იკითხება.
² დღე რავდენიმე პირველად ეწერა „სამი დღე“, შემდეგ „სამი“ წაუშლია და განსხვავებული ხელით მიუწერია „რავნიმე“.
³ სიტყვა გადასწორებულია.
⁴ „საბჭოთა პედაგოგი“, 1979, 17 მაისი, №16.

ბაგრატიონთა სამეფო
გერბის უცნობი ნიმუში

სახით დაიბეჭდა და პატივცემული მეცნიერის მეშვეობით დაინტერესებულ პირებს პოლონეთში გადაეგზავნათ.

ამჟამად წერილს ვაქვეყნებთ, შესაძლებლობის ფარგლებში, აღდგენილი სახით.

როგორც თავის დროზე პ. გუგუშვილმა გვითხრა, ფოტოსურათი მისთვის პოლონეთიდან გამოუგზავნია პრზნანის სამხედრო ეროვნული მუზეუმის დირექტორის მოადგილეს, ქართველ ემიგრანტს, პოდპოლკოვნიკ მიხეილ ივანეს ძე კვალიაშვილს (1902-1981).¹

როგორც გაირკვა, ფოტოსურათზე აღბეჭდილია ბაგრატიონთა სამეფო გერბის უცნობი ნიმუში. საერთოდ, ეს გერბი გვხვდება სხვადასხვა კომპოზიციით. მათში ასახულია ბაგრატიონთა გვარის

¹ მასზე იხ.: ი. მეგრელიძე, ქართველი იუნკერის ბედი (მიხეილ კვალიაშვილის ბარათები), „განთიადი“, 1990, №9; ნ. მათიკაშვილი, მ. კვალიაშვილი, იუნკერები, თბ., 1990; ლ. ხუბულური, სადაურსა სად წაიყვან, ბედო! „კომუნისტი“, 1990, 24 ივნისი; მისივე წერილი: „ახალი საქართველო“, 1990, 15 ნოემბერი. გერბის აქ მოტანილი სურათი პირველად დაიბეჭდა თამარ და აკაკი პაპაევების წიგნის „მარიამ - უკანასკნელი დედოფალი სქართველოსი“ (ბუენოს-აირესი, 1956) ყდაზე. დასახელებული წიგნი ჩვენ ხელთ გვექონდა, მაგრამ არ მიგვითითებია, რადგან ამ პერიოდში მისი ხსენება არ შეიძლებოდა.

ისტორიული წარმომავლობა და პოლიტიკური სიძლიერე
ახლად გამოვლენილი გერბი მრგვალი მოყვანილობისაა, მასზე
გამოსახულია სხვადასხვა ატრიბუტიკა და ორი წარწერა დავითის
ფსალმუნიდან. ორ წრეხაზში ნუსხური ასოებით წერია:

„ეფუცა უფალი დავითს ჭეშმარიტებითა და არა შეურაცხჰყოს იგი:
ნაყოფისაგან მუცლისა შენისა დავსუა საყდართა შენთა“ (ფს. 131, 11).

გერბის ცენტრში მოცემულია ოვალური წრე (მედალიონი) გა-
რშემოვლებული ნუსხურივე წარწერით, რომელიც ფოტოსურათზე
ძნელად იკითხება:

„განიყვეს სამოსელი ჩემი მათ შორის და კვართსა ჩემსა ზედა
გპოე[ბდ]ეს წილი“ (ფს. 131, 21 და 19).

მედალიონში ჩასმულია კვართი უფლისა (ქრისტეს პერანგი). მედა-
ლიონი წინა თათებით უჭირავს ყალყზე შემდგარ ორ ლომს (სი-
ძლიერის სიმბოლო), რომლებიც ანფასით არიან გამოსახულნი. მედა-
ლიონი მთაგრეხილზე დგას. მედალიონის ზემოთ მოთავსებულია სა-
მეფო გვირგვინი და აქეთ-იქით ანგელოზების გამოსახულებები. გვი-
რგვინსა და მედალიონს შორის სამეფო კვერთხი (სკიპტრა) და ხმალი
(სამოქალაქო და სამხედრო ძალაუფლების სიმბოლო) ერთმანეთზეა
გადაჯვარედინებული, მათ მარცხნივ დავითის ქნარია (რომელსაც ცე-
ლის ფორმა აქვს, არ ჩანს წვრილი სიმები), მარჯვნივ კი – შურდული.
ცნობილია, რომ ბაგრატიონები თავისთავს ბიბლიური მეფე დავითის
შთამომავლებად თვლიდნენ. სწორედ ამაზე მიანიშნებს გერბის ატრი-
ბუტიკა: მეფსალმუნე მეფის – დავითის ჩანგი (ქნარი?) და შურდული,
რომლისგან ნატყორცნი ქვით, ბიბლიური თქმულების თანახმად, და-
ვითმა გოლიათი განგმირა.

მარცხენა ლომის ფეხებთან დახატულია სამეფო სფერო ზე-
მოდან ქრისტიანული სარწმუნოების გამომხატველი ემბლემის -
ჯვრის გამოსახულებით, მარჯვენა ლომის ფეხებთან კი – მა-
რთლმსაჯულების სიმბოლო – მხრებიანი სასწორია გამომხატული.

ვის მიერ და როდის არის შესრულებული აღწერილი გერბი, ცნო-
ბილი არ არის.

საერთოდ, ბაგრატიონების სამეფო გერბი სხვადასხვა ვარიანტით არის ცნობილი. დაბეჭდილი სახით ის გვხვდება ჯერ კიდევ ვახტანგ VI-ის სტამბის გამოცემებში. პირველად გამოქვეყნებულია 1709 წელს დაბეჭდილ „სამოციქულოში“, შემდეგ – 1710 წელს გამოცემულ „კონდაკში“, „ლოცვანსა“ და „ჟამნში“, 1711 წელს გამოქვეყნებულ „დავითნში“, 1712 წელს დაბეჭდილ „ვეფხისტყაოსანსა“ და „დავითნში“, 1722 წელს დაბეჭდილ „ჟამნში“, 1738 წელს გამოცემულ „ზატიკში“ და ა. შ. ისინი ერთიანად კვადრატული ფორმისაა, ალბათ იმიტომ, რომ წიგნში დასაბეჭდად იყო განკუთვნილი, მათი წარწერებიც განსხვავდება ერთმანეთისაგან.

მრგვალი სახისაა ვახტანგ VI-ის ლითონის გერბი, რომელიც დაცულია ასტრახანის მუზეუმში. მისი ფოტოსურათი გამოაქვეყნა ტ. რუხაძემ.¹

ვარშავის სამხედრო მუზეუმში დაცული ბაგრატიონთა სამეფო გერბი შესამჩნევად განსხვავდება ყველასგან, იგი მცირეოდენი სახეცვლილებით იდენტურია მ. ვადბოლსკის მიერ გამოქვეყნებული გერბისა.²

3. დიმიტრი ყიფიანის ფოტოსურათის ისტორიისათვის

მეცხრამეტე საუკუნის 80-იან წლებში ქართველ მოსწავლე-ახალგაზრდობას შორის მნიშვნელოვნად გაიზარდა სოციალური საკითხებით დაინტერესება, რევოლუციურ-დემოკრატიული იდეებით გატაცება, რაც სასულიერო სემინარიის მსმენელთა შორისაც გავრცელდა. სემინარიის ხელმძღვანელობა თვალყურს ადევნებდა და დროდადრო ჩხრეკდა სემინარიელთა ოთახებს. 1886 წელს ერთ-ერთი ასეთი ჩხრეკის დროს მოსწავლე იოსებ ლალიაშვილს აღმოუჩინეს აკრძალული ლიტერატურა, ამიტომაც იგი გარიცხეს სემინარიიდან. ეს იყო მიზეზი, რისთვისაც ი. ლალიაშვილმა ხა-

¹ ტ. რუხაძე, ასტრახანის ქართული მასალები, თსუ შრომები, ტ. V, 1936, გვ. 361.

² მ. ვადბოლსკი, საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა, თბ., 1980, სურ. 134.

ვერაგულად მოკლული დიმიტრი ყიფიანის ცხედარი

ნჯლით მოკლა სემინარიის რექტორი, დეკანოზი პავლე ჩუდეცკი.

პ. ჩუდეცკის დასაფლავების დღეს საქართველოს ეგზარქოსმა პავლემ (ლებედევმა) წარმოთქვა სიტყვა, რომელშიც დაწყველა მკვლელი და ქართველი ერი, რომელმაც შვა ი. ლალიაშვილი. ეგზარქოსის უღირსმა საქციელმა აღშფოთება გამოიწვია საქართველოს მოწინავე საზოგადოებაში. ცნობილმა მწერალმა და საზოგადო მოღვაწემ, იმ დროს ქუთაისის თავადაზნაურთა წინამძღოლმა, დიმიტრი ყიფიანმა კი პავლე ეგზარქოსს ქვიშხეთიდან მამხილებელი წერილი გაუგზავნა. ამ წერილის გამო დ. ყიფიანი „მეტად საშიშ პიროვნებად“ გამოაცხადეს, გადააყენეს დაკავებული თანამდებობიდან და ჩრდილოეთ კავკასიაში, ქ. სტავროპოლში გადაასახლეს. 1887 წლის 25 ოქტომბრის გამთენიას კი დაქირავებულმა აგენტებმა ვერაგულად მოკლეს 72 წლის მოხუცი.

დ. ყიფიანის ცხედრის ფოტოს მეორე მხარე

მისი წარწერა:

„დიმიტრი ყიფიანი (14 აპრილი, 1814 წ. 25 ოქტომბერი, 1887 წ.). 14 აპრილს 1914 წ. 100 წლის დაბადების გამო. ვარია ყიფიანი“.

ბარბარე (ვარია) ნიკოლოზის ასული ყიფიანი იყო დიმიტრი ყიფიანის შვილიშვილი. დაიბადა 1879 წელს, ქ. ქუთაისში. თბილისის წმ. ნინოს სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ სწავლობდა ბრიუსელის უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტზე და იქვე დაიწყო სამეცნიერო მოღვაწეობა. იგი იყო პირველი ქართველი ფიზიოლოგი ქალი. გამოქვეყნებული აქვს სამეცნიერო შრომები.

დიმიტრი ყიფიანის ზემოთ დასახელებული ფოტოსურათი და ბარბარე ყიფიანის პირადი წერილები დაცულია ჩვენთან.

ქართველმა საზოგადოებრივი დ. ყიფიანის ცხედარი თბილისში ჩამოასვენა და 8 ნოემბერს დიდი პატივით დაკრძალა მამადავითის ეკლესიის გალავანში (ამჟამად მთაწმინდის ქართველ მწერალთა და მოღვაწეთა პანთეონი). დამკრძალავმა კომისიამ გადააღებინა კუბოში მწოლიარე ვერაგულად მოკლული მწერლის ცხედარი. აღნიშნული სურათი დ. ყიფიანის დაბადების ასი წლისთავზე 1914 წ. ქ. ბრიუსელში მეორედ გადააღებინა და საქართველოში გამოავაზვნა დიმიტრის შვილიშვილმა ბარბარე ყიფიანმა, რასაც გვამცნობს სურათის მეორე მხარეზე გაკეთებული

4. სილოვან ხუნდაძის „ეპიტაფია“

ჩვენს არქივში დაცულია მცირე ზომის (10,5X6 სმ) ფოტოსურათი, რომელზეც გამოსახულია ორი უცნობი პიროვნება. ფოტო გადაღებულია ცნობილი ქართველი ფოტოგრაფის ალექსანდრე როინიშვილის მიერ, რასაც გვამცნობს რუსული დანერილობით შესრულებული წარწერა: „Роинов“. იქვე ქართული ასოებით მითითებულია გადაღების ადგილი: „ტიფლის“.

სურათის უკანა მხარეს წარწერილია ლექსი, რომლის სათაურია „ელენე დიმიტრი ყიფიანის ასულს, საფლავზე“. ლექსის ბოლოში მიწერილია ავტორის ვინაობა: სილოვან ხუნდაძე. სურათის გადაღებისა და ლექსის დანერის თარიღი მითითებული არ არის, მაგრამ შესაძლებელი ხდება ეპიტაფიის შექმნის მიახლოებითი დროის დადგენა (ელ. ყიფიანი გარდაიცვალა 1890 წელს; მაშასადამე, ლექსი დანერილია 90-იანი წლების ახლოს).

ლექსის ავტორი სილოვან თომას ძე ხუნდაძე (1860-1928) იყო მწერალი, პუბლიცისტი და პედაგოგი. XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან მისი ლექსები, ლიტერატურულ-კრიტიკული და პუბლიცისტური წერილები ქვეყნდებოდა ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში. აქვს ნაშრომები ქართული ენათმეცნიერების საკითხებზეც.

ს. ხუნდაძეს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა დ. ყიფიანთან, რაზეც მეტყველებს თუნდაც ერთი ფაქტი: როდესაც რუსეთის მეფის მთავრობამ დ. ყიფიანი ქ. სტავროპოლს გადაასახლა, სილოვანს წერილი მიუწერია სანუგეშებლად გადასახლებაში მყოფისთვის, რაზეც დ. ყიფიანს სიკვდილამდე თვენახევრით ადრე უპასუხნია. დასახელებული წერილი დაცული იყო ს. ხუნდაძის პირად არქივში, რომელიც საქართველოს სახალხო განათლების სახელმწიფო მუზეუმში ინახებოდა. ამჟამად იგი, ალბათ, განადგურებულია პირველი საშუალო სკოლის შენობის დანგრევის დროს.

აღნიშნული წერილი კ.მ.-ს ინიციალებით გამოაქვეყნა მწერალმა და ჟურნალისტმა მიხეილ კეკელიძემ, რომელიც მართებულად წერდა: „ამ წერილს მნიშვნელობა აქვს დ. ყიფიანის, როგორც პრინცი-

თქვენი ქვიშხეთს ყოფნა ვიცოდით და ძალიან სასიამოვნოდ მქონდა. დარწმუნებული ვარ, რომ მისი წმინდა ჰაერი მოუხდებოდა თქვენს სიმრთელეს.

სასოს არ ვიკვეთ თქვენს ნახვისას.

თქვენი გულითადი პატივისმცემელი დიმ. ყიფიანი“.

დ. ყიფიანს ეყოლა ექვსი შვილი, რომელთაგან სამი გადაურჩა მხოლოდ: ნიკო, ელენე და კოტე. დიმიტრის ქალიშვილი ელენე დაიბადა 1852 წლის 19 მაისს, სოფ. ქვიშხეთში. იგი იზრდებოდა მამის ტრადიციულ ქართულ ოჯახში, სადაც საფუძვლიანად ეზიარა მდიდარ ქართულ და უცხოურ მხატვრულ ლიტერატურას. მამამ ჩაუნერგა პატარა ელენეს თავისი ხალხის და ქვეყნის დიდი სიყვარული. ყიფიანების ოჯახი იყო იმ დროის კულტურის ცენტრი, სადაც თავს იყრიდა მაშინდელი მოწინავე ინტელიგენცია. აქ წყდებოდა ეროვნული საკითხები და ისახებოდა მათი ცხოვრებაში გატარების გზები და საშუალებები. თვითონ დიმიტრი ხომ ყოველთვის ერთ-ერთი უპირველესი სულისჩამდგმელი და უშუალო მონაწილე იყო ასეთი წამოწყებებისა! ამიტომ შემთხვევითი არ იყო, რომ ელენე ყიფიანი არაერთი კულტურულ, ლიტერატურულ და საზოგადოებრივ საქმეში მონაწილეობდა. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ფრანგული მხატვრული ლიტერატურის ქართულად გადმოთარგმნა და მათი პუბლიკაცია.

ელენე გათხოვდა ანტონ ლორთქიფანიძეზე, რის შემდეგაც ქმართან ცხოვრობდა ქუთაისში და იქ აქტიურად განაგრძობდა მთარგმნელობით მოღვაწეობას. პატრიოტი ქალი უშუალოდ ფრანგული ენიდან თარგმნიდა. ამასთან, იგი დაეუფლა ხალხურ მედიცინას, ქუთაისში დიდი ხნის განმავლობაში განთქმული იყო „ელენეს მალამო“...

ელენე ყიფიანი-ლორთქიფანიძისა გარდაიცვალა 1890 წელს, დაკრძალულია ქუთაისში.

ელენეს მეუღლე – ანტონ ნიკოლოზის ძე ლორთქიფანიძე – დაიბადა 1850 წელს, იყო ცნობილი ვექილი, ბიბლიოფილი და საზოგადო მოღვაწე. გარდაიცვალა 1894 წელს. დაკრძალულია ქუთა-

ისში მეუღლის გვერდით.

უნებურად ეჭვი გვებადება, სურათზე გამოსახული უცნობი პირები ხომ არ არიან ცოლ-ქმარი ელენე ყიფიანი და ანტონ ლორთქიფანიძე, თორემ სხვა შემთხვევაში სილ. ხუნდაძე რატომ მიაწერდა „ეპიტაფიას“ უცნობთა პორტრეტებზე? ამას საბოლოოდ გაარკვევს ქუთაისისა და თბილისის სიძველეთსაცავებში ელენეს და ანტონის უტყუარი პორტრეტების მოძებნა და ერთმანეთთან შეჯერება-შედარება, რაც საბოლოოდ დაადგენს სურათების იდენტურობის საკითხს...

აქვე გთავაზობთ სილოვან ხუნდაძის ლექსს:

ელენე დიმიტრი ყიფიანის ასულს საფლავზე

ვის არ უსველებს ღანვსა ცრემლები,

ვის არ უძრწუნავს სული და გული,

როს ხედავს, რომე ჩვენს ღარიბ ხალხსა

აკლდება წვერი ქველი, ერდგული?!

ბოროტნი კაცნი იჩენენ თავსა:

რყენიან, ბილწავენ მთელ ხალხს, მთელ მხარეს.

და ამ დროს კიდევე ბედი უწყალო

ხალხის ერდგულ შვილს უთხრის სამარეს!..

სამარეს უთხრის... მაგრამ იცოდეს,

ვინც ქვეყნის მტერი და ორგულია,

რომ თვითონ იგი, მტერი ქვეყნისა,

თვით სიცოცხლითვე დამარხულია.

და ის კი, ვისაც ქვეყანა უყვარს,

პატიოსანი ვინც არის ცამდე,

მის სახე მარად ქვეყნათ იქნება,

ის მკვდარიც ცოცხლობს უკუნისამდე!

ადამიანო! ამას მობაძე,

მასავით იყავ სათნო და ქველი,

თუ ქსურს – ცოცხალიც ყველას უყვარდე,

მკვდარსაც გაფრქვიონ ცრემლები წრფელი.

ს ი ლ ო ვ ა ნ ხ უ ნ დ ა ძ ე

დავით მჭედლური

ლექსის ჭაშმარიტი ოსტატი

სიმონ

ჩიქოვანი

100

სიმონ ჩიქოვანი ნაადრევად, სამოცდასამი წლის ასაკში წავიდა ამ ქვეყნიდან, თუმცა ამ ხნის მანძილზე მან განვლო მთელი ეპოქა, როგორც შემოქმედებითი ძიებების, ასევე სოციალური გარდატეხების თვალსაზრისითაც და სიცოცხლის განსადრეკელზე მივიდა, როგორც კლასიკოსი პოეტი. მის სახელთან განუყრელად არის დაკავშირებული XX საუკუნის ქართული პოეტური კულტურისა და მხატვრული აზროვნების განვითარება.

სიმონ ჩიქოვანის ბიოგრაფია არ იყო განსაკუთრებული მნიშვნელობით მდიდარი და ამის შესახებ თვითონ წერდა, მაგრამ მისი სულიერი, მისი შემოქმედებითი ბიოგრაფია განუყრელად შეერწყა 20-იანი წლების პოეტურ ბატალიებს, სანამ მათ ერთფეროვანი საბჭოური იდეოლოგია ჩაახშობდა.

სიმონ ჩიქოვანის პოეზიაში, შესაძლოა, ყველაზე სრულყოფილად აისახა ის წინააღმდეგობანი და ზიგზაგები, რაც სალიტერატურო პროცესის თავისუფლებას ახლდა არა მარტო დემოკრატიული საქართველოს დროს, არამედ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველ წლებშიც.

სიმონ ჩიქოვანის პოეზია, ისევე, როგორც ბევრი ლიტერატურული ღირებულება, დღევანდელი გადასახედიდან სხვაგვარ მიდგომას, წაკითხვას, შეფასებას და გადაფასებას მოითხოვს, უფრო სწორად, საბჭოური კრიტიკის მიერ ჩამოყალიბებული სტერეოტიპებისაგან გათავისუფლებას საჭიროებს. მისი პოეზია გაუძღებს ყოველგვარ „რევიზიას“, ყოველ ახალ წაკითხვას, მიესადაგება ახალი ლიტერატურული თაობების ესთეტიკას და, შესაძლოა, ლიტერატურული ძიებების აღორძინების უამს მაგალითადაც გამოდგეს.

სიმონ ჩიქოვანის გზა ფუტურიზმის მიმდევრობით დაიწყო. იგი ამ ლიტერატურული მიმდინარეობისადმი მხარდაჭერას არა მარტო პოეტური შემოქმედებით გამოხატავდა, არამედ მისი თეორეტიკოსიც იყო, წერდა მანიფესტებს და ცდილობდა ფუტურიზმის ესთეტიკის დამკვიდრებას თავის თაობაში. იყო ღრმად განსწავლული, ინტელექტუალური პიროვნება, იცნობდა იმდროინდელ ლიტერატურულ მიმდინარეობებს მთელ მსოფლიოში, მაგრამ განსაკუთრებული სიახლოვე ჰქონდა რუსულ მოდერნიზმთან. ბლოკის, ხლებნიკოვის, მაიაკოვსკის პოეტური ძიებები ზოგადად აისახებოდა 20-იანი წლების ქართულ პოეზიაში და მოდერნიზმით გატაცებულ ახალგაზრდა პოეტებს შორის სიმონ ჩიქოვანი გამოირჩეოდა თავისი ესთეტიზმით, სიტყვა მისი იყო ფაქიზი და მთრთოლვარე, ფუტურიზმის ესთე-

ტიკაც, ალბათ, ისე ღრმად არავის გაუცნობიერებია, როგორც სიმონ ჩიქოვანმა შეძლო და ამ ესთეტიკაში სიტყვას, სტრიქონის კონსტრუქციას განსაკუთრებული როლი ენიჭებოდა.

მზე ვინ არის? მზე შინ არის,
 მზევინარმა მზეს უმზირა,
 მოკვდა ღერო უწყინარი
 და ხმა მიწყდა მუხის ძირას.

სიტყვათა თამაშსა და ალიტერაციებზე აგებული მსგავსი ლექსები შემდგომში ცვლილებებს განიცდიდა, იქმნებოდა ახალი ვარიანტები და მათი ავტორიც უფრო და უფრო იძენდა ცხოვრების რეალისტური აღქმის უნარს, მით უფრო, რომ მთელი სოციალური გარემო საამისო მოწოდებებით იყო დამუხტული.

მიუხედავად ამისა, სიმონ ჩიქოვანი ბოლომდე დარჩა თავისი ესთეტიკური მრწამსის ერთგული, რომელიც შორს იყო პათეტიკისა და „ეპოქის მოთხოვნებისაგან“. თვით იმ ლექსებშიც კი, რომლებშიც უდავოდ ისმის ამ მოთხოვნათა გამოძახილი, თვალში საცემია პოეტური თავისუფლებისაკენ სწრაფვა, აზრისა და გამომსახველობითი საშუალებების ორიგინალურობა. სიმონ ჩიქოვანის ინტელექტი და ფაქიზი პოეტური აღქმის უნარი ყოველგვარი უხეში მასალისაგან, მოღური თემატიკიდან, ჭეშმარიტ ღირებულებას ქმნიდა.

„მეკითხებიან, როგორია ჩემი აღქმა სამყაროსი, თვალით ვხედავ მას თუ ყურით ვისმენ, ფერწერა და პლასტიკაა ჩემთვის მთავარი თუ მუსიკა საგნისა და მოვლენისა“, – ნერდა პოეტი და განმარტებასაც იძლეოდა: „არასოდეს არ მიცდია შემოქმედების ამ იარაღის აღნუსხვა, მუდამ ვენდობოდი ჩემს ალლოს და იგი მკარნახობდა სათანადო არჩევანს. მთავარი კი ჩემთვის მუდამ არა აღქმისა და ხილვის პლასტიკურობა და მუსიკალობა იყო, არამედ ამ აღქმისა და ხილვის დრამატიზმი“.

ამ დრამატიზმს მის პოეზიაში წარმოშობდა „გარესამყაროს განცდის ინტენსივობა“. ეს გარესამყარო ძნელად შესაგუებელი იყო მისი პოეტური მრწამსისთვის, ღრმა ინტელექტისა და ფაქიზი სუ-

ლისათვის, თუმცა როგორღაც ახერხებდა ყველაფერი მეტისმეტად დახვეწილი და ჰარმონიული ლირიკული სტრიქონებით გადმოეცა.

სჩვეოდა კონტრასტული და მოულოდნელი სახეები, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა მეტაფორას, ღრმად აცნობიერებდა დიდი წინამორბედების: ბესიკ გაბაშვილის, დავით გურამიშვილის, ნიკოლოზ ბარათაშვილის, ვაჟა-ფშაველას პოეტურ მიღწევებსა და სულისკვეთებას.

სიმონ ჩიქოვანის შემოქმედების მნიშვნელოვან ნაკადს შეადგენს სამოგზაურო ციკლის ლექსები. ამ მოგზაურობებით, განსაკუთრებით საქართველოს მთიანეთში (სვანეთი, ფშავ-ხევსურეთი), იგი სწავლობდა ქვეყნის ცხოვრებას, სხვადასხვა კუთხის ადამიანთა სულიერ წყობას, ინტერესებს, შეხუდულებებს, ამდიდრებდა საკუთარ ბიოგრაფიას და პოულობდა ახალ შთაგონებას.

დაუვიწყარია მრავალი სტრიქონი ამ ციკლის ლექსებიდან, რადგან ისინი კინოკადრებივით აღწუსხავენ ადამიანთა სახეებსა და ბუნების სურათებს. ნათქვამის დასტურად ხევსურ ყუდიას სახეც კმარა:

ყუდია ამბობს: ხო არა გიჭიროთ,
საქონელ თუ გყავთ, ბარელო ხალხო,
თვალთ გაგვზომავს დაბლობის ბიჭებს
და საბაასოდ მოჯდება ახლო.

ხატოვანებისაკენ სწრაფვა, დეტალის დამუშავების ხელოვნება იყო მისი პოეზიის მთავარი თვისება და ამას ახერხებდა ჭეშმარიტი ოსტატის არტისტიზმით, მისი გამორჩეული დამოკიდებულება სიტყვისა და სახითმეტყველებისადმი მარტო საქართველოში როდი იყო აღიარებული.

„ხატოვანება, სახვითობის სტიქია, რომელიც საერთოდ ახასიათებს პოეზიას, – წერდა ბორის პასტერნაკი, – სიმონ ჩიქოვანის პოეზიაში იძენს სახეცვლილ, უფრო არსებით მნიშვნელობას. ჩიქოვანი არტისტი და ფერმწერია თავისი ბუნებით და სწორედ ეს უიტმენისა და ვერჰარნის ყაიდის არტისტიზმი ანიჭებს მას თემათა შერჩევის, დამუშავებისა და გადაწყვეტისას გაქანებასა და თავისუფლებას“.

თავის დროზე დიდი გამოხმაურება ჰპოვა სიმონ ჩიქოვანის „პოემამ „სიმღერა დავით გურამიშვილზე“, რომელშიც პოეტმა ახალი გრძნობებით აამეტყველა დიდი წინაპარი. ამ პოემის ლირიკულ-ინტონაციურ ჟღერადობაში სრულად გამომჟღავნდა სიმონ ჩიქოვანის პოეტური ტალანტი და ემოციური სამყაროს სიმდიდრე, კიდევ ერთხელ წარმოჩნდა უცხოეთში გადაკარგული დიდი ქართველი პოეტის სახე:

ფიქრი, ფიქრი შენსკენ იღვწის,
 შენ პერანგი გაგიპია,
 ტანჯვა როგორ გამოითქმის,
 ჩემი სიტყვა ღარიბია.
 შენი ცრემლის მლაშე წვეთი
 შთაგონებით ნაყიღია,
 გაგიშლია მოთქმით წიგნი
 და ოცნება გაგითბია.
 შენს მოტირილს მე ვისმენდი,
 ცად აპყრობილს კვამლის ზოლად,
 შენი ცრემლის მელნით ვწერდი
 მშობელ ხალხის გასაგონად.

გულწრფელი იყო ამ სიტყვებში, რისი დასტურიც არის მრავალი ტკივილიანი სტრიქონი, რომელიც დავით გურამიშვილის სახელით წარმოთქვა თავისი სამშობლოს ბედზე XX საუკუნის პოეტმა და ამ სტრიქონებში გახშიანებული იყო არა მარტო დავით გურამიშვილის დროინდელი „ქართლის ჭირი“, არამედ სიმონ ჩიქოვანის დროინდელი საქართველოსიც და ამ ჭირის გამოსათქმელად მან ორიგინალური ფორმა გამოიხატა.

სიმონ ჩიქოვანის პოეზია ღრმა პატრიოტიზმით არის განმსჭვალული. საკმარისია გავიხსენოთ მისი ცნობილი ლექსის სტრიქონები:

ვინა სთქვა, თითქოს პატარა იყოს,
 ჩემი სამშობლო დიდების ღირსი,
 ქართლში ვინ ჰპოვა პატარა ციხე,
 ვინ მოიგონა სიმცირე მისი.

...
შეახეთ ბრძოლით განვრთნილი ხელი
დარუბანდიდან მოტანილ კარებს,
და გაიხსნება სამშობლო ჩემი, -
უსასრულობის შემცველი მხარე.

გარდა იმისა, რომ ფეხით ჰქონდა მოვლილი საქართველოს ყოველი კუთხე, განსაკუთრებული დამოკიდებულება აკავშირებდა მშობლიურ კოლხეთთან, თავისი სიყრმის მოგონებებთან; მშვენიერი ციკლი შექმნა, რომელსაც პირობითად შეიძლება ვუწოდოთ „შემოდგომის საღამოები კოლხეთში“. ამ ციკლის ლექსები: „სამეგრელოს საღამოები“, „პალიასტომის ტბა“, „მებადურების ძველი სიმღერა“, „ცირას პაემანი“ ხატოვნად წარმოაჩენს ამ მშვენიერი კუხფის კოლორიტსა და მის ეგზოტიკურ ხედებს, რაც ბავშვობიდან ჩარჩენოდა ხსოვნაში და გამუდმებით თან სდევდა.

სიმონ ჩიქოვანის არაერთი ლექსი არის განსჯა და ფიქრი ხელოვნების არსსა და დანიშნულებაზე. იგი, როგორც ღრმად განსწავლული პიროვნება, მარტო სტიქიურ შთაგონებას როდი იყო მიწოდებული, არამედ გონებაში აწრთობდა ყოველ აზრს. მის პოეზიაში და ადამიანურ ბუნებაში ფიქრი იყო მთავარი წყარო შთაგონებისა, ფიქრში მიგნებულის გამოხატულება იყო მისი განსჯითი სტრიქონები:

მინდა ყოველ წამს ლექსები ვწერო,
შინ შევიტყუო ფიქრი ცისფერი,
ავფრინდე, როგორც ბალდადის წერო,
ვიყო მკვირცხლი და მუდამ ფხიზელი.
მაგრამ როდესაც თავფურცელს გაეშლი,
რად მიმუნჯდება ცხელი ბაგენი,
თუ ვარ მენავე, ცხოვრების ზღვაში
ნავსადგურს რატომ ვერ მივაგენი?

რასაკვირველია, ნავსადგურის ვერმიუგნებლობა პირობითად გამოხატავს პოეტის უკმაყოფილებას მიღწეულით და მარადიულ სწრაფვას ახალი მიღწევებისა და ოსტატობის მწვერვალები-საკენ.

როგორც მის ეპოქაში მცხოვრები მრავალი შემოქმედის, როგორც ვი-
რველია, სიმონ ჩიქოვანიც ხარკს უხდიდა საბჭოთა ეპოქას, მაგრამ
„სოცრეალიზმის მეთოდით“ შექმნილი მისი ლექსებიც არანაკლებ
ხატოვანი და სახიერია. მათში მეტია პოეზია, ვიდრე „საბჭოთა პო-
ეტის“ მგზნებარე პათოსი. ამასთან ერთად, ობიექტურობა მო-
ითხოვს აღინიშნოს, რომ სიმონ ჩიქოვანის პოეზიაში ხატოვანებისა
და ესთეტიზმისაკენ სწრაფვა მრავალ ლექსში ერთობ ხელოვნურო-
ბის შთაბეჭდილებას ტოვებს, ბუნებრივ შთაგონებას და შთაგონე-
ბით ტემპერამენტს აღემატება გონისმიერი იმპულსები და სწრაფვა
მეტისმეტი მონესრიგებულობისაკენ.

სიმონ ჩიქოვანისადმი მისი თანამედროვენი მუდამ დიდი პატივი-
სცემით იყვნენ განწყობილი და არა მარტო საქართველოში. ცნობი-
ლია რუსი პოეტების: მიხეილ დუდინის, ბორის პასტერნაკის, ბელა
ახმადულინას აღტაცება მისი პოეზიით და პიროვნებით. მათ ხიბლა-
ვდა უგანათლებულესი, დარბაისელი და მჭევრმეტყველი ქართველი
პოეტი, რომელიც სრულად განასახიერებდა თავისი სამშობლოსა
და ხალხის საუკეთესო თვისებებს.

სიმონ ჩიქოვანი, როგორც მრავალ მოგონებაშია აღნიშნული, გა-
მუდმებით ზრუნავდა ახალგაზრდა მწერლებზე, იყო უკომპრომისო,
პრინციპული და თანამედროვეთა მოგონებაში დარჩა, როგორც ჟუ-
რნალ „მნათობის“ საუკეთესო რედაქტორი, რომელიც პირადი
კეთილდღეობის შენირვით იცავდა მწერლობისა და მწერალთა
ინტერესებს.

იგი არცთუ ხანდაზმული, მაგრამ თვალისჩინდაკარგული, კვლავ
და კვლავ ღრმა ფიქრებში იყო ჩაძირული, ელოდა გარდაუვალს, და
ეს იყო არა სასოწარკვეთილი მოლოდინი, არამედ ობიექტური გა-
ნსჯა თავისი ცხოვრებისეული გზისა:

სად მივდივარ ან მოვდივარ სიდან,
ნუთუ მართლა დამელია ჯადო
და სიცოცხლე მხოლოდ ერთი ციდა
ყველა გამვლელს როგორ ვუწილადო.

იანვარი, თებერვალი, მარტი,
სამი თვეა მეტად უღიმღამო,
გულის ჯამში დამიგროვდა ჭვარტლი
მოგიზგიზე სიყვარულის გამო.

ამ ლექსის დაწერიდან რამდენიმე თვის შემდეგ გარდაიცვალა და
ის მოგიზგიზე სიყვარულიც თან წაიღო, მისი ცხოვრების ყველაზე
მძიმე დღეებშიც რომ ენთო გულში.

აეთაოსივით

გურამ

ფანჯიკიძე

70

გურამ ფანჯიკიძეს, როგორც მწერალს, პუბლიცისტსა და საზოგადო მოღვაწეს კარგად იცნობს ქართველი მკითხველი, მაგრამ ყველასათვის არ არის ცნობილი იგი, როგორც გამომცემელი. ამიტომ საჭიროდ ჩავთვალეთ, მისდამი მიძღვნილ საიუბილეო წერილში სწორედ ეს მხარე წარმოგვეჩინა. ამ მისიის შესრულება ვთხოვეთ პოეტსა და გამომცემელს ვახტანგ ჯავახიძეს. აღნიშნული წერილი საგანგებოდ „მნიგნობრისთვის“ დაინერა (რედ.).

გურამ ფანჯიკიძე მრავალმხრივი ნიჭიერებით გამორჩეული შემოქმედი გახლდათ. ოთხმოციან წლებში იგი რესპუბლიკის მთავარ მრავალდარგობრივ გამომცემლობას ხელმძღვანელობდა.

გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველოში“ გურამი შორიდან არ მოსულა: 1974 წლამდე საქართველოში ორადორი ლიტერატურული

ჟურნალი გამოიცემოდა – „მნათობი“ და „ცისკარი“. 1974 წელს შეემატა „განთიადი“, რომელიც ქუთაისში იბეჭდებოდა და რომლის ერთ-ერთი დამაარსებელი და პირველი რედაქტორი გურამ ფანჯიკიძე იყო. რესპუბლიკაში ნებისმიერი ჟურნალის ან გაზეთის გამოცემა იმპერიის დედაქალაქში წყდებოდა. ამის მიღწევა კი არც ისე იოლი გახლდათ. ამიტომ „განთიადის“ დამფუძნებლებმა ხერხს მიმართეს: იგი თავიდან კრებული-ალმანახის სტატუსით გამოიცა, შემდეგ ალმანახის და ბოლოს – ჟურნალის სტატუსით. „განთიადმა“ ააღორძინა ქუთაისის ლიტერატურული ცხოვრება, იგი ტოლს არ უდებდა თბილისურ გამოცემებს და ეს, უპირველეს ყოვლისა, მთავარი რედაქტორის დამსახურებად უნდა ჩაითვალოს. „განთიადი“ გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველოს“ ბაზაზე გამოიცემოდა და, ამდენად, მისი რედაქტორი გამომცემლობის თანამშრომლად ითვლებოდა.

1979 წელს გამომცემლობაში „შინაური“ დირექტორი მოვიდა და ჩვეული ენერჯითა და შეუპოვრობით შეუდგა საქმეს.

გურამი არ გახლდათ კაბინეტის დირექტორი. ვიდრე წიგნის სასახლეში შემოადგამდა ფეხს, რამდენიმე პიროვნება მოსაცდელში ელოდებოდა და იგი სამუშაო ოთახში სტუმრებთან ერთად შედიოდა. წიგნის გამოცემით დაინტერესებულებს პირადი საქმეების მოსაგვარებლად მოსულები სჭარბობდნენ. მასთან ხშირად ათზე მეტი პიროვნება იჯდა, სხვადასხვა ასაკისა და პროფესიის ადამიანები, სრულიად უცნობებიც. ბევრ საკითხს ტელეფონის საშუალებით აგვარებდა, ზოგიერთს პირად წერილს უწერდა, ნაწილს თავის გრძელ სიაში ჩაინიშნავდა. ეს სია ან მაგიდაზე ედო, ანდა ჯიბით დაატარებდა. შესრულებულებს კმაყოფილი გადაშლიდა და ახლებს ამატებდა. ამ სიაში ჩვენი თანამშრომლების გვარებიც ეწერა და საქართველოს სხვადასხვა კუთხიდან გამოგზავნილი მრავალი თხოვნაც. სხვათაშორის, ზოგიერთ უსამართლოდ დაჩაგრულს გურამი პრესის ფურცლებზეც გამოქომაგებია. მოდიოდნენ სახელგანთქმული მსახიობები და მხატვრები, თბილისის „დინამოს“

პოპულარული ფეხბურთელები, მსოფლიოს ჩემპიონი ვეები... რეკავდა, რათა პრესტიჟული ფირმის როიალი მოეპოვებინა ჩვენი საერთო მეგობრისათვის, რომელიც მაშინ ვუნდერკინდი იყო და ამჟამად საქვეყნოდ აღიარებული პიანისტია...

ამგვარი რეჟიმის გამო ჭირდა დირექტორის მარტო მოხელთება. არადა, მე, როგორც მთავარ რედაქტორს, ზოგიერთი საკითხი ერთი-ერთზე უნდა შემეთანხმებინა. მალე გამოსავალი მოვნახე: დღის ბოლოს კაბინეტიდან გამოსულს დერეფანში მივაცილებდი და ვიდრე მანქანაში ჩაჯდებოდა, მანამ ვუთანხმებდი წინასწარ ჩანიშნულ საკითხებს.

გურამი მოსვლისთანავე, მოთელვის გარეშე, შეუდგა საქმეს. ამ დროისათვის „ნაკადულს“, რომლის დირექტორიც არჩილ სულაკაური იყო, უკვე გამოცემული ჰქონდა „ქართული პოეზიის“ მრავალტომეულის რამდენიმე ტომი. გურამმა „ქართული პროზის“ მრავალტომეული შემოგვთავაზა. მოვიწვიეთ შემდგენლები, დავაზუსტეთ პროსპექტი, „საქნიგნთან“ შევთანხმეთ ტირაჟი – 30 ათასი ეგზემპლარი – და გამოვაცხადეთ ხელმოწერა. ხელმოწერის პირველ დღესვე მოხდა საგამომცემლო ისტორიაში მოულოდნელი და იშვიათი შემთხვევა: რუსთაველის პროსპექტზე, ხელმოწერითი გამოცემების მალაზიაში, ზღვა ხალხი მოვიდა, რომლებსაც 30 ათასი ეგზემპლარი ნამდვილად ვერ დააკმაყოფილებდა. უკმაყოფილოები ძალით შეიჭრნენ მალაზიაში, ჩაამტვრიეს შუშები და ჩაშალეს ხელმოწერა. ამ ერთგვარად „სასიამოვნო“ შემთხვევამ უხერხულ მდგომარეობაში ჩააყენა გამომცემლობა, რადგან მოსკოვთან შეთანხმებული ტირაჟის გაზრდა შეუძლებელი ჩანდა. მოგეხსენებათ, მაშინ ყველა პრობლემა ცეკაში წყდებოდა. ამჯერადაც ცეკაში გაიმართა სპეციალური თათბირი, შეუთანხმდნენ მოსკოვს, გამონახეს ქალაქის რეზერვი და ტირაჟი ასი ათასამდე გაზარდეს. ამ ინციდენტთან დაკავშირებით სასაცილო შემთხვევასაც ყვებიან: იმ დღეებში ერთ-ერთი მინისტრის მეუღლემ „საქნიგნში“ დარეკა და ხელმოწერის გაფორმება ითხოვა. როდესაც ჰკითხეს, რომელი და

სახელეუბა აინტერესებდა, სახელწოდება ვერ გაიხსენა: ამას ნიგნი ზემელზე ხელისმომწერებმა მალაზიის შუშები რომ ჩაამტვრიეს, ის ნიგნი გამომინწერეთო.

გურამმა ათი წლის მანძილზე „ქართული პროზის“ თექვსმეტი ტომის გამოცემა მოასწრო. ამჟამად უკვე გამოცემულია 34 ტომი. სხვათაშორის, ოთხმოცდაათიანი წლების მძიმე პერიოდში „ქართული პროზა“ არჩენდა გამომცემლობას, თუმცა ტირაჟი ჯერ ათი ათასამდე შემცირდა, ბოლო ტომი კი მხოლოდ ოთხი ათასი დაიბეჭდა.

1988 წელს შესრულდა ასი წელი სახელოვანი ქართველი მრეწველისა და მეცენატის გიორგი ქართველიშვილის მიერ გამოცემული „ვეფხისტყაოსნის“ დაბეჭდვიდან. ეს მდიდრულად გაფორმებული ნიგნი ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად იქცა. ასი წლის შემდეგ „საბჭოთა საქართველომ“ ზუსტად აღადგინა საუკუნის წინანდელი იშვიათი გამოცემა, დაბეჭდა ათი ათასი ეგზემპლარი და ხელმისაწვდომი გახდა მასობრივი მკითხველისათვის.

1984 წელს ნიგნის ბაზარზე გამოჩნდა თამაზ გერსამიას მიერ შედგენილი ფოტოალბომი „ძველი თბილისი“. ესაა პოლიგრაფიული ხელოვნების იშვიათი ნიმუში. ძველმა ფოტოებმა, ნახატებმა, ჩანახატებმა, ფირნიშებმა, აფიშებმა და იარლიყებმა ჩვენს თვალწინ გააცოცხლეს ძველი ქალაქი. გამოცემის მალალი ხარისხი განაპირობა იმ გარემოებამ, რომ ფოტოალბომი იაპონიაში დაიბეჭდა. მაგრამ სწორედ ამის მიღწევა იყო წარმატების გარანტია, რაც უპირატესად გამომცემლობის დირექტორის დამსახურებაა. სხვათაშორის, მოსკოვის დიდ გამომცემლებსაც კი უკვირდათ, როგორ მივალნიეთ მზის ამოსვლის ქვეყნამდე, რადგან იაპონიის პოლიგრაფია ძვირადღირებული ფუფუნებაა, რომელიც ძირითადად შეერთებული შტატებისა და ევროპის საქვეყნოდ აღიარებულ გამომცემლობებისათვის გახლავთ ხელმისაწვდომი.

გაიზარდა და გაფართოვდა ჩვენი პოლიგრაფიული ასპარეზი. გერმანიასა და იუგოსლავიასაც ვენვიეთ. ზედიზედ გამოვეცით ფო-

ტოალობები: „ქართული ღვინო“, „ქართული მინის ბარათი“, „ქართული მღერა საქართველოზე“, „სვანეთის ცის ქვეშ“ და „ქუთაისი“, რომელიც გურამ ფანჯიკიძის წინასიტყვაობით იხსნება.

ერთი განუხორციელებელი ჩანაფიქრიც უნდა გავიხსენო: გურამის იდეით მოვამზადებინეთ საქართველოს ძველი ციხე-ტაძრების რუკა: შორიდან რომ შეხედავდით, გეგონებოდათ – ფუტკარმა იყარა და კედელს შეესიაო. ეკლესია-მონასტრების სიხშირე საქართველოს ძველ საზღვრებშიც ვერ ეტეოდა. სწორედ ამის გამო გაძნელდა მისი დაბეჭდვა და გამრავლება. მოგვთხოვეს დღევანდელ საზღვრებში ჩავტეულიყავით, რაც ისტორიის აშკარა გაყალბება იქნებოდა. რამდენიმეჯერ წაიღო გურამმა ეს რუკა იქ, სადაც ჯერ არს, მაგრამ სანადელს ვერ მიაღწია და ერთადერთი ორიგინალი კარგახანს ეკიდა გულდანყვეტილი დირექტორის კაბინეტში.

ამავე მიზეზით აგვიკრძალეს „ქართული ტოპონიმების ლექსიკონის“ გამოცემაც. ეს მეტად საინტერესო და საჭირო კრებული გეგმაში შევიტანეთ, ავანყეთ და მოავამზადეთ დასაბეჭდად, მაგრამ, მიუხედავად ჩვენი ხანგრძლივი მცდელობისა, დაბეჭდვის ნებართვა ვერ მოვიპოვეთ.

ოთხმოციანი წლები, როდესაც გურამ ფანჯიკიძე გამომცემლობას ხელმძღვანელობდა, მეტად ნაყოფიერი აღმოჩნდა: ყოველწლიურად ოთხასამდე დასახელების წიგნს ვბეჭდავდით. მაშასადამე, ყოველ სამუშაო დღეს საშუალოდ ორი სასიგნალო ეგზემპლარი მოგვდიოდა სტამბებიდან. მაღალ პოლიგრაფიულ დონეზე დაბეჭდილი ზოგიერთი პოეტური კრებული ასი ათასიანი ტირაჟითაც კი იყიდებოდა. გამომცემლობა ყოველწლიურად სახელმწიფოს მილიონ ოთხასი ათას მანეთ მოგებას აძლევდა. გარდა ორიგინალური და თარგმნილი მხატვრული ლიტერატურისა, გამოიცემოდა პოლიტიკური, ისტორიული, ტექნიკური, სასოფლო-სამეურნეო, სამედიცინო, სპორტული და სხვა სახის ლიტერატურა, შეიქმნა პლაკატისა და შეკვეთილი ლიტერატურის რედაქციები, მუშაობდა ქუთა

ისის ფილიალი.

„საბჭოთა საქართველო“ აქტიურად მონაწილეობდა წიგნის საერთაშორისო ბაზრობა-გამოფენაში, რომელიც ორ წელიწადში ერთხელ მოსკოვში იმართებოდა. ჩვენი საუკეთესო გამოცემები გაგვექონდა სხვა საერთაშორისო გამოფენებზეც.

1981 წელს გამომცემლობას 60 წელი შეუსრულდა. ეს მნიშვნელოვანი თარიღი დირექტორის თავკაცობით მაღალ დონეზე აღინიშნა. საიუბილეო საღამო აკ. ხორავას სახელობის მსახიობის სახლში გაიმართა.

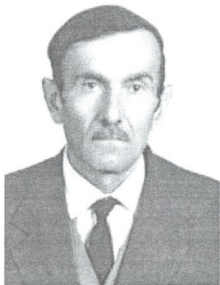
ყველასათვის ცნობილია გურამ ფანჯიკიძის საზოგადოებრივი მოღვაწეობა და, მიუხედავად ხშირი მოუცლელობისა, იგი უყურადღებოდ არ ტოვებდა საკმაოდ მრავალრიცხოვანი კოლექტივის არცერთ წევრს, ჭირში და ლხინში მათ გვერდით იდგა. მადლიერი თანამშრომლების სამუშაო მაგიდაზე თუ კედელზე დღემდის შემორჩა გურამის ფოტოსურათები. ასეთი რამ კი შემთხვევით არ ხდება.

მინდა ეს გახსენება 1997 წლის 27 აგვისტოს ჩემივე ჩანაწერით დავასრულო: „დღეს ქობულეთიდან მოულოდნელი და მეტად სამწუხარო ამბავი მოვიდა: ზღვაში ცუდად გახდა და გარდაიცვალა გურამ ფანჯიკიძე. მე მქონდა ბედნიერება ათი წელიწადი გურამის გვერდით მემუშავა და ხშირად მისი მაგივრობა გამეჩნია საგამომცემლო საქმეში, თორემ ისე გურამი შეუცვლელი და განუმეორებელი პიროვნება იყო. მას ჰქონდა სიცოცხლის ისეთი ნიჭი და უნარი, რომლის მსგავსიც იშვიათად გააჩნიათ ადამიანებს. იგი თითქოს ერთი სიცოცხლით არ ცოცხლობდა, თითქოს რამდენიმე კაცის მუხტი და ენერჯია გააჩნდა და, ალბათ, ერთი სიკვდილი ვერც მოერეოდა. ამიტომ ის ერთი სიკვდილი ზღვაში ჩაუსაფრდა, როცა მიწაზე არ ედგა ფეხი. ლეგენდარული ანთეოსი ჰერაკლემ ჰაერში აიტაცა და ისე დაამარცხა, რადგან მიწაზე ვერავითარ შემთხვევაში ვერ მოერეოდა.“

ისე წარმოუდგენელიც კია გურამ ფანჯიკიძის სიკვდილი... ჩვეულებრივ სანოლზე“.

მისი სიმდიდრე

შტრიხები თეიმურაზ ჯანგულაშვილის პორტრეტისათვის

თეიმურაზ

ჯანგულაშვილი

80

ბუნებამ თუ განგებამ ასე იწება: მეორე მსოფლიო ომში ნაბრძოლ ვახტანგ გორგანელს 1996 წელს სწორედ გამარჯვების საზეიმო დღეს, ცხრა მაისს ვკრძალავდით.

ომი ახალი დამთავრებული იყო, როცა დაისტამბა ოთხი ახალი კალმოსნის ლექსთა ზიარი კრებული სათაურით – „სალამურები“. ამ ოთხი ახალგაზრდა პოეტის სამზეოში მოსვლის წლები ერთმანეთს ფეხდაფეხ მიჰყვებოდნენ: ვახტანგ გორგანელი დაბადებული იყო 1921, მურმან ლებანიძე – 22, თეიმურაზ ჯანგულაშვილი – 23, ხოლო ოთარ ჭელიძე – 24 წელს. ეს გახლდათ ის თაობა, რომლებსაც ფარაჯები ომის წლებმა ჩააცვა და მათი

ლექსებიც პირველად მაშინ ქვეყნდებოდა. ამ ოთხი პოეტის მდევრული ოთხნლიანი ასაკიც თითქოს ოთხნლიანი ომის სულით სუნთქავდა. მართალია, შემდგომ ამ ოთხივე „სალამურელმა“ ცალ-ცალკე დაიმკვიდრა თავ-თავისი ადგილი, მაგრამ ისინი მაინც ერთად ვიდოდნენ ქართული მწერლობის ასპარეზზე და სხვათაგან გამოირჩეოდნენ კიდევაც.

ჰოდა, იმ დღეს, როცა ოთხეულის უფროსი მოსალამურე ვახტანგი დადუმებული იწვა ახლადგათხრილი სამარის პირას და სამუდამოდ ეთხოვებოდა სამზეოს, მხოლოდ ორი მოსალამურის, მურმანის და ოთარის ცხელი ცრემლები აცილებდნენ უკანასკნელ გზაზე, თეიმურაზი კი არ ჩანდა. ეს ავად გვენიშნა განსაკუთრებით მის მეგობარ, ომგადახდილ მწერლებს. მალე გავიგეთ, მძიმედ ავადმყოფი წევსო. თურმე მეგობართან გამოთხოვება იმიტომაც ვერ მოუხერხდა.

აკი რალაც თვენახევარში მეორე სალამურიც გატყდა: 1923 წლის 25 მაისს დაბადებული თეიმურაზ ჯანგულაშვილიც დაემშვიდობა სამზეოს. ზეციურმა თუ მიწიერმა გამგებლმა სანუთროში სასიარულოდ მხოლოდ სამოცდაცამეტი მაისის ნახვა აკმარა. მაგრამ მწერლის სიცოცხლე მხოლოდ სანუთროში ყოფნით როდი იზომება. მთავარია, შემოქმედ ადამიანს საფლავის ზემოთ, დრო-ჟამის სულის სახსოვრად, რა რჩება. ამ მხრივ, თეიმურაზ ჯანგულაშვილმა საკმაოდ ხვავრიელი სიმდიდრე დააგროვა, როგორც ჩინებულმა პოეტმა და მუყაითმა საზოგადო მოღვაწემ. დიახ, მისი ჭეშმარიტი სიმდიდრეა ის, რაც ნიჭიერი, გონიერი, პატიოსანი გარჯით ნუთისოფლის გზაზე მოიჭირნახულა და სამზეოში ხელცარიელად მოსულმა თავისი საფლავის ზემოთ ქვეყნიერებას დაუტოვა.

ამ სიმდიდრის მთლიანად აღნუსხვა ლიტერატურის ისტორიკოსებისათვის მიმინდვია, მე კი ამჟამად შევეცდები, მხოლოდ მისი პორტრეტის რამდენიმე შტრიხი წარმოვაჩინო.

როცა ქვემეხები გრიალებენ, მუზები სდუმანო, ამბობდნენ ნინათ. ჩვენმა დრომ ეს აზრი გააქარწყალა.

„სიცოცხლე სუნთქავდა მიწისქვეშ“, – ამოიძახა ახალგაზრდა პოეტმა-ჯარისკაცმა და ერთ სტრიქონად გამართული ამ სამი სიტყვით დახატა ომის დიდი სურათი. ამ სტრიქონის მიღმა ვხედავთ: სანგრები სავსეა ჯარისკაცებით, ტრანშეებში მიმოდინ მეომრები, ძელმინურებში ფხიზლობენ ფარაჯიანები. სიკვდილის ჯოჯოხეთურ ორომტრიალშიც სუნთქავს სიცოცხლე. მაგრამ ომის უამიანობისას სიცოცხლე ამგვარად მარტოოდენ ფრონტის უბანზე როდი სუნთქავს, ომისგან გადაბუგულ, დარბეულ და იავარქმნილ ქალაქებსა და სოფლებში ხალხი სახელდახელო მინურებში ათევს ღამეს. ძნელია, მაგრამ რა ჯოჯოხეთიც უნდა ტრიალებდეს ქვეყნად, სიცოცხლე უძლეველი რჩება, იგი მაინც სუნთქავს – დედამიწის უბეს შეფარებული.

დიახ, „სიცოცხლე სუნთქავდა მიწისქვეშ“, ასეთი სტრიქონი, ასე უბრალოდ და ღრმად მხოლოდ იმ პოეტს შეეძლო ეთქვა, ვინც ომის მძიმე ტვირთი ბოლომდე თავისი მხრებით ვაჟკაცურად ზიდა, არსად მოიღუნა, არც გატყდა, არც სულიერი მხნეობა დაკარგა, ვინც სიკვდილს ათასჯერ დაუდგა პირისპირ და სძლია კიდევაც, ვინც თვითონაც ხშირად მიწისქვეშ სუნთქავდა და მერმე ცეცხლოვან ბურუსში მიიკვლევდა გზას სიცოცხლის, სიმართლის და ადამიანური ღირსების გამარჯვებისაკენ.

ეს სუნთქვასავით ალალმართალი სტრიქონი ოცმეთაურმა თეიმურაზ ჯანგულაშვილმა ილაღადა, მეომარმა, რომელიც დენტის კვამლში გახვეული გზით ბერლინისაკენ იჩქაროდა და ასე უახლოვდებოდა თბილისს.

იმ ძნელბედობისა და სისხლდიდობის უკეთურმა ჟამმა უნივერსიტეტის სტუდენტს, ახალგაზრდა კალმოსანს ჯარისკაცური ფარაჯა ჩააცვა და ფანქარ-კალამთან ერთად ხელში თოფ-იარაღიც დააჭერინა. ივრის ქალაში გაზრდილი ქაბუკი ცეცხლოვან დღეთა მშფოთვარე სრბოლას კვალში ჩაუდგა და მისთვის მიწობილ ნალმმტყორცნელთა ოცეულთან ერთად შორეულ ვისლასთან მიიყვანა, იმ მდინარესთან, ყმანვილს მანამდე მხოლოდ რუკაზე

რომ ენახა.

მებრძოლები აშკარად ხედავდნენ: ვისლას ტალღებს სისხლიც ერია, ცივიც იყო, მაგრამ მძიმე ლაშქრობით დაღლილებს სწყუროდათ და მეტი რა გზა ჰქონდათ, მღვრიე წყალი მუზარადებით აიტაცეს და ხარბად დაენაფნენ.

ნინ ისევ ბრძოლით გასავლელი გზა ედოთ.

ჯაგარაშლილი, თეთრად ნათევი ლამეები სანგრებსა და მიწურებში წვებოდნენ, ღმუოდა სვასტიკით ფრთებმოხატული თვითმფრინავიდან ჩამოტყორცნილი ბომბი, ღვავებდა ნალმი და თითქოს კანკალებდა დამფრთხალი ზეცაც. რომელიც ხშირად ბრმა და სულელური, უგზოუკვლოდ მფრინავი ტყვიებით იფხრინებოდა. ირგვლივ ჰყეფდა სვასტიკიანი სასტიკი სიკვდილი, თვალებსისხლიანი ომი ჩაღწეულ ფანჯრებს ჩაჰყურებდა, მთა-ბარში კი სიცოცხლეს ბალახით ცელავდა, ვაზით სხლავდა, ოლონდ უკუღმართად.

საღდათები გაყინულ პურს ხიშტით ამსხვრევდნენ და უბეში აღხობდნენ. იმ ტყვიისა და ცეცხლკიდების ჟამს დასასვენებლად კურდღლის ფხიზელი მოკლე ძილიც ჰყოფნიდათ, ხშირად პირის დასაბანადაც არ ეცალათ და გამირული შემართებით მაინც პირნათელნი მიაბიჯებდნენ სანუკვარი მიზნის აღსასრულებლად. გაზეთის ნახევში სახელდახელოდ გახვეულ ნეკოს ფარაჯის სახელოში ან მხრებზე მოხვეულ მწვანე ლაბადაკარავში მალავდნენ, მისი ციმციმი მტერს რომ არ შეემჩნია, მაღიანად აბოლებდნენ და ყველა დარდ-ნაღველს იმ კვამლს ატანდნენ ცაში. ნინ კი გავეშებულ მტერზე გამარჯვების რწმენის მზე მიუძლოდათ.

ყუმბარების ნამსხვრევებით დაჭრილი ხეები კვნესოდნენ. მაშინ ხეთა იარებზე მალამოსა და ბამბის დამდეგი ვინ იყო, დაჩეხილი ხეები მხოლოდ ცას ეცოდებოდა და იარებს თოვლის დოლბანდით უხვევდა...

ღღე-ღამ მიდიოდნენ და კვლავ მიდიოდნენ ქართველი შავულვაშა ლეიტენანტის ჯარისკაცები. ბერლინამდე რაც უფრო დამო-

კლდა მანძილი, გზაზე გახშირდა გატყლუეული და ტყვიით დახვეტილი, სვასტიკიანი მუზარად-ჩაჩქანები, გამრავლდა ჩექმების ჰაიჰარად მიმობნეული ლანჩები, რომელთა ჟანგიანი ლურსმნები, ქაჯის წვეტიანი კბილებივით გამოშვერილი, ისე ჩანდა, თითქოს სიკვდილი დასცინის იმასვე, ვინც ისინი გაქცევის დროს აქ მიატოვაო. სვასტიკის დროშიანი ომი შინ ბრუნდებოდა, იმავე ბუნაგში, საიდანაც აღმოსავლეთით გამოეშურა „ჰაილ ჰილტერის“ შეძახილებით.

თანდათან აცივდა, მაგრამ ჯარისკაცებს სახლებში შესასვლელად არ ეცალათ, აღარც სანგრების სათხრელად, მცირეხნით შესვენებისას თოვლზე მიწოლილებს გაჭირხლული ფარაჯა და მომავლის ნათელი იმედი ათბობდათ.

ბრძოლით მიადგნენ ფაშისტურ, უკვე გუნებაამღვრეულ, გამწარებულ გერმანიას.

აი, ადრე გაღმერთებული ფიურერის ოფიცერი ცხენის ცალკე მოგლეჯილ გავასთან ერთად გაშხლართულა მინაზე. ცალ ჩექმაზე გვამს ლანჩა აღარ უჩანს, ეტყობა, ისე თავმოგლეჯით მორბოდა, ქუსლებს კეფაზე იცემდა, და ლანჩა გზაზე დაეკარგა. უბის წიგნაკი გაუსინჯეს, რომელშიც ამოიკითხეს: „ღმერთო, მისხენი, მშობელ მინა-წყლამდე მაინც მიმალწევინეო“. არ უთხოვებია ღმერთს მისთვის ყური (ღმერთად ხომ ბეჩავს მანამდე ფიურერი სწამდა), გულგახვერტილი ისე დანარცხებულა, თავის მინა-წყლამდე ოციოდე ნაბიჯილა დარჩენია. აქ წამოსწევია განკითხვის ჟამი. გულაღმა მწოლარე მკვდარს პირი დაფრენილი უჩანს, თვალები – დაუხუჭავი. ვერც თვალი გაუძლია, ვერც პირი... გული კი, ის გული, მსოფლიოს დაპყრობას რომ ლამობდა, ერთ პანანინა, ტყის თხილისოდენა ცხრაგრამიან ტყვიას სამუდამოდ დაუნაყრებია.

თვითონ ცოდვილმა ნეტავ ვის აჰკიდა კაცის მოკვლის ცოდვა?

ეჰ, ვინ უწყის, ეგებ ამ ოფიცერს ტყვია ისეთმა კაცმაც ესროლა, მოსაკლავად თავის სიცოცხლეში ჩიტიც რომ არ გაუმეტებია. ჰოდა, იმ კეთილი კაცის რა ბრალია! განა ეს თეთრფიქრა, უცოდველი კაცი თვითონ ამ ოფიცერმავე არ აიძულა, რომ თოფი აეღო ხელში?

განა ჯანგულაშვილის ოცეულშიც არ იყვნენ ისეთი მებრძოლები, რომელთაც ბავშვობისას აშინებდნენ დედ-მამა თუ ბებია-ბაბუა: ბაყყის ნუ მოკლავ, თორემ ისეთი კოკისპირული წვიმა მოვარდება უცებ, თავფეხებიანად გაილუმპებიო. მათაც სჯეროდათ ეს გულუბრყვილო ბავშვური გულით და, ბაყყი რა არის, საერთოდ არაფერს კლავდნენ, ახლა კი იარაღი მარჯვედ ეჭირათ და რისხვით გასცქეროდნენ ოდერის გაღმეთს, სადაც ირგვლივეთი ქაჯთა მეუფე როკაპივით ხარხარებდა.

ოდერზე გადასვლისას ნაღმის ნამსხვრევმა ლეიტენანტ ჯანგულაშვილს მხარზე გადაკიდებული საველე ჩანთა შეანყვიტა და ამ ჩანთამ ბალტიისაკენ არხეინად გაცურა.

მტერმა შეუპოვრად მოიერიშე ჭაბუკს სიცოცხლე ვერ მოუსპო, მაგრამ სიცოცხლისა და გულის ნაწილი კი. ნაართვა: სწორედ იმ ჩანთაში სასოებით ინახავდა სანგრებსა და ტყვიის ცეცხლის წვიმაში დაბადებული ფარაჯიანი ლექსების რვეულს.

ომში, სადაც სიცოცხლესაც კი ადვილად კარგავენ, ასეთი რამის სადარდელად დიდხანს ვის სცალია. ბრძენს უთქვამს: რასაც არა ეშველება რა, იმაზე ნუხილი რაღა ბედენააო. მართალია, ჩანთამ მოუსაველეთში გაუტია, მაგრამ მისი პატრონის გულში დაბუდე-ბული მრისხანებისა და სიკეთის ახალი ლექსები ისევ სასიცოცხლოდ იღვიძებდნენ და ლეიტენანტს კვლავ ბოროტებასთან საბრძოლველად ალაგზნებდნენ

იმ წელს სიღეზიაში უჩვეულო თოვლი მოვიდა, ყრუანტელის მომგვრელი. მიწა, ადამიანთა დაგლეჯილი ხორცი და დაკვერებული სისხლი ერთად არეულიყო თოვლში. ეს ომის თოვლი იყო... და ამჟამად სწორედ იმისათვის იყო საჭირო ბრძოლა, რათა ამგვარი რამ დედამიწაზე აღარასოდეს განმეორებულიყო.

გაზაფხულს რა შეაჩერებს. აპრილში გერმანიის მიწა-წყალზეც ამოიფეთქა ყვავილები, მაგრამ ეს არ იყო ჩვეულებრივი. ეს ყვავილები ხომ წითელი თოვლის შემდგომ მოვიდა და მიწის ამ ანგელოზებსაც ტყვია უღმერთოდ ცელავდა, კაცის სისხლი კი რწყავდა.

ჯარისკაცს მუდამ ენატრება გაზაფხულის მზე. ახლანდელ წევრს ენადა, ეცქირა აპრილის ლამაზი მზისათვის, ცაზე ჩიტისგულა ბავშვივით რომ ნებივრობდა და დედამინაზე რაც ხდებოდა, ან ვერაფერს გრძნობდა, ან არ ედარდებოდა... საერთოდაც, იმ დროს ციდან ათასნაირი ფერფლი ცვიოდა და ეს უხვევდა თვალსანიერს ჯარისკაცს, ბუნების სილამაზით დამტკბარიყო.

ტანკების მუხლუხებით დაჩეხილ გზაზე ეყარა ფაშისტი გენერლების სამხრეები და... ჯანგულაშვილის უბრალო ჯარისკაცებსაც რა ექნათ, ზედ მიაბიჯებდნენ. ესესელებმაც კი მოუხშირეს ძახილს - „ფიურერ, კაპუტო!“ ისინიც კი წყევლიდნენ, აგინებდნენ, თავიანთ ღმერთს - ადოლფ ჰიტლერს. ახლალა ნანობდნენ, რომ დაუფერეს იმ გიჟს. შელანძლულ პერანგებს ხიშტებზე ამაგრებდნენ და საზეიმო დროშებივით აფრიალებდნენ, აქაოდა, ნულარ გვესვრით, გნებდებითო.

ქართველი ლეიტენანტი გერმანულ მიწაზე გამარჯვებული მიაბიჯებდა და ფიქრობდა, რომ წინა დღეებში საქართველოს გულითადაი მეგობრის არტურ ლაისტის ნაკვეთარზე გაჭრა სანგარი და იმ სანგარში მდგარი იცავდა თბილისის სიცოცხლეს, ქართულ აკვნებს და თბილისის უბეში თბილად შენახულ არტურ ლაისტის საფლავსაც. თეიმურაზი იმასაც იგონებდა: თითქმის ორი საუკუნის წინათ აქ რომ იდგა ჰუსარი დავით გურამიშვილი და ამყად ამბობდა - პრუსიის კოროლს შევუნგრეთ ტახტის სვეტიო.

თითქოს იქ შეხვდა ერთმანეთს დიდი ხნის შემდეგ ორი ქართველი პოეტის სული. დავით გურამიშვილი ხომ სწორედ ის მწერალია, რომელმაც თავისი დროის ქართველი კაცის სულიერი განწყობილების მრავალი, დოკუმენტურად სარწმუნო ლექსი დაგვიტოვა. მისი წიგნი „დავითიანი“ შემთხვევით ბატონიშვილ მიროანს უკრაინიდან საქართველოში რომ არ ჩამოეტანა, წარმოიდგინეთ, რამდენი ცოცხალი ამბავი და სურათი მოაკლდებოდა როგორც ჩვენი ქვეყნის ისტორიას, ასევე სიტყვაკაზმულ ლიტერატურას. თეიმურაზ ჯანგულაშვილის ომისდროინდელი პოეზია ამ თვალსაზრით

სით დავით გურამიშვილის შემოქმედებას ენათესავენ. მისი პირველი ნიგნი „1945“ დიდ ომში მყოფი ქართველი კაცის სულიერი განწყობილების უტყუარი და მართალი დოკუმენტაციაა (რა თქმა უნდა, მხატვრული სახეებით გაცოცხლებული), ახალგაზრდა პოეტის მთელი თაობის სულიერი ბიოგრაფიის ღალადისიცაა, ამიტომაც მჯერა, ამ პოეზიას ყავლი არასდროს გაუვა, არც გახუნდება.

ჩვენი დრო-ჟამის მხატვრული დოკუმენტის ბუნებისაა თეიმურაზ ჯანგულაშვილის შემდგომი შემოქმედებაც: ის მრავალი ნიგნი, რომელშიც პოეტურად აისახა მშვიდობიანი წლები, ქვეყნის აღმშენებლობითი პათოსი და პატრიოტული შემართება, ომგადახდილ ადამიანთა ფიქრი და საქმე. ამ ნიგნებმა კიდევ უფრო გაამრავალფეროვნა მისი შემოქმედება და იგი მწერლობის ბილიკებიდან ფართო გზაზე გაიყვანა.

კალამდაულლელი პოეტის მიერ ომისდროინდელი ამბების გულმართლად წარმოჩენას ივრის ქალების მათრობელა სურნელება შეეზიარა, მისი ელვარე თვალი მისწვდა საქართველოს ყველა კუთხეს: აჭარას, აფხაზეთს, მესხეთს, იმერეთს, რაჭა-ლეჩხუმს, სვანეთს, ამიერ და იმიერ კავკასიას, კავკასიონის გადაღმეთის შორეულ მიწა-წყალსაც, უკრაინას, რუსეთს, შუააზიას... თავიდანვე კი თეიმურაზ ჯანგულაშვილის სულის პოეტური მადლმოსილება იწამა არა მარტო პირველი ნაკალმარების დამლოცავმა ნათლიამ, გიორგი ლეონიძემ, ასევე თითქმის ძველი თაობის ყველა მწერალმა.

შუააზიური ჩანაწერების და ომისდროინდელი მოთხრობა-მოგონებების ნიგნებით დაამტკიცა, რომ მასში პოეტის სულს პროზაიკოსის სულიც შეეუღლა.

ლიტერატურული სტატიებით თანამოკალმე ბევრ მწერალს მოეაღერსა. როგორც გაზეთ „ნიგნის სამყაროს“ გულმოდგინე რედაქტორი, ამგვარ სტატიებს სხვებსაც აწერიებდა და უბეჭდავდა. ხშირად თავკაცობდა საინტერესო თემატურ კრებულებს, რომლებიც ყოველთვის საჭირონი იქნებიან მკითხველთათვის.

ჭეშმარიტ პოეზიას ცრემლი და ლხინი, სევდა და სიხარული თა-

ნაბრად ასულდგმულებს. თეიმურაზ ჯანგულაშვილის ნიგნებს არცერთი ამათგანი არ აკლია. ყველაზე მეტად კი მისი კვლევების მიხედვით ყოფდა და კვლავაც ყვივს ტკივილი. ქვეყნის ტკივილს სდევდა ომში, ეს ტკივილი რომ მოერჩინა. ომის შემდგომ ხრიოკი სამგორის ტკივილს დასდევდა, ეს მინა ბალნარად რომ ექცია. როცა ტაშკენტში საშინელი მიწისძვრა მოხდა, მისმა ტკივილმაც შეაწუხა. მშობლიური გარეჯის უდაბნოს ტკივილები ხომ სტკიოდა და სტკიოდა მწარე გულისტკივილად, სულითაც სულ იქ ტრიალებდა. სტკიოდა ყველაფერი, რაც ოდითგან ადამიანს აწუხებდა, განსაკუთრებით კი, რაც ქართველ კაცს ადამისუამიდან სტკენია და ისიც, რაც შეიძლება მერმისშიც სტკენოდა. ამავდროულად არ სწამდა პოეტი, რომელსაც მხოლოდ თავისი მოგონილი ტკივილი ვითომ სტკიოდა.

თეიმურაზს სული სასტიკად ატკინა (და ეს მის ბოლოდროინდელ ლექსებშიც მკაფიოდ წარმოჩინდა) უმადურობამ, ე. წ. არეულ-დარეულმა დრომ რომ მოიტანა: მეორე მსოფლიო ომის მონაწილე ქართველები მავანმა ცალტვინებმა უგუნური აკვიატებით მამლუქებად რომ მიგვიჩინეს – სხვის ომში იბრძოდითო, და ამრეზილად დაგვინყეს ქილიკი. იქნებ ამანაც მოუსწრაფა სიცოცხლე.

უაღრესი სულისძვრით განიცადა 1989 წლის ცხრა აპრილის ტრაგედია, მესანგრეთა ნიჩბებით დაჩეხილი გოგო-ბიჭების სისხლს ყვავილების და ცრემლის მდინარე ერთდროულად რომ შეერია. კიდევ მეტად ატკინა გული ცხრა აპრილის ტრაგედიას შემდგომ ახალ-ახალი უკეთურობები რომ მოჰყვა, კერძოდ კი ძმათამკვლელი ომის ვაება. პოეტის კალამზე აყვირდა 1990-92 წლების დეკემბერ-იანვრის სამარცხვინო ტკივილი, როცა ქართველმა ქართველს ტყვია უღმერთოდ დაუშინა ამბიციური სულის აღზევების დასაკმაყოფილებლად, მერმე ქვეყანას სული საბედისწეროდ რომ აუ-მღვრია.

აი, მთლიანად გავიხსენოთ თუნდაც იმ დღეებში, კერძოდ, 91 წლის 23 დეკემბერს ამოკვნესილი ლექსი:

მზით სავსე ცაში აიჭრა კვამლი – აკივლებული თბილისის სული, სულს მწვავს იოდის და თოფისნამლის ასე მძაფრი და ნაცნობი სუნი.

სკოლა იწვისო... მენამულ ანძად ხანძარმა ალი ცისკენ აზიდა.

თუ გამოასწრო ნეტავი ხანძარს ბარათაშვილმა ტატომ კლასიდან...

სკოლა იწვისო... ჭავჭავაძიანთ ილიკოს ლექსი ჩარჩა ჩანთაში...

მზე უკვე ცათა დასავალზეა და მთვარე წვება კვამლის კალთაში.

ჩემს მზიას – ნიგნი, ნანას – რვეული

თუ დარჩათ მერსზე გადაშლილები, –

კრთიან ტალანში გამომწყვდეული ჭრელბაბთიანი ჩემი შვილები.

გამიშვით, უნდა ცეცხლში შევევარდე, ბავშვები უნდა ვიხსნა, გამიშვით!

მაგრამ ვერ ვანვდენ მზერას შენამდე, სკოლავე...

და კვამლი წვება ღამეში.

ცამ უნდა ისევ იხსივნათელოს! – ვყვირი და ცოცვით ავდევ ფლატეებს...

განგებავ, გვედრი, ჩემ საქართველოს ნუ მოუვლინებ ჰეროსტრატეებს!

ბევრი, ბევრი რამ არის ამ ლექსში თქმული.

ანდა, 25 იანვარს ამოკვენსილსაც მოვუსმინოთ:

სიავე რარიგ გაგვიკაპასდა, როგორ მოძალდა შხამი მავანთა...

რა პირით წარვსდგეთ მამა-პაპასთან? თავს რით ვიმართლებთ

შთამომავალთან?

მონატრებია ყანას მომკალი, ცივი დაზგები დგანან უბრებად...

თუ საქართველო ჩვენვე მოვკალით, რისთვისღა გვინდა თავისუფლება?!

სამწუხაროდ, ამგვარი ტკივილები ამჟამადაც ხშირად გვახსენებენ თავს.

ასეთი იყო მაშინ ყველა მწერლის სულის ყივილი და ეს ყივილი კვლავ გრძელდება.

მე და თეიმურაზი არა მარტო ერთი ასაკის, სულის მოზიარენიც ვიყავით. ორივეს ომგადახდილი მწერალი გვერქვა. თოფ-იარაღიანი თეიმურაზი ფრონტზე მე არ მინახავს. როცა ის ოდერთან იბრძოდა თავისი ნალმტყორცნელთა ოცეულით, მე დუნაისპირეთში ვომობდი ჩემი „კატუშას“ გუნდით. მაშინ უკვე ორივეს გვიბეჭდავდნენ

საქართველოში ფრონტიდან გამოგზავნილ ლექსებს. თეიმურაზი ზინჯილიძის საზოგადოებრივი ჟურნალისტთა ასოციაცია
ჩემზე ადრე დაბრუნდა შინ... მერმე კი კალმის მადლმა დაგვაშეგობრა, სულთა მოზიარენიც გავგზავნა. როგორც ომგადახდილ ადამიანთა უმრავლესობას, თეიმურაზს თოფ-იარაღი სძულდა, კალამს კი ეთაყვანებოდა და ნიჭიერად უჭრიდა კიდვაც როგორც პოეზიისათვის, ასევე პროზისა და პუბლიცისტური სტატიებისათვის.

ამ კალამხვავიანმა ოცდემეერთე საუკუნეში სხეულით ვერ გადმოაბიჯა, 2003 წლის 25 მაისს 80 წლისა თვითონ ვერ შეხვდება, მაგრამ წიგნებდაქცეული მისი სული კვლავ და კვლავ გაგვახსენებს მის მდიდარ შემოქმედებას. სიმდიდრე, რომელიც თეიმურაზ ჯანგულაშვილმა საფლავის ზემოთ, სამზეოში დატოვა, სულის საგზალია და ამ საგზალს ლეთას მდინარე დრო-ჟამის ხსოვნას ველარასოდეს წაართმევს.

2002 წლის 30 სექტემბერი.

მიხეილ ქავთარია

**ვახუშტი ბატონიშვილის „ისტორიის“
ახალი ხელნაწერი**

(კოდიკოლოგიური დაკვირვებანი)

ვახუშტი ბატონიშვილის შრომა „ტომობა და ჩამომავლობა ქართველთა და ცხოვრება მათი, რომელსა ეწოდების წიგნსა მას ცხოვრება ქართლისა“ ანუ როგორც ჩვეულებრივ ვეძახით: „საქართველოს ისტორია“, მრავალი ხელნაწერი-ნუსხით არის ჩვენამდე მოღწეული. გამოცემულია რამდენჯერმე. ბოლო გამოცემა ეკუთვნის აკად. სიმონ ყაუხჩიშვილს. თავის გამოცემის წინასიტყვაობაში მითითებული აქვს 26 ხელნაწერი (გამოცემას საფუძვლად დაედო მხოლოდ 9). ამ ხელნაწერებში ერთი ავტოგრაფია, რომელიც 1745 წელსაა გადაწერილი¹ (საქართველოს ცენტრარქივის ხელნაწერი, ფონდი 1446, №103).

ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში ვახუშტის შრომასთან დაკავშირებით მრავალი საგულისხმო დაკვირვება გამოქვეყნდა. მე, უპირველეს ყოვლისა, ვგულისხმობ ტექსტოლოგიურ-არქეოგრაფიულ

¹ დოდო ლომიძემ ვრცლად აღწერა ავტოგრაფი და მივიდა დასკვნამდე: ვახუშტი 1745 წ. შემდგომაც მუშაობდა წიგნზე. შეჰქონდა კორექტივები. ყველაზე მნიშვნელოვანია ქრონიკალური ცხრილები, რომლებიც „ცნობებს შეიცავენ 1752 წლის ჩათვლით.“ ვ ა ხ უ შ ტ ი , საქართველოს გეოგრაფია, თბ., 1997, გვ. 223.

1997წ. კვლავ ცალკე დასტამბულ ვახუშტის „საქართველოს გეოგრაფიის“ (მთავარი რედაქტორი პროფ. ზურაბ ტატაშიძე, პასუხისმგებელი რედაქტორები: პროფ. დავით უკლება, გეოგრ. მეცნ. დოქტორი კობა ხარაძე) მიხედვით გვერდებს არ ვუთითებთ.

დაკვირვებებს. 1973 წლის გამოცემას ერთგვარი პრეტენზია აქვს, რომ გაითვალისწინა ყველა ტექსტოლოგიური შენიშვნა (ცხადია, 1973 წლამდე გამოქვეყნებული) და შესაბამისად ასახა გამოცემაში.

ვახუშტის „ისტორიის“ მოღწეული ხელნაწერების რაოდენობა დღემდე ცნობილი ნუსხებით არ განისაზღვრება. ვახუშტის წიგნი ძველ საქართველოში ყოველთვის დიდი მოწონებითა და პოპულარობით სარგებლობდა და ამიტომ ნუსხათა რიცხვი გაცილებით მეტი უნდა ყოფილიყო. ეს რომ ასეა, ამას მოწმობს ის ფაქტიც, რომ ამ ბოლო ხანებში კიდევ გამოვლინდა ორი უცნობი ნუსხა. ვახუშტის „ისტორიის“ ცალი გამოვლინდა ათონის ივირონის (ქართველთა მონასტრის) წიგნსაცავში, სადაც XIX ს. დამდეგს ხელნაწერი გაუგზავნია და შეუწირავს პლატონ იოსელიანს. ცნობა გამოაქვეყნა ვალერი სილოგავამ (ნუსხა 1804 წლისაა. ათონურ ხელნაწერთან დაკავშირებით იხ. ვ. სილოგავას წერილი „ლიტერატურულ საქართველოში“, № 5, 2000 წ.). მეორე ხელნაწერი 2000 წელს შეიძინა კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტმა.

ახლად შემოსული ხელნაწერი, რომლის ნომერია Q-1606, შედგება 321 ფურცლისაგან (ზომა 15 X 19 სმ); ნაწერია ქალაქდზე კალიგრაფიული მხედრულით. გამოყენებულია შავი მელანი (ოდნავ ყავისფერში გადადის), სათაურებისათვის და ქვესათაურებისათვის – წითელი მელანი; მონაკვეთთა სათაურები შესრულებულია ჩახვეული მხედრულით (წითელი მელნით); ზოგიერთი ფურცელი რესტავრირებულია; ხელნაწერი ჩასმულია ხის ტყავგადაკრულ ყდაში (მოგვიანებით); აქვს ფურცელთა რამდენიმე სათვალავი, თავდაპირველი – რვეულებრივით 41 რვეულია, პირველი რვეული 6 ფურცლიანია, დანარჩენი კი 8 ფურცლიანი (დაუნერელია გვერდები 9v-10r); რვეულების აღსანიშნავ ციფრებთან გამოყენებულია სომხური ასოებიც; აქვს გვერდობრივი აღრიცხვაც (გაუკეთებიათ ორჯერ); შემდეგში ვინც გადანომრა, მას გადაუხაზავს ადრე არსებული გვერდობრივი სათვალავი და გაუკეთებია ახალი; მოგვიანებით ხელნაწერზე ვილაცას საფუძვლიანად უმუშა-

ვია (საფიქრებელია, ორ პირს), 233v-დან არშიებზე მიუწერია თარიღები (1509-1695 წლამდე), ალაგ-ალაგ ჩაუსწორებია ტექსტიც (შავი მელნით); დღეს აქვს ჩვენს მიერ შედგენილი ფურცლობრივი სათვალავი. ხელნაწერის შედგენილობა ასეთია:

1. „ტომობა და ჩამომავლობა ქართველთა და ცხოვრება მათი, რომელსა ეწოდების წიგნსა ამას ცხოვრება ქართლისა. – ნოეს ძის იეფეთის თესლისაგან ვიდრე ქართლოსისა...” 1r.

მთავრდება: „...ხოლო წალმართი უწყის ღმერთმან და ვითარცა ნებავს იყავნ.” 16r (1973წ. გამოცემა, გვ. 14-38).

2. „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, სახელი რით ეწოდა. – ხოლო ქვეყანა ესე იწოდების სახელითა სამითა...” 16r.

მთავრდება: „...ხოლო მესხთა დიდებულთა, ვითარცა ოსმალთა და გლეხთა რომელთამე, ვითარცა ბერძენთა და რომელთამე ვითარცა ქართველ გლეხთა.” 20v (გამოცემის გვ. 39-46).

3. „ნათესავთა აღწერისა, წილთათვის. – სწერენ: ხოლო ქართლოს იყო ნოეს ძის იაფეთისაგან...” 20v.

მთავრდება: „...ხოლო ძისა მეფისა გიორგის კოსტანტინესასა და მის ქვემორეთა ქმნულებითა ვიწყებთ წარწერასა თვისთა ქარტათა ზედა, ვინათგან იქმნა განყოფილებანი.“ 172r (გამოცემის გვ. 47-288).¹

4. „უნყებულება მკითხველთათვის. – უწყებულ იყავნ, რამეთუ ბრწყინვალეს მეფის გიორგის ცხოვრება...” 172r.

მთავრდება: „ხოლო ჩვენ შესრულებისათვის ვმადლობთ ღმერთსა და შევსწირავთ ქებასა პატივსა და დიდებასა დაუსაბამოსა ერთსა ღმერთსა მამასა და ძესა და სულსა წმიდასა აწ და მარადის უკუნიითი უკუნისამდე, ამინ.” 108v (გამოცემის გვ. 291-304).

¹ ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემასთან შედარებით ხელნაწერს აკლია წიგნის 186-ე გვერდი. თამარის იამბიკოს შემდეგ ხელნაწერში მოდის: „ამ ჟამებთა იყო კარი ჯერეთ თურქთა პყრობილი...” 108r. დასახელებული გამოცემის 25 სტრიქონია.

გამოცემაში თამარის იამბიკოს მოსდევს: „შემდგომად ამისა იქმნა სასწაული დიდი...” (გვ. 185). ტექსტი აღებულია Adm ხელნაწერებიდან (A ავტოგრაფი, არქივის ხელნაწერი N 103; d-არქივის ნუსხა 1813 წლისა N 794 და m-ასევე არქივის ხელნაწერი N 104).

5. „აღწერა აწინდელისა ქართლისა საზღვრით, მითითებებით, ადგილთა და მას შინა შენებულებათა. – ვინადგან და აღშენებანი ვისით იქმნა ქვეყანისა ამის დავსწერნით.“ 181r.

მთავრდება: „...ხოლო ზოგნი მთავართა და ხუროთმოძღვართაგან, ვითარცა ზედავე ეკლესიათა წერილნი აჩენენ“. 227 (გამოცემის გვ. 305-382).

6. შემდგომად განყოფისა სამ სამეფოდ და ხუთ სამთავროდ ცხოვრება და ქმნულება მეფეთა ქართლისათა. დასაბამითგან რომაულსა ჭუიჭუ, ბერძულსა ხშოზ, ქრისტეს აქათ ჩუჰაჰ, ქართულსა ხუთასიანს ქორონიკონს რნზ, ინდიკტიონსა ბ.“ 228 r.

მთავრდება: „...ქართლისა და კახეთის ეპისკოპოზ ნარჩინებულთა, მთავართა ნებითა მცხეთას და იქმნა ცხებული“... 315r (გამოცემის გვ. 383-522).

7. ამას მოსდევს გადამწერის ანდერძი და „მეფეთა ყოვლისა ივერიისათა ანუ საქართველოსათა გინა გიორგიისათა, რომელთა ეს სამნი სახელნი ერთ სახელად ქვეყანასა ამას ეწოდა ყოველთა საქართველოთა. და ვინცა პირველიდგანვე მეფენი იყვნენ ან მას ქვევით აღიწერება რიცხვით, ვითარ რამდენი წელნი იმეფეს და იცხოვრნეს ქვეყანასა ამას.“ (317r - 320r). იწყება მეფე ფარნაოზიდან და მთავრდება ერეკლე მეორეთი და ანტონ კათალიკოსით. ეს მონაკვეთი ყველა ხელნაწერში შეტანილი არ არის. სავარაუდოა, რომ ასეთი ფორმით მეფეთა ნუსხა მხოლოდ ხელნაწერის ადრეულ ცალებში უნდა ყოფილიყო შეტანილი. ამისი დასტურია: ა) თვით ახალი ნუსხა თხზულებისა, ბ) ხელნაწერი S-281, გ) ხელნაწერი S-2410. მოგვიანებით ვახუშტის, როგორც ჩანს, შეუცვლია თავდაპირველი ჩანაფიქრი და საბოლოო რედაქციისათვის ვრცელი საძიებლები და ქრონიკები დაურთავს. პირველი ვარიანტი ამ ფორმით 1973 წლის გამოცემას არ ერთვის და ამიტომ მკითხველისათვის უცნობია. საბოლოო რედაქცია თხზულებისა, როგორც ვახუშტი თვით მიუთითებს, 1745 წელს დამთავრდა (გაფორმდა 1743-1745 წლებში).

ბოლო საძიებლებს ავტორი ბოლომდე, 1755 წლამდე ამუშავებდა. ეს მნიშვნელოვანი სხვაობაა თხზულების ადრეულ ნუსხებსა და საბოლოო რედაქციას შორის.

აქ ისიც უნდა ითქვას, რომ მეფეთა ჩამონათვლის ბოლო სტრიქონები ვახუშტის კალამს არ ეკუთვნის და იგი რომელიღაც გადამწერის მიერ უნდა იყოს დამატებული. ისტორია დამთავრდა 1745 წელს, ხოლო ბოლო სტრიქონებში XVIII საუკუნის 60-იანი წლების ფაქტებია დასახელებული, როცა ვახუშტი ცოცხალი აღარ იყო.

რადგანაც ფართო საზოგადოებისათვის თხზულების პირველი ცალების დანართი უცნობია, ვიმონმებთ მთლიანად:

„მეფეთა ყოვლისა ივერიისათა ანუ საქართველოსათა გინა გიორგიისათა, რომელთა ეს სამნი სახელნი ერთ სახელად ქვეყანასა ამას ეწოდა ყოველთა საქართველოთა. და ვინცა პირველიდგანვე მეფენი იყვნენ ან ამას ქვეით აღიწერება, რიცხვით ვითარ რამდენი წელნი იმეფეს და იცხოვრნეს ქვეყანასა ამას:

პირველი მეფე ფარნავაზ, ამან სამოცი წელი იმეფა ა
დასაბამითგან წელნი გარდარსულ იყო ძმმზ, ბერძულსა შსჰ,
ქართულსა ფიდ

მეფე საურმაგ, ამან 101 წელი იმეფა და ბ
დასაბამითგან ძლჰზ

მეფე მირვან ნ წელი იმეფა, დასაბამიდ ძჰლზ, ბ
ქართულსა რმზ

მეფე ფარნაჯობ ი101 წელი იმეფა, დასაბამიდ დ
ძჰნჰ ქართულ რჰბ

მეფე არშაკ არშაკუნიანი, დასაბამითგან ძჰმჰ, ე
ქართულსა სბ

მეფე არტაგ ი101 წელი იმეფა, დასაბამითგან ვ
ძჰმზ(?), ქართულსა სიწ.

მეფე ბარტომ ლბ წელი იმეფა, დასაბამ ძჰრმ, ზ
ქართულსა სნბ

მეფე მირვან ი იმეფა წელნი, დასაბამი ძჰკზ, თ

¹ იხ. დასახელებული წიგნი, დოდო ლომიძის ნარკვევი „ხელნაწერის აღწერილობა“, გვ. 221.

ქართულსა სიბ

მეფე არშაკ კ წელი იმეფა, დასაბამი ჭყვ ქართულსა
სპბ

მეფე ადერკი ნზ წელი იმეფა, ამის¹ მეფობის
პირველს წელს იშვა უფალი ჩვენი იესო ქრისტე, დასაბამითგან წდ, ქ-სათ ქა-
რთულსა ტლთ

მეფე ბარტომ და ქართამ იმეფეს იზ წელი,
დასაბამითგან წპბ ქ-ს აქათ მზ, ქართულსა ტნვ

მეფე კაოს და ფარსმან იმეფეს იე წელი,
დასაბამითგან წლკ, ქ-ს აქათ პზ, ქართ. ტომ

მეფე არმაზელ და აზორკ იმეფეს ივ წელი,
დასაბამითგან წნზ, ქ-ს აქათ რზ, ქართ. ტპზ

მეფე ამზასპ და დეკეოზ იმეფეს ი წელი,
დასაბამ. წიზ, ქ-ს აქათ რიზ, ქართუ ტშზ

მეფე ფარსმან და მირდატ იმეფეს ივ
წელი, დასაბამ. წმ (?), ქ-ს აქათ რპთ, ქართუ. უიზ

მეფე ფარსმან დასაბამითგან წშე, ქ-ს აქათ რმვ,
ქართულსა ულ

მეფე ფარსმან ლვ წელი იმეფა, დასაბამითგან
წრლბ, ქ-ს აქათ რპზ, ქართუ. უივ

მეფე ამზასპ ღ წელი იმეფა, დასაბამით
წრლე, ქ-ს აქათ რპვ, ქართ. უო

მეფე რევ პზ წელი იმეფა, დასაბამით წრიზ,
ქ-ს აქათ სიზ, ქართ. უშზ

მეფე ბაკურ ივ წელი იმეფა დასაბამით წრშე, ქ-ს
აქათ სმვ, ქართ. ფლ

მეფე

მეფე მირდატ ივ წელი იმეფა დასაბამით წსიზ,
ქ-ს აქათ სიზ, ქართ. ით

მეფე ასბაგურ ბ წელი იმეფა

მეფე მირიან იზ წელი იმეფა. ამ უამს მოვიდა
წმინდა ნინო დასაბამით წსიღ, ქ-ს სიე, იზ

მეფე ბაქარ ძე მირიანისა კზ წელი იმეფა ქ-ს აქათ

¹ ეს ფრაზა S 281-ში არშიაზუა მინერილი (288r).

ტად, ქართულს რივ	
მეფე მირდატ იე წელი იმეფა, ქ-ს აქათ ტომი, ქართულსა რლკ	კვ
მეფე ვარაზ ბაქარ იდ წელი იმეფა, ქ-ს აქათ ტშბ, ქართულს რმე	კვ
მეფე თრდატ იზ წელი იმეფა, ქ-ს აქათ უი	კვ
ქართულსა რნზ	
მეფე ფარსმან ბ წელი იმეფა, ქ-ს აქათ უც,	კთ
ქართულსა რე	
მეფე მირდატ ბ წელი იმეფა, ქ-ს აქათ უი,	ლ
ქართულსა რაბ	
მეფე არჩილ კდ წელი იმეფა, ქ-ს აქათ ულდ,	ლბ
ქართულსა რპვ	
მეფე მირდატ იზ წელი იმეფა, ქ-ს აქათ უმვ,	ლბ
ქართულსა რშშ	
მეფე ვახტანგ გურგასლან ნბ წელი იმეფა, ქ-ს აქათ უშთი, ქართულსა სნბ	ლბ
მეფე დაჩი იდ წელი იმეფა, ქ-ს აქათ ფკშ,	ლდ
ქართულსა სავ	
მეფე ბაკურ იზ წელი იმეფა, ქ-ს აქათ ფლბ,	ლე
ქართულსა სპ	
მეფე ფარსმან იდ წელი იმეფა, ქ-ს აქათ ფლვ,	ლვ
ქართულსა სპშ	
მეფე ფარსმან ქველი იე წელი იმეფა, ქ-ს აქათ ფნზ, ქართულსა ტთ	ლზ
მეფე ბაკურ იზ წელი იმეფა, ქ-ს აქათ ფო,	ლტ
ქართულსა ტკბ	
მეფე ბაგრატიონთი პირველი გურამ	ლთ
კურაპალატი კი წელი იმეფა, ქ-ს აქათ ძ, ქართ. ტნბ	
მთავარი გურამ კურაპალატისა სტეფანოზ ქ-ს აქათ ძიტი, ქართულსა ტოა	მ
მთავარი ადარნასე კ წელი იმთავრა, ქ-ს აქათ ქლთი აქათ ქართულსა ტქე	მა
მთავარი სტეფანოზ კდ წელი იმთავრა, ქ-ს აქათ შაბ, ქართულსა ძიე	მბ

მეფე მირ კ ნელი იმეფა, ქ-ს აქათ ძეშ,	
ქართულსა შკ	
მეფე არჩილ ნ ნელი იმეფა, ქ-ს აქათ ღიშ,	მდ
ქართულსა შო	
მთავარი იოანე და ჯუანშერ ამათ ემი ნელი	მე
იმთავრეს, ქ-ს აქათ ღლა, ქართუ. შპბ	
მეფე აშოტ კურაპალატი ქ-ს აქათ ყმა, ქართულსა აბ	მვ
მეფე ბაგრატ ქ-ს აქათ ყოვ, ქართულს შვ	მზ
მეფე დავით ე ნელი იმეფა, ქ-ს აქათ შპბ,	მძ
ქართულსა რბ	
მეფე ადარნასე მბ ნელი იმეფა, ქ-ს აქათ	მო
შკბ, ქართულსა რმბ	
მეფე სუმბატ ლე ნელი იმეფა	ნ
მეფე კოსტანტინე ბ ნელი იმეფა, ქ-ს აქათ	ნა
შნშ, ქართულსა რო	
მეფე დავით ანუ ბაგრატ რეგვენი ლ ნელი	ნბ
იმეფა, ქ-ს აქათ შპ, ქართულს ს	
მეფე ბაგრატ ქ-ს აქათ შჟდ, ქართულსა სიღ,	ნგ
ამ უამს მოიქცა ვლადიმერ რუსეთის მეფე	
მეფე გურგენ იღ ნელი იმეფა, ქრისტეს	ნდ
აქათ ჩბ, ქართულსა სპბ	
მეფე ბაგრატ აფხაზთა და ქართველთა იღ	ნე
ნელი იმეფა, ქ-ს აქათ რიღ, ქართულსა სლდ	
მეფე გიორგი იბ ნელი იმეფა, ქ-ს	ნვ
აქათ ჩპზ, ქართულსა სმზ	
მეფე ბაგრატ ქ-ს აქათ ჩოზ, ქართულსა სჟბ	ნზ
მეფე გიორგი იზ ნელი იმეფა, ქ-ს აქათ ჩპთ,	ნთ
ქართულსა ტთ	
მეფე დავით აღმაშენებელი მბ ნელი იმეფა,	ნთ
ქ-ს აქათ ჩრლ, ქართულსა ტნ	
მეფე დიმიტრი კ ნელი იმეფა, ქ-ს აქათ ჩრნ,	ა
ქართულსა ტო	
მეფე დავით ვ თვე იმეფა, ქ-ს აქათ ჩრნ, ქართულსა	ებ
ტო	
მეფე გიორგი კდ ნელი იმეფა, ქ-ს აქათ ჩროდ	ებ

ქართულსა ტჳდ	
მეფე თამარ კზ ნელი იმეფა, ქ-ს აქათ ჩსა,	
ქართულსა უკა	
მეფე ლაშა გიორგი ი ნელი იმეფა, ქ-ს აქათ	აღ
ჩსიბ, ქართულსა ულა	
მეფე რუსუდან კვ ნელი იმეფა, ქ-ს აქათ	აი
ჩსმდ, ქართულსა უაღ	
მეფენი დავით და დავით იბ ნელი იმეფეს, ქ-ს	აპ
აქათ ჩსოზ, ქართულსა უშბ	
მეფე დიმიტრი იზ ნელი იმეფა, ქ-ს აქათ	აზ
ჩსპმი, ქართულსა ფთ	
მეფე ვახტანგ ბ ნელი იმეფა, ქ-ს აქათ ჩსჳდ,	აჭ
ქართულსა ფიდ	
მეფე დავით ივ ნელი იმეფა, ქ-ს აქათ ჩტა,	ათ
ქართულსა ფკა	
მეფე ვახტანგ ბ ნელი იმეფა, ქ-ს აქათ ჩტბ,	ო
ქართულსა ფკბ	
მეფე გიორგი ქ-ს აქათ ჩტიჩ, ქართულსა ვ	ოა
მეფე გიორგი კზ ნელი იმეფა, ქ-ს აქათ ჩტმვ,	ობ
ქართულსა ლდ	
მეფე დავით იდ ნელი იმეფა, ქ-ს აქათ ჩტა,	ობ
ქართულსა მჭ	
მეფე ბაგრატ ლე ნელი იმეფა, ქ-ს აქათ ჩტჳე,	ოდ
ქართულსა პბ	
მეფე გიორგი იბ ნელი იმეფა, ქ-ს აქათ ჩჳზ,	ოი
ქართულსა ჳე	
მეფე კოსტანტინე ზ ნელი იმეფა, ქ-ს აქათ ჩჳიდ,	ოკ
ქართულსა რბ	
მეფე ალექსანდრე კვ ნელი იმეფა, ქ-ს	ოზ
აქათ ჩჳმბ, ქართულსა რლ	
მეფე ვახტანგ ბ ნელი იმეფა, ქ-ს აქათ ჩჳმი,	ოც
ქართულსა რლბ	
აქა სამ სამეფოდ გაყრა ქართლისა,	
იმერეთისა და კახეთისა	
მეფე გიორგი კდ ნელი იმეფა, ქ-ს აქათ ჩჳმი,	ოთ
ქართულსა რნზ	

მეფე კოსტანტინე ქ-ს აქათ ჩფ, ქართულსა რშბ	
მეფე დავით კ წელი იმეფა, ქ-ს აქათ ჩფკი, ქართულსა სიზ	პა
მეფე გიორგი ქ-ს აქათ ჩფკი, ქართულსა სიზ	პბ
მეფე ლუარსაბ კდ წელი იმეფა, ქ-ს აქათ ჩფნც, ქართულსა სმვ	პგ
მეფე სვიმონ კდ წელი იმეფა, ქ-ს აქათ ჩძ, ქართულსა სპვ	პდ
მეფე გიორგი ბ წელი იმეფა, ქ-ს აქათ ჩძბ, ქართულსა სშა	პე
მეფე ლუარსაბ იზ წელი იმეფა, ქ-ს აქათ ჩძივ, ქართულსა ტდ	პვ
მეფე ბაგრატ ბ წელი იმეფა, ქ-ს აქათ ჩძიი, ქართულსა ტზ	პზ
მეფე სვიმონ ზ წელი იმეფა, ქ-ს აქათ ჩძლდ, ქართულსა ტკბ	პწ
მეფე როსტომ კდ წელი იმეფა, ქ-ს აქათ ჩძნც, ქართულსა ტმვ	პთ
მეფე ვახტანგ, რომელსა შანაოზ ეწოდა იწ წელი იმეფა, ქ-ს აქათ ჩძოვ, ქართ. ტაბ	უ
მეფე გიორგი იზ წელი იმეფა, ქ-ს აქათ ჩძპვ, ქართულსა ტოვ	უა
მეფე ერეკლე იე წელი იმეფა, ქ-ს აქათ ჩღა, ქართულსა ტპი	უბ
მეფისა ვახტანგის გამგებლობა მ წელი, ქ-ს აქათ ჩღი, ქართულსა ტშზ	
მეფის ქაიხოსროს არ მოსულა ბ წელი, სპარსეთში იყო და იქავ მიიცვალა	
მეფე იესე ღ წელი იმეფა, ქ-ს აქათ ჩღივ, ქართულსა უდ	უგ
მეფე ბაქარ ბ წელი იმეფა და მეფე ვახტანგ მოვიდა სპარსეთიდან ქრისტეს აქათ ჩღკ, ქართულსა [უვ]. იმეფა ქართლს ყოფაში ღ წელი. ¹ უე და წარვიდა რუსეთს ქ-ს აქათ ჩღკდ, ქართულსა უიბ	უდ

¹ ფრაზა: „იმეფა ქართლს ყოფაში ღ წელი“ მინერილია არშიაზე.

ხოლო ოსმალთ დაიპყრეს ქართლი და ფაშები მრავალნი გამოიცვალნენ, მეფე უღი
 ფეხებად და ბატონებად და აოხრებდნენ ქართლსა. და შანადირის ყამს ხანები
 ისხდებოდენ და უმეტეს მსუხარება და ჭირი იყო ქართლს შინა.

ხოლო მისცა თეიმურაზს შანადირ ქართლი და ძესა მისსა მეფობა კახეთისა
 ქ-ს აქათ ჩღმღ. ქართულსა უღზ.

ამისა შემდგომად:

ხოლო წარვიდა რუსეთს მეფე თეიმურაზ ჯელმნიფეს იმპერატრიცას ელი-
 საბედს პეტრონას წინაშე, თვესა აპრილსა 2, ქ-ს აქათ ჩღმ და მიიცვალა სა-
 ნგთპეტრებუხს წელს ქ-ს აქათ ჩღმზ თვესა იანვარს 3 და წარმოიღეს და და-
 მარხეს ასტრახანს სობორაში.

ხოლო ძესა თვისსა დაუტევა ქართლი მეფეს ერეკლეს და გიეს, ადიდნეს
 ღმერთმან და სუფევეითმცა ყოს უკუნისამდე.

ხოლო შემდგომად რუსეთიდან უკმოიქცა დიდის პატივით მიღებული დიდს
 იმპერიაში და რუსეთის ეპარხია ერწმუნა ვლადიმერისა კათალიკოზ-პატრიარქს
 ანტონის მეფის ძეს და მოვიდა ძმასა მისსა მეფეს ერეკლესთან სიყვარულითა
 მისითა წელსა ქ-ს აქათ ჩღმღ, ქართულსა უღზ. ხოლო ცხოვრობს ქართლსა
 შინა თვისსავე ტახტსა ზედა საპატრიარქოსა მრწმუნებელი.¹

ჩვენი ხელნაწერი სრული არ არის (ფიზიკურად კარგად არის შე-
 ნახული). თვით გადამწერს საჭიროდ მიუჩნევია საგანგებოდ აღენი-
 შნა ეს ფაქტი: „ხოლო კახეთის აღწერა აკლია ამ წიგნსა. იქ, მოსკოვს,
 ამ ქართლის ცხოვრების ბოლოს არის ექვსიოდ რვეული. ვინც მი-
 ემთხვევინეთ, გარდმოსწერეთ, კარგი სახმარი და შესატყვისია“ (115v)².
 ამ ფაქტის გარდა ნუსხაში არის ცნობები (განსაკუთრებით მო-
 ხმობილ ნაწილშიც), რომლებიც არ ეკუთვნის ვახუშტის, მაგრამ ამ
 ხელნაწერის (ან მისი დედნის) წყალობით შევიდა ძირითად ტექსტის
 ნაწილად. ასეთ ვარაუდს გამოთქვამდა ე. თაყაიშვილი ჯერ კიდევ
 1907 წელს, როდესაც იგი ვახუშტის „ისტორიის“ ხელნაწერ მე-
 მკვიდრობას სწავლობდა და აღწერდა მათ. ე. თაყაიშვილის სამა-
 რთლიანი შენიშვნით „სხვადასხვა ნაწილი მისი (ე. ი. ვახუშტის) ისტო-

¹ 317r-320r. S 281-ში ეს ნაწილი მოთავსებულია ფ.ფ. 288r-290v. როგორც ზემოთაც
 აღვნიშნეთ გაკვრით, მონაკვეთი „ხოლო წარვიდა რუსეთს...“ ბოლომდე ვახუშტის კა-
 ლამს არ ეკუთვნის.

² ეს მინაწერი H-1011 ხელნაწერში მეორდება ფ. 442v-ზე.

რისა და გეოგრაფიისა სხვადასხვა დროს არის ნაწერი და კომენტარი ის ხელნაწერები, რომელნიც ისეთი სრულნი არ არიან, როგორც პეტერბურგისა (დღეს საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივის, ფონდი 1446, №103 ხელნაწერი, ავტოგრაფი – მ. ქ.), უმეტეს შემთხვევაში გადმონერილნი უნდა იყვნენ იმ დროის ხელნაწერებიდან, როდესაც ზოგიერთი ნაწილი ვახუშტის შრომისა ჯერ კიდევ დანერგილი არ ყოფილა. საზოგადოდ უნდა შევნიშნოთ, რომ ისეთი სრული ხელნაწერი, როგორც არის აკადემიის ავტოგრაფი, ჯერ ჩვენი ცნობილი არ არის. სხვა ხელნაწერებიდან ჩანს, რომ წინეთ ავტორს ზოგიერთი ადგილები სხვანაირად ჰქონია მოთხრობილი, რომელიც მერმე გადაუკეთებია. ზოგიერთი მასალა, ერთ ადგილას შეკრებილი, შემდეგ სხვადასხვა ადგილას გადაუტანია. ზოგიერთი შენიშვნები, ხელნაწერებიდან და სხვა საბუთებიდან ამოღებულნი, სრულიად გამოუტოვებია შემდეგ შრომაში¹.

ჩვენი ხელნაწერის პირი არის S 281 ხელნაწერი, რომელიც, როგორც ანდერძიდან ჩანს, გადაწერილია 1774 წ. პეტერბურგში. „მაღალაშვილის ნიკოლას მდივნის ნაწერს დედაზე გარდავსწერე წელსა ჩღწდ-1774, თთვესა იანვარსა კდ, სანკტპეტერბურხს.“ S281 ხელნაწერი შედგენილობითაც არსებითად ჩვენი ხელნაწერის დარია (თუმცაღა მეფეთა სია სრულად წარმოდგენილი არ არის).

ჩვენს ხელნაწერს ერთვის გადამწერის ნიკოლოზ მაღალაძის | მაღალაშვილის მეტად საინტერესო ანდერძი, რომელიც აშკარად ორი ნაწილისაგან შედგება. პირველი ნაწილი იძლევა ინფორმაციას თხზულების შექმნის ისტორიის შესახებ, ხოლო მეორე ნაწილი კონკრეტულად ჩვენს ხელნაწერს შეეხება. ვიმონმებთ ტექსტს: „ხოლო ესე ქართლის ცხოვრება პირველვე მეფეს ვახტანგს თვით ეკეთებინა (H1011 კითხულობს: „ენერა და ეკეთებინა.“ 443r – მ. ქ.). ქართლს მყოფობასა და მერმე რუსეთს ძველთა გუჯრებითა და ცხოვრებათა და მოხუცებულ მახსოვარ მეცნიერთა საქართველოს კაცთაგან დიდის გამოკვლევით და გამოძიებით გულსმოდგინედ ეკეთებინა, რომ საქართველოს ცხოვრება ნოეს შვილის იეფეთის

¹ დაახლოებით ამასვე ამბობს ს. ყაუხჩიშვილიც, როდესაც თხზულების ხელნაწერებზე საუბრობს გამოცემის წინასიტყვაობაში. შდრ. გვ. 021.

ქართლოსიდამ აქამომდე რა როგორ ყოფილა, ამ (SIC) მეფენი ვინა მსხდარან და ან რა უამები და დრონი ყოფილან ბატონისშვილის ვახუშტის თან ხლებით ეკეთებინა. და აღარ დასცალებოდა თანამდემობისაგან სიკვდილისა. მერმე მეფე რომ ასტრახანს გარდაცვალებულიყო, ბატონიშვილს ვახუშტის შეესრულებინა და არს აქ მეფის ერეკლესამდენ. და ამას იქით, რაც იქმნას, ქვეყანასა მას საქართველოსა შინა მწერალთა აღწერონ.¹

ხოლო მე მდაბალმან და ყოველთა კაცთა უნარჩევესმან, უღირსმან პროტოპოპ-მდივან-ქადაგმან მალალაძემ ნიკოლოზ ცოტა რამ მცირედი იქ, რუსეთს, მოსკოვს ყოფასა ჩემსა, ვსწერე დედნიდამ, მაგრა სწეულებით არ ძალ მედვა, რომ სრულ მექმნა, ვითარცა ან ესე. და ან რუსეთიდამ უკმოქცევისა ჩემისასა ვიწყე იქავ რუსეთს გადმონერილის ყორლანაშვილის დავით მუშრიბის ქართლის ცხოვრებიდამ ვიწყე წერად პირველითგანვე მაისის იზ (17) ნელსა ქრისტეს აქათ ჩლემ (1765), ქართულსა ქორონიკონსა შნგ (453), განვასრულე ივლისის იმ (15). არამედ შენდობას ყოფდეთ ჩემ ცოდვილისათვის, ვინც იკითხვიდეთ. კარგო და გასაწყო ამბავი არს, ნუ მწყევთ ღმრთის სიყვარულსა, თუმცა რამე შეცდომით მეტ-ნაკლები რამ დაწერილ იყოს.

ხოლო საქართველოს კაცთა – სამღვდლოთა და საეროთა თანა აც, რათა თავის ქვეყნისა და მშობელობის ისტორია იცოდნენ. ნოეს აქეთ როგორ და რით და ვისის ნათესავით მოშენდა ყოველივე საქართველო, რას დრომდინ უმეფობა იყო და ან ვინ გამეფდა პირველად და ან რას უამსა რა დროები რომლის მეფეების დროს ყოფილა, ყვალა (SIC) ამ წიგნის თავიდამ იწყოს: ზნე-ქცევა, ყოფა-ცხოვრება აქედამ შეიწყობა მკითხველ-მსმენელთა გასაწყო და შესამატი არს კეთილმსახურნო, რჩეულნო ერნო საქართველოსანო ძმობისა, სიყვარულისა და ერთგულობისა თქვენისათვის დავშვერ და ნუცა უგულუბელს-მყოფთ ძმასა და მოსამსახურესა თქვენსა. ვინცა იკითხვიდეთ, მომიხსენებდეთ შენდობით, ღმრთის სიყვარულსა” (316 r-v).

ანდერძის პირველი ნაწილი ვახუშტის ავტოგრაფში – ცენტრალური არქივის ხელნაწერი №103 – არ არის. იგი ს. ყაუხჩიშვილმა გამოაქვეყნა XIX საუკ. პირველი ნახევრის, დავით რექტორის გადაწერილი ცალიდან – H 934. ანდერძის პირველი ნაწილის წინ ს. ყაუხჩიშვილმა გამოაქვეყნა ინფორმაცია H 934 (R ლიტერი), ცენტრარქივის

¹ H 1011 ხელნაწერში ეს მონაკვეთი მოთავსებულია ფ. 287r-ზე.

1808 წლის ხელნაწერის №104 (m ლიტერი) და 1816 წლის ნუსხის №4990 (y ლიტერი) მიხედვით. ეს ინფორმაციაც ვახუშტი ბატონიშვილს არ უნდა ეკუთვნოდეს, რასაც ს. ყაუხჩიშვილიც არ გამორიცხავს: „ამის შემდეგ (ე.ი. ტექსტის დამთავრების შემდეგ, მანამ დაიწყება აღწერა ჰერეთისა, კახეთისა და კუხეთისა... – მ. ქ.) Rmy (ხელნაწერები) უმატებს: „ამასვე ქორონიკონსა (1744 წ.) აგვისტოს II, მოკუდა კათოლიკოსი ნიკოლაოს ხერხეულიძე (R+მახვლითა უღმრთოსა თაზიშვილის ტარიელისაგან) და დასუეს კათალიკოსად ანტონი, ძე მეფის იესესი, რომელი იყო პირველ ქუთათელ მიტროპოლიტად, და ბიძამან თვსმან მეფემან ამან (<y) თეიმურაზ (my + და ძმამან ანტონისამ ერეკლე) და (<my) ძემან ამის (<y) მეფის თეიმურაზისამან, (R + მეფემან კახეთისამან ერეკლემ), ორთავემ მისცეს კათოლიკოსობა და ნება ჰსცა შაჰნადირმაცა. ხოლო წელსა ქს 1745, ქართულსა 433, იცხო მეფედ ცხებულობით თეიმურაზმან ოქტომბერს I მცხეთას, რომელსაცა ჰსცხო და აკურთხა გვრგუნოსნებით დისწულმან თვსმან კათალიკოს-არხიეპისკოპოსმან (კათალიკოს პატრიარხმან m) მეფის ძემ ანტონი დავითიან-ბაგრატიონმან თანკმა-ყოფითა ქართლისა და კახეთის ეპისკოპოს-წარჩინებულთა“¹.

ეს ტექსტი, ისევე როგორც ახალი ხელნაწერის ანდერძის პირველი ნაწილი და მეფეთა ქრონოლოგიის ბოლო ინფორმაცია („ხოლო წარვიდა რუსეთს...“), არ მომდინარეობს დღეს ყველასათვის ცნობილი ავტოგრაფიდან (ცენტრალური არქივის ფ. 1446, №103), მეტიც შეიძლება ითქვას, რომ ეს პასაჟები საერთოდ არ უნდა ეკუთვნოდეს ვახუშტის კალამს. მაგრამ ფაქტია, რომ იგი დადასტურებულია „ისტორიის“ ადრეულ ცალკეებში, რომლებიც, ალბათ, უნდა მოდიოდეს ისეთი ნუსხიდან, რომლის დამწერი ვახუშტი ბატონიშვილის შემდეგდროინდელი ამბების კურსში იყო. მაგალითისათვის ამჯერად ვიტყვით: მეფეთა რიგის ბოლო ნაწილში ლაპარაკია XVIII საუკ. 60-იანი წლების ამბებზე („ხოლო წარვიდა რუსეთს მეფე თე

¹ ვახუშტი, გვ. 521-522.

იმურზ...”). ამ დროს კი ვახუშტი ბატონიშვილი ცოცხალი და, ბუნებრივია, იგი ვერ დაწერდა თეიმურაზის, ერეკლეს და ანტონის ამბებზე.

ინფორმაციაში თეიმურაზ II-ის მეფედ კურთხევის შესახებ (რიტუალი ჩაატარა ახლად ნაკურთხმა პატრიარქმა ანტონმა) გვიანდელი ნუსხები ხმარობს გამოთქმას: „დისწულმან თუსმან კათალიკოს-არხიეპისკოპოსმან მეფის ძემ ანტონი...“. ანტონის ტიტულატურაში არხიეპისკოპოსი ჩნდება 1757 წლიდან, ინფორმაცია კი 1745 წლის ამბავს გადმოსცემს. ბუნებრივია, ვახუშტი ბატონიშვილი, რომელმაც 1745 წელს დაამთავრა თავისი თხზულება, ვერ გამოიყენებდა ანტონის ტიტულს, რომელიც მას 12 წლის შემდგომ მიენიჭა. ამ დროს კი ვახუშტი საერთოდ ცოცხალიც არ იყო. აქედან გამომდინარე ფაქტია, რომ ვახუშტის „ისტორიის“ ხელნაწერებში არის პასაჟები, რომლებიც სახელოვან ისტორიკოსს არ ეკუთვნის. ძნელი სათქმელია, იმ ინფორმაციების ავტორი ჩვენი ხელნაწერის გადამწერია, ე.ი. ნიკოლოზ მალალაძე || მალალაშვილი, თუ მისი ნუსხის (ჩვენი ხელნაწერის) „დედა“ – დავით ყორღანაშვილის გადამწერილი ცალი. სანამ არ გამოვლენილა სხვა ხელნაწერი, რომელიც ამ ამბებს მოჰყვანს ნათელს, მანამ პირობითად ჩვენი ნუსხა – მალალაძისეული ნუსხა – უნდა მივიჩნიოთ წყაროდ ყველა სხვა ხელნაწერისათვის. შესანიშნავად ვგრძნობთ ამ დაშვების უხერხულობას და არააკადემიურობას, მაგრამ პირობითად მაინც ვუშვებთ.

ჩვენს ნუსხაში ტექნიკურად ასეთი სურათი გვაქვს: იქ, სადაც მთავრდება ვახუშტის „ისტორიის“ ტექსტი, შემდგომ ვილაცას მიუწერია: „დასრულდა აქა“¹.

¹ როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ამ ხელნაწერზე მოგვიანებით ვილაცას – საქმეში კარგად ჩახედულ პირს – უმუშავია და ზოგიერთი რამ ტექსტში ჩაუსწორებია. ეს გასწორებები შემდეგში გადასულა სხვა ნუსხებში, როგორც ძირითადი ტექ-

ამ ფრაზის შემდეგ (ეს ფრაზა კი ეკუთვნის სხვას და ზრუნოვანობა მალაღობის) გადამწერს (უკვე ნიკოლოზ მალაღობის) გაუგრძელებია: „ამასვე წელსა აგვისტოს იბ (11) მოკვდა კათალიკოზი ნიკოლოზ ხერხეუძე (ხერხეულიძე); და ამავე წელს აგვისტოს იქმნა კათალიკოზ-პატრიარქად მეფის ძე ანტონი, არამედ ქუთათელ მიტროპოლიტი იყო პირველ. ბიძამან და ძმამან მისცეს კათალიკოზობა და შანადირმაცა ნება სცა და უბოძა. არამედ მეორე წელს იცხო მეფედ ცხებულობით მეფემ თეიმურაზ თვესა ოკდონბერსა ბ (1), ქრისტეს აქათ ჩღმე (1745 წ.), ქართულით შლზ (433), და სცხო ამან დისწულმან თვსმან კათალიკოზ-პატრიარქმან ანტონიმ ქართლისა და კახეთის ეპისკოპოს წარჩინებულთა, მთავართა ნებითა მცხეთას. და იქმნა ცხებულ” (315r).¹

ზემოთ დამონშებულ გამოქვეყნებულ ტექსტსა და ამ ტექსტს შორის თვალში საცემი სხვაობაა (თუმცაღა, არაფაქტობრივი). ს. ყაუხჩიშვილმა ტექსტი მოგვიანო ხელნაწერების (H 934, ცენტრარქივის №104 და S 4990) მიხედვით დასტამბა. ამ უკანასკნელთ კი ჩვენი ნუსხის მსგავსი მანუსკრიპტი უნდა სჭეროდათ ხელთ.

ქსტიანული ფაქტები. მაშინ, როდესაც ავთენტური ვახუშტისეული შენიშვნები სქოლიოშია ჩატანილი. მაგ., ნუსხა: „შუეურა არაგვისპირის ჭალა მოსრულთა ოსმალთა და ლეკთა. ამათ დილას, რიფვარას ოდენ, ეწყო და უწყეს თოფთა ცემა, აოტნეს ოსმალ-ლეკნი და მოსწყვიტნეს მრავალნ“. გამოქვეყნებულია: „შუეურეს არაგვისპირის ჭალა მოსრულთა ურუმთა. მათ უწყეს ცემა თოფთა, აოტნეს ოსმალნი და მოსრნეს მრავალნი“ (გვ. 521). ჩასწორებული ვარიანტი არის ჩვენს ნუსხაში, აქედან, როგორც ჩანს, გადავიდა სხვა ხელნაწერებში. მხოლოდ H 934 (ლიტერი R) შემოუნახავს ჩვენი ნაკითხვა, რაც ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაში სქოლიოშია გატანილი. ჩვენი ნუსხის ერთ-ერთი თავისებურება ისიც არის, რომ დედნის კიდებზე მინერილი შენიშვნები შეაქვს ძირითად ტექსტში, ხოლო კიდებზე მიუთითებს (არა ყოველთვის): „კიდებუ ეწერა“. ისიც უნდა ითქვას, რომ ეს ჩართვები (ესეც არა ყოველთვის) ხელნაწერში ტექნიკურად გამოყოფილია.

¹ ეს ტექსტი ყოფილა ქ. ც. რომელიღაც სხვა ნუსხაშიც და იგი გამოაქვეყნა კ. გრიგოლიამ. იხ. ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 324. „დასასრულ, საჭიროა აღინიშნოს, რომ ვახუშტის ქართლის ისტორიის ტექსტს აქ, უმეშვეო გაგრძელების სახით, დამატებული აქვს ასეთი ცნობა, რომელიც სხვა ნუსხებში არ შეგვხვედრია.“ სამწუხაროდ, კ. გრიგოლია ხელნაწერის ნომერს არ ასახელებს.

მოგვიანო ცალებში გადამწერთ შეუტანიათ ერთი დეტალი, რომელიც ჩვენს ვარიანტში არ დასტურდება. იგი იმ ტრადიციის გამოქაჩილი უნდა იყოს, რომელიც XVIII საუკ. მიწურულში ჩამოყალიბდა. ანტონ კათალიკოსის ტიტულატურაში გაჩნდა გამოთქმა არხიეპისკოპოსი. ეს დეტალი უთუოდ გვიანი ნუსხების გადამწერთა ჩანამატია. მართალია, ახალი ხელნაწერი 1765 წლისაა და შეიძლება ანტონის ამ ტიტულით მოხსენიება, მაგრამ გადამწერთათვის ანტონის ახალი ტიტული, როგორც ჩანს, ჯერ კიდევ არ გამხდარა ჩვეულებრივი. ამიტომაც არის, რომ ახალ ნუსხაში შესაბამის ადგილზე წერია კათალიკოზ-პატრიარქი.

დავუბრუნდეთ ისევ ანდერძის პირველ ნაწილს. იგი ავტოგრაფში არ დასტურდება (არქივის ხელნაწერი №103) და, ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემის მიხედვით, მხოლოდ H 934-ში ყოფილა დაცული. თანაც ამ უკანასკნელში იგი ცალკეა და მიჰყვება ზემოთ დამონმებულ დამატებას. ს. ყაუხჩიშვილი შენიშნავს: „ამის შემდეგ (იგულისხმება დამონმებული ტექსტი – მ. ქ.) მოყვანილია R-ში (H 934) შენიშვნა, რომელიც გვაცნობებს, რომ ისტორია ქართლისა ვახტანგ ეკუთვნის და ვახუშტის დაუსრულებია“ (გვ. 522).

ცნობილი ფაქტია და ამის შესახებ ლიტერატურაში არაერთხელ თქმულა, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ძირითადი ნაწილი გიორგი ბრწყინვალის მეფობაზე წყდება.¹ მოგვიანებით გაგრძელებანი დაიწერა და ერთ-ერთი ასეთი გაგრძელებაა „ახალი ქართლის ცხოვრება“, რომლის შედგენის ინიციატივა ვახტანგ VI-ეს ეკუთვნის: „პატიოსანო და დიდებულნო ქართველნო, ჟამთა ვითარებისაგან ქართლსა შინა ქართლის ცხოვრება შემცირებულიყო, ხოლო მეფემან ვახტანგ, ძემან ლეონისამან და ძმისწულმან მეფის გიორგისამან, შე-

¹ პეტერბურგის ეროვნული ბიბლიოთეკის იოანე ბატონიშვილის კოლექციაში დაცულია გიორგი ბრწყინვალის ისტორიის გალექსილი ვარიანტი (ფრაგმენტი), რომელიც არსებითად ეყრდნობა ცნობილ ტექსტს და არაფერ სიახლეს არ შეიცავს. იოანე ბატონიშვილის კოლექცია, Опись II, გვ. 134.

ვკრიბენ სწავლულნი კაცნი და სხუათა წერილთა და გუჯართაგან და რომელნიმე სხუათა ენათაგანცა გამოვიღეთ და ესრეთ ძვეთხენით და აღწერეთ“. ვახტანგი სწავლულ კაცთა ნაშრომით არ დარჩენილა კმაყოფილი და საკმაოდ მკაცრად შეუფასებია იგი. ვახუშტიმ გაიზიარა მამის შეფასება და თავის მხრივაც დაუმატა შენიშვნები: „ხოლო აღწერიათ ცხორებაცა სახელითა ლევანის ძის მეფის ვახტანგისათა, რომელი არა საგონებელ არს მის მიერ. გარნა თუმცა ბრძანებითა მისითა არს, არამედ მას თვით არლარა განუხილავს ვითარება მისი“¹.

„ჩუენი შრომა ესე ამისათვის იყო, ვინაითგან ვახტანგის სახელით აღწერათ და ვიხილეთ ესოდენნი წინააღმდეგნი და უსწორებლობანი. ესენი განვასწორენით და განვამართლეთ მოწმობითა ზეით თქმულითა, რათა არავინ თქუას მხილველმან ამისმან შეურაცხება რამე, რამეთუ მეფის განზრახვას ვგონებ ესრეთ, ვითარცა აღვსწერეთ...“²

ივ. ჯავახიშვილის თქმით, ვახუშტი ბატონიშვილის სახელთან ქართული ისტორიოგრაფიის განვითარების მთელი ეპოქაა დაკავშირებული, „ქართულ საისტორიო მწერლობაში პირველმა შექმნა მძლავრი კრიტიკული მიმართულება“³. განსაკუთრებით გაუმახვილებია მას ყურადღება „ბრწყინვალეს გიორგიდამ ვიდრე ჩვენამდე“; გამოუყენებია „ქორონიკონები ჩვენ მიერ პოვნილნი წიგნთა შინა“. სპეციალურად დაუჩხრეკია სათანადო მასალა. როგორც თვით ამბობს: „ვიხილავ გუჯართა, სიგელთა და საეკლესიოებთა წიგნებთა შინა ქორონიკონებთა მათთა“. ამ კონკრეტულად დაუსახელებელ წყაროთა რიგში მრავალი მასალა შემოდის. ი. ჯავახიშვილის დასკვნით, „მთელ ქართულ საისტორიო მწერლობაში იგი მხოლოდ გიორგი მთაწმიდელსა და ეფრემ მცირეს ჩამოუვარდება იმ მხრივ, რომ მათ წყა-

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბ., 1973 წ., გვ. 292.

² იქვე, გვ. 304.

³ ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, თბ., 1945 გვ. 351.

როები უფრო ნიშანდობლივ აქვთ დასახელებული იქვე, „ნაღაც ამა-თუ-იმ წყაროთაგან ამოღებული ცნობაა მოყვანილი. ვახუშტს – კი ამგვარად თავისი თხზულება მხოლოდ აქა-იქ და უფრო იშვიათად აქვს დასაბუთებული“.¹

პროფ. შ. მესხიამ სპეციალურად შეისწავლა საკითხი „ვახუშტი და ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა“. მანვე გამოიკვლია ამ ვეებერთელა თხზულების პირველი ნაწილის მეცნიერული მნიშვნელობა და მიუთითა წყაროებზე. მისი დასკვნით: „ვახუშტი საქართველოს ძველი ისტორიის შესასწავლად იყენებდა არა მარტო „ქართლის ცხოვრებაში“ შესულ ისტორიკოსთა თხზულებებს, არამედ სხვა მის დროს არსებულ ორიგინალურ ქართულ წყაროებს. მათი დახმარებით ავსებდა და ასწორებდა როგორც ძველი ისტორიკოსების, ასევე XVIII საუკ. რედაქტორთა ნაკლსა და შეცდომებს... ყველაფერი ეს ერთხელ კიდევ გვარწმუნებს, რომ სახელოვანი მეცნიერის... საქართველოს ისტორიის პირველი ნაწილი არ არის უბრალო შემოკლება „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში დაცული ცნობებისა... არამედ თავის დროისათვის მნიშვნელოვანი გამოკვლევაა საქართველოს ძველი ისტორიის შესახებ“.²

ვახუშტის „ისტორიის“ წყაროების შესწავლა ეს მეტად დიდი სამუშაოა. წინასწარ შეიძლება ერთი რამ ითქვას: ვახუშტისთან წყაროების გამოყენების ორი მომენტი შეინიშნება. ერთი, როდესაც ვახუშტი ზოგადად ასახელებს წყაროს, ხოლო მეორე, როდესაც დაუსახელებლად იყენებს წყაროს. ასეთი ფაქტები შესანიშნავად ჩანს თხზულებიდან.³

¹ იქვე, გვ. 350.

² ანალები, ნ. I, 1947 წ., გვ. 51.

³ მრავალთაგან დავასახელებ ერთ მაგალითს. თეიმურაზ პირველის მეფობის ფაქტების დამოკიდებულება არჩილ მეფის თხზულებაზე – „გაბაასება თეიმურაზისი და რუსთველისა,“ კერძოდ, კი მეთექვსმეტე პასუხზე. არჩილის პოემის მნიშვნელობა როგორც ისტორიული წყაროსი, საქართველოს ისტორიის მე-17 საუკუნის პერიოდის შესახებ სპეციალურ ლიტერატურაში კარგა ხანია აღნიშნულია. კ. კეკელიძე წერს: „მისი მოთხრობა (ე. ი. გაბაასების მე-16 პასუხი) ტრაგიზმით აღსავსე, ზედმიწევნითი

ამ თვალსაზრისით „ქართლის ცხოვრების“ ახალი ნუსხის რევიზია განსაკუთრებული თავისებურებებით არ იქცევს ყურადღებას.

ბუნებრივია კითხვა, ვინ არის ახალი ნუსხის გამამწერი ნიკოლოზ მაღალაძე (მაღალაშვილი)?

ისტორიული საბუთების მიხედვით, მაღალაძიანთ დიდმა ოჯახმა გვიანფეოდალური ხანის საქართველოს ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა.

პეტერბურგის ეროვნული ბიბლიოთეკის (ყოფილი სალტიკოვ-შჩედრინის სახელობის საჯარო ბიბლიოთეკა) ხელნაწერთა განყოფილებაში ინახება XVI-XVII საუკუნეების ქართული ხელნაწერი ზატიკი, რომლისთვისაც 1700 წელს გაუკეთებიათ რესტავრაცია. სათანადო მინაწერში ვკითხულობთ: „მე ცოდვილმან და ყოველთა მცოდველთა უმეტეს შეცოდებულმან მაღალაძემ, სვეტიცხოვლის ქადაგ-არქიმანდრიტმან, სახლის ხუცის პაპუსასა და ელენეს შვილმან და მათმა ჭირნახულმან ნიკოლოზ, შემოგწირე თქვენ ჩვენსა საფლავ-სამარხს კავთისხევს, ბეთლემისა ღვთისმშობელის ტაძარსა და საყდარსა პატიოსანსა წმიდა და პატიოსანი წიგნი ესე სრული და უნაკლულო ზატიკი ესე. ვინც გამოგწიროს... ადამს აქეთ 7208, ქ~ს ტპ (1700 წ.), მაისის 10.“ ეს ნიკოლოზი იხსენიება 1696 წლის დოკუმენტშიც: „მე...სვეტიცხოვლის ქადაგ-არქიმანდრიტმან მაღალაძე ნიკოლოზ ეს საალაპო წიგნი მოგეცი შენ ქობულაშვილს ... ყოველს წელიწადს ნიკოლოზობასა ჩემის ცოდვილის სულისათვის, მამა-

და დეტალურია: არ გამოპარვია მას მეჩვიდმეტე საუკუნის პირველი ნახევრის არც ერთი ფაქტი... გადმოგვცემს მრავალ ისტორიული ხასიათის ამბავს, რომელიც მემუტიანისა და დოკუმენტებიდან არ ვიცით“. (კ. კეკელიძე, ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, ტ. II, 1952 წ., გვ. 409).

არჩილმა თეიმურაზ I მეფობის ისტორია იცოდა კარგად, რადგანაც იგი იყო თეიმურაზის უმცროსი თანამედროვე, რომელიც 12 წელიწადი (1663-1675 წ.წ.) თეიმურაზის შემდეგ მეფობდა კახეთში. არჩილმა 1667 წ. ცოლად შეირთო თეიმურაზის შვილიშვილი, დავითის ასული ქეთევანი, რომელიც იყო იმერეთის მეფის ბაგრატ ბრძმის ნაცოლარი. ვახუშტი სწორედ ამის გამო, რომ ენდობა არჩილის ცნობებს, ჭარბად იყენებს წყაროდ „გაბაასების“ ტექსტს.

ჩემის პაპუასა და დედისჩემის ელენესათვის შენდობას ათქმევინებდეთ".¹

ვფიქრობთ, რომ ეს ნიკოლოზი არ უნდა იყოს ჩვენი ხელნაწერის გადამწერი. როგორც ჩანს, ჩვენი ხელნაწერის გადამწერი ნიკოლოზი მაღალაძეთა სხვა თაობის წარმომადგენელი უნდა იყოს. იგი ახლოს უნდა ყოფილიყო ვახტანგის მემკვიდრე ბატონიშვილებთან, რომ შესძლებია ვახუშტის ორიგინალიდან, როგორც თვით ამბობს, დედნიდან, გადაეწერა წიგნი. ჩვენ არ ვიცით, თუ როდის, რატომ და რისთვის ჩავიდა ნიკოლოზ მაღალაძე მოსკოვს, რამდენი ხანი დაჰყო იქ და როდის დაბრუნდა სამშობლოში. ის რომ მოსკოვშია 1745 წლამდე, დასტურდება იქიდან, რომ ის ვახუშტის „ისტორიის“ ტექსტს ისეთი დედნიდან იწერს, რომელიც ჯერ გამთლიანებული არ არის. ვახუშტიმ კი თავისი შრომა დაამთავრა, გაამთლიანა და რედაქცია გაუკეთა, როგორც თვით წერს, 1745 წელს: „სრულ იქმნა შრომა ესე ქრისტეს აქეთსა ქორნიკონსა წლისასა ჩღმე (1745 წ.), ქართულსა უღბ (433), ოკდომბერს კ (20)“. ისიც ფაქტია, რომ 1765 წელს ნიკოლოზი საქართველოშია და ჩვენს ნუსხას წერს. ნიკოლოზ მაღალაძე, ნუსხის გადამწერი, სვეტიცხოველთან მემკვიდრეობით დაკავშირებული პირია და, მაშასადამე, ანტონ კათალიკოსთან ახლოს არის. აშკარად დადგა დედნის საკითხი. როგორც თვითონ ვახუშტი წერს, შრომის გაფორმებას სამი წელიწადი მოუწია: „შრომა ჩუენი არა მცირე იყო, რომელ ზედა ვიშრომეთ კნინლა წელნი სამნი მარადის წერითა, გამოძიებითა, მათიანეებითა და ცხორებათა ძიებითა, რამეთუ არა დაუტევეთ ხონოღრაფნი ბერძნისა, არა თუ

¹ ნ. ბერძენიშვილი, დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან, ტ. I, თბ., 1940 წ., გვ. 100. ცნობილია ნიკოლოზ მაღალაძის ბეჭდებიც ლეგენდით: „მონა ღვთისა ნიკოლოზ მაღალაძე ქ-კნს ტნიზ.“ იხ. საბუთები Sd-1013 (16765), Hd-6346 (1679-89), Ad-1008 (1700 წ.), Hd-9389. ა. ბაქრაძე, მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის, თბ., 1988 წ., გვ. 42.

ერთისა ვირნმუნენით, არამედ სხუადასხუათა შემონმეტიდა. ამ სიტყვებიდან გამომდინარე, სავსებით მართალნი არიან სეკლევარნი, როცა ვარაუდობენ, რომ ვახუშტის თხზულების რამდენიმე ავტოგრაფი არსებობდაო. მართლაც, ამის დასტური გახლავთ ის ფაქტიც, რომ ნუსხებში არის ისეთი განსხვავებანი, რომელთაც ერთი ნყაროდან მომდინარედ ვერ ჩავთვლით. ამ მართებული დაკვირვებიდან გამომდინარე, მიგვაჩნია, რომ ახალი ნუსხის გადანერა ნიკოლოზ მაღალაძემ || მაღალაშვილმა დაიწყო იმ დედნიდან, უფრო სწორად ყორღანაშვილს თავისი ცალი გადაუნუსხავს იმ დედნიდან, რომელიც საბოლოოდ გაფორმებული არ იყო. მას არ ჰქონდა „მკითხველსათვის სიტყუა, რამსათვის არს შრომა ესე“, და „წინასიტყვაობა“ (ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემით – გვ. 1-12 და 13-14). ეს მონაკვეთები შესაბამისად არ არის ჩვენს ცალმიც. ბუნებრივია, ვახუშტის ეს მონაკვეთები უნდა დაენერა მაშინ, როდესაც იგი მიიჩნევდა, რომ შრომა საბოლოოდ დამთავრებული იყო. ყოველ შემთხვევაში, როგორც ვთქვით, ჩვენს ნუსხაში არც ერთი მონაკვეთი წარმოდგენილი არ არის. ისეთი ბეჯითი და ინტელექტუალი გადამწერისაგან, როგორიც ნიკოლოზ მაღალაძე || მაღალაშვილია, წარმოუდგენელია შეგნებული გამოტოვება ამ ნაწილებისა. ეს ფაქტი კი იმას მოწმობს, რომ ყორღანაშვილს ხელთ არ ეპყრა არქივში დღეს დაცული ხელნაწერი – ავტოგრაფი, ან მისი ტიპის ნუსხა.

ნიკოლოზ მაღალაძის ანდერძში არის ერთი პასაჟი, რომელიც მთლად ნათელი არ არის და მოითხოვს ჩაკვირვებას. ნიკოლოზ მაღალაძეს მოსკოვში ყოფნისას დაუნყია „ისტორიის“ „დედნიდან“ (ამას ხაზს უსვამს გადამწერი) ტექსტის გადმოწერა. მაგრამ ავადმყოფობის გამო საქმე ბოლომდე ვერ გაუსრულებია და დაბრუნებულია საქართველოში. სამშობლოში დაბრუნებულს ხელახლა დაუნყია ვახუშტის თხზულების გადმოწერა, უკვე 1765 წელს. ამჯერად დედნად აუღია დავით ყორღანაშვილის – მუშრების მიერ მოსკოვში

გადმონერილი ხელნაწერი. ანდერძის ცნობით, გამოდის, რომ ნიკოლოზ მაღალაძეს მოსკოვში დაწყებული ნუსხა კი არ დაუსრულებია, არამედ ახალი ნუსხა გაუმზადებია ყორღანაშვილის მიერ გადმონერილი ცალიდან. სხვანაირად ვერ გავიგებთ ამ ტექსტს: „მოსკოვს ყოფასა ჩემსა ვსწერე დედნიდამ, მაგრამ სწეულებით არ ძალმედვა, რომ სრულ მექმნა, ვითარცა ან ესე. და ან ესე რუსეთიდამ უკუმოქცევისა ჩემისა ვიწყე იქავ რუსეთს გადმონერილის ყორღანაშვილის დავით მუშრიბის „ქართლის ცხოვრებიდამ,“ ვიწყე წერად პირველითგანვე“. საფიქრებელია, დავით ყორღანაშვილი და ნიკოლოზ მაღალაძე ერთდროულად და ერთმანეთის პარალელურად ინერდნენ მოსკოვში ვახუშტის თხზულებას. ამაზე უნდა მიგვანიშნებდეს მაღალაძის საგანგებო შენიშვნა, რომ ყორღანაშვილმა მოსკოვს გადანერა ვახუშტის თხზულება. ამიტომაც მაღალაძემ თავისი სურვილი ტექსტის გადმონერის თაობაზე ყორღანაშვილისეული ნუსხით აღისრულა.

ანდერძიდან გაირკვა ისიც, რომ ვახუშტის „ისტორია“ ყორღანაშვილს 1765 წლამდე გადმოუწერია. სამწუხაროდ, ეს ცალი დღეს არ ჩანს, თუ საერთოდ დაკარგული არ არის. ეს აშკარად ახალი ცნობა კიდევ ერთი ახალი ადრეული ნუსხის შესახებ, თანაც ძალზე საინტერესო და საგულისხმო.

დავით ყორღანაშვილისეული ნუსხაც, როგორც ჩანს, არ ყოფილა ბოლომდე გამართული. მას ჰკლებია სწორედ ის მონაკვეთები, რომელთა შესახებაც ზემოთ ვთქვით და რომლებიც, ვიმეორებთ, აკლია ახალ ნუსხას. ამაზე უნდა მიგვითითებდეს გადამწერის შენიშვნაც: „ხოლო კახეთის აღწერა აკლია ამ წიგნსა. იქ, მოსკოვს, ამ ქართლის ცხოვრების ბოლოს არის ექვსიოდ რვეული. ვინც მიემთხვივნეთ, გადმოსწერეთ, კარგი სახმარი და შესატყვისია“.

ნიკოლოზ მაღალაძეს გაცნობიერებული აქვს, რაც აკლია მისთვის დედნად ქცეულ ნუსხას და რომ ის ნაკლები ტექსტი მოსკოვში დაცულ ცალებშია შესული, ეს საგანგებო შენიშვნაც სწორედ

ნათქვამს გეკარნახობს და იმაზეც მიგვითითებს, რომ ამ ცალის გაფორმების ჟამს (ე. ი. 1765 წ.) ვახუშტის თხზულების სრული ცალი თბილისში, საქართველოში არ იყო, ან, უკეთეს შემთხვევაში, ნიკოლოზ მაღალაძისათვის არ იყო ცნობილი, ხელმისაწვდომი.

დავით ყორღანაშვილი – მუშრების სახელი გვხვდება 1764 წლის დოკუმენტში (Sd 1706), დავითი ბეჭდით ამონაშვებს საბუთს. მისი ბეჭდით დამტკიცებულია საბუთები: Hd 1226, Hd 14037, Ad 1038. საბუთები ზოგადად 1781-1800-იანი წლებით თარიღდება. ბეჭდის ლეგენდაა: „დავით ყორღანაშვილი. მონა ღვთისა და მეფისა, ყორღანაშვილი მუშრები დავით“.¹

ნიკოლოზ მაღალაძისეულ ნუსხაში არის ორი პასაჟი, რომელიც ვახუშტის ორიგინალიდან არ მოდის. პირველი, ნიკოლოზ მაღალაძე ანტონ კათალიკოსისადმი უაღრესად კეთილგანწყობილი ჩანს. ეს იგრძნობა იმ დამატებიდან, რომლის შესახებ ჩვენ ზემოთ უკვე ვთქვით და რომელიც მას საგანგებოდ შეუტანია წიგნში. ეს სიახლოვე არ არის გამორიცხული მოდიოდეს იმ იერარქიული დამოკიდებულებიდან, რაც ევალებოდა სვეტიცხოვლის ქადაგს კათალიკოსისადმი. მით უმეტეს, მნიგნობარ კაცს ანტონზე კარგი შეხედულება უნდა ჰქონოდა.

მეორე, ამ დამოკიდებულებით ვხსნით ჩვენ იმ ეპიზოდის არსებობას, რაც კათალიკოს ნიკოლოზ ხერხეულიძეს შეეხება. ჯერ ერთი, არც ისაა გამორიცხული, რომ ქადაგსა და კათალიკოსს პირადი ურთიერთობა ექნებოდათ. მაღალაძეს, ჩანს, მაღალი წარმოდგენა არ ჰქონია ნიკოლოზ ხერხეულიძეზე და ეს განწყობა არც დამალა.

¹ ანა ბაკრაძე, მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის, თბ., 1978 წ., გვ. 86.

ყორღანაშვილი დავით მუშრები აქტიურად მონაწილეობდა სასტამბო საქმეში. მისი აქტიური მონაწილეობით თბილისში დაიბეჭდა საეკლესიო ზატიკი „ზედა მდგომელობითა და სტამბის სახმართა ზედა გასჯითა ყორღანაშვილის დავით მუშრებისათა“. დავით ყორღანაშვილი მოღვაწეობდა იოანე ოსესძის, ზუბასვილი რომანოზის და სხვათა გვერდით. იხ. ქართული წიგნი, წ. 1, თბ., 1940, გვ. 85.

როგორ უნდა ავხსნათ, რომ ვახუშტის ავტოგრაფში (არქივის №103 ხელნაწერი) მონაკვეთი, რომელშიც წიგნის დაწერის შესახებაა საუბარი, შეტანილი არ არის. ვფიქრობთ, არ არის შეტანილი იმიტომ, რომ იგი არ ეკუთვნის ვახუშტის. თუმცა კატეგორიულად არც იმის გამორიცხვა შეიძლება, რომ ერთ-ერთ ადრეულ სამუშაო ცალში იყო. ამ ინფორმაციაში ვახუშტიზე ლაპარაკია მესამე პირში, თუმცა მისი როლი მიფუჩეჩებული არ არის. ინფორმაციიდან გამოდის:

პირველი, „ქართლის ცხოვრება“ პირველვე მეფე ვახტანგს ეკეთებინა“. H 1011 ხელნაწერში ვკითხულობთ: „ესე ქართლის ცხოვრება პირველად მეფეს ვახტანგს თვთ ეწერა და ეკეთებინა“ (443r). როგორც ჩანს, როდესაც ვახტანგმა დაიწუნა „სწავლულ კაცთა“ ნაშრომი, თვით დაუწყია „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის დამუშავება. ერთგვარი გამოცდილება მას ჰქონდა. მან საგანგებოდ შეადგინა ქართველ მეფეთა გენეალოგიური ტაბულა (Q 884),¹ რისთვისაც არა ერთი დოკუმენტის გაჩხრეკა დასჭირდებოდა. დამონმებული ფრაზა არც მოულოდნელია და არც უცნაური. იგი, როგორც ჩანს, ასახავს ფაქტს, რომელიც ბოლომდე ახსნილი არ არის.

მეორე, ეს სამუშაო მას „ქართლის მყოფობასა“ ეკეთებინა. მაშასადამე, 1724 წლამდე. და, რადგანაც იგი მეფის ტიტულით მოიხსენიება, შეიძლება განისაზღვროს სამუშაოს დაწყების დროც, ეს უნდა დაწყებულიყო ირანიდან სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ.

მესამე, სამუშაო გაუგრძელებია რუსეთში: „და მერმე რუსეთს ძველთა გუფრებითა და ცხოვრებათა“, და მოხუცებულ მახსოვარ მეცნიერთა საქართველოს კაცთაგან დიდის გამოკვლევით და გულმოდგინედ ეკეთებინა“.

მეოთხე, ამ პერიოდში (1724-1737 წ.წ.) ვახტანგის აქტიურ დამხმარედ ჩანს მისი ძე ვახუშტი ბატონიშვილი: „ბატონიშვილის ვახუშტის

¹ ტექსტი გამოაქვეყნა თ. ჭყონიამ, გორკის ოლქში აღმოჩენილი ქართული სიძველენი, ლიტერატურული ძიებანი, ტ IV, თბ., 1948 წ., კ. გ რ ი გ ო ლ ი ა, ვახტანგის ავტოგრაფით ნათესაობის წიგნი“ და მისი ხელნაწერი, ახალი ქართლის ცხოვრება, თბ., 1954 წ., გვ. 331-339.

თან ხლებით ეკეთებინა“.

მეხუთე, ვახტანგის გარდაცვალების შემდეგ (1737 წ.) მუშაობის მთელი სიმძიმე ვახუშტის დაანვა: „მერმე მეფე რომ ასტრახანს გარდაცვალებულიყო, ბატონიშვილს ვახუშტის შეესრულებინა“.

ამ ფრაზებისათვის ე. თაყაიშვილსაც მიუქცევია ყურადღება, იგი წერს: „ადვილად შესაძლებელია, რომ ზოგიერთი ნაწილი მისი შრომისა უკვე დანერგილი ჰქონდა, როდესაც ის რუსეთში წავიდა. ამ დროს ვახუშტი 28 წლის ჭაბუკი იყო. ძლიერ საჭეშმარიტოდ მიგვაჩნია ის შენიშვნა, რომელიც გვამცნევს, რომ ქართლის ისტორია პირველად მეფე ვახტანგს ეკეთებინა ქართლს მყოფობასა შინა და შემდეგ რუსეთს ბატონიშვილის ვახუშტის თანხლებითაო, და შემდგომად ვახტანგის ასტრახანს გარდაცვალებისა ბატონიშვილს ვახუშტის შეესრულებინაო“.¹

როგორც ზემოთ მივუთითეთ, ეს მონაცემები ს. ყაუხჩიშვილმაც დააფიქსირა. შორს მიმავალი კითხვებისაგან თავი შეიკავა. სხვას არავის გაუმახვილებია ყურადღება.

საკითხავია, ეს ცნობები მიუთითებს ვახტანგის როლზე ვახუშტის თხზულების შექმნაში თუ არა. მაშინ დასადგენია, რა გააკეთა ვახტანგმა, რით შემოიფარგლა მისი მონაწილეობა ამ კონკრეტულ წიგნთან დაკავშირებით, თუ ზოგადად აფიქსირებს ვახტანგის როლს „ქართლის ცხოვრების“ დამუშავების ისტორიაში. ამის გარკვევა ვახუშტის სახელს იოტის ოდენად არ აყენებს ჩრდილს. ჩვენს ისტორიოგრაფიაში ეს კონკრეტული საკითხი გარკვეული არ არის, უფრო მეტიც, არც დასმულა.

შენიშვნის ფრაზეოლოგია, შთამბეჭდავი სიტყვებით საგანგებო მითითება ვახტანგის ღვანლზე („ქართლის ცხოვრება“ პირველვე მეფე ვახტანგს ეკეთებინა“; „ქართლს მყოფობასა“ ეკეთებინა. „და მერმე რუსეთს ძველთა გუჯრებითა და „ცხოვრებათა“ და მოხუცებულ მახსოვარ მეცნიერთა საქართველოს კაცთაგან დიდის გა-

¹ არქეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნები, წიგნი პირველი, თბ., 1907 წ., გვ. 67-72. ამ ცნობას იცნობს დ. ბაქრაძეც H934-ის მიხედვით.

მოკვლევით და გამოძიებით გულმოდგინედ ეკეთებინა”), უფროდ ყურადსაღებია. როგორც ჩანს, ინფორმაციის ავტორისათვის მაინც, ვახტანგის ღვაწლი გარკვეულად ვახუშტის თხზულებასთანაც არის დაკავშირებული, წინააღმდეგ შემთხვევაში ეს ინფორმაცია ვახუშტის ისტორიაში ვერ მოხვდებოდა.

ვახუშტი თავისი თხზულებით სამართლიანად ითვლება ახალი ისტორიოგრაფიის დამწყებად ჩვენში. ახალი შრომა უნდა ყოფილიყო ჩვენი ქვეყნის წარსულის, აწმყოსა და მომავლის არსებობის დასაბუთება, ჩვენი ისტორიის გამთლიანების ცდა. გარდასულ საუკუნეთა ფაქტები და პროცესები ახალ ასპექტში უნდა დანახულიყო, არსებული წერილობითი მატერიალებიც ახალი თვალსაზრისით უნდა ამეტყველებულიყო. ეს იყო თვისობრივად ახალი მიდგომა ისტორიისადმი, როგორც დარგისადმი; ეს სრულებით არ ნიშნავდა ისტორიოგრაფიული ტრადიციების იგნორირებას. ვფიქრობთ, არ ვიქნებით სიმართლისაგან შორს, თუ ამ კონცეფციის ჩამოყალიბებაში დავინახავთ ვახტანგის როლს. ვახტანგი ბევრ სიახლეთა შემომტანი და დამამკვიდრებელია ჩვენში, ჩანს, ისტორიასაც, მისი შექმნის კონცეფციასაც დიდ როლსა და ფუნქციას ანიჭებდა. ამის დასტურია მთელი მისი საქმიანობა და დამოკიდებულება ე.წ. „ახალ ქართლის ცხოვრებისადმი“.¹

ნიკოლოზ მაღალაშვილის ნუსხიდან არის გადაწერილი 1774 წელს ხელნაწერი S 281, რომლის მონაცემები საგანგებო მსჯელობის საგნად აქცია ე. თაყაიშვილმა ჯერ კიდევ 1907 წელს („არქეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნები“, წიგნი პირველი, თბილისი). S 281-ის ანდერძში ვკითხულობთ: „მაღალაშვილის ნიკოლაოს მდივნის ნაწერს დედაზე გარდავსწერე წელს ჩლოდ (1774) თთვესა იანვარსა კდ (24) სანკტპეტერბურხს“. ეს მეტად საგულისხმო ცნობაა. ჩვენი ხელნაწერის ანდერძის მიხედვით იგი 1765 წელს გადაიწერა საქართველოში. S 281 გადამწერი კი გვამცნობს,

¹ დანვრილებით იხ. კ. გ რ ი გ ო ლ ი ა, ახალი ქართლის ცხოვრება, თბ., 1954 წელი.

რომ 1774 წელს პეტერბურგში გადაინერა ნიკოლოზ მაღალაძეს ნუსხიდან. S 281 შედგენილობით ზუსტად მიჰყვება ჩვენს ნუსხას. მასაც ის მონაკვეთები აკლია, რაც ახალ ხელნაწერს, არსებობს ორი შესაძლებლობა, რომ ზუსტად გავიგოთ S 281-ის ანდერძის მითითება. პირველი, S 281-ის გადამწერმა, რომელიც თავის თავს არ ასახელებს, დედნად გამოიყენა ის ცალი, რომლის გადანერა ნიკოლოზ მაღალაძემ მოსკოვში დაიწყო და ავადმყოფობის გამო ვერ დაამთავრა. მეორე, 1765 წელს გადანერილი ხელნაწერი 1774 წელს მოხვდა პეტერბურგში და გადაინერა კიდეც. სამწუხაროდ, ახლად შემოსული ხელნაწერის დღევანდელი წარმომავლობა, მისი მოგზაურობის დეტალები არ ვიცით და ამიტომ მისი ადგილგადანაცვლების მარშრუტი ჩვენთვის უცნობია. მაგრამ ჩვენ მაინც იქით ვიხრებით, რომ სწორედ ახალი ხელნაწერიდან არის გადანერილი S 281. ამას გვაფიქრებინებს შემდეგი მაგალითები:

პირველი, დოგმატიკონის ხელნაწერებზე (ჩვენ შემთხვევაში ნიმუშად ავიღეთ S 1463, 181r) არსენ იყალთოელთან დაკავშირებით არის მინაწერი: „არსენისას, მისრული მღვმეს იტყუეს დავით მეფე, მე მაშინდელი კაცი ვარო, ოდეს არსენი დაროჭიდი ჭამა, მარჯვენა გვერდსა ზედა წვა, ნოსელსა იკითხვდა და დოღმატიკონსა აწამებდა და ცუკლსა სოფია წმიდასა იგივე მარტოა იქმოდა. ნუ ვინ დააგდებთ, არამედ დაწერეთ.“ ეს მინაწერი, რომელიც ახალი ნუსხის 91r-ზეა, არ შეიძლება მოსკოვში გადანერილ ეგზემპლარს ჰქონოდა, რადგანაც ახალ ხელნაწერში მინაწერს ერთვის: „ნუ დააგდებთ ამ[ას], დაწერეთ. ეს გელათს ვნახე და გადმოვსწერე მე ნიკოლოზ მაღალაძემ“. მაშასადამე, ეს შენიშვნა, რომელიც ვახუშტი ბატონიშვილის „ისტორიის“ არშიაზე გაკეთებული, ეკუთვნის ნიკოლოზ მაღალაძეს. მან დაუმატა თავის გადანერილ ცალს დოგმატიკონის არშიაზე არსებული მინაწერი. ამიტომ ვფიქრობთ, რომ იგი პირველად ჩნდება ჩვენს ნუსხაში. ახალ ნუსხაზე დამოკიდებულ ცალებში S 281 (გვ. 85), S 2410 (გვ. 91), S 4736 (98r) და

სხვ. მინაწერი ძირითად ტექსტშია შეტანილი, მაგრამ წყარო — მალალაძე, ცხადია, მითითებული არ არის.¹

მეორე, S 2410 ხელნაწერიც, რომელიც XVIII საუკუნის დასასრულით უნდა დათარიღდეს, გადანერილი უნდა იყოს ახალი ნუსხიდან. ე. თაყაიშვილის დაკვირვებით, „ორივე ხელნაწერი (იგულისხმება S 281 და S 2410 — მ. ქ.) ერთიდაიგივე დედნიდან თუ არა, ერთგვარი ვახუშტის შრომიდან მაინც არიან გადმონერილები“. „ყველა ის ადგილები მთარგმნელების შესახებ, რომელებიც ჩვენ ზემოთ მოვიყვანეთ წინა ხელნაწერიდან (იგულისხმება S 281 და ამ ხელნაწერის არშიებზე არსებული შენიშვნები, რომლითაც S 281 გამოირჩევა სხვა ნუსხებიდან და რომელებიც — დავუმატებთ ჩვენ — მოდის ამ ახალი ხელნაწერიდან — მ. ქ.), იმავე რიგით, იმავე ადგილებში მოიპოვებიან ჩვენს ხელნაწერშიც“. მაგრამ, S 2410 ხელნაწერში არ არის ერთი ვრცელი პასაჟი, რომელიც კათალიკოს-პატრიარქს ნიკოლოზ ხერხეულიძეს შეეხება, რომელიც დღემდე რამდენიმე ხელნაწერით იყო ცნობილი. ყოველგვარი კომენტარის გარეშე გამოაქვეყნა ჯერ კიდევ ე. თაყაიშვილმა, კვადრატულ კავებში ჩასმული გაიმეორა ს. ყაუხჩიშვილმა (გვ. 518).

„...ამ ჟამსა მიიცვალა კათალიკოზი დომენტი ქ-სა ჩღმა (1741 წ.), ქართ. უკმ. და დაფლეს მცხეთას. არამედ დასვა მანვე სიკვდილის ჟამსა კათალიკოზად ნიკოლოზ² ხერხეულიძე.

ესე იყო უმეცარი, საეროთა უფროს გამწყო, ვიდრე სამღუდე-

¹ საერთოდ უნდა ითქვას, რომ გადამწერთ (მათ შორის ნიკოლოზ მალალაძესაც) დედნის არშიებზე გაკეთებული შენიშვნები, მათ მიერ გადანერილ ნუსხებში შეაქვთ ძირითად ტექსტში. ნიკოლოზ მალალაძე არც თუ იშვიათად უთითებს, რომ ცნობა კიდევ იყო.

² H 1011-ში ნიკოლოს; ეს ანდერძი ხელნაწერის აღწერილობისას გამოაქვეყნა ქრ. შარაშიძემ, იხ. ხელნაწერთა აღწერილობა, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფ. მუზეუმის ხელნაწერები (H კოლექცია), ქრისტინე შარაშიძის მიერ შედგენილი, 1948 წ., გვ. 8. ქრ. შარაშიძეს მითითებული აქვს, რომ ზოგიერთი ადგილი არ უნდა დაუთენოდეს ვახუშტის კალამს. კერძოდ, „მეფობა მეათსამეტე. მეფე იესე.“ აქ ჩამატებულია 8 სტრიქონიბოლოს დამატებული აქვს 10 სტრიქონი.

ლოთა, და მოურობდა თათართა, ვიდრე ქრისტიანეთა. ამან ომფორი
 ოქრო ქსოვილი, სვიმონ ბატონიშვილის ცოლის ანნას მოგზავნილი,
 მცხეთისა, დასჭრა და ბეჟან ერისთავის ცოლის ქათიბად შეაკერვინა
 და მიუბოძა, საქადაგო ხატი მურასო მოოჭვილი შემუსრნა, გვრგვნი
 საპატრიარხო ლევან დადიანის შემოწირული და ომფორის მსხვილი
 მარგალიტ თვალით შემკული; და სხვანი ხატნი და ჯვარნი და სამსა-
 ხურებელნი კათოლიკე ეკლესიისანი შემუსრნა და განყიდნა; და არა
 ჯეროვნად იქცეოდა სამლუდელოთა წესითა, თუმცა ღმერთმან
 მიუშვა; და ჰქმნა ბოროტი უსჯულომან და დასაბამითგან არა მსმე-
 ნელმან, უკეთურმან მამადიან ყოფილმან თაზიშვილმან უსჯულომან
 ტარიელ მახვილითა მოკლა. ვინათგან საქართველოს პირველი
 მღვდელმთავარი იყო, ვერა შეეხებოდა ჳელი მოსიკვდიდ” (313r).

როგორც უკვე აღნიშნულია, მოტანილი ადგილი სიტყვებიდან:
 „ესე იყო უმეცარ...” ბოლომდე ვახუშტის თხზულების კანონიზირე-
 ბულ ტექსტში (არქივის ხელნაწერი N 103) არ არის. ამ ახალი ნუ-
 სხის გამოვლენამდე დადასტურებული იყო ხელნაწერებში H 1011, H
 934, S 4736, S 2410-ში. დასახელებული ორი უკანასკნელი ხელნაწერი
 ერთი ტიპისაა. ახლა გამოჩნდა, რომ უფრო ძველ ხელნაწერშიც ძი-
 რითად ტექსტში ყოფილა ეს მონაკვეთი ჩართული. ფაქტი ხა-
 ზგასმით მიგვანიშნებს, რომ თუნდაც ამ ეპიზოდითაც ვახუშტის
 „ისტორიის” ნუსხები გარკვეულად ჯგუფდება.

ჩვენ მიგვაჩნია, რომ მონაკვეთი კათალიკოს ნიკოლოზ ხერხე-
 ულიძის შესახებ არ ეკუთვნის ვახუშტი ბატონიშვილს და ეკუ-
 თვნის მისი თხზულების ერთ-ერთ გადამწერს, შეიძლება ნიკო-
 ლოზ მაღალაძესაც. ამას გვაფიქრებინებს შემდეგი: ნიკოლოზ ხე-
 რხეულიძე კათალიკოსობდა 1741-1744 წლებში, როდესაც ვახუშტი
 სამშობლოდან შორს იყო და უკვე ამთავრებდა, აფორმებდა თა-
 ვის ვეებერთელა წიგნს. ამიტომ მას შეიძლებოდა არც სცოდნოდა
 ის დეტალები, რომლებიც დამონმებულია ციტირებულ ტექსტში.
 ვახუშტი რუსეთში მამასთან ერთად 1724 წელს გადასახლდა. ნი-

კოლოზ მაღალაძე რუსეთში ნასვლამდე და დაბრუნების შემდეგაც მოღვაწეობს სვეტიცხოველში. მემკვიდრეობით კათალიკოსის მდივნის სახელო უკავია. აქედან გამომდინარე ცხადია, რომ მას კარგად ეცოდინებოდა საკათალიკოსო რეზიდენციის ყოველი წვრილმანი, იცნობდა, ალბათ, ნიკოლოზ ხერხეულიძესაც და იცოდა (თუ თვით არ იყო მნახველი, სხვათა ნაამბობით მაინც) მისი განწყობა-მოქმედებანი. ვფიქრობთ, ნიკოლოზ მაღალაძის ნუსხის „დედაში“ – ყორღანაშვილის მიერ გადანერილ ცალში – მოტანილი ადგილი არ უნდა ყოფილიყო, რადგანაც ისიც რუსეთშია გადანერილი ვახუშტის დედნიდან. ვახუშტის არც ერთ ავტოგრაფშიც კი ეს ეპიზოდი, ჩვენი ფიქრით, არ უნდა ყოფილიყო. ხელნაწერ S 281-ში, რომელიც მაღალაძის ნუსხიდან არის გადანერილი, დამონმებული ადგილი რატომღაც შეტანილი არ არის, თუმცაღა აშკარაა, რომ გადამწერი იცნობდა მას. ხელნაწერში საგანგებოდაა დატოვებული ადგილი (284r), სადაც უნდა დაწერილიყო ციტირებული სტრიქონები. თავისუფალი ფართობი სწორედ იმ სიდიდისაა, რაც ინფორმაციისათვის საკმარისი იქნებოდა. ძნელი სათქმელია დღეს, თუ რატომ შეიკავა თავი S 281-ის გადამწერმა, S 2410-ის გადამწერმა, S 4736-ის, H 1011 გადამწერებმა კი არ გამოტოვეს, და შეიტანეს.

სხვათა შორის, ახალ ნუსხაში იქ, სადაც ეს ეპიზოდი იწყება, არშიაზე შავი მელნით მიწერილია: „გივი ამილახვარი.“ სწორედ ჩვენთვის საინტერესო ეპიზოდს მოსდევს თხრობა გივი ამილახვარზე. გამორიცხული არ არის, რომ ამ შენიშვნამ შეაკავებინა თავი S 281 ხელნაწერის გადამწერს. ნიკოლოზ ხერხეულიძეზე ინფორმაცია ზედმეტად მიუჩნევია იქ, სადაც გივი ამილახვარზე უნდა ყოფილიყო საუბარი. საერთოდ უნდა ითქვას, რომ S 281, რომელიც ახალი ხელნაწერიდან მომდინარეობს, აბსოლუტური პედანტიზმით არ მისდევს დედანს, იშვიათად, მაგრამ მაინც ზოგჯერ იჩენს დამოუკიდებლობას.

სამეცნიერო ლიტერატურაში ვახუშტის „ისტორიის“ რედაქციებზე ლაპარაკი არასოდეს ყოფილა, მაგრამ გარკვეული მინიშნება მაინც იყო. ე. თაყაიშვილი ვახუშტის „ისტორიის“ ხელნაწერების აღწერისას აღნიშნავდა: „საზოგადოდ უნდა შევნიშნოთ, რომ ისეთი სრული ხელნაწერი, როგორც არის აკადემიის ავტოგრაფი (დღეს ცენტრალური არქივის ხელნაწერი N 103 – მ. ქ.), ჯერ ჩვენთვის ცნობილი არ არის. სხვა ხელნაწერებიდან ჩანს, რომ ნინეთ ავტორს ზოგიერთი ადგილი სხვანაირად ჰქონია მოთხრობილი, რომელიც მერე გადაუკეთებია; ზოგიერთი მასალა, ერთ ადგილზე შეკრებილი, შემდეგ სხვადასხვა ადგილას გადაუტანია. ზოგიერთი შენიშვნები, ხელნაწერებიდან და სხვა საბუთებიდან ამოღებულნი, სრულიად გამოუტოვებია შემდეგ შრომაში. ერთი სიტყვით, მას გამოუცდია ის, რაც ჩვეულებრივია ყველა მწერლისათვის, რომელიც თავის შრომას რამდენიმეჯერ გადაშინჯავს და შეასწორებს თუ შეამოკლებს“¹.

ე. თაყაიშვილის ეს ზოგადი, თავისთავად მართალი, მოსაზრება, კონკრეტული მასალის შესწავლის შედეგად მიღებული, მეტ-ნაკლებად გაზიარებულია მომდევნო თაობის მკვლევართა მიერ. ი. ჯავახიშვილი, ნ. ბერძენიშვილი, ს. ყაუხჩიშვილი, კ. გრიგოლია და სხვები იმეორებენ ნათქვამს, მაგრამ კონკრეტულად არც ერთს არ უჩვენებია ამ დებულების დამადასტურებელი ფაქტები. მეორეც, არ განუსაზღვრავთ მოღწეულ მრავალრიცხოვან ხელნაწერთა შორის, თუ რომელი ხელნაწერი როგორი ტიპისაა, ვთქვათ რომელი რედაქციისაა. მესამეც, არ უჩვენებიათ საბოლოო რედაქციასთან რა ურთიერთობაშია ადრეული ნუსხები.

ასეთ ფონზე საინტერესოა განისაზღვროს ახლად გამოვლენილი ხელნაწერის ადგილი ნუსხათა შორის. ეს საინტერესოა იმიტომაც, რომ დღემდე მოღწეულ ხელნაწერთა შორის ქრონოლო-

¹ ე. თაყაიშვილი, არხეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნები, ნიგნი I ტფ., 1907 წ., გვ. 70.

გიურად იგი ყველაზე ადრეულია, მისგან მომდინარეობს დღემდე ცნობილი რამდენიმე ხელნაწერი.

ხელნაწერთა ურთიერთშედარებით თვალნათლივ გამოიკვეთა ორი ჯგუფი. პირველი – ისეთი ხელნაწერები, რომლებიც საბოლოო ავტოგრაფზე (არქივის ხელნაწერი N 103) არიან დამოკიდებული; მეორე, ისეთი ხელნაწერები, რომლებიც ვახუშტის ადრეული ავტოგრაფებიდან მომდინარეობენ. სამწუხაროდ, ვახუშტის ადრეულ ავტოგრაფულ ცალებს ჩვენამდე არ მოუღწევიათ, თუმცაღა მათი არსებობა ჯერ კიდევ ე. თაყაიშვილმა ივარაუდა მე-20 საუკუნის დამდეგს.

ტექსტოლოგიაში მიღებული თვალსაზრისით, ვახუშტის მიერ საბოლოოდ დამუშავებული ვარიანტი (არქ. ხელნაწერი N 103) ყოველთვის გამოხატავს ავტორის ნებას, ამიტომ მისი უპირატესობა ადრეულ ავტოგრაფებთან ლოგიკურია და ეჭვს არ იწვევს.

დღემდე შემორჩენილ ცალებში (ავტოგრაფს არ ვგულისხმობთ) რამდენიმეა XVIII საუკუნის. ესენია: 1) ახლად გამოვლენილი ცალი Q-1606 (1765 წ.); 2) S 281 (1774 წ.); 3) არქივის N 240 (1778 წ.); 4) S 4736 (1785 წ.); 5) S 2410 (XVIII ს.); 6) H 44 (1794 წ.); 7) H 1011 (XVIII ს.). დანარჩენი ხელნაწერები მე-19 საუკუნით თარიღდება. ხელნაწერთა ქრონოლოგიური გვიანობა სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ მათ ტექსტის კვლევის საქმეში თავისი ადგილი არა აქვთ. მე-19 საუკუნის ხელნაწერებია: 1) H 934 (1813 წ.); 2) H 1309; 3) H 1063; 4) H 301; 5) H 463; 6) S 4990 (1816 წ.); 7) S 4545 (1826 წ.); 8) S 4734; 9) S 4735; 10) S 5100; H 1381 (1819 წ.); 11) ცენტრარქივის N 104; 12) იქვე, N 794; 13) პეტერბურგის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის M 10; 14) იქვე M 14; 15) იქვე, E 60; 16) იქვე E 70.

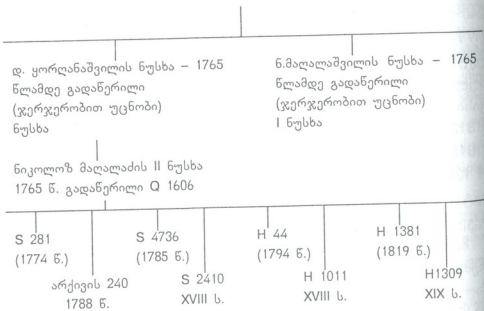
ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ დღევანდელ ეტაპზე ძნელი სათქმელია, თუ რომელი ნუსხა რომლიდან მომდინარეობს. ეს სამუშაო ბოლომდე არ შესრულებულა. ამის თქმა ადრეულ (ე. ი. XVIII ს.) ნუსხებზე უფრო შეიძლება. აუცილებელია ითქვას, რომ ზო-

გიერთი გვიანდელი (ე. ი. XIX ს.) ხელნაწერი ადრეული ცალეებიდან მომდინარეობს (მაგ. H 1581) და არა XIX ს. ნუსხიდან. მაგალითად, არ შეიცავს კახეთის ისტორიასა და გეოგრაფიას (სხვა დეტალებზე აღარაფერს ვამბობთ). ეს ფაქტი გვაფიქრებინებს, რომ საქართველოში თავდაპირველად სწორედ ადრეული, მოკლე ცალეები მოქმედებდა და იყო გავრცელებული. 1745 წელს დამთავრებულმა ვარიანტმა, რომელსაც 50-იან წლებამდე ამუშავებდა ავტორი, საფიქრებელია, მხოლოდ XIX ს. დამდეგს ჩამოაღწია საქართველოში. ამ სურათის იძლევა დღესდღეობით ცნობილი ხელნაწერების ტექსტოლოგიურ-კოდიკოლოგიური ანალიზი.

ჩვენ შევეცადეთ ხელნაწერთა ურთიერთშორის მიმართების დადგენას. ნათლად გამოიკვეთა მახასიათებლები, რომლებმაც განსაზღვრეს ნუსხების ჯგუფებად დაყოფა.

ჩვენ ასე წარმოგვიდგება ვახუშტის „ისტორიის“ ხელნაწერთა მეორე ჯგუფის (ე. ი. ადრეული, XVIII საუკ. ხელნაწერების) მიმართებანი. ვახუშტის ერთ-ერთი დღემდე უცნობი ავტოგრაფი:

ყველა დასახელებული ნუსხა მაღალაძის ხელნაწერიდან ალოდ არ მომდინარეობს, ზოგი მისი „შვილიშვილია“. S 281 მდვილად ნიკოლოზ მაღალაძის ხელნაწერიდან (ე. ი. Q 1606 ხელნაწერიდან) არის გადანერილი. ეს ფაქტი დასტურდება S 281-ის ანდერძში. ასევე მიუთითებს გარკვეული ტექნიკური ნიშნები. მაგალითად, ახალ ხელნაწერში 55r-ზე ვკითხულობთ: „ადგილსა მოგუთასა OL, OL, OL“. შესატყვის ადგილას ზუსტად მეორდება პირობითი ნიშნები S 281-ში (51v).

H 44 ხელნაწერიც (1794 წ.), საფიქრებელია, დამოკიდებულია მაღალაძის ნუსხაზე, რადგანაც მასში არის შენიშვნა, რომელიც ჯერჯერობით მხოლოდ ამ უკანასკნელზე დამოკიდებულ ხელნაწერებშია დადასტურებული, კერძოდ: „ხოლო კახეთის აღწერა აკლია ამ წიგნსა. იქ, მოსკოვს, ამ ქართლის ცხოვრების ბოლოს არის ექვსიოდ რვეული. ვინც მიემთხვნეთ, გარდმონერეთ, კარგი სახმარია და შესატყვისია“(220r). ეს ანდერძი გამოქვეყნებული აქვს ქრ. შარაშიძეს H ფონდის N 1011 ხელნაწერის აღწერისას (აღწერილობა, ტ. III, გვ. 8).

H1011 არის XVIII საუკ. ნუსხა, ნაწერია მხედრულით. უშუალოდ უნდა მომდინარეობდეს ახალი ნუსხიდან (ან მისი ტიპის ხელნაწერიდან). ახალი ნუსხის 55r-ზე არის პირობითი ნიშნები (ზემოთაც მივუთითეთ), რომელთაც შესაბამის ადგილას იმეორებს H 1011; ამ ხელნაწერში (ფ.ფ. 157r-158v) შეტანილია თამარის ქებანი (თუმცაღა სომხებზე სასწაული შეტანილი არ არის, 152r). ახალი ხელნაწერის არშიებზე გაკეთებული თითქმის ყველა მინაწერი-შენიშვნა უკლებლივ მეორდება H 1011, თუმცაღა არის რამდენიმე შემთხვევა, როდესაც შენიშვნა ძირითად ტექსტშია ჩართული.

H1381 ხელნაწერი (1819 წლის ეგზემპლარი) ახალი ნუსხის ტიპიდან არის გადანერილი. შედგენილობა აბსოლუტურად Q 1606-ისას ემთხვევა. მაგრამ ვფიქრობთ, რომ იგი უშუალოდ არ მომდინარეობს 1765 წლის ხელნაწერიდან, უფრო მოსალოდნელია, როგორც ეს მითითებულია ლიტერატურაში, იგი მომდინარეობდეს

H 1011 ხელნაწერიდან.

S 4736 ხელნაწერი გადაწერილია 1785 წელს მიხეილ დეკანოზის მიერ. ხელნაწერში „ისტორიის“ ტექსტი ბოლომდე მიტანილი არ არის. ამის შესახებ საგანგებოდ წერს ს. ყაუხჩიშვილი. ხელნაწერი აღწერილი აქვთ ე. თაყაიშვილს და ც. ჭანკიევს. ხელნაწერი თავის დროზე დიმიტრი ბაქრაძის ბიბლიოთეკის საკუთრება ყოფილა. შემორჩენილი ტექსტი მიყვება ადრეული ტიპის ხელნაწერებს. გადამწერს „დედა“ მითითებული არა აქვს, მაგრამ იგი უშუალოდ დასახელებული ნუსხებიდან არ უნდა მომდინარეობდეს. ეს ჩანს: ა) ხელნაწერში არ არის ანტონ კათალიკოსის ლექსი თამარის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით შეთხზული. ბ) ხელნაწერში არის პასაჟები, რომლებიც არც ახალ ნუსხაშია და არც S 281-ში, კერძოდ „აღწერა ჰერეთისა, კახეთისა, კუხეთისა, კულაღა თუშეთისა და დიდობსა.“ მიუხედავად ამისა, S 4736 მაინც ადრეული ტიპის ნუსხაა (შევსებული მოგვიანებით), რადგანაც მასში გვხვდება „მეფის თამარის ქებანი“ (121r-128r). ტექსტის თავებად დაყოფის იგივე პრინციპია, რაც S 281-ში.

S 4736 ხელნაწერის მსგავსია XIX საუკ. შემდეგი ნუსხები – S 4734 და S 4735. S 4734 მსგავსად S 4736-ისა წყდება ბეჟან ხანის ისტორიაზე. ამავე დროს, ორივე ხელნაწერში შეტანილია ჰერეთის, კახეთის, კუხეთის... ისტორია.

ჩვენი ხელნაწერის და მასზე დამოკიდებული ყველა ხელნაწერის (არ ვგულისხმობ უშუალოდ მისგან გადაწერილ ცალებს) ერთ-ერთი თავისებურებაა ის, რომ: პირველი, ყოველი ახალი ფაქტი დასათაურებულია (ხშირად წითელი მელნით) და სათაური გატანილია არშიაზე (ვფიქრობთ, ეს უთუოდ ვახუშტის ავტოგრაფიდან მოდის). მეორე, ვახუშტისეული შენიშვნები-მინაწერები, რომლებიც თავდაპირველად ხელნაწერის არშიებზე იყო, ხშირ შემთხვევაში ჩვენს ნუსხას და მასზე დამოკიდებულ ხელნაწერებს შეაქვთ ძირითად ტექსტში. არშიაზე კი უთითებს, რომ დედანში კიდევ იყო მინერილი. როგორც ვთქვით, ეს ფაქტი მეორდება ამ ჯგუფის ხელნაწერებში (ზოგიერთი კონკრეტული

გამონაკლისი არსებობს, მაგრამ ეს ამინდს ვერ ქმნის).

პირველი ჯგუფის, ე. ი. საბოლოო რედაქციის ხელნაწერები დამოკიდებულია ბოლო ავტოგრაფზე, ე. ი. არქივის N 103 ხელნაწერზე. ამიტომ ხელნაწერებში წარმოდგენილი ტექსტი სრულია (არ ვგულისხმობ ხელნაწერის დეფექტურობას). გათვალისწინებულია ავტორის ყველა ბოლო კორექტივი. ბუნებრივია, დამატებულია ისეთი კომენტარიც და შენიშვნაც, რომელიც ადრეულ ნუსხებში ვერ იქნებოდა.

ხელნაწერთა ჯგუფებს შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი განმასხვავებელი ნიშანი არის ეპიზოდი „ქება თამარ მეფის“, მოკლედ „ქებანი“. ეს ეპიზოდი წარმოდგენილია ადრეულ ხელნაწერებში; „ქებანი“ არ არის S 380, S 1470, არქივის H 240, S1467, A1106, A1111, H 463; H 301, H 1063, H 1735; ეს ეპიზოდი საკმარისია, რომ განისაზღვროს ხელნაწერის რაგვარობა – ადრეული რედაქციისათუ გვიანდელი.

ადრეული ტიპის ხელნაწერებში ზოგიერთი ეპიზოდის გადმოცემისას ხშირად უფრო მეტი ინფორმაცია გვაქვს, ვიდრე საბოლოო ავტოგრაფში (და ასევე მასზე დამოკიდებულ ნუსხებში). ეს განსხვავებანი ზოგჯერ ძალზე კონკრეტულია და თითო-ოროლა ფაქტს ან შეიძლება სიტყვას გულისხმობს, ხოლო ზოგჯერ შედარებით ვრცელია.

მეორე, ახალ ნუსხაში თამარის მეფობასთან დაკავშირებით ვკითხულობთ:

„ხოლო მეფის თამარის ქებანი ვინმე თქვენს: რამეთუ რა „დაჯდა საყდართა ზედა თვისთა სამკვიდროთა მალალთა და აღმატებულთა ცხებული ღმრთისა მეფე თამარ ყოვლითა სიკეთითა მიუწდომელი. შვენებითა აფროდიტიანითა და სიუხვითა მზებრ აპოლონიანითა სატრფო საჭურეტი ვიდრე დაბნედამდის და გაჭრა-გახელებამდის ყოველთა მისთა გამცდელი მხედთა“.*

სიმშვიდითა დავითიანითა, სიბრძნითა სოლომონიანითა, სიმკნითა ალექსა-

* „დაჯდა ... თამარ მეფე საყდართა მათ ცამდი აღმართებულთა შუენებითა მით აფროდიტიანთა და სიუხუთა მით მზეებრითა აპოლონიანითა სატრფო საჭურეტი დაბნედამდის გაჭრამდის ყოველთა გამცდელ-მხედთა.“ „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი.“ ქართლის ცხოვრება, ტ. II, ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით. გვ. 32¹⁰⁻¹⁴.

ნდრეანიტა.* ხოლო რომელსა უძრწოდა შიშნეულად ყოველი საბრძანებელნი მისნი, რამეთუ მშვიდმან მშვიდობით დამკყრობელმან და დამამკვიდრებელმან ქვეყანა სამეფოთა და სამფლობელოთა შინა.** ხოლო ყოვლისა მამაცობისა მამართ სიმარჯვენნი:

ოდესმე რაინდობანი და მკედართა საველოენენი და მკვირცხლ მოქმედებანი. და ოდესმე ნარნარად მშვიდ და წყნარ მეტყუელებანი და სიბრძნით მეპასუხოვანი.***

ახალსა აქილებრსა და სამფონებ ძლიერსა, დავითებრ გულითადასა და მისებრ გოლიათსა, უცხო თესლთა დამცემ-მომსერელსა, მოსესებრ სპათა თვისთა მძღვანს მას, ვითარცა სვეტი ნათლისა და ამას ჯვარი პატროსანი პირველად მეძიებელმან ზენასა სუფევისა მოსურნესა ქვენაცა ესე დიდება და სიმდიდრე მოილო. არამედ ვითარცა ორბმან ფრთე მალემან აღიფრინა ზე და მიმოვლინა გუგანი სახედველთანი და სივრცითა გონებისა თვისისათა შემოიკრიბნა ყოველნივე.****

ხოლო სჯულთათვის მეორე კონსტანტინე იქმნებოდა და მისებრვე მოსწრაფე იყო დაწყებასა საქმეთასა. რამეთუ იწყო აღლესვად ორპირისა მახვილისა სამხილებლად უმღთოთა და მოსასრველად თესლთა ბოროტთა.*****

რამეთუ შარავანდედი მეფობისა არს და [არა] ღმრთის მბრძოლისა. სამეფოთა თესთა სწავლით და განსწავლთ დაცვად სჯულთა სამღთოთა შეუგინე-

* „სიმშვიდითა დავითიანითა, სიბრძნითა სოლომონიანითა, სიმდნითა... აღექსანდრიანითა.“ იქვე, გვ. 34⁵.

** „შიშისა და ზარისა დამდებელი, მშუდი და მშუდობის მყოფელი იშუებს და სუფევს სამეუფოთა და სამფლობელოთა შინა მისთა.“ იქვე, გვ. 34-35.

*** „ხოლო სხუანი ზნენი: გამმარჯუებლობანი, აღელანი საზღვართა მიმართ, მამადობანი მამათა და ტომთა მისთანი, ოდესმე რაინდობანი და მკვირცხლმოქმედობანი და მკედრობანი მკედართანი, იროელად საგონებლობანი, ოდესმე ნარნარად და წყნარ-მშვიდად მეპასუხოვანი.“ იქვე, გვ. 35.

**** „არამედ ამან პირველად მეძიებელმან სასუფეველისამან და ზენასა სუფევასა მოსურნემან ქუენაცა ესე დიდება და სიმდიდრე უზუებით და სავესებით მიილო...და ვითარცა ორბმან ფრთე მალემან აღიფრინვა ზედა მიმოვლინა გუგანი სახედველთანი. და სივრცითა გონებისა თვისისათა შემოიკრიბა ყოველივე საღმრთონი და საერონი წესნი და განგებანი. იქვე, გვ. 28¹⁹ - 25.

***** „ხოლო სჯულთათვის სულითთა მეორე კონსტანტინე იქმნებოდა და მისებრვე ჰგოროვნებდა დაწყებასა საღმრთოსა საქმეთასა, რამეთუ იწყო აღლესვად ორპირსა მახულსა მოსასრველად თესლთა ბოროტთა.“ ბასილი ეზოსმოძღვარი, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი, იქვე, გვ. 117¹⁰ - 13

ბელად. უკლებმან გონებითა და სულგრძელმა და გვიანმა რისხვითა.*
ამლებელმან ჭურისა და ფარისამან და განმფენელმან მახვილისა ნინაშე მა-
ჭირვებელთა ივერიისათა.**

თამარ სვე სვიანისა, მეფისა და ჳელმწიფისა, ხოლო მზეებრ დისკო შარ-
ვანდ შუქთა მფენისა:

- ვითარ თამთა თანიმანისათვის
- ვითარ ამირან ხორაშანისთვის
- ვითარ ხვასრო შაჰანშა ბანუშისათვის
- ვითარ მზეჭაბუკ მზისათვის ხაზართასა
- ვითარ პოლვემპი მჳნედ მბრძოლი იპოდამისათვის,
ონამოს ასულისა

- ვითარ პლატონ პერსეფონისათვის
- ვითარ რამინ ვისისათვის
- ვითარ შარროს ოსნაოზისათვის
- ვითარ ბადბერ ანალათისათვის და უმეტეს
- ვითარ იაკობ რაქაელისათვის და
- იოსებ ასანეთესათვის და
- დავით ბერსაბესთვის და
- აბამ ისაკისათვის, ხოლო ულიმპიანობისა და

შარავანდედობისა მისისა" (112r-113r).

(შდრ.გამოც. ტ. II, გვ. 36).

ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაში დასახელებული წყაროები ამ თანმი-
მდევრობით არ არის დასტამბული. ახალი ნუსხა (Q 1606) ზუსტად მი-
ჰყვება „ქართლის ცხოვრების“ ე. წ. ვახტანგისეულ ხელნაწერებს.

ახალი ხელნაწერის ეს მონაკვეთი, პირობითად „ქებანი,“ ვახუშტის
„ისტორიის“ ყველა ცალში არ დასტურდება. იგი შეტანილია: S 281
(104v-105v), S 2410 (გვ. 236-238), S 4736 (121r-122v), H 44 (74r-v), H 1011
(1572r-v), H 1381 (65r-v), H 1309 (49r-v) ხელნაწერებში. ე. ი. ისეთ ხელნა-
წერებში, რომელთა წარმომავლობა ახალ ნუსხას ან მის მსგავსს უკა-

* „შარავანდი ესე მეფობისა არს და არა ღმრთის მბრძოლობისა... თქუენ სწავლით,
ხოლო მე განსწავლით, თქუენ წურთით, ხოლო მე განწურთით, ზოგად დელი მი-
ცსცეთ დაცვად სჯულთა საღმრთოთა შეუგინებელად.“ იქვე, გვ. 118¹³, 15 - 17. ბასი-
ლის შრომის ეს მონაკვეთი მთლად ზუსტად არ არის გადმოღებული.

** ქართლის ცხოვრება, ტ. II, გვ. 36, სქოლიო.

ვმირდება. ძნელია თქმა, თუ რით უნდა აიხსნას ეს სიტყვები ნუსხებში.

ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემის მიხედვით, იგი არ არის ავტოგრაფში (არქივის N 103). მიუხედავად ამისა, ეს მონაკვეთი, უნდა მომდინარეობდეს ერთ-ერთი ავტოგრაფიდან („დედიდან“), რომელიც უეჭველად არსებობდა. შემდეგ კი, როგორც ჩანს, ვახუშტიმ იგი საერთოდ ამოიღო თხზულებიდან. არ შეიძლება გადამწერს – ნიკოლოზ მაღალაძეს (ან მისი ნუსხის „დედას“ დავით ყორღანაშვილის გადანერილს) მივანეროთ ამ მონაკვეთის გაკეთება (მართალია, სათანადო წყაროები არსებობდა) და შემდეგ უაპელაციოდ ვახუშტის შრომაში ჩართვა. ასეთ უფლებას გადამნუსხავი, ვფიქრობთ, თავის თავს ვერ მისცემდა. მაშინ იგი გარკვეულწილად თანაავტორის როლშიც მოგვევლინებოდა. ვახუშტიმ, როგორც ვთქვით, საბოლოო ვარიანტში (ავტოგრაფში) ეს მონაკვეთი საერთოდ აღარ შეიტანა და, ბუნებრივია, აღარც ს. ყაუხჩიშვილს გამოუქვეყნებია. სასურველი კი იყო გამოცემაში აღნიშნულიყო ეს ფაქტი, მით უმეტეს, რამდენიმე ნუსხაში, რომელსაც გამოცემა ეყრდნობა, იგი შეტანილია (S 281 და S 2410).

ჩვენს მიერ ამოწერილი ტექსტი აღებულია „ისტორიანი და აზმანის“ (ძირითადად) და ბასილი ეზოსმოდვრის თხზულებიდან – „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი.“ მაგრამ დასახელებული წყაროებიდან სტრიქონები სიტყვა-სიტყვით არ არის გადმოწერილი, არც დედნისეული თანმიმდევრობაა ყოველთვის დაცული. „აზმანის“ მიხედვით, ასეთი სურათი გვაქვს: გვ. 28²²⁻²³; 32¹⁰⁻¹²; 34¹⁴⁻¹⁵; 36⁶⁻⁸ (ვახტანგის რედაქციის ჩამატებიდან); 32¹; 35¹⁶⁻³⁶¹⁰; ბასილი ეზოსმოდვრის შრომიდან: 117¹⁰⁻¹³; 118¹³; 118¹⁵⁻¹⁶ (გვერდები მითითებულია ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემით). ცხადია, წყაროს ავტორი არც ერთ შემთხვევაში მითითებული არ არის.

დაბეჯითებით ვიმეორებთ, რომ „ქების“ ტექსტი ვახუშტისთან აბსოლუტური სიზუსტით არ იმეორებს წყაროს. ზოგჯერ წყაროთა მონაცემები მხოლოდ სტიმულია ავტორისათვის, ამბის ღერძად აღებულია ერთი ან ორი სიტყვა და შემდეგაა მასზე აგებული ტე-

ქსტი, რისთვისაც გამოყენებულია სხვა ადგილებიდანაც ასევე აღკვეთილი სიჩქარეები და საერთო განწყობა. არ არის გამორიცხული, რომ ეს საქმიანობა ვახტანგის და მისი კომისიის ნამოღვაწარიც იყოს, რადგანაც ამ ფაქტს „ვახტანგის შემდეგდროინდელი ნუსხები“ (იგულისხმება „აზმანის“ და ეზოსმოძღვრის ტექსტები) თითქმის ყველა იცნობს. თუ ეს ვარაუდი მისაღებია, მაშინ უნდა ვიფიქროთ, რომ ვახუშტიმ თავდაპირველად მიიღო მამის თაოსნობით გამზადებული ტექსტი (ეს მონაკვეთი), თავისთავად ბევრის არაფრის მთქმელი, შეიტანა იგი პირველ სამუშაო ცალებში, შემდეგ კი თავი შეიკავა მისგან. ამას გვაფიქრებინებს: პირველი, ვახუშტის ბოლო ავტოგრაფში ის შეტანილი არ არის. მეორეც, ვახუშტის დამოკიდებულება საერთოდ წყაროებისადმი რამდენადმე განსხვავებულია.¹ მესამე, ვახუშტის შრომა თამარის მეფობის აღწერისას, როგორც ვთქვით, არსებითად ეყრდნობა „ისტორიანი და აზმანის“ ტექსტს (თუმცაღა, ბასილი ეზოსმოძღვრის თხზულებასაც არ უგულებელყოფს). თამარის გარდაცვალების შემდეგ „აზმანში“ ვკითხულობთ: „წარიყვანეს სამკუდრებელსა მათსა გელათს და დამარხეს სამარხოსა პატიოსანსა. და დაუტევა სამეფო ძესა თუსსა ლაშას.

არსენი იტყვს იყალთოელი:

მეფე, მთავარი, სიონი და წყარონი;
ჭაბუკი, ქალწული, ებგური, საებგურო;
აღჯრი კიცუთა, თუალნი და ისრაელი,
გოდოლი, მენავე, სახლი და მამაცა,
მეგაკბელი ცხენი, ლაზარე, ქუდი.

იოანე იტყვს ჭიმჭიმელი:

თუ თალი მილისეველმან სფერო შესახა შამსისი,
მან ისტრულაბსა დასცა და მიდგნა დაყიყა ჯამსისი,

¹ ვისი გაკეთებულიც არ უნდა იყოს დამონმებული „ქებანი“, ერთი ფაქტია, რომ იგი ერთობ შერყენილი დედნიდან მოდის. ამიტომ ვახუშტის ტექსტის გათვალისწინება „აზმანის“ ტექსტის (წყვილების) გამართვისათვის შეუძლებელია.

დავით, - ვთქუა, ზესთა განდიდნეს, მით ჳრმალი
 ჳორცსა ჳამს მისი,

ქართული
 ენციკლოპედია

და აქილევისებრ ძალითა მპყრობ ელადეთსა ჳამს ისი".

ეს სტროფები თამარის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით არ დაწერილი, თუმცაღა „ქართლის ცხოვრების“ მარიამისეულ ნუსხაში ისინი შეტანილია წარმოდგენილი ავტორებით. არც ერთი დასახელებული ავტორი არ მოსწრება თამარის მოღვაწეობას და, მით უმეტეს, მის გარდაცვალებას. სულ მცირე, ორმოცდაათი-ასი წლით ადრე მოღვაწეობდნენ, მაგრამ „აზმანის“ მარიამისეულ ნუსხაში (ვახტანგის რედაქციის ხელნაწერებს არ ვგულისხმობთ) რედაქტორ-გადამწერმა (!) თამარის გარდაცვალებით გამოწვეული ტკივილის გასამძაფრებლად გამოიყენა ისინი.

ვახუშტის „ისტორიის“ ნიკოლოზ მაღალაძის გადანერილ ცალში „აზმანის“ იამბიკოები შეცვლილია ანტონ პირველი კათალიკოსის სტროფით, თან ერთვის შენიშვნა:

„ქმნილი არს ლექსი ეს მეფაჲსა თამარისათჳს ანტონის მიერ არქიეპისკოპოსისა დავითიან-პანკრატიონისა, მეფის იესეს ძისა:

ამისსა ბროლსა ნათელსა აყიყი შუა რეოდა,
 ლალსა ნათალსა ნანებსა, ბაგე შვენებით რეოდა,
 მისნი სიტურფე-კეკლუცნი, მნათობთა გარდარეოდა,
 და ვარდი, ზამბახი წალკოტსა, მის მიერ მისარეოდა.“

ვახუშტის თხზულების ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაში, ეს სტროფი H 934 (1813 წ.), არქივის N 794 (1813 წ.), S 4990 (1816 წ.), S 380 (1831 წ.) ხელნაწერების მიხედვით სქოლიოშია გამოქვეყნებული, ხოლო ძირითად ტექსტში დასტამბულია დავით რექტორის „იროიკონი“ (H 934 ხელნაწერის მიხედვით). თუმცაღა ხელნაწერში ანტონის სტროფი თავის ადგილზეა, შემდეგ მისდევს მას დავით რექტორის იამბიკო. ბუნებრივია, ანტონის სტროფი ვახუშტის ისტორიისათვის არ არის დაწერილი და ავტოგრაფებში იგი ვერ იქნებოდა (აკი არც არის არქივის ხელნაწერში N103). იგი არ არის არც S 281-სა და S 2410-ში. რომლებიც მაღალაძის ნუსხაზე არიან დამოკიდებულნი (ეს კი რამდენადმე გაუგებარია).

ისმის კითხვა, იყო თუ არა ვახუშტის ავტოგრაფში თამარის გა-

რდაცვალებასთან დაკავშირებით რაიმე ლექსი, იამბიკო, როგორც მის ერთ-ერთ წყაროში – მარიამისეულ „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხაში არის? მეორეც, რატომ მაინცდამაინც ანტონის იამბიკო შეიტანა ნიკოლოზ მაღალაძემ?

ჩვენ ვთვლით, რომ „ისტორიის“ ადრეულ ავტოგრაფულ ცალში (ცალებში) მოსალოდნელი იყო რაღაც მსგავსი პოეტური სტროფის არსებობა. თუმცაღა დღეს შემორჩენილ ავტოგრაფში იგი არ არის. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ვერც მისი წყარო – ყორღანაშვილი დავითი – ვერ გაბედავდა თავისი ინიციატივით რაიმეს ჩამატებას. ჩვენი ფიქრით, მან (თუ მისმა წყარომ) უბრალოდ შეცვალა თავდაპირველ რედაქციაში არსებული ტექსტი ანტონის სტროფით.

მკითხველ-გადამწერნი ასეთ უფლებას აძლევდნენ თავს. მაგალითად, არქივის ხელნაწერის N 794 გადამწერს ხელნაწერის არშიაზე მიუწერია სხვა სტროფი: „როს ნაჭარმაგევს მეფენი...“

ნიკოლოზ მაღალაძის მიერ ანტონ პირველის სტროფის შეტანას მის მიერ გადანერილ ნუსხაში შეიძლება მოეძებნოს ასეთი ახსნა. ნიკოლოზ მაღალაძე საქართველოში რუსეთიდან დაბრუნებული ანტონ პირველის ერთგულთა გუნდის აქტიური წევრი ჩანს. 50-იან წლებში, ე. ი. რუსეთში ექსორიობამდე ეს ერთობ ძნელი და სარიცხო იყო, მაგრამ ანტონის ექსორიობიდან დაბრუნების შემდეგ კი საქმე გაადვილდა. მანაც აქტიურად გამოიჩინა თავი. საკუთარი ინიციატივით შეაქვს თხზულებაში ანტონის სტროფი და ამით გამოხატავს საქართველოში ახლად დაბრუნებული კათალიკოსისადმი თავის მოკრძალებასა და პატივისცემას. ძნელი სათქმელია ნიკოლოზ მაღალაძეს ეს მლიქვნელობით მოსდის თუ გულწრფელია. ფაქტია, რომ ნიკოლოზ მაღალაძის ამ მოქმედებამ განაპირობა ის, რომ ვახუშტის „ისტორიის“ ზოგიერთ გადამწერს მიეცა თავისუფლება თხზულების ამ კონკრეტულ ადგილას ჩაერთო, დაემატებინა სასურველი ტექსტი. ასე მოიქცა დავით რექტორი, როდესაც თავისი 30 სტროფიანი იამბიკონი ანტონის სტროფის შემდეგ ჩართო მის მიერ გადანერილ ნუსხაში – H 934.

ვახუშტი მოგვიანებით, საბოლოო ცალის რედაქტირებისას, ადგილზე ტექსტს კუმშავს, აზუსტებს დეტალებს, შეაქვს კორექტივები და ენობრივ-სტილისტურადაც რანდავს, ფაქტების დაზუსტების შემდეგ ზოგჯერ ახდენს მათ გადაადგილებას. ვახუშტის მუშაობის ეს ტენდენცია ადრეც იყო სამეცნიერო ლიტერატურაში დაფიქსირებული (ექ. თაყაიშვილი, ს. ყაუხჩიშვილი). ნათქვამის ჭარბი საილუსტრაციო მასალით დადასტურება არ მივიჩნიეთ აუცილებლად, მხოლოდ ერთ ადგილს დავიმოწმებთ, რომელიც მნივნობრებს შეეხება:

Q 1606	გამოცემა
<p>„ამის ბაგრატის ზე იყო წმინდა ეფთვიმე მთარგმნელი წიგნისა ჩვენისა, და ესენიცა: იოანე გრძელისძე, იოვანე მამა ეფთვიმისა, არსენი ნინონმიდელი ეპისკოპოზი, იოანე ხახულელი და ოქროპირი, ზაქარია მირდატის ძე, ანუ შირდატის ძე, ნეტარი ბერი გრიგოლი, ახალი აბრაამ, არსენი და გიორგი, ბასილი ბაგრატისძე ხახულს მყოფი, პეტრინი ფილოსოფოსი (80v). „წმიდა ეფთვიმე მიიცვალა ქრისტეს აქათ ჩქმ, ქართულსა სმმ. ესენი მთარგმნელნი ამ ჟამთა იყვნენ: ბასილი ბაგრატისძე, ანტონი მნათე, ეფთვიმესაც და მთანმიდელსაც მოესწრნენ... (82v)</p>	<p>ამის ბაგრატის ზე იყო ეფთვიმე ქართველი მთარგმნელი წიგნისა ჩუენისა და ესენიცა: იოანე გრძელისძე, არსენ ნინონმიდელი, იოანე ხახულელი, ოქროპირი, ზაქარია მირდატის ძე ანუ შირდატის ძე“ (გვ. 141).</p> <p>„მთარგმნელნი ამ ჟამთა იყვნენ: ბერი გრძელი, ახალი აბრაამ, არსენი, ანტონი მნათე, ბასილი ბაგრატისძე. ეფთვიმესაც და მთანმიდელსაც მოესწრნენ...</p>
<p>ესენი მთარგმნელნი ამ ჟამებთა იყვნენ: იოანე პეტრიკი ყოფილი, იოანე თულაელი-მოძღვარი გიორგი მთანმიდელისა, გიორგი შეყენებული – მოძღვარი გიორგისავე, გიორგი ოლთისელი და გიორგი“ (83 r).</p>	<p>ესენი მთარგმნელნი ამ ჟამთა იყვნენ: იოანე ანუ ილარიონ თულაელი – მოძღვარი გიორგი მთანმიდელისა, გიორგი შეყენებული – მოძღვარი გიორგისავე და გიორგი ოლთისელი (გვ. 144-145).</p>

როგორც ამ მაგალითიდანაც ჩანს (სხვა მაგალითების მსგავსად აუცილებლობა არ არის), ვახუშტი განუწყვეტლივ მუშაობდა ტექსტზე, რანდავდა და აზუსტებდა. ამით უნდა აიხსნას, ალბათ, მეცნიერთა ის ვარაუდი, რომ ვახუშტი ბატონიშვილს „ისტორიის“ რამდენიმე ვარიანტი (ავტოგრაფი) უნდა ჰქონოდა, სანამ საბოლოო ცალს გააფორმებდა. ალბათ, ამ გარემოებით უნდა აიხსნას ერთი ფაქტიც: ვახუშტის ავტოგრაფშიც და ნუსხებშიც ჭარბად არის შენიშვნები, მინაწერები და კომენტარებიც მიწერილი არსებობს. ავტორისათვის მათ საგანგებო დანიშნულება ჰქონდათ. ვახუშტი მუშაობის პროცესში შესაბამისად ზოგიერთ მათგანზე ამბობდა უარს, ან ცვლიდა, ავრცობდა. არასაბოლოო რედაქციის გადამწერნი კი იწერდნენ ყველას, რომელიც მათ დედანში იყო. ზოგიერთი კვლავ არსიაზე ტოვებდა მათ, ზოგს კი დედანში შეჰქონდა. ამ მხრივ არც ნიკოლოზ მალალაძის გადამწერილი ნუსხა გამოირჩევა, იგიც ბევრითად იწერს ყველა შენიშვნას და, როგორც ზემოთაც მივუთითეთ, ბევრი შეაქვს ძირითად ტექსტში, თანაც არც თუ იშვიათად უთითებს, რომ დედანში კიდევ უნერა. Q1606-ზე დამოკიდებულ ხელნაწერებშიც, ცხადია, მოხვდა ყველა შენიშვნა, რომელიც Q 1606-შია.

მეოთხე, დღესდღეობით ცნობილ ავტოგრაფში (არქივის ხელნაწერი N 103) შეტანილია რამდენიმე ადგილი, რომელიც „ისტორიის“ თავდაპირველ ცალებში არ უნდა ყოფილიყო და, პირიქით, არის ისეთი პასაჟები, რომლებიც ადრეულ ცალებში (ე. ი. ავტოგრაფებში) იყო. გამოვყოფთ ორ ეპიზოდს: პირველი, ვახუშტის წყაროში, „ისტორიანის და აზმანის“ ტექსტში მოთხრობილია, რომ შამქორის ომში გამარჯვების აღსანიშნავად თამარმა, „მსგავსად მამის პაპისა მათისა, ხახულის ღვთისმშობელს მიართვა ხალიფას დროშა, ძვირფასეულობა და „ესე იამბიკო ხუთეული ოცდახუთ ლექსად.“ „აზმანში“ მოტანილია ლექსი. ვახუშტი ესესხება XIII საუკუნის მემატრიანეს:

ისტორიანი და აზმანი	ვახუშტი <small>ქართული ენციკლოპედია</small>
<p>„იქმნა თამარისა შენყალება, რომლისათვის დროშა იგი ხალიფასი, რომელი მოიღო შალვა ახალციხელმან, წარგზავნა ესე მონასტერსა დიდსა წინაშე ხახულისა ღმრთისმშობლისასა, მსგავსად მამის პაპისა მათისა: მაშინ მას წარეგზავნა მოძრცული ქედისაგან დორბეზე სადაყაის ძისა, ჟამთა დიდგორთა გაქცევისათა, მანიაკი ოქროსა, შემკული თუალებითა ძვრფასისათა, მიზეზად ძღუნისა შემწირველობისასა და მვედრებელობისა ამანცა ესევითარად ესე იამბიკო ხუთეული ოცდახუთ ლექსად აღწერა:</p> <p>ცასა ცათასა დამწყებ არს ღმერთ-მთავრობა, ძე საუკუნობს პირველი და კუალადი, სულმან მან ღმერთმან სრულ ყო მოქმედებადი, სამებით სრულმან ერთითა ღვთაებითა, მინით პირველის, პირმშოისა კაცისა...“¹</p>	<p>„ხოლო წარგზავნა დროშა ათაბაგისა ხახულისა ღვთისმშობლისა წინაშე, ვითარცა პაპამან მისმა მანიაკი ყიასის ძისა. თამარ მეფემ რომ ხალიფაზე გაიმარჯვა, ხახულისა ღვთისმშობელს დროშა და მანიაკი მიართვა.</p> <p>ეს იამბიკონი ხუთმუხლედნი ოცდახუთ ლექსად წარსწერაო:</p> <p>ცასა ცათასა დამწყები ღმერთ-მთავრობა, ძე საუკუნობს პირველივე და კუალადცა, სულმან ღვთისამან სრულჰყო აროდეს ქმნადი, სამებით სრულმან, ერთითა ღმრთაებითა, მინით პირველის, პირმშოისა კაცისა...“²</p>

იამბიკოს ტექსტი „აზმანის“ ხელნაწერებში და ვახუშტის „ისტორიის“ ხელნაწერებში ნაკლებულია, აკლია 22-ე სტრიქონი („ჩუენნი მკედარნი, მოსავნი შენნი, სძალო“). ამის შესახებ წერდნენ: ე. თაყაიშვილი: „აქ დ. ჩუბინაშვილის ერთი ხელნაწერი უმატებს: ჩვენნი

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. II, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1959 წ., გვ. 74.

² ვ ა ხ უ შ ტ ი , გვ. 184.

გვედარნი...“¹ ს. ყაუხჩიშვილი: „ეს ტაეპი არც ერთ ნუსხაში ბროსეს შეუტანია თავის გამოცემაში დ. ჩუბინაშვილის ერთ ნუსხაში“²

ვახუშტის „ისტორიის“ ცალებშიც იამბიკოს აკლია მითითებული სტრიქონი. „აზმანის“ გამომცემელთ ტექსტის დადგენისას არ გამოუყენებიათ ვახუშტის „ისტორიის“ ნუსხების ვარიანტები, არადა ხელნაწერები საინტერესო იკითხვისებს იძლევიან.

ამ იამბიკოს ავტორის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში საინტერესო მოსაზრებები არსებობს. ტრადიციულად („ისტორიანი და აზმანის“ ხელნაწერების მიხედვით) იგი მიეწერება თამარ მეფეს. როგორც ჩანს, ვახუშტის თხზულების გადამწერნიც ემხრობოდნენ ამ აზრს. საინტერესოა თვით ვახუშტის პოზიცია.

ვახუშტის „ისტორიის“ დღეს ცნობილ ავტოგრაფში (არქივის N 103) იამბიკონი შეტანილი არ არის. ს. ყაუხჩიშვილი პირდაპირ წერს: „ესე – წარწერაო <A³>“³. ეს ნიშნავს, რომ ფრაზა: „ესე იამბიკონი ხუთმუკლედნი ოცდახუთ ლექსად წარწერაო“ A ხელნაწერში, ე. ი. არქივის N 103, არ არის. ხოლო თვით იამბიკონიც A-ში (არქ. N103) არ არის.“⁴

¹ ქართლის ცხოვრება, მარიამ დედოფლის ვარიანტი, ე. თაყაიშვილის გამოცემა, 1905 წ., გვ. 473, სქოლიო 14.

² ქართლის ცხოვრება, ტ. II, გვ. 75, სქოლიო 2.

³ ვ ა ხ უ შ ტ ი , გვ. 184, სქოლიო 3.

⁴ იქვე, 6-7 სტრიქონების ვარიანტები სქოლიოში. დასახელებული წიგნიდან ორი რამ აუცილებლად უნდა აღინიშნოს. პირველი, გამომცემელი მიუთითებს, რომ C ხელნაწერში (S 281) თითქოს არშიაზე წერია, რომ „იამბიკონი ვახუშტისაში არ წერია.“ დასახელებულ ხელნაწერში მსგავსი რამ არ არის. მეორე, რადგანაც ავტოგრაფში იამბიკოს ტექსტი არ არის, მაშინ გაუგებარია, თუ რატომ დაიბეჭდა აკადემიურ გამოცემაში ძირითად ტექსტში იამბიკო. ასევე გაუგებარია დავით რექტორის „იროიკონი“ (30 სტროფი), რომელიც 1811 წელს დაიწერა და მხოლოდ ერთადერთ ნუსხაშია შეტანილი, თუ რატომ დაიბეჭდა „ისტორიის“ ძირითად ტექსტში. ტექსტოლოგიის არავითარი პრინციპით არ მართლდება რექტორის გადაწყვეტილება.

როგორ უნდა ავხსნათ ეს ფაქტი? 1745 წელს დამთავრებულ და დასრულებულ ფორმებულ ავტოგრაფში იამბიკოს ტექსტი შეტანილი არ არის, მაშინ, როდესაც სხვა დანარჩენ ცალებში იგი წარმოდგენილია. მით უმეტეს, რომ ხელნაწერთა ერთ ჯგუფში ამ იამბიკოსთან არის ასეთი შენიშვნა: „ეს იამბიკონი ვახუშტისაში არა ჰსწერია“. ეს ხელნაწერებია: ა) არქივის N104 (1808 წ.), ბ) არქივის N 794 (1813 წ.), ხელნაწერთა ინსტიტუტის: H 934 (1813 წ.), S 4990 (1816 წ.), S 380 (1831 წ.). ვინ არის ამ შენიშვნის ავტორი – ძნელი სათქმელია. მიუხედავად ამ შენიშვნისა, ამ ხელნაწერებში იამბიკონის ტექსტი მაინც შეტანილია. ვფიქრობთ, რომ ვახუშტი ბატონიშვილის „ისტორიის“ ადრეულ ცალებში – ავტოგრაფებში იამბიკოს ტექსტი შეტანილი იყო. ამით იგი მხარს უჭერდა მათიანეებიდან მომდინარე ტრადიციას. ამიტომაც მოხდა, რომ გადანერვილ ცალებში იამბიკონის ტექსტი ყველგან დაცულია. მხოლოდ შემდეგ, საბოლოო ცალის გაფორმების ჟამს, ვახუშტის შეუცვლია აზრი და იამბიკონის ტექსტი ამოუღია ავტოგრაფიდან. ბუნებრივია დასკვნა, რომ ზემოთ დასახელებულ ხელნაწერთა გადამწერნი, ან, უკეთეს შემთხვევაში, ყველა მათგანის წყაროს გადამწერი საქმის კურსში იყო, თუ რა სურათი იყო საბოლოო ავტოგრაფში.

იამბიკონის ავტორის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში სერიოზული საუბარი არ ყოფილა, თუმცა 1941 წ. პავლე ინგოროყვამ სპეციალური წერილი უძღვნა სათაურით: „თამარ მეფის იამბიკონი“.¹ ამ წერილში დაისტამბა ტექსტიც ახალი ქართულით.

მაშასადამე, ვახუშტი ბატონიშვილის „ისტორიის“ ხელნაწერების ურთიერთშეჯერებამ გაარკვია, რომ იამბიკონის ტექსტი თავდაპირველად შეტანილი ჰქონდა თავის სამუშაო ცალებში, საიდანაც შემდეგ გავრცელდა „ისტორიის“ ნუსხებში. თვით ვახუშტიმ კი ამოიღო იგი საბოლოო რედაქციის ავტოგრაფიდან.

მეხუთე, დღესდღეობით ცნობილ ავტოგრაფში შეტანილია (და-

¹ მნათობი, №3, 1941 წ.

მატებულია) რამდენიმე ადგილი, რომელიც პირველ ცალეში არ არის აღნიშნული.
შამქორის ომში გამარჯვების აღსანიშნავად თამარმა ხახულის ლეთისმშობელს მიართვა დროშა და „იამბიკონი ხუთმუკლედნი ოცხახუთ ლექსად“. მოტანილია იამბიკო.¹ ამის შემდეგ „ისტორიის“ ბოლო რედაქციებში მოთხრობილია სასწაული, რომელიც იოანე კათალიკოსის სახელს უკავშირდება. ამ სასწაულის შესახებ ვრცელი ეპიზოდია „აზმანის“ ტექსტში. ბუნებრივია, ვახუშტი ეყრდნობა „აზმანს“, მაგრამ აბსოლუტური სიზუსტით ტექსტი გადმონეროილი არა აქვს. მოგვაქვს ვახუშტისეული ტექსტი:

„შემდგომად ამისა იქმნა სასწაული დიდი, რამეთუ ოდეს აღასრულა წირვა იოანე კათალიკოზმან, ინება ამირსპასალარმან ზაქარიამ სეფის მიღება, არამედ არ მისცა კათალიკოსმან, რამეთუ იყო იგი სარწმუნოებით სომეხი. შეუძნდა ზაქარიას და წინააღუდგა კათალიკოზსა. ხოლო იგი ამხილებდა ძლიერად და ვერლასა სცა სიტყვა. მოიყვანა კათალიკოზი სომხითისა² და რჯულის მეცნიერნი მათნი და შეკრებულთა იუბნეს მრავალ-დღე. არამედ გარდამწყუდეელი იოვანე კათალიკოზი ეტყოდა სომეხთა: ვყოთ წირვა და ვიყოლიოთ სადგურსა ძალდნი მომყმარნი სამ დღე მე და შენ, სამლოთო იგი კრავი ჩემი მიუგდო ძალსა შენსა და შენ მიუგდე ჩემსა და რომელიცა დაიცვას მიუახლებელი ძალისაგან, იგი არს ჭეშმარიტება.

მსმენელთა შეუძნდათ ყოველთა. გარნა მაიძულებელი მათი იოვანე დაამტკიცებდა; ხოლო სომეხნიცა არა-მნებებელნი ძლით ნებასა სცემდნენ და ჰყენეს ვერეთ თქმულისაებრ. შემდგომად იოვანე აღმასრულებელმა წირვისამან მოილო კრავი და მიუგდო ძალსა სომეხთასა. ხოლო ძალლი იგი მიუტევა, და მიახლებული მყის უკუნ იქცა, ვითარ ნაცემი ცხვირისა ზედა მწკავეკავებული და ივლტოდა გარე; მერმე სომეხთაცა აიძულებდა იოვანე და მიუგდეს მათცა

¹ ეს ფაქტი ორ რამეზე მეტყველებს: პირველი, ნუსხები, რომლებშიც 24 სტრიქონია და არა 25, ერთი საერთო წყაროდან მოდიან. მეორე, დავით რექტორის შენიშვნა ძალზე ანგარიშგასაწევია. თუ ვახუშტის ცალში არ იყო ეს იამბიკო, მაშინ სად, ვისთან გაჩნდა პირველად. ეს იამბიკო (იგულისხმება ვახუშტის „ისტორიის“ ნუსხები), ვახუშტის ადრეულ ავტოგრაფში უნდა ყოფილიყო! ის ფაქტი, რომ ადრეულ ნუსხეებში, მაგ. S 281 არ არის ანტონის და არც სხვა ვინმეს ლექსი შეტანილი ხელნაწერში, ნიშნავს თუ არა იმას, რომ ამ ნუსხათა გადამწერებმა იცოდნენ, რომ ავტორი არ მიიჩნევდა სავალდებულოდ იამბიკოს შეტანას.

² ალბათ, უფრო სწორი იქნება სომეხეთისა (მ.ქ.).

უნებსიოდ; მყის მიეტევა, ალიტაცა, შთანთქა ძალღმან და ივლტოდან ამისოცს
 იოვანე შესწირვიდა მადლობასა ღმერთსა; ალილო კრავი იგი და მოვლო ყოვლი
 ლაშქარი ლიტანიობითა შედგომიღმან ერთიურთ; ხოლო სომეხნი წარვიდნენ
 სირცხვილეულნი; არამედ ზაქარია დაადგრა ურწმუნობასავე მეტყუელი: „მან
 ჰსცეს ღმერთსა სიტყუა, ვინცა ჰყო განწულება“. გარნა იოვანე ძმამან მისმან
 აღიარა ჭეშმარიტება“.¹

როგორც აღვნიშნეთ, ეს სასწაული წარმოდგენილია „ისტორიასა და აზმანში“. ამ უკანასკნელში, ცხადია, გაცილებით ვრცლად.² ვახუშტის თხზულების პირველ ცალებში ეს სასწაული შეტანილი არ არის. იგი არ დასტურდება არც მაღალადისეულ ნუსხაში, არც S 281-ში და არც S 2410-ში და სხვ. მაშასადამე, ავტორმა მოგვიანებით, შრომის საბოლოო გაფორმებისას შეიტანა შრომაში. ცოტა ძნელი ასახსნელია, რამ უბიძგა ვახუშტის ამ ეპიზოდის შეტანა აუცილებლად ჩაეთვალა. შეიძლება ასეთი ვარაუდის დაშვება. „ისტორიაში“ სხვა ადგილასაც არაერთხელ არის საგანგებო აქცენტი გაკეთებული სასწაულზე და არშიაზეც კი არის მითითებული. მაგ., ბასიანის ომის წინ: „აქა სალოსმან იხილა ჩვენება თამარ მეფის სპათა“ (109v); ვახტანგ გორგასალის შერკინებების აღწერის დროს და სხვ. ამიტომ, მართალია, ადრეულ ცალებში, ავტოგრაფში, მას არ დაუფიქსირებია ეს ეპიზოდი, მაგრამ შემდგომ მიღებულმა ტენდენციამ გადაწყვეტინა მისი შეტანა. რელიგიური განწყობილების აქცენტირება ვახუშტისათვის დამახასიათებელია. ამიტომ სულ არ არის მოულოდნელი, რომ ვახუშტიმ საბოლოო ცალში სასწაულებზე

¹ ვ ა ხ უ შ ტ ი , გვ. 185.

² ქართლის ცხოვრება, ტ. II, გვ. 88-89. „ისტორიისა და აზმანის“ ბევრი ადგილი შემოკლებით გადმოსცა თავის ისტორიაში ფარსადან გორგიჯანიძემ. ეს კონკრეტული ადგილიც მათ შორის. იხ. რ ე ვ ა ზ კ ი კ ნ ა ძ ე , ფარსადან გორგიჯანიძე და „ისტორია და აზმანი შარავანდედთან“, თბ., 1975 წ., გვ.62-65. საერთოდ ამ ადგილთან დაკავშირებით იხ. დ . ბ ა ქ რ ა ძ ე , ვახუშტი, საქართველოს ისტორია, გვ. 210, შენ.ი; თ . ყ ო რ დ ა ნ ი ა , ქრონიკები, I, გვ. 80, 282-283; ი . ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი , ქართველი ერის ისტორია, II, გვ. 229-230; კ . კ ე კ ე ლ ი ძ ე , История и восхваление, Введение, стр. 6; ი . ლ ო ლ ა შ ვ ი ლ ი , რუსთაველი და თამარის ისტორიკოსთა ვინაობის პრობლემა, თბ., 1967 წ., გვ. 51-52.

გარკვეული აქცენტი გააკეთა. ამით უნდა აიხსნას ამ ეპიზოდის შეტანა წიგნის საბოლოო რედაქციაში.

ახალი ნუსხის გამოჩენამ ვახუშტის თხზულების ხელნაწერების ურთიერთმიმართების კვლევაში მრავალი საკითხი კვლავ დღის წესრიგში დააყენა, საკითხები, რომლებიც ვახუშტი ბატონიშვილის „ისტორიაზე“ მუშაობის ეტაპებს აფიქსირებს. ჩვენ შეძლებისდაგვარად შევეხეთ ზოგიერთ მათგანს და გამოვხატეთ ჩვენი დამოკიდებულება.

„ჯალითა მსტამბაჲ მისაილ სტაჟანაშვილისა უნგროვლახელისა“

ასეთი წარწერა ამშვენებს ვახტანგ VI-ის სტამბაში დაბეჭდილ რვა წიგნს.¹ უნგროვლახეთში იგი იშტვანოვიჩად იწოდებოდა. ასე მოიხსენიება რუმინეთის წიგნის ბეჭდვის ისტორიაში. ამას თავისი ახსნა აქვს.

მისაილ სტეფანეშვილი რომ ტრანსილვანიელი იყო, ეს აზრი პირველად დ. ბაქრაძემ გამოთქვა. 1873 წელს მან სვიმონ აბაშიძის ოჯახში „ალმოაჩინა“ ვახტანგ VI-ის სტამბაში 1710 წელს მისაილ სტეფანეშვილის მიერ დაბეჭდილი კონდაკი. მოგვიანებით, 1878 წელს, გურიასა და აჭარაში არქეოლოგიური მიზნით მოგზაურობის შესახებ დაწერილ ნაშრომში ვრცლად მიმოიხილა აღნიშნული წიგნი და მის ბოლოში ქართული ასოებით დაბეჭდილი რუმინული ლექსი ვლახური ალფაბეტით გამოაქვეყნა.

„აქ მოყვანილი ექვსტაეპიანი ლექსის ენა, – წერდა დ. ბაქრაძე, – რომანელთა² ენაა. ისინი თავს უნგროვლახელებს უწოდებენ, როგორც მისაილ სტეფანოვი. მაშასადამე, ეს უკანასკნელი წარმოშობით ტრანსილვანიელი (ხაზგასმა ჩემია – პ. დ.) იყო“ (1.7).

როდესაც დ. ბაქრაძის ნაშრომს გაეცნო საქართველოში მოღვაწე ნატურალისტი და არქეოლოგი ფ. ბაიერნი³, გარდა არქეოლოგიური მა-

¹ ორი წიგნი: „დავითნი“ და „ბიბლიის“ ნაწილი თავნაკლულია, მაგრამ ქ. შარაშიძე მათ დაბეჭდვას მისაილს მიაწერს.

² რომანულ-კათოლიკური მოსახლეობა ტრანსილვანიაში.

³ ბაიერნი ფრიდრიხ (თედორე) სამუელის ძე (8.X.1817, ტრანსილვანიის კრონშტადტი – 26.II.1886, თბილისი), ავსტრიელი ნატურალისტი და არქეოლოგი. 1843 წლიდან მოღვაწეობდა კავკასიაში. 1855 წლიდან დასახლდა თბილისში და დიდუბეში გახსნა ნატურალისტ ბაიერნის მუზეუმი (32686 ექსპონატი), რომელიც 1868 წელს გადასცა ახალგაზსნილ კავკასიის მუზეუმს. 1859 წლიდან დაინტერესდა არქეოლო-

სალებისა, დაინტერესდა კონდაკით, განსაკუთრებით კი უნგრულად
ხელი მესტამბით.

1883 წელს მან წერილი გაუგზავნა რუმინეთის გეოგრაფიულ საზოგადოებას, რომელშიც წერდა: „დიდი ინტერესი ამ უძველესი დოკუმენტის მიმართ იმითაა გამოწვეული, რომ საქართველოში წიგნების ბეჭდვა განხორციელებულია უცხოელის წყალობით, რასაც ადასტურებს მბეჭდავის ეროვნება – იგი რუმინელია. დ. ბაქრაძემ წიგნი აღმოაჩინა ქუთაისში, იმერეთში, თუმცა კი იგი დაუბეჭდავს თბილისში, 1710 წელს რუმინელ მიხაილ სტეფანეს შვილს... მან სუვენირიც კი დატოვა წიგნში მოთავსებული რუმინული ლექსის სახით, რომელიც ქართული ასოებითაა დაბეჭდილი. ამ აღმოჩენას ჩემთვის ორგვარი მნიშვნელობა აქვს. პირველი ის, რომ დგინდება საქართველოში წიგნების ბეჭდვის დაწყების პერიოდი. მეორეც ის, რომ პირველი მბეჭდავი საქართველოში ყოფილა ჩემი თანამემამულე. ვამბობ, ჩემი, რადგან მე თვითონ ტრანსილვანიიდან¹ ვარ და 15 წელი გავატარე ბუქარესტში“² (3.172-173).

ამ მონაცემებზე დაყრდნობითა და ზოგიერთი ისტორიული ფაქტის გაანალიზებით, ო. გვინჩიძე შეეცადა აეხსნა, როგორ გახდა „სტეფანეშვილი“ „იშტვანოვიჩი“.

მოკლედ გადმოგცემთ მის მოსაზრებას: მიხაილი წარმოშობით ტრანსილვანიიდან, არდელიდან იყო, იმ მრავალრიცხოვანი ვლახელი გლეხების წრიდან, რომლებიც ყმად ედგნენ უნგრელ ბატონებს. მათი სახელები აქ გაუნგრულებას განიცდიდა. მაგალითად, სტეფანე იშტვანად წარმოითქმებოდა. მაგრამ რატომ დაემატა ამ სახელს სლავური დაბოლოება „ვიჩი“? როდესაც პიროვნება იმდროინდელ უნგრო-ვლახეთის

გით. სიცოცხლის ბოლო 20 წელი არქეოლოგიურ კვლევას მოახმარა. გათხრებს ანაწილებდა ყაზბეგში, ურბნისში, ნიჩბისში, სამთავისში და სხვ. (ქსე, ტ. 2, გვ. 154).

¹ ამ დროს ვლახეთი, მოლდოვა და ტრანსილვანია რუმინეთის შემადგელობაში შედიოდა (პ.ლ.).

² ალბათ, ამ წერილიდან შეიტყვეს რუმინეთის მეცნიერებათა აკადემიაში „ლიტურლიის“ წიგნის დაბეჭდვის შესახებ და მ. თამარაშვილს სთხოვედნენ მის შონას (იხ. თამარაშვილის წერილი ზ. ჭიჭინაძისადმი, „მწიგნობარი“, 2002, გვ. 203.).

ეპარქიის სასულიერო-საეკლესიო გარემოცვაში აღმოჩნდებოდა, ხშირად იყო შემთხვევა სახელების სლავიზაციისა. სასულიერო პირი, რომელიც მესტამბე ხდებოდა და ხელს აწერდა მის მიერ დაბეჭდილ წიგნს, მამის სახელს „ვიჩს“ უმატებდა (სლავურ სუფიქსს).

ასე იქცა ვაჟი სტეფანესი ვაჟად იშტვანისა და შემდეგ იშტვანოვიჩად.

საქართველოში მან აღიდგინა მამის სახელის თავდაპირველი დაწერილობა – სტეფანეს შვილი ან სტეფანეს ძე და კონდაკში რუმინული ლექსის დაბეჭდვით „გაამჟღავნა“ თავისი სადაურობა.

სხვა საკითხია, როგორ გახდა მიხაილი მესტამბე. ამისათვის ხომ სათანადო განათლება იყო საჭირო?

„მიხაილ იშტვანოვიჩის ბავშვობის წლების შესახებ, – წერს ო. გვინჩიძე, – არაფერია ცნობილი. ალბათ, ეს წლები მან გაატარა ისეთივე მძიმე და აუტანელ პირობებში, როგორშიც იმყოფებოდა მებატონის უღელქვეშ მყოფი ყველა გლეხის შვილი. სად მიიღო პირველდანიწყებითი განათლება მიხაილ იშტვანოვიჩმა? თუ გავითვალისწინებთ იმ გამძაფრებულ ბრძოლას, რომელიც იმ პერიოდში მიმდინარეობდა მართლმადიდებლურ და რომანულ-კათოლიკურ ეკლესიებს შორის, რასაკვირველია, ტრანსილვანიის სკოლებსა და კოლეჯებში, სადაც გაბატონებული იყო კათოლიკური სარწმუნოება, მართლმადიდებელი ვლახელი გლეხის სწავლაზე ლაპარაკიც კი ზედმეტი იქნებოდა. ერთადერთი კუთხე მთელს ტრანსილვანიაში, სადაც მართლმადიდებელთა შეეძლოთ წერა-კითხვის შესწავლა, ეს ბელგრადში არსებული ეკლესია იყო, სადაც რეზიდენცია ჰქონდა ტრანსილვანიელ მართლმადიდებელ ეპისკოპოსს“ (3.173-174).

კათოლიკური ეკლესიის მხრივ შევიწროებულ ტრანსილვანიელ მართლმადიდებელ მოსახლეობას მფარველობას უწევდა ვლახეთის ხელისუფლება და ისინიც ილტვოდნენ ვლახეთისაკენ. ვ. მოლინის აზრით, მათ მიერ დატკეპნილ გზას გაჰყვა მიხაილ იშტვანოვიჩიც და აქაკურთხეს იგი იპოდიაკენად¹ (3.174).

¹ იპოდიაკონი ყველაზე პატარა თანამდებობაა ბერძნული ეკლესიის იერარქიაში. იგი ცნობილი არაა არდელის სასულიერო სამყაროში (ვ. მოლინი).

ქ: სათვალავი ანბანის რვეულისა:

ა ყ უ ზ ყ თ ხ ზ ნ ზ

ქ: ესენი არიან ყოველნი ერთი ორად:
ნარს გარდა ეს ცაღლია:

ქ: ვითარცა უცხონი ისარებენ ხილვასა შეღთვისთა
სამკუდრებელთასა:
ღმრუთათა შინა შაგონი ხილვასა შეღთვისთა
გერეცა მესტამბენი ისარებენ განსრულებასა შეღთვისთასა:

ქ: პრეკუმ ნიე სტრეინი დორესკ: შშია სეშვა რ ე:
უინდსინ ტ ინ ტრალოტე ცარე: დენუბო-ტ სეშა რ ე:
ქ: ში კანეი ნეს პრე მარე: ბატუქ დე ფურთაუ ნ ა:
ში რი-ბაბ პრე დუმენეუ: დე ლინიშტე ბუ ნ ა:
ქ: ში ში ტიპო-გრაფი: ჭ კერლეი სფერში რ ე:
დოაუდა ნენიგტატა: დაუ: ში მულიცემი რ ე:

„მიხაილ იშტვანოვიჩის ვლახეთში ჩასვლა, – წერს ვ. მილინი, – დაემთხვა იმ პერიოდს, როდესაც, დროის სხვადასხვა მონაკვეთში ბუქარესტში და შემდეგ სნაგოვოში, გაცხოველებით სჩქეფდა ბეჭდვითი საქმიანობა, ხოლო ამ საქმიანობის სულისჩამდგმელი და მამამთავარი იყო ანთიმ ივერიელი“ (3.175).

ანთიმოზ ივერიელისა და მიხაილ იშტვანოვიჩის ვლახეთში მოღვაწეობის შესასწავლად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა რუმინეთიდან გ. ლეონიძის მიერ ჩამოტანილ მასალებს.

„როცა რუმინეთის მეცნიერებათა აკადემიის ბიბლიოთეკაში ანთიმის მიერ დაბეჭდილ წიგნებს ვათვალიერებდი, ყურადღება მივაქციე ანთიმის მიერ 1696 წლის 21 მაისს სნაგოვოში დაბეჭდილ რუმინულ ტიბიკონს, რომლის წინასიტყვაობაში ვინმე „ტიპოგრაფი მიხაი“ მონაფური მოკრძალებით მიმართავს ანთიმს და დასძენს, რომ „სტამბის ხელობა შენგან ვისწავლეო“. აი, ეს მიხაი, რომელიც ჯერ კიდევ სნაგოვოს პერიოდში ანთიმის მონაფედ ითვლებოდა, უნდა იყოს ის ცნობილი მესტამბე მიხაილ [იშტვანოვიჩი] უნგროვლახელი, რომელმაც მხურვალის გულით იმუშავა თბილისის პირველ ეროვნულ სტამბაში“ (4.18).

მაგრამ ეს ხდება სნაგოვოში, როდესაც მიხაილ იშტვანოვიჩი დამოუკიდებლად ბეჭდავს წიგნებს. მაინც სად უნდა დაუფლებოდა მიხაილ იშტვანოვიჩი სასტამბო საქმეს? ვ. მილინის აზრით, ეს უნდა მომხდარიყო ბუქარესტში, „იმ სტამბაში, რომელიც წარმოადგენდა სახელგანთქმულ ოსტატ-მბეჭდავთა კერას, სადაც ამზადებდნენ შრიფტს და ხისგან ჭრიდნენ გრავიურებს ისეთი ოსტატები, როგორიც იყვნენ მიტროფანე – მბეჭდავი და ეპისკოპოსი, იოანიკუ – გრავიორი, კირიაკუ – ერომონახი და მბეჭდავი, დამასკინ გერბესტი – გრავიორი და მბეჭდავი... ამ სტამბაში... რომელსაც ბოლო ხანებში მეურვეობას უწევდა ანთიმ ივერიელი,... ჩამოყალიბდა მიხაილ იშტვანოვიჩი, როგორც მბეჭდავი“ (3. 175-176).

ცხადია, მიხაილ იშტვანოვიჩი ბუქარესტის სტამბას ვერ მოეწონებოდა სასტამბო საქმეში გათვითცნობიერებული. უფრო სა-

ვარაუდოა, რომ მან იქ უბრალო მუშად დაიწყო მუშაობა, მაგრამ ანთიმოზ ივერიელმა ყმაწვილ კაცს შეამჩნია „საიდუმლოებით მოცული ხელობის“ დაუფლების სურვილი და დახმარების ხელი გაუწოდა.

როგორც ერთ-ერთ დოკუმენტშია აღნიშნული, ანთიმოზ ივერიელის დევიზი ყოფილა „მესტამბე-ოსტატთა საიდუმლოების“ საყოველთაოდ გავრცელება და ახალგაზრდა მბეჭდავთა კადრების მომზადება (3.176).

1696 წელს მიხაილ იშტვანოვიჩი სნაგოვოს სტამბაში დამოუკიდებლად ბეჭდავს წიგნს „ღვთისმსახურების წესი 26 მაისს, დღესა წმინდანთა განდიდებისა“. წინასიტყვაობაში იგი წერს, რომ ეს წიგნი „პირველი ნაყოფი და პირველი მოსავალია მესტამბეობას ახლად დაუფლებული ოსტატისა“... „ღმერთმა მე მარგუნა ეს წყალობა თავისი სიყვარულისა და პატივისცემის გამო, რომელიც მას აქვს უპატიოსნესი ჩემი მამისა და მასწავლებლის და უმოწყალესი ღვთისმსახურის ანთიმ ივერიელის მიმართ“ (3.110).

ეს სიტყვები ნათლად მოწმობს ანთიმოზ ივერიელის ზრუნვას მიხაილ იშტვანოვიჩის დაოსტატებაზე.

მიხაილ იშტვანოვიჩს ამ ასპარეზზე იმდენად გაუთქვამს სახელი, რომ 1698 წელს კ. ბრინკოვიანუს დავალებით ტრანსილვანიაში გზავნიან იქ მცხოვრები მართლმადიდებელი ქრისტიანებისათვის საღვთისმეტყველო წიგნების დასაბეჭდად.

„ამჯერად, – წერდა კონსტანტინე ბრინკოვიანუ, – ჩვენს ვლახელ ხალხს, იქ, არდეალში არ ჰყავს ოსტატი სასტამბო საქმისათვის“. თვითონ მიხაილ იშტვანოვიჩი წერდა: „უბრწყინვალესი მთავარი კონსტანტინე ბრინკოვიანუ ბესარაბი, რომელიც ჭეშმარიტ მზრუნველობასა და მფარველობას უწევს აქაურ, არდეალის წმინდა მიტროპოლიას, და აგრეთვე ყველას, ვინც კი ეძიებს მის მფარველობასა და წყალობას, ყურად იღო თქვენი თხოვნა და რადგან აქ, არდეალში არ მოიძებნება არავინ, ვინც კი ფლობს მესტამბის ხელობას, გამომგზავნა მე წმიდა მკლესიის სამსახურის გასაწევად“ (3.177).

მიხაილ იშტვანოვიჩს ტრანსილვანიაში გზავნიან, აგრეთვე რუსეთში, გორც მართლმადიდებლებსა და კათოლიკებს შორის წამოჭრილ სა-
დისკუსიო საკითხებში გათვითცნობიერებულ ადამიანს.

მან ბელგრადში მხოლოდ ორი წიგნის დაბეჭდვა მოასწრო. პირველია „ანბანის წიგნი“, რომელშიც მოთავსებული იყო რამდენიმე ლოცვის ტექსტი რუმინულ ენაზე, მეორე – სახარება, რომელსაც დაურთო წინასიტყვაობა, სადაც აღწერილია არდელში შექმნილი ვითარება. იგი იმდენად მაღალ დონეზე ყოფილა დაწერილი, რომ მიხაილს ი. რამურეანუ მბეჭდავ-ლიტერატორს უწოდებს. მას დავითნის აწყობაც დაუწყია, მაგრამ იმის გამო, რომ ტრანსილვანიის მართლმადიდებელთა ეპისკოპოსმა ათანასე ანგელმა კათოლიკური ეკლესიის დოგმები აღიარა და იქ „იეზუიტთა ორდენის სრულუფლებიანი ცენზორი“ ვინმე პალო დამკვიდრდა, მ. იშტვანოვიჩი იძულებული გამხდარა, ბელგრადი დაეტოვებინა. ეს სავარაუდოდ, 1700 წელს უნდა მომხდარიყო.

„საბუთების უქონლობის გამო, – წერს ო. გვინჩიძე, – ცნობილი არაა, თუ როგორ და სად მიმდინარეობდა მიხაილ იშტვანოვიჩის ცხოვრება და მოღვაწეობა 1700-1705 წლებში, მაგრამ 1706 წელს მიხაილ იშტვანოვიჩი ისევ თავის „სახელგანთქმულ მასწავლებელთან“, ანთიმ ივერიელთანაა, რომელიც 1705 წელს სნაგოვოს მონასტრის წინამძღვრობიდან გადაყვანილ იქნა რიმნიკის ეპისკოპოსად“ (3.179).

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ 1700-1705 წლები რთული პერიოდი იყო ანთიმოზ ივერიელისათვის. ამ დროს ვლახეთში ჩადის ანტიოქიის პატრიარქი ათანასე და კ. ბრინკოვიანუ ანთიმოზს ავალებს არაბული შრიფტის ჩამოსხმას, რაც ტექნიკურად ძალზე რთული იყო, მაგრამ მან ბრწყინვალედ შეასრულა დავალება: 8-9 თვეში ჩამოასხა არაბული შრიფტი და 1701 წელს ბერძნულ-არაბულ ენაზე სნაგოვოში დაბეჭდა კონდაკი, ხოლო 1702 წელს ბუქარესტში – ჟამნი. სნაგოვოს სტამბაში 1700 წელს მუშაობდა ანთიმოზის მეორე მოწაფე – გიორგი რადოვიჩი და ანთიმოზის ხელმძღვანელობით ბეჭდავდა წიგნებს. ზოგიერთ მკვლევართა მოსაზრებით, ანთიმოზ

ივერიელი, 1704 წლამდე ათანასე პატრიარქს ასწავლიდა სასტამბო საქმეს. ვარაუდის დონეზე შეგვიძლია გამოვთქვათ მოსაზრება, რომ ამ პერიოდში მიხაილ იშტვანოვიჩს არ მიუტოვებია თავისი მასწავლებელი, მაგრამ, ალბათ, არ ეჭირა ისეთი თანამდებობა, წიგნებზე რომ მოეწერა ხელი. წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი 1706 წელს რიმნიკის სტამბას დამოუკიდებელ მესტამბედ ვერ მოევლინებოდა. 1705 წელს ანთიმოზ ივერიელი რიმნიკის ეპისკოპოსი გახდა და მის მიერ დაარსებულ სტამბაში წიგნებს თვითონ ბეჭდავდა.

გამორიცხულად მიმაჩნია 1706 წელს ანთიმოზ ივერიელის ყოფნა ჰალაბში ათანასე პატრიარქის დასახმარებლად, რადგან ამ დროს იგი ეპარქიის საქმეებითა და მონასტრების რესტავრაციით¹ არის დაკავებული, აგრეთვე ბერძნულიდან რუმინულ ენაზე თარგმნის 460 გვერდიან ლოცვანს და 1706 წელს თავისი ხარჯით აბეჭდვინებს მიხაილ იშტვანოვიჩს. ალბათ, ამით უნდა აიხსნებოდეს, რომ 1706 წელს წიგნების ბეჭდვა მთლიანად თავის მოწაფეს გადააბარა.

1706 წელს რიმნიკის სტამბაში დაბეჭდილ წიგნებზე ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ ეს წიგნები დაბეჭდილია იპოდიაკონ მიხაილ იშტვანოვიჩის მიერ. ეს წიგნებია: „ღვთის მსახურება ღვთისმშობლისა“ (რუმინულ და ძველსლავურ ენებზე), „ლოცვანი“ (რუმინულ ენაზე). წიგნს ერთვის მიხაილ იშტვანოვიჩის წინასიტყვაობა, რომელშიც ქება-დიდებას ასხამს ანთიმოზ ივერიელს; „ოქტიოხი“ (რუმინულ და ძველსლავურ ენებზე). მეოთხე და მეხუთე წიგნები მცირე მოცულობისაა: „სიტყვა ღმერთკაცის მხსნელ ვნებაზე“ და „სიტყვა იერარქებში საკვირველმოქმედი დიდი ნიკოლაისისა“ (ბერძნულ ენაზე). ამის მეტი 1706 წელს მიხაილ იშტვანოვიჩის მიერ ხელმოწერილი წიგნი რუმინეთში არ აღირიცხება. მაგრამ რუმინეთის მეცნიერებათა აკადემიის წიგნსაცავში დაცულია რუმინულ ენაზე დაბეჭდილი წიგნი „სიტყვა

¹ კოზიას მონასტერი თითქმის ნანგრევებიდან აღადგინა. იგი ანთიმოზ ივერიელის ხელით არის მოხატული (ნ. იორგა). „ტაძრის პირვანდელი სახე შეიცვალა და ახალი, გარკვევით ქართული გავლენის მატარებელი იერი მიეცა“ (იონ ნანუ) (5.85).

წარმოთქმული იესო ქრისტეს სადიდებლად“, დაბეჭდა იპოდია კონსტანტინოპოლის მიხაილ იშტვანოვიჩმა რიმნიკში“. წიგნს გამოცემის თარიღი არ ანერია, მაგრამ „ძველ რუმინულ ბიბლიოგრაფიაში“ აღნიშნულია, რომ „სიტყვა წარმოთქმული იესო ქრისტეს სადიდებლად“ დაბეჭდილი უნდა ყოფილიყო 1707 წელს (3.213).

ო. გვინჩიძეს ეს ვარაუდი სავესებით მისაღებად მიაჩნია, რადგან, „თუ მხედველობაში მივიღებთ იმას, რომ მიხაილ იშტვანოვიჩს წინა წლის (1706) მანძილზე უკვე ჰქონდა დაბეჭდილი ხუთი წიგნი, რაც, იმ ხანებში წიგნის გამოცემის სირთულის გათვალისწინებით, რეკორდულ რიცხვს წარმოადგენდა“ (3.213). ე. ი. 1707 წლის დასაწყისში მიხაილ იშტვანოვიჩი ისევ ვლახეთშია.

ასე გასცეს პასუხი გ. ლეონიძემ და ო. გვინჩიძემ ჯერ დ. კარიჭაშვილისა და შემდეგ ა. შანიძის მიერ დასმულ კითხვებს: ვინ იყო თავის სამშობლოში ეს განათლებული კაცი და რა თანამდებობა ეკავა მას.

მიხაილ იშტვანოვიჩის საქართველოში ჩამოსვლის თარიღად ო. გვინჩიძე 1707 წლის შუა ხანებს მიიჩნევს.

როგორც პლატონ იოსელიანი გვაუწყებს, თბილისში მიხაილ იშტვანოვიჩს ათოთახიანი ორსართულიანი სტამბის შენობა დახვედრია მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე, ანჩისხატის ეკლესიის პირდაპირ.

როგორც ბოლო ხანს გამოვლენილი მასალებიდან ირკვევა, მიხაილ იშტვანოვიჩი „ნახაზებითა და ორიოდე კლიშით“ არ ჩამოსულა თბილისში, როგორც გასული საუკუნის ოთხმოციან წლებში წერდა ერთი ისტორიკოსი. სტამბის მოსაწყობად არც მარტო საბეჭდი და ასოთჩამოსასხმელი დაზგები იყო საკმარისი. ბევრი რამ ადგილობრივ უნდა დამზადებულიყო. მაგრამ შეძლებდა კი მარტო მიხაილი „სტამბის უნახავი ქართველების“ დახმარებით სტამბის ტექნიკურად გამართვას? თუ ჩავთვლით, რომ იგი 1707 წლის შუა ხანებში ჩამოვიდა თბილისში, მას ამისთვის მხოლოდ წელიწადნახევარი რჩებოდა.

1709 წელს იგი სამ წიგნს ბეჭდავს მიხ მიერ გამართულ სტამბლიკში. სამივე წიგნი დაბეჭდილია ერთნაირი – მსხვილი ნუსხური შრიფტით.

სახარება დიდი ფორმატისაა – 26,5 X 18,5. ამიტომ ტექსტი ორ სვეტადაა განაწილებული. უხვადაა შემკული გრავიურებით. ჩაკრული ტაბულებითა და ვახტანგ VI-ის პორტრეტის ჩათვლით შეადგენს 309 გვერდს.

გარდა იმისა, რომ თავფურცელზე ხელს აწერს მესტამბე მიხაილ სტეფანეშვილი უნგროვლახელი, სახარებას ერთვის მისივე ანდერძი, რომელიც იწყება სიტყვებით: „ყოველთა მკითხველთა გიხაროდენ!“ და მით ულოცავს წმიდა სახარების დაბეჭდვას.

ამ ანდერძს ქართველი მკვლევრები სხვადასხვანაირად განმარტავენ. რუმინელ და ზოგიერთ ქართველ მკვლევართაგან დიდი ხანია უარყოფილია საბეჭდი და შრიფტის ჩამოსასხმელი დაზგების მიხაილ იშტვანოვიჩის მიერ თბილისში დამზადება ადგილობრივი ხელოსნების დახმარებით.¹

რაც შეეხება უნგროვლახელის სიტყვებს: „ყოველნი საქმენი, რაოდენნი იხილვებიან – ასონი, ორლანონი და ყოველნი სახმარნი სტამბისა, დაწყებით სრულყოფამდე, მოქმედი და წინამძღომელი მე ვარო“, შემდეგნაირად უნდა გავიგოთ:

პირველი, „ასონი“ – ე. ი. შრიფტის ჩამოსხმა (და არა პუნსონებისა და მატრიცების დამზადება), მაგრამ აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ იმ დროს საქართველოში არ არსებობდა თვით შრიფტის ჩამოსასხმელი მასალა – ჰარტი (ტყვიის, კალისა და სურმის შენადნობი). როგორც თ. ჟორდანიას წერს, განზრახული ყოფილა ქართლში სამეცნიერო სკოლების დაარსება მადნების „შესამუშავებლად“, მაგრამ ვერ განხორციელებულა (6.102). ჩემი აზრით, შრიფტის ჩამოსასხმელ მასალაზეც ვლახეთში უნდა ეზრუნათ. ამ საკითხზე არც რუმინელ და არც ქართველ მკვლევრებს ყურადღება არ გაუმახვილებიათ. სიტყვა „ჰარტი“, ალბათ, ამ შენადნობთან ერთად შემოვიდა ქართულში.

¹ იხ. „მწიგნობარი“, 2002, გვ. 203-205.

მეორე - „ორლანონი“, რაც საბას განმარტებით ქურჭელს ნიშნავს. მისივე განმარტებით, ქურჭელს 15 მნიშვნელობა აქვს. აქედან ერთ-ერთია **იარაღი** - მჭედელთა, ხუროთა, კალატოზთა და ყოველთა ხელოსანთანი“ (7. 409).

სტამბის ოსტატებს სამუშაოდ სჭირდებოდათ როგორც რკინის, ასევე ხის იარაღები, საამკინძაო ხელსაწყოები. მაგალითად, ხისგან მზადდებოდა შრიფტ-კასა, თუნუქისგან - საბნკრეები, ჩარჩოები - აწყობილი გვერდების ჩასალაგებლად. ე. ნემიროვსკი წერს: „სპეციალურ ჩარჩოში მოთავსებულ ფორმას, ის (გუტენბერგი - პ. ლ.)... დგამდა გლუვ და სწორ მაგიდაზე. მაგიდა მოთავსებული იყო ორ მასიურ ბოძს შორის“ (8. 82).

მესამე - „ყოველი საწმარნი¹ სტამბისა“ - კი ბევრი წვრილმანი რამაა, მაგრამ ტექსტის წყობისა და ბეჭდვის დროს - აუცილებელი. აქ იმდენი დეტალი იგულისხმება, რომ მესტამბე ყველას ვერ ჩამოთვლიდა. რაც არ უნდა გაუკვირდეს მკითხველს, „სტამბის სახმარი“ იყო სადგისი და ჩაქუჩიც. პირველი კორექტურის სწორებისას ანაწყობიდან ზედმეტი ასოს ამოსაგდებად, მეორე კი - საბეჭდი ფორმების ზედაპირის მოსასწორებლად. ამას დამატება საბეჭდი საღებავის შემზადება გუტენბერგის რეცეპტის მიხედვით.

„სტამბის ყოველი საწმარნის“ „სტამბის ყოველგვარ მოწყობილობად“ გაგება და აქედან დასკვნის გამოტანა, რომ „სტამბის მოწყობილობა თბილისში დაუმზადებიათ“ (ქ. შარაშიძე) (2. 92-93), დღევანდელი თვალსაზრისით გაუმართლებლად მიმაჩნია. ამ საკითხზე ყურადღებას არ გავამახვილებდით, ზოგიერთი ისტორიკოსი ამჟამადაც რომ არ წერდეს - იშტვანოვიჩმა ვლახეთიდან „ნახაზები და ორიოდე კლიშე ჩამოიტანაო“.

მას შემდეგ, რაც სტამბის ტექნიკურად გასამართავი მოწყობილობა დამზადდა, საჭირო იყო მათი განლაგება ხის მაგიდებზე ისე, რომ ასოთამწყობს მუშაობისას ზედმეტი მოძრაობა არ დასჭირ-

¹ საწმარნი - საჭირო... მოსახმარისი... ნივთი (10. 385).

რეგობდა.¹ ცალკე ოთახი იყო, ალბათ, გამოყოფილი საბუკინო დაზვისათვის და ცალკე – ასოთჩამომსხმელისათვის².

ყოველივე ამის „მოქმედი“ ან „წინამძღომელი“ იყო მიხაილი. სწორედ ამის გაცნობამ მიიყვანა პ. კონსტანტინესკუ-იაში იმ დასკვნამდე, რომ მიხაილ იშტევანოვიჩი საქართველოში მარტო არ ჩამოსულა, მას თან ახლდნენ ვლახელი მონაფეები. უფრო ადრე ამასვე აღნიშნავდა ზ. ჭიჭინაძე. იგი ვლახეთიდან ჩამოსულ სტამბის ოსტატებს შორის ასახელებს ოთხ ხელოსანს (ალბათ, სასტამბო მონყობილობათა გასაკეთებლად), ერთ მბეჭდავს და სამ ამომწყობს (ალბათ, ასოთამწყობს და ჩამრჩევს), ხოლო „მიხაილი უფროსი ყოფილაო“ (11.81).

აქედან ჩანს, რომ იმ დროს სიტყვა „მესტამბეს“ სხვა დატვირთვა ჰქონდა. „მესტამბე“ იყო სტამბის ხელმძღვანელი, მესვეური. ანთიმოზ ივერიელი ვლახეთში დაბეჭდილ სლავური გრამატიკის წინასიტყვაობას ხელს აწერს „ანთიმ ტიპოგრაფი“ და არა – „პეჩატნიკ“ – მბეჭდავი. ვ. მოლინის სიტყვითაც, იგი ვლახეთში სტამბის მესვეურად მიიწვიეს და არა მბეჭდავად. წიგნებზე ყოველთვის „მესტამბე“ აწერდა ხელს და არა მბეჭდავი.

ასევე უნდა გავიგოთ ვახტანგ მეფის სიტყვებიც: „მოვიყვანე მესტამბე ვლახეთით და გავაკეთე სტამბაო“. იგი ასახელებს მხოლოდ პირველ პირს – „მესტამბეს“, რომელმაც სამწლიანი პრაქტიკის შემდეგ, როდესაც თვითონ ჰოლანდიას გაემგზავრა, „მესტამბედ“ დატოვა მიქელი.

ბოლოს, ანდერძში მიხაილი ბოდიშს იხდის წიგნში გაპარული შეცდომების გამო, რასაც იმით ხსნის, რომ მან ქართული არ იცოდა და მისი (ქართველი) მონაფეები არ იყვნენ დაუფლებული ანაწყობი ტექსტის სწორებას.

მართალია, წიგნებს რედაქტორები ჰყავდა, მაგრამ კორექტუ-

¹ იხ. ილუსტრაცია, „წიგნობარი“, 2002, გვ. 207.

² იქვე.

რული სწორება სულ სხვა საქმეა. წიგნის უშეცდომოდ გამოცემა დიდად იყო დამოკიდებული როგორც კორექტორზე, ასევე ასოთამწყობზე.

ანდერძს ხელს აწერს: „მდაბალი ამათ მბეჭდავთაგან მესტამბე (ხაზგასმა ჩემია – პ. ლ.) მჭურვალთა გულითა ვმუშაკობ მოსამსახურე თქვენი მიხაილ სტეფანეს შვილი უნგროვლახელი“ (2. 182).

აქედანაც ჩანს, რომ „მესტამბე“ განირჩეოდა „მბეჭდავთაგან“.

ნამეტანი ხმამაღლა ნათქვამი თუ არ გამოვა, ერთიც უნდა დავამატო: ამ ანდერძის ანალიზმა დამარწმუნა, რომ მიხაილ იშტვანოვიჩს თბილისში არ დაუმზადებია საბეჭდი და ასოთჩამოსასხმელი დაზგები. იგი წერს, რომ თვითონ არის „მოქმედი და წინამძღომელი“ ასონის, ორლანონის და ყოველი სახმარნის (ჩემი გაგებით „სხვა წვრილმანის“). რაკი ვახტანგ მეფე ამის დაბეჭდვის უფლებას აძლევს, ე. ი. მესტამბე სწორს ამბობს.

როგორც ანთიმოზ ივერიელს მიაწერენ დაზგების დამზადებას, ყოველგვარი საბუთის გარეშე საუკუნეების შემდეგ, ასევე მიაწერენ მიხაილ იშტვანოვიჩსაც. მთავარია, რას ამბობენ მათზე თანამედროვეები და თვითმიხილველნი.

ქ. შარაშიძის „აღწერილობაში“ მეორე წიგნად დასახელებულია დავითნი; ერთადერთი ცალი, რომელიც თავ-ბოლო ნაკლული სახითაა მოღწეული, საკმაოდ დიდტანიანია – 300 გვერდზე მეტი. იმის გამო, რომ ფურცლები შიგნითაც აკლია, გაფორმების მხრივ ღარიბად გამოიყურება. შრიფტის მიხედვით დადგინდა, რომ იგი 1709 წელსაა დაბეჭდილი.

მესამე წიგნი – სამოციქულო – ორივე წიგნზე დიდტანიანია. ზომით 27X19, 442 გვერდი. აქ, შავ ფერთან ერთად, მცირე რაოდენობით გამოყენებულია წითელი ფერიც. თავფურცლის მეორე გვერდზე მოთავსებულია ბაგრატიონთა გერბი და „ბეჭდის იგავი“. სამოციქულო შედარებით უფრო მრავალტირაჟიანი წიგნი ყოფილა. მისი ბეჭდვა გიორგი XI-ის მეფობაში დაწყებულა, მაგრამ ტირაჟის

გ ე ლ ი ა გ ე გ ე ლ .

გე

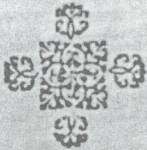
მე მუთუაზიგანე ჩიძიკათ . მ ჟიან ზე
ზეჟიან ჟიან აჟიანთა აჟიანთა ზე
გე ზე ზე ზე ზე ზე ზე . მუთუაზი
გე . მუთუა . მუთუა . მუთუა . მუთუა
მუთუა . მუთუა . მუთუა . მუთუა . მუთუა
მუთუა . მუთუა . მუთუა . მუთუა . მუთუა .

გ ე ლ ი ა გ ე გ ე ლ .

სეძიგანე ჟიანთაზიგანე მუთუაზიგანე მუთუაზიგანე
მუთუაზიგანე მუთუაზიგანე

მუთუაზიგანე მუთუაზიგანე მუთუაზიგანე .
მუთუაზიგანე მუთუაზიგანე .

ქ : ზელოთა : მესტამბე : მისაილი :
სტეჟანე : შვილითა : სუნერო-ველი
სელოთა :

მუთუა

დამთავრებამდე გიორგის დალუპვისა და მეფედ ქაიხოსროს და მტკიცების ამბავი მოსულა და „ბექჯდის იგავის“ ბოლო სტრიქონში ამიერიდან ქაიხოსრო იხსენიება.

სამოციქულოს შრიფტი იგივეა – მსხვილი ნუსხური; უხვადაა შემკული გრაფიურებით. გამოცემას ბოლოში დართული აქვს შეცდომების გასწორება. ბოლო ფურცლის პირველ გვერდზე დაბეჭდილია სიტყვა „განსრულდა“, მეორე გვერდზე – ვახტანგ VI პორტრეტი.

ქ. შარაშიძე წერს: „მთელი წიგნი მთავრდება ამ უკანასკნელი ფურცლით, რომლის ერთ გვერდზე წერია „განსრულდა“ (2. 133), ე. ი. წიგნი დასრულდა, დამთავრდა.

მაგრამ მკვლევარი სიტყვების – „განსრულდა“ და „გასრულდა“ – სხვადასხვა ინტერპრეტაციას იძლევა. იგი წერს: „ქების ლექსის“ მე-12 სტროფის პირველი სტრიქონი: „სტამბა გასრულდა, გათავდა, რაც იყო მისი წესები“ – ეჭვმიუტანლად ხდის, რომ სტამბის „გასრულება-გათავება თბილისში განხორციელებულა, რომ უცხოეთიდან მზამზარეული სტამბა არ ჩამოუტანიათ“ (2.93).

„განსრულებას“ საბა ერთი სიტყვით – „გათავებად“ განმარტავს (7.69. ტ. I). ი. აბულაძე კი წერს. „განსრულება, გასრულება, დამთავრება... ვიდრე არა გასრულდეს წელიწადი სრული“ (10. 69).

აქედან გამომდინარე, ჩემი აზრით, „ქების ლექსის“ მე-12 სტროფში ნათქვამია, რომ სტამბის ტექნიკურად გამართვა-მოწყობა დასრულდა და არა ის, თუ სად დამზადდა საბეჭდი დაზგა.

***

1710 წელს სტამბა შრიფტთა ნაირსახეობით გამოირჩევა.

პირველად დაიბეჭდა კონდაკი, სწორედ ის წიგნი, რომლის აღმოჩენამაც დასაბამი მისცა ვახტანგ VI-ის სტამბის ისტორიის შესწავლას XIX საუკუნის ბოლოს. კონდაკი საკმაოდ დიდტანიანია – 210 გვერდი, ზომით 20X16. უნგროვლახელის დაბეჭდილ წიგნებს შორის იგი ბევრი რამით გამოირჩევა.

„კონდაკმა, – წერს ქ. შარაშიძე, – დიდი ხანია ფართო საზოგადოების ყურადღება მიიპყრო. მის გაფორმებას განსაკუთრებული საზეიმო ელფერი აძევს. იგი, თავფურცლიდან მოყოლებული უკანასკნელ გვერდამდის, ბეჭდვითი ხელოვნების ნიმუშს წარმოადგენს... მდიდარია შრიფტის ნაირსახეობით. აქ ვხედავთ მრგლოვანი დამწერლობის ნიმუშს (სათაურებში), მსხვილ, საშუალო ზომის და წვრილ შრიფტს; აქვე ჩნდება პირველად ვახტანგის სტამბის მხედრული შრიფტი და ბერძნული შრიფტის ნიმუში“ (2.136).

თავფურცლის მეორე გვერდზე დაბეჭდილია ბაგრატიონთა გერბის ახალი ვარიანტი. მეფედ ქაიხოსრო იხსენიება, ინიციალები მრგლოვანია. ვახტანგის პორტრეტი დაბეჭდილია წიგნის ბოლოს, გერბის ქვეშ „ბეჭდის იგავის“ მხოლოდ II და V სტროფებია დაბეჭდილი.

1710 წელს უამნის ორი გამოცემა გამოვიდა: ერთი – მინიატურული, ზომით 9,5X6,5, 385 გვერდიანი, მთლიანად მხედრულითაა დაბეჭდილი, თავნაკლულია, შემორჩენილი აქვს თავფურცლის ბოლო წარწერა: „[ველითა] მესტამბე მიხაილ სტეფანეშვილისა უნგროვლახელისათა“. გვერდები შიგადაშიგაც აკლია. შემორჩენილია სამი დეფექტური ცალი.

მეორე – ზომით 12X8, 421-გვერდიანი, წვრილი ნუსხურით, მხედრულის გარევეითაა დაბეჭდილი; თავფურცლის მეორე გვერდზე მოთავსებულ ბაგრატიონთა გერბზე მეფედ ქაიხოსრო იხსენიება. ორივე წიგნი შემკულია გრავეურებით.

იმავე წელს დაიბეჭდა 294-გვერდიანი ლოცვანი, ზომით 11X7, წვრილი ნუსხურით. ბაგრატიონთა გერბის ინიციალები ორ სტრიქონადაა განლაგებული ჩარჩოს შიგნით. გერბის ჩარჩოში ამოკვეთილია ასომთავრული წარწერა: „ეფუცა უფალი დავითს ქეშმარიტებით და არა შეურაცხყოს იგი: ნაყოფისაგან მუცლისა შენისა დავსვა საყდართა შენთა“.

წიგნი გამოცემულია იშვიათი მოხდენილობით და გემოვნებით (2.191).

***

1710-11 წ.წ. დაიბეჭდა ბიბლიის¹ 407 გვერდი, ზომით 26,5X18,5, საშუალო ზომის ნუსხურით. დიდი ფორმატის გამო ტექსტი ორ სვეტად არის აწყობილი. ჩვენამდე მოღწეული ყველა ცალი დეფექტურია, აკლია დასაწყისი, შიგადაშიგ – ფურცლებიც, წყდება 407 გვერდზე.

ბიბლიის დაბეჭდვის თარიღი უცნობია, მაგრამ ის საშუალო ზომის ნუსხური შრიფტი, რომლითაც ტექსტია დაბეჭდილი, 1710 წლამდე სტამბას არ გააჩნდა.

ქ. შარაშიძის განმარტებით, ბეჭდვა 1711 წელსაც გაგრძელებულა, მაგრამ რალაც მნიშვნელოვან მოვლენას გამოუწვევია ბეჭდვის შეწყვეტა. აღნიშნულ ცალებში დაბეჭდილია წინასწარმეტყველთა წიგნები (1-295 გვ.). შემდეგ დაბეჭდილია ახალი აღთქმის წიგნები: მათესა და მარკოზის წიგნები – სრულად, ხოლო ლუკას სახარების ტექსტი ოცდამესამე თავის 56-ე მუხლზე წყდება.

1711 წელს გამოცემული ორი წიგნის ძირითადი ტექსტი მხედრული შრიფტითაა დაბეჭდილი.

დავითნი მეორე გამოცემაა. იგი 1709 წლის ნუსხური გამოცემის გამეორებაა. „მხედრული შრიფტით ნაბეჭდ გამოცემათა შორის 1711 წლის „დავითნის“ მხატვრულ-ტექნიკურ გაფორმებას ერთ-ერთი პირველი ადგილი უნდა მიეკუთვნოს. მისი თავფურცელი, ბაგრატიონთა გერბის გამოხატულება აუნუსხავ გვერდზე, იგავთა ლექსის ნუსხური შრიფტით დაბეჭდილი ნაწყვეტით, განსაკუთრებული გემოვნებით გაფორმებული ვახტანგის პორტრეტით, ამ გამოცემას იშვიათი მხატვრული კომპოზიციის ნიმუშად ხდის“ (2.139). ამით ყველაფერია ნათქვამი.

ვახტანგის ანდერძის ქვემოთ მოთავსებულია ათსტრიქონიანი ბერძნული ლექსი (ბერძნული შრიფტით დაბეჭდილი), რომელიც ბა-

---

¹ მთლიანი სახით ბიბლია მხოლოდ მოსკოვის ქართულ სტამბაში დაიბეჭდა 1743 წელს, რომელსაც „ბაქარის ბიბლიას“ უწოდებენ.

გრატიონთა გერბზე გამოხატულ დავითის ქნარს უკავშირდება ცნობილი ბლიური დავითი თავისი ქნარით უპირისპირდება ორფეუსს).

უკანასკნელ აუნუსხავ გვერდზე დაბეჭდილია კოლოფონი (დღევანდელი გაგებით – გამოსასვლელი ცნობები), მის ქვემოთ – რუმინელ მესტამბეთა ლექსის ქართული გალექსილი ვარიანტი:

ქ. ნავსაყუდელსა მენავე, რა მივლენ განისვენებენ,
 მოყვასთა თვისთა სამყოფთა ნახვა სურთ, მით ისვენებენ,
 ჭირთ მყოფნი, ლხინსა შესრულნი, მას აღარ მოიჩვენებენ,
 და რა ბეჭვდა მბეჭდავს უსრულდეს, თავსა არ შეიჩვენებენ.

მეორე წიგნი – „სწავლა, თუ ვითარ მართებს მოძღვარსა სწავლება მოწაფისა“ – შედგენილი სიონის მღვდელ-მონაზონის გერმანეს მიერ, 411 გვერდი, ზომით 13X10, არის პირველი ქართული პედაგოგიური სახელმძღვანელო, რომელიც, მართალია, ამის შემდეგ არ გამოცემულა, მაგრამ ხელნაწერი სახით XIX საუკუნის 10-იან წლებშიც ვრცელდებოდა.

იგი შედგენილია კატეხიზმოს (კითხვა-მიგების) პრინციპზე.

გაფორმებიდან აღსანიშნავია არშიამოვლებული თავფურცელი.

მეორე გვერდზე დაბეჭდილია ბაგრატიონთა გერბი.

შესავალში მოხსენიებულია მეფე ქაიხოსრო, ბატონიშვილი ვახტანგ და ვლახეთის მთავარი კონსტანტინე ბრინკოვიანუ ბესარაბი, რომელმაც ხელი შეუწყო ვახტანგს თბილისში სტამბის დაარსებაში. ბოლოსიტყვაობაში კი წერს: „ეს არის სწავლა შვიდის საიდუმლოსი შემოკლებულად თქმული... ყრმანო, ახლად მოსწავლენო, ... იკითხვიდეთ და ზეპირად დაისწავლიდეთ.“

ამისათვის დავსწერე საეროსა და სოფლურის სიტყვითა, რომ სიადვილისათვის მსწრაფლ ზედ მიენივნეთ და მტკიცედ დაიდოთ გონებასა...“ (2. 194-195).

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ონოფრე მაჭუტაძის მიერ 1712 წელს შედგენილ „დიდ გუჯარში“ მოხსენიებულია ნაბეჭდი „კვერექსი“, ვახტანგის სტამბის გამოცემა, რომელსაც ჩვენამდე არ მოუღწევია. ამიტომ ძნელია განსაზღვრა, როდის გამოიცა იგი. შესაძლოა, ეს წიგნიც მიხაილ სტეფანეშვილის დაბეჭდილი იყოს.

1712 წლის დასაწყისში იგი ჰოლანდიას მიემგზავრება და ამის შემდეგ თბილისში გამოცემულ წიგნებზე მისი გვარი აღარ იხსენიება.

***

კონსტანტინე ბრინკოვიანუს, ანთიმოზ ივერიელისა და მიხაილ იშტვანოვიჩის სახელები, როგორც ქართული კულტურის მოამაგეებისა, დამკვიდრებულია ქართულ ისტორიოგრაფიაში, ქართულ ენციკლოპედიაში.

თბილისის სტამბაში დაბეჭდილი პირველი წიგნი – სახარება, ვახტანგმა კონსტანტინე ბრინკოვიანუსა და ანთიმოზ ივერიელს გაუგზავნა. ანთიმოზ ივერიელმა სახარების ერთი ცალი ძვირფას ყდაში ჩასვა, თვითონ მოხატა და ისე მიართვა თავის „გოსპოდარს“ შემდეგი წარწერით:

„ღვთაებრივი სახარების ეს წმინდა წიგნი პატივისცემით ეძღვნება შენს ბრწყინვალეებას, უგანათლებულეს ბატონს. ეს არის ახალი ნაყოფი, რომელიც წარმოშვა ივერიის მიწამ, განოყიერებულმა შენი მეფური საჩუქრების მდინარისაგან და შენი შეწევნით. გაბედნიერდა ეს ქვეყანაც, გამდიდრდა თავის ენაზე ბეჭდური სიტყვით ისევე, როგორც გამდიდრდა არაბულ ენაზე წიგნების ბეჭდვით არაბეთი, ბერძნულზე – ელადა, რუმინულზე – უნგროვლახეთი. და ახლა მადლიერი გიძღვნის ამ წიგნს, ისევე როგორც დანარჩენი სამი ეპარქია. ჭეშმარიტი ქრისტიანობის უდიდესი აღმაფრენა იქცა იმ ოქროს მდინარედ, რომელმაც წარმოშვა ოთხი ნაკადი – ბეჭდური სიტყვა რუმინელებისა, ბერძნებისა, არაბებისა და ივერიელებისა. ისევე, როგორც პირველყოფილ ნეტარების ნალკოტიდან წარმოედინა ოთხი მდინარე: ფისონი, გეონი, ტიგროსი და ეფრათი, ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ ამ მდინარეთა წყალმა ახარა ქვეყნად ბილწი და წარმავალნი ნაყოფნი, შენი ძლიერი ნების წყალობით კი გაიფურჩქნა წიგნთმბეჭდაობა, რომელიც იძლევა მარადიულ და ნაყოფიერ მოსავალს. ამიტომაც შენს ბრწყინვალეებას დარჩება საუკუნო დიდება და უკვდავება, ვინაიდან შენ ხარ წყარო

და მყარი ნიადაგი ამ სიკეთისა.

უალრესად ერთგული და მუდამ შენზე მლოცველი ანთიმ, მი-
ტროპოლიტი უნგროვლახეთისა.

მაისი, 21. 1710" (3.199).

XVII საუკუნის ბოლოს და XVIII საკუნის დასაწყისში ვლახეთი იყო
აღმოსავლეთ საქრისტიანოს ცენტრი.

ქ. შარაშიძე წერს: „ქართული სტამბის ისტორია მოწმობს, რომ
უნგროვლახეთი არა მარტო წიგნებით ამარაგებდა აღმოსავლეთის
საქრისტიანოს, არამედ სასტამბო ხელოვნების ჩინებული სპეცი-
ალისტებიცა“ (2.118).

მართლაც, მიხაილ იშტვანოვიჩს ჯერ ტრანსილვანიაში გზავნიან,
შემდეგ საქართველოში. გარდა წიგნების ბეჭდვისა მას მესტამბეთა
აღზრდის მისიაც დააკისრეს, რასაც წარმატებით გაართვა თავი.

ანთიმოზ ივერიელის ქრიზანთესადმი მიწერილი ერთ-ერთი
წერილიდან ჩანს, რომ მიხაილ იშტვანოვიჩი საქართველოში გა-
რკვეული ვადით ყოფილა გამოგზავნილი, რომ 1712 წელს იგი ივე-
რიიდან თავისი მოწაფის დაბრუნებას ელოდებდა და ქრიზანთეს პი-
რდებდა, რომ კონსტანტინოპოლში სტამბის გასამართავად გაგზა-
ვნიდა მიხაილ იშტვანოვიჩს და სასტამბო მოწყობილობას – ტირგო-
ვიშტეს სტამბიდან.

ისტორიული კატაკლიზმების გამო მიხაილ იშტვანოვიჩი ჰო-
ლანდიიდან არც საქართველოში დაბრუნებულა და არც ვლახეთში.
ქრიზანთეს სიცოცხლეში არც კონსტანტინოპოლში გამართულა
სტამბა.

არსებობს ერთი ბუნდოვანი ცნობა, თითქოს მიხაილ იშტვა-
ნოვიჩს მოსკოვის ქართულ სტამბაში უმოღვანია. მაგრამ ეს სხვა
თემაა...

1. Д. Бакрадзе, Археологическое путешествие по Гурии и Аджаре. С-Пб., 1878.
2. ქ. შარაშიძე, პირველი სტამბა საქართველოში. თბ., 1955.
3. თ. გვინჩიძე, ანთიმ ივერიელი. თბ., 1973 (ავტორი, რომელიც მოხსენიებული არ არის „დამონებული ლიტერატურის“ სიაში, ციტირებულია თ. გვინჩიძის წიგნიდან).
4. გ. ლეონიძე, ქართული სტამბის ისტორიისათვის. ჟურნ. „დროშა“, №2, 1951.
5. იონ ნანუ, ქართული და რუმინული ხელოვნების ურთიერთობა. ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“, №9, 1963.
6. თ. ჟორდანიას, მოკლე ისტორიული გამოკვლევა. ჟურნ. „ივერია“, 1885, X.
7. ს.-ს. ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. I, თბ., 1991.
8. Е. Немировский, С Древнейших времен до начала XX века. М., 1886.
9. ს.-ს. ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. II, თბ., 1993.
10. ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი. თბ., 1973.
11. ზ. ჭიჭინაძე, ქართული სტამბები 1627-1916. თბ., 1917.

ვანო ცერცვაძე

ბიბლიოთეკა და ელექტრონული ტექსტების ცენტრი

საქართველოს პარლამენტის ილია ჭავჭავაძის სახელობის

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ელექტრონული ტექსტების ცენტრი

თანამედროვე ტექნოლოგიების განვითარებამ და, განსაკუთრებით კომუნიკაციის სფეროში მიღწეულმა წარმატებებმა, საბიბლიოთეკო საქმე ახალი, სრულიად აუთვისებელი, უზარმაზარი შესაძლებლობების წინაშე დააყენა.

დღეისათვის ელექტრონული ფორმით წარმოდგენილი ინფორმაციის შენახვა მეტად საიმედო და მოსახერხებელია, მისი ხელმისაწვდომობა და საჯაროობა ფრიად ეფექტურია. ელექტრო-

ნული ფორმით წარმოდგენილი ინფორმაცია, ელექტრონული დოკუმენტების შექმნა, მათი სტრუქტურირება და კლასიფიკაცია, მონაცემთა ელექტრონული ბაზების შექმნა და მასზე დამყარებული საძიებო სისტემის გამართვა – ელექტრონულ ბიბლიოთეკას გაცილებით დიდ უპირატესობას აძლევს ტრადიციულ ბიბლიოთეკებთან შედარებით.

ტრადიციული საბიბლიოთეკო სისტემები, რა თქმა უნდა, თავიანთ მნიშვნელობას არ დაკარგავენ, თუნდაც, მხოლოდ იქ თავმოყრილი დოკუმენტური მასალის გამო, რასაც ელექტრონული ფორმის მასალები ჯერჯერობით მოკლებულნი არიან. მიუხედავად ამისა, მომავალში სულ უფრო გაიზრდება ელექტრონული ფორმით წარმოდგენილი მასალების რაოდენობა. ბოლო ათწლეულში მთელ მსოფლიოში უკვე შეიმჩნევა ელექტრონული ფორმით წარმოდგენილი საინფორმაციო ბუმი.

ელექტრონული ინფორმაციის გამოყენების ეფექტურობის გაზრდის გზა ისეთი საინფორმაციო სისტემის შექმნაა, რომელშიც საიმედოდ იქნება დაცული ინფორმაცია და უზრუნველყოფილი იქნება მისი მიზანმიმართული გამოყენება.

მიზანმიმართულებაში იგულისხმება წარმოდგენილი ინფორმაციის ადეკვატური აღქმის შესაძლებლობა, ინფორმაციის კომპირებისა და გადაცემის მოხერხებული პროცედურა, ინფორმაციის საძიებო სისტემის შექმნა, ნავიგაციის¹ იოლი და ეფექტური საშუალებების არსებობა.

აქედან გამომდინარე, საინფორმაციო სისტემების შექმნა, როგორც წესი, საკმაოდ რთული კომპლექსის ამოქმედებას მოითხოვს, რომელიც პროგრამულ, ტექნიკურ, ტექნოლოგიურ, საორგანიზაციო და სხვა მახასიათებლებს მოიცავს.

ასეთი საინფორმაციო სისტემების რიცხვს მიეკუთვნება

¹ ნავიგაცია – ინფორმაციის ადგილის განსაზღვრა და მოძრაობა, გზის გაკვლევა.

ინტერნეტში, ვებ-საიტებზე¹ განთავსებული განსხვავებული სახის ელექტრონული დოკუმენტების კოლექციები, ელექტრონული გამოცემები და ელექტრონული ბიბლიოთეკები.

ელექტრონული მანქანების გამოყენება, საბიბლიოთეკო ინფორმაციის შესანახად და დასამუშავებლად, სათავეს 60-იანი წლებიდან იღებს, როდესაც აშშ-ის კონგრესის ბიბლიოთეკაში მანქანის მიერ წასაკითხი კატალოგები შეიქმნა. თანამედროვე ტიპის ელექტრონული ბიბლიოთეკა კი გასული საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოს ჩამოყალიბდა, სამეცნიერო ჟურნალების პირველი ელექტრონული ბიბლიოთეკების გამოჩენის შემდეგ. ამის პარალელურად დიდმა ბიბლიოთეკებმა და მუზეუმებმა მათ საცავებში არსებული მასალის ციფრულ სისტემაში გადაყვანა დაიწყეს, ვინაიდან ძველი და უიშვიათესი ნიმუშები ფიზიკური განადგურების საფრთხის წინაშე იდგნენ. ეს პროექტები უმთავრესად სკანერის² გამოყენებით მიმდინარეობდა, რომლის დროსაც სხვადასხვა მასალას ფურცელ-ფურცელ იღებდნენ და შემდეგ მალალი ხარისხის მქონე გრაფიკული ფაილის³ სახით ინახავდნენ. ამ ფაილების საფუძველზე იქმნებოდა გაცილებით დაბალი მოცულობის გრაფიკული ან ტექსტური ფაილები, რომლებიც ქსელის საშუალებით გადაეწოდებოდა მომთხოვნელს.

საქართველოს პარლამენტის ილია ჭავჭავაძის სახელობის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში შექმნილი ელექტრონული ტექსტების ცენტრი სწორედ ელექტრონული ბიბლიოთეკის ნაირსახეობას წარმოადგენს. ჩვენ განზრახული გვაქვს შევექმნათ ისეთი სისტემა, რომელიც

1. საიმედოდ იქნება შენახული ინფორმაცია;

¹ ვებ-საიტი - საერთაშორისო საინფორმაციო ქსელის ელექტრონული გვერდი. იგივეა, რაც ვებ-გვერდი, ინტერნეტ-საიტი.

² სკანერი - სპეციალური მოწყობილობა, რომელიც ემსახურება გარე ინფორმაციის შეტანას კომპიუტერში გრაფიკული სახით.

³ ფაილი - შესანახი ინფორმაციის ერთეულოვანი დონე.

2. მკითხველს ელექტრონული დოკუმენტების მრავალფეროვნებას კოლექციის ეფექტური გამოყენების შესაძლებლობას მისცემს.

სისტემით სარგებლობა შესაძლებელი იქნება როგორც ლოკალურად, ისევე საკომუნიკაციო ქსელის – ინტერნეტის საშუალებით. ელექტრონული ბიბლიოთეკის შექმნის დროს დიდი ყურადღება მიექცევა ინფორმაციული რესურსების საძიებო სისტემისა და მოხერხებული ნავიგაციის შექმნას, რაც გულისხმობს იმას, რომ მკითხველს მიეცეს საშუალება, ზედმეტი გარჯის გარეშე მოიპოვოს მისთვის საჭირო ინფორმაცია.

ამ მიზნით აუცილებელია, რაც შეიძლება სრულყოფილი სახით მოხდეს ბიბლიოთეკაში არსებული ქართულენოვანი მეცნიერულ-მხატვრული თუ სხვა დარგების ლიტერატურის, აგრეთვე, უცხო ენებზე თარგმნილი ქართული მასალებისა და საქართველოს შესახებ უცხოეთში გამოქვეყნებული შრომების ბეჭდურიდან ელექტრონულ ვარიანტში გადაყვანა და ამ მასალის საერთაშორისო ინტერნეტ-ქსელში განთავსება. ელექტრონული ფორმით წარმოდგენილი ინფორმაცია ხელმისაწვდომი უნდა გახდეს მსოფლიო საზოგადოებრიობისათვის, საქართველოთი დაინტერესებული ადამიანებისათვის, სხვადასხვა სამეცნიერო სფეროში მოღვაწე მკვლევარებისათვის, რომელთა ინტერესთა სფერო საქართველოსაც მოიცავს.

თუ წიგნის ბეჭდვას ყოფილ საბჭოთა კავშირში გეგმიური ხასიათი ჰქონდა და უცხოეთიდან შემოსული წიგნებიც გარკვეული იდეოლოგიური ნიშნის მიხედვით შეირჩეოდა, დღეს ქართული წიგნის ბაზარი, საგამომცემლო საქმე მეტისმეტი ქაოსურობითა და სიჭრელით გამოირჩევა. მწირი ბიუჯეტის მქონე ბიბლიოთეკას უჭირს მისდიოს ყოველ ახალგამომცემულ ნაშრომს და მოათავსოს იგი ბიბლიოთეკის საცავებში. ამიტომ, გარდა იმ ბაზისა, რომელიც დღეს ეროვნულ ბიბლიოთეკაში მოიპოვება, ქართულენოვანი თუ ქართულიდან უცხოურ ენაზე თარგმნილი, აგრეთვე, საქართველოს შესახებ საზღვარგარეთ გამოცემული ლიტერატურის სახით, მიზა-

ნუნონილად მიგვანჩნია ელექტრონული ცენტრის მუშაობის მოქმედო არეალში ახლად გამოქვეყნებული, ახლად შექმნილი ლიტერატურულ-სამეცნიერო ნაწარმოებების ჩართვა.

თუმცა ამ მხრივ ცენტრი გარკვეულ პრობლემებს წააწყდა, როდესაც ჩვენ ვცადეთ ახლად გამოცემული წიგნების ავტორებისაგან მათი შრომების ელექტრონული ვარიანტი მიგველო. პრობლემა ძირითადად ორი ხასიათისაა: პირველი, ავტორებმა გამოიყენეს თავიანთი საავტორო უფლება და თანხმობა არ მოგვცეს მათი ნაწარმოებების ინტერნეტში განთავსებაზე და მეორე, იმ ავტორების მასალა, რომელთაც თანხმობა განაცხადეს ჩვენს წინადადებაზე და ნაწარმოების ელექტრონული ვარიანტი წარმოადგინეს, აღმოჩნდა, რომ არასტანდარტული ქართული შრიფტით იყო აკრეფილი და განსხვავდებოდა იმ შრიფტისაგან, რომელიც გამოიყენება ინტერნეტში ტექსტური მასალის განსათავსებლად.

ცენტრის მუშაობაში დიდ სირთულეს ქმნის ქართული სკანირებული ტექსტების ამომცნობი სრულყოფილი პროგრამების არარსებობა, რომელთა დანიშნულებაც ის არის, რომ მასალა გრაფიკული ფაილიდან ტექსტურ ფაილში გადაიყვანოს. რა თქმა უნდა, ინტერნეტში შესაძლებელია გრაფიკული ფაილების განთავსებაც, მაგრამ ეს გაცილებით (100-200-ჯერ) ზრდის ფაილის მოცულობას, რაც ქვეყანაში არსებული ინტერნეტის სიჩქარის კვალობაზე, ჩვენს მიერ შექმნილ ბაზას პრაქტიკულად მიუწვდომელს ხდის მკითხველისათვის.

მიუხედავად ზემოჩამოთვლილი პრობლემებისა, საქართველოს პარლამენტის ილია ჭავჭავაძის სახელობის ეროვნული ბიბლიოთეკის ელექტრონული ტექსტების ცენტრში უკვე დამუშავებული და განთავსებულია გარკვეული რაოდენობის ლიტერატურა, რომელიც ნებისმიერმა მკითხველმა შეიძლება იხილოს <http://www.nplg.gov.ge/ic/> – ინტერნეტ-გვერდზე.

ელექტრონული ტექსტების ცენტრში სამუშაო ოთხ პირობით რგოლშია გადანაწილებული. პირველ რგოლში ხდება ტექსტების

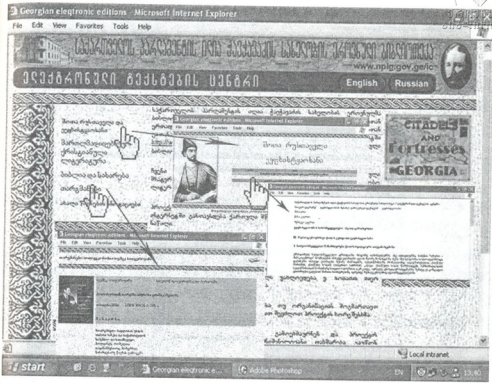

აკრეფა, Microsoft word-ის ან Microsoft frontpage-ის ფორმატში ამ საქმეს 8 თანამშრომელი ემსახურება. ერთი სამუშაო დღის განმავლობაში ერთი მბეჭდავის მიერ ტექსტურ ფორმატში დაახლოებით 10 ათასი სიმბოლო შედის. იმავე მბეჭდავების რგოლში ხდება სკანირებული ტექსტების ტექსტურ ფაილებში გაყვანა, რასაც ერთი თანამშრომელი ემსახურება. ეს პროცედურა გულისხმობს ნაბეჭდი ლიტერატურის ფურცლების გადაღებას სპეციალური მონყობილობით – სკანერით, რომლის შედეგადაც მიღებული გრაფიკული გამოსახულება სპეციალური პროგრამის საშუალებით (ABBYY FineReader) ტექსტურში გადადის, ანუ ადამიანის მიერ გასაკეთებელ სამუშაოს (ტექსტის აკრეფა) კომპიუტერი ახორციელებს, რაც მნიშვნელოვნად აადვილებს დასახული ამოცანის შესრულებას, შესაბამისად იზრდება შრომისნაყოფიერებაც. ამ მეთოდით დღეში 200-300 ათასი სიმბოლოს შეტანა შესაძლებელი. სკანირებული ტექსტის ამომცნობი პროგრამები, ჩვენს მიერ, ძირითადად, რუსული ან ინგლისური გამოცემების შესატანად გამოიყენება.

სამწუხაროდ, მსგავსი პროგრამა, რომელიც ქართულად ნაბეჭდ ასოებს ტექსტურ ფაილში გადაიყვანდა, არ არსებობს, ან თუ არსებობს, ძალზე მწირი შესაძლებლობებით გამოირჩევა.

ასეთი პროგრამა ქართული ანბანისთვისაც რომ არსებობდეს, მაშინ ცენტრის შრომისნაყოფიერება და ჩვენს მიერ შექმნილი პროდუქტის მოცულობა ოცჯერ და უფრო მეტადაც გაიზრდებოდა. ცნობისათვის დავსძენთ, რომ 200-გვერდიან ნიგნში ასო-სიმბოლოთა რაოდენობა 250-300 ათას ცალს არ აჭარბებს.

მას შემდეგ, რაც მბეჭდავთა რგოლი სამუშაოს გარკვეულ ნაწილს შეასრულებს, საქმეში ერთვება კორექტორ-სტილისტთა ჯგუფი, რომელიც ორიგინალთან მიახლოებით აზუსტებს და ასწორებს აკრეფილ ელექტრონულ ტექსტს. აღნიშნულ სამუშაოს 8 თანამშრომელი ემსახურება, თუმცა, მიუხედავად მათი მაღალკვალიფიციურობისა, ამ მეტად საპასუხისმგებლო საქმეს დიდი ხელშეწყობა

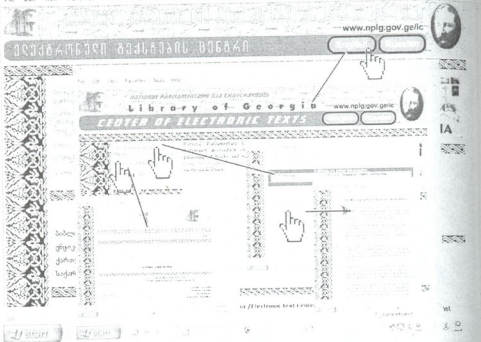

1.

სჭირდება, რაც ბიბლიოთეკის მცირე ბიუჯეტისა და შტატების გამო ჯერჯერობით არ ხერხდება.

ბიბლიოთეკის ელექტრონულ ცენტრში მომუშავე კორექტორ-სტილისტთა გუნდს შეიძლება ენთუზიასტთა ნაკრებიც ეწოდოს. მათ ტექსტების კორექტირება და ჩასწორება ფაქტიურად კომპიუტერის ეკრანზე უნევთ და არა ამობეჭდილ თაბახებზე, რაც მუშაობის პროცესს ართულებს.

შემდეგ რგოლში მბეჭდავებისა და კორექტორების მიერ შესრულებული მზა ტექსტი ინტერნეტ-საიტის სტანდარტებზე ეწყობა, კეთდება ბმულები, რომლებზეც „თავის“ ისრის საშუალებით შესაძლებელია ერთი თავიდან მეორეზე, შინაარსზე, სხვა ლიტერატურაზე ან ილუსტრაციაზე გადასვლა. ელექტრონული ვერსიებისა და ინტერნეტის ერთ-ერთი მთავარი ღირსებაც ეს არის: ნაცვლად

2.

იმისა, რომ წიგნი ფურცელ-ფურცელ გადავშალოთ, ან მითითებული სქოლიო და ლიტერატურა ვეძებოთ, ან კიდევ ჩვენთვის საინტერესო ინფორმაციის მოსაძებნად წიგნის მალაზიები და ბიბლიოთეკები დავიაროთ, კომპიუტერში შეტანილი ელექტრონული ინფორმაცია, მასზე დატანილი ბმულების დახმარებით, საშუალებას გვაძლევს მყისიერად გადავიდეთ ჩვენთვის საინტერესო თემაზე.

წარმოდგენილი ილუსტრაციები ამის ნათელი დადასტურებაა. თუ, მაგალითად, ჩვენი ინტერნეტ-საიტის საწყის გვერდზე ჩამონერჩილი ლიტერატურის სიას „თავის“ ისარს მივუახლოვებთ, ჩნდება „თათი“, ანუ გრაფიკული ხელის მტევანი, რომელიც მიუთითებს, რომ ეს არის ბმული, რომელიც, თავის მხრივ, დაკავშირებულია შესაბამისი შინაარსის მასალასთან. თუ „თავის“ საშუალებით დავა-

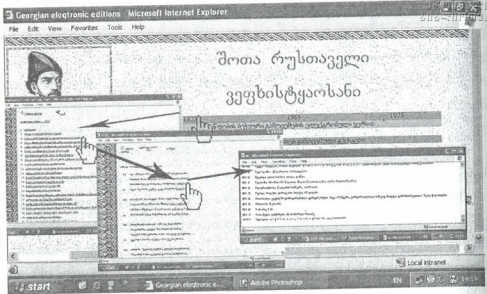
ჭერთ „შოთა რუსთაველი და ვეფხისტყაოსანი“ ბმულს (ილ. 1) მოდის ახალი გვერდი, სადაც ჩამოთვლილია „ვეფხისტყაოსნის“ სხვადასხვა წლების გამოცემები და „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ გამოქვეყნებული შრომები. ეს ჩამონათვალიც ასევე ბმულია, რომელზე დაჭერთაც (მაგალითად, „1937“ – „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემის ერთ-ერთი წელი) გამოდის შესაბამისი ინფორმაცია და ა. შ.

ჩვენი საიტის სანყისი გვერდიდან ასევე შესაძლებელია ინგლისურ და რუსულენოვან გვერდებზე გადასვლა (ილ. 2).

მეოთხე რგოლი ცენტრის პროგრამულ უზრუნველყოფას ემსახურება. აქ ჯერჯერობით ერთი პროგრამისტია დასაქმებული. მის მოვალეობაში შედის ინფორმაციის საძიებო სისტემის შექმნა სხვადასხვა საკვანძო მონაცემის მიხედვით. ასე მაგალითად, თუ ვეძებთ ლიტერატურას, რომელშიც მიმოხილულია დავით აღმაშენებლის ეპოქა, საიტზე გამოყოფილ სპეციალურ ადგილზე შეგვაქვს საკვანძო სიტყვა „დავით აღმაშენებელი“ და ვაძლევთ ძიების ბრძანებას. თქვენს წინაშე სწრაფად გადაიშლება იმ ლიტერატურის ჩამონათვალი, თავისი ბმულებით, რომლებშიც კი საერთოდ ნახსენებია „დავით აღმაშენებელი“. მსგავსი საძიებო სისტემა ძალიან გააადვილებს ინფორმაციის მოპოვებას და ხელს უწყობს სამეცნიერო მუშაობასაც, სწორედ იმის გამო, რომ მაქსიმალურად მოკლე ხანში და, რაც მთავარია, ამომწურავად, თქვენს ხელთ კომპაქტურად დალაგებული ინფორმაცია მოიყრის თავს.

ჯერჯერობთ, ვიდრე ჩვენს საიტზე სხვადასხვა ავტორის მხოლოდ 20-მდე დასახელების შრომაა განთავსებული, საძიებო სისტემის განთავსებისაგან თავს ვიკავებთ.

ერთ-ერთმა პროგრამამ, რომელიც ჩვენმა პროგრამისტმა შექმნა სპეციალურად ჩვენი ინტერნეტ-საიტისათვის, ერთმანეთთან ავტომატურად, ბმულების სახით დააკავშირა ტექსტში არსებული მითითებები (მაგალითად, ლიტერატურის წყარო, განმარტებითი ლექსიკონი და სხვა) და განმარტებების ჩამონათვალი. ასე მაგალითად, თუ ჩვენ „შევალოთ“ შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“

3.

1937 წლის გამოცემის ერთ-ერთი თავის ელექტრონულ გვერდზე, დავინახავთ, რომ მრავალი სიტყვა ლურჯი ფერითაა გამოყოფილი, ეს არის ბმული, რომელზე დაჭერითაც ხდება „ვეფხისტყაოსნის“ ლექსიკონზე შესაბამისი სიტყვის განმარტებაზე გადასვლა (ილ. 3). იმისათვის, რომ ნათლად წარმოიდგინოთ, თუ რა სამუშაო შეასრულა ამ პროგრამამ, ვიტყვი, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ 1937 წლის გამოცემის ლექსიკონი დაახლოებით 2000 სიტყვას შეიცავს, ხოლო თვითონ „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტში ერთი განსამარტავი სიტყვა შეიძლება ძალიან ბევრჯერ მეორდებოდეს, რაც ამ სამუშაოს ხელით შესრულებას პრაქტიკულად წარმოუდგენელს ხდის. კომპიუტერულმა პროგრამამ კი ეს ამოცანა 2 საათში დასძლია.

ამგვარად გადანაწილებული სამუშაოს შედეგად ცენტრმა მოახერხა ინტერნეტ-საიტზე შემდეგი მასალის განთავსება:

„ახალი აღთუქმაჲ უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესი“;

შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ 1937, 1966, 1978 წლების ბეჭდური გამოცემების ელექტრონული ვერსია; მარჯორი უორდროპის ინგლისურად თარგმნილი „ვეფხისტყაოსანი“;

„ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ გამოცემული შრომები: ვიკტორ ნოზაძის „ვეფხისტყაოსნის საზოგადოებათმეტყველება“, „ვეფხისტყაოსნის ღმრთისმეტყველება“, „ვეფხისტყაოსნის მზისმეტყველება“, „ვეფხისტყაოსნის ვარსკვლავთმეტყველება“, ლამარა ტატიშვილის „ვეფხისტყაოსნის გადამწერნი“, თამარ ახვლედიანის „ვეფხისტყაოსნის ძირითად გამოცემათა (1966-1996 წწ.) ვარიანტები“, კალისტრატე ცინცაძის „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორის მსოფლმხედველობისათვის“, პროკოფი რატიანის „ვეფხისტყაოსანი და მისი ავტორი“, ზვიად გამსახურდიას „ვეფხისტყაოსნის სახისმეტყველება“;

მართლმადიდებლურ-ქრისტიანული ლიტერატურა: „დაუჯდომელი – მარხვაში საკითხავი“ (ავტორი იოანე ოქროპირი), „ღირსი მამის მაქსიმე აღმსარებლის წიგნიდან გამოკრებილი სიტყვები“;

თარგმანები: ლეშეკ ბალცეროვიჩის „სახელმწიფო – გარდამავალ პერიოდში“;

გიორგი გაბისკირიას საქართველოს ისტორია (ინგლისურ ენაზე);

საქართველოს ციხე-ბურჯების რუკა (ინგლისურ ენაზე);

პუბლიცისტიკა.

ამჟამად ინტერნეტში განსათავსებლად მზად არის აკაკი შანიძის რუსთველოლოგიური შრომა და ანზორ აბუანდაძის „ვეფხისტყაოსანი და მისი ავტორი“.

ახალი წლიდან ელექტრონული ტექსტების ცენტრში დაიწყო მუშაობა საქართველოს ისტორიის ნარკვევების რვატომეულის შესატანად, რომლის შემდეგაც ინტერნეტში განსათავსებლად მომზადდება ივანე ჯავახიშვილის შრომები.

ცენტრის ბაზაზე განზრახულია სრულყოფილი საგამომცემლო ოფისის შექმნა, რომელიც, გარდა წმინდა ტრადიციული საგამომცემლო საქმიანობისა, წიგნების ელექტრონული სახით აწყობითა და მათი ამ ფორმით ტირაჟირებით იქნება დაკავებული. წიგნების აწყობა მოხდება იმ სტანდარტების მიხედვით, რომელიც შეესა-

ბამება ინტერნეტში ქართულენოვანი ტექსტური მასალის განთავსების მოთხოვნებს, ამასთანავე დაიდება ხელშეკრულება სავტორო უფლების მოპოვების შესახებ. ყოველივე ეს საშუალებას მოგვცემს ცენტრის მიერ გამოცემული ნიგნები ინტერნეტში, ქართული კანონმდებლობის შესაბამისად და სტანდარტების დაცვით, განთავსდეს. ასევე მიმდინარეობს მუშაობა მონაცემთა ბაზებისა და საძიებო სისტემის შესაქმნელად, რაც ჩვენს მკითხველს სასურველი ინფორმაციის მოძიებას გაუადვილებს. ძიება მოხდება ავტორის, სათაურის, თემატიკის, სიტყვის ან სიტყვათა კომბინაციის გამოცემის წლის მიხედვით.

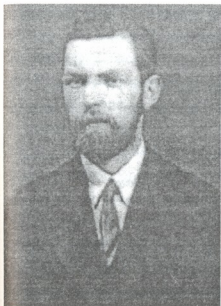
ელექტრონული ტექსტების ცენტრის საინფორმაციო ბაზაზე ნა-ვიგაცია მარტივი იქნება. ინფორმაცია ერთიანდება გარკვეული თემატური კატალოგების მიხედვით: მართლმადიდებლობა, მხატვრული ლიტერატურა, ისტორია, სოციალური მეცნიერებები, ტექნიკური მეცნიერებები, პერიოდული გამოცემები, თარგმანები და ა. შ.

ინფორმაციულ-ელექტრონულ ბაზაზე, შესაბამისი რაოდენობის ტექსტების დაგროვების შემდეგ, ეს მასალა ლაზერულ დისკოებზე ჩაინერება და მოხდება მათი ტირაჟირება.

**ქართული კულტურის მოაზრება –
ფსევდონიმით „მნიგნობარი“**

(ვ. ბროსეს დაბადების 100 წლისთავთან დაკავშირებით)

ვიქტორ ბროსე

გაზეთში „განათლების მუშაკი“ 1929 წლის 14 ნოემბრის ნომერში (49) გამოქვეყნდა კორესპონდენცია თბილისის სპეციალური და სამეცნიერო ბიბლიოთეკების მუშაკთა თათბირის მოწვევის შესახებ, რომლის მიზანი იყო მსჯელობა საბიბლიოთეკო საქმის რეორგანიზაციაზე მათი მუშაობის გასაუმჯობესებლად. კორესპონდენციას ხელს აწერს „მნიგნობარი“. ეს იყო ვიქტორ ლავრენტის ძე ბროსე.

საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში დაცულ „რესპუბლიკის საარქივო სამმართველოს“ 335-ე და „საქართველოს განათლების სახალხო კომისარიატის“ 472-ე ფონდებში თავმოყრილი დოკუმენტებით ირკვევა, რომ ვ. ბროსეს უშუალო ხელმძღვანელობითა და პრაქტიკული დახმარებით შექმნილა არა მარტო საქართველოს ცენტრალური არქივის, არამედ პოლიტექნიკური ინსტიტუტის სამეცნიერო ბიბლიოთეკა, საქართველოს ეროვნული საჯარო ბიბლიოთეკის რარიტეტსაცავი და ქუთაისის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი.

თავის საქმიანობაში ვ. ბროსე თანამშრომლობდა ცნობილ არქიტექტორებთან, საქართველოს ისტორიის მკვლევარებთან ს. კაკაბაძესთან, ი. ცინცაძესთან, გ. გოზალიშვილთან, ს. ესაძესთან, ლ. მელიქსეთ-ბეგთან, შ. ჩხეტიასთან, ა. ნერეთელთან, გ. ბოჭორიძესთან.

ვიქტორ ბროსე სახელოვანი ფრანგი მეცნიერის, ორიენტალისტისა და ქართველოლოგის, აკადემიკოს მარი ბროსეს შვილისშვილის შვილია. გამოირკვა, რომ ვიქტორ ბროსე იყო არა მარტო საბიბლიოთეკო საქმეს ღრმად დაუფლებული, რესპუბლიკური საჯარო და სხვა ბიბლიოთეკების ერთ-ერთი დამაარსებელი, არამედ არაერთი სამეცნიერო-თეორიული ხასიათის პუბლიკაციის ავტორი, საქართველოსა და ქართველ ხალხზე თავდავინწყებით შეყვარებული ადამიანი. იგი 1937 წელს რეპრესირებულ იქნა და, ამდენად, ჩვენი თაობის თუ ფართო საზოგადოებრიობისათვის ფაქტიურად დღემდე ნაკლებადაა ცნობილი.

ძუნწად შემორჩენილი ანკეტური და ბატონ ედიშერ ხოშტარია-ბროსეს მიერ სხვადასხვა წყაროებით მოპოვებული ბიოგრაფიული მასალებიდან ვგებულობთ, რომ ვიქტორ ბროსე დაიბადა სანქტ-პეტერბურგში 1893 წლის 6 მაისს (მონათლულია 12 სექტემბერს). მისი მშობლები იყვნენ ლავრენტი ბროსე და ელიზაბეტ შეფერი. გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ, 1911-1916 წ.წ. სწავლობდა პეტერბურგის უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე. შემდგომ სამუშაოდ დატოვეს ამავე უნივერსიტეტში.

ქართული კულტურისადმი ოჯახში დამკვიდრებულმა დიდმა ტრადიციულმა სიყვარულმა რევოლუციის შემდეგ მარი ბროსეს შთამომავალი საქართველოში ჩამოიყვანა. იგი ჩვეული გული-სხმიერებით მიიღო ქართველმა ინტელიგენციამ. სულ მოკლე დროში მან ახლო ურთიერთობა დაამყარა ქართველ საზოგადო მოღვაწეებთან. იგი დაახლოებული იყო შავერზაშვილების, მაღალაშვილების, გუგუშვილების, ჩხიკვიშვილების ოჯახებთან. პირადად მეგობრობდა ვუკოლ ბერიძესთან, მაქსიმე ბერძნიშვილთან, გრიგოლ ნათაძესთან, გიორგი ბაქრაძესთან, ნიკო ლორთქიფანიძე-

სთან, მიხეილ პოლიევქტოვთან, ვლადიმერ ვორონინთან და სხვებთან.

ვიქტორ ბროსემ საოცრად მოკლე დროში საფუძვლიანად შეისწავლა ქართული ენა, ამან განსაზღვრა კიდევაც მისი მომავალი. განათლებით იურისტი - ბიბლიოთეკარი, ბიბლიოგრაფი და შემდგომში არქივისტიც გახდა.

1921 წელს ვ. ბროსეს იწვევენ საქართველოს პოლიტექნიკური ინსტიტუტის ბიბლიოთეკის დასაარსებლად და ნიშნავენ მის გამგედ. 4-5 წლის მანძილზე მან შეძლო ინსტიტუტის პატარა სამკითხველო სოლიდურ სამეცნიერო ბიბლიოთეკად ექცია.

1923 წელს საქართველოს ცენტრალური არქივის ხელმძღვანელობა სთხოვს ვ. ბროსეს დახმარებას არქივების აკადემიური ბიბლიოთეკის ორგანიზაციისა და ბეჭდური ნაწარმოებების დამუშავებაში.

აღსანიშნავია, რომ ვ. ბროსე ყოველივე ამას აკეთებდა უანგაროდ, ხშირად, ანაზღაურების გარეშე. საქმის ღრმა ცოდნითა და გულისხმიერებით გამორჩეულმა ადამიანმა არქივის თანამშრომელთა უდიდესი პატივისცემა და სიყვარული დაიმსახურა. აქ იგი განსაკუთრებით დაუახლოვდა ს. კაკაბაძეს, ა. წერეთელს, მ. პოლიევქტოვს, ლ. მელიქსეთბეგს, შ. ჩხეტიას.

1925 წლის 1 ნოემბერს შეიქმნა საქართველოს ცენტრალური არქივის ქუთაისის განყოფილება. არქივის მესვეურებმა ახალგახსნილი დაწესებულების ხელმძღვანელობა ვ. ბროსეს შესთავაზეს.

ქუთაისში ვ. ბროსე 4 ნოემბერს გაემგზავრა. 5 დეკემბერს კი იგი ცენტრალური არქივის ქუთაისის განყოფილების გამგედ დაამტკიცეს.

ქუთაისში განლაგებული საგუბერნიო და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ადგილობრივი დაწესებულებების საარქივო მასალები უპატრონოდ ეყარა ახლად შექმნილ საბჭოთა დაწესებულებებში. ხშირად ეს მასალები იძარცვებოდა, შესაფუთ ქაღალდად იყიდებოდა. მხოლოდ მცირე ნაწილი თუ ინახებოდა ქუთა-

ისის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში. საარქივო დოკუმენტებს სასწრაფო შველა ესაჭიროებოდა.

ვ. ბროსემ პირველ რიგში ადგილობრივი ხელისუფლების წინაშე დააყენა საკითხი განყოფილებისათვის შესაფერისი შენობის გამოყოფის შესახებ და მიაღწია იმას, რომ არქივმა რამდენიმე ოთახი მიიღო ქუთაისის საოლქო სასამართლოს შენობაში.

ბინის მიღებისთანავე ვ. ბროსე შეუდგა საარქივო დოკუმენტების არქივთსაცავში თავმოყრას. მან სასამართლოს ძალით დაიბრუნა წმინდა ნინოს სასწავლებლის 1906, 1910, 1914 წლების მობარული და გაყიდული საქმეები.

ვ. ბროსე ზრუნავდა არა მარტო საარქივო მასალის შეკრებაზე, არამედ ხელისუფლების წარმომადგენელთა მხრივ „მოძველებულად“ მიჩნეული წიგნების, მათ შორის საღვთისმეტყველო ლიტერატურის გადარჩენაზეც. ამის საილუსტრაციოდ მოგვყავს მისი 1921 წლის 1 მარტით დათარიღებული მოხსენებითი ბარათი: „ქუთაისის სხვადასხვა საერთო და სასკოლო ბიბლიოთეკებში იმყოფება დაძველების გამო გარიცხული და გამოსარიცხავი წიგნები. მათ შორის ბევრია მეცნიერული თვალსაზრისით საყურადღებო წიგნი (მაგალითად, წმინდანთა ცხოვრების მეცნიერული გამოცემები და სხვა).

მიზანშეწონილად მიმაჩნია ყველა გამორიცხული წიგნის კონტრატრაცია ცენტრალური არქივის ქუთაისის განყოფილებაში.

გთხოვთ აღძრათ საკითხი განათლების სახალხო კომისარიატის წინაშე, რომ გაიცეს სათანადო განკარგულება და გასაცნობად გამოეგზავნოს ქუთაისის აღმასრულებელ კომიტეტს.

საკითხის დაყენებისას შეიძლება ვისარგებლოთ ტფილისის საბიბლიოთეკო კაბინეტის 1925 წლის 21 მარტის დადგენილებით, რომელიც ამასთან არის დართული.

ცენტრალური არქივის ქუთაისის განყოფილების გამგე ვ. ბროსე“.

ამრიგად, საარქივო დოკუმენტებთან ერთად ვ. ბროსე არქივთსაცავში უყრიდა თავს ბედის ანაბარად მიტოვებულ ლიტერატურას - ძველნაბეჭდ ქართულ, რუსულ სასულიერო თუ საერო

ნიგნებს, რევოლუციამდელ ჟურნალ-გაზეთებს. სწორედ ვ. ბროსეს დიდი დამსახურებაა, რომ აღნიშნული ბეჭდური გამოცემები დღეს ინახება ცენტრალურ ბიბლიოთეკაში (შემდგომში აქ იქნა გადმოტანილი - ბ. ჩ.).

რაც შეეხება საარქივო მასალების შეკრებას, ამის შესახებ წარმოდგენას გვიქმნის ვ. ბროსეს 1926 წლის 25 მარტით დათარიღებული ანგარიში საქართველოს რესპუბლიკის ცენტრალური არქივის ქუთაისის განყოფილების მიერ 5 თვის განმავლობაში გაწეული მუშაობის შესახებ. აქ ვკითხულობთ: „ცენტრალური არქივის ქუთაისის განყოფილება დაარსდა 1925 წლის 1 ნოემბერს. 5 თვის განმავლობაში... სწარმოებდა მუშაობა, რომლის შესახებაც ყოველთვიურად წარმოვადგენდით საანგარიშო მოხსენებებს.

აღნიშნულ პერიოდში ჩატარებულია შემდეგი ძირითადი სამუშაო:

1. დასავლეთ საქართველოს საოლქო სასამართლოსი;
2. ნოტარიუსის;
3. სამიჯნოსი;
4. აზნაურთა საკრებულოსი;
5. საგუბერნიო მმართველობისა;
6. იმერეთის საეპარქიოსი;
7. ქუთაისის ქალაქის თვითმმართველობისა;
8. ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლისა;
9. დრამატიული საზოგადოებისა;
10. ცალკე სასწავლებლებისა;
11. საპოლიციო მმართველობისა და ა. შ.

II. სხვადასხვა მოლაპარაკებების შედეგად მიღებულია გადაწყვეტილება ცენტრალური არქივის ქუთაისის განყოფილებას გამოეყოს მეტად გამოსადეგი ბინა - საოლქო სასამართლოს შენობის ძირა სართულები, 5 დიდი ოთახისაგან შემდგარი (ყოფილი ხაზინის) ბინა.

ცენტრალური არქივის ქუთაისის განყოფილების გამგე ვ. ბროსე“.

სპეციალური მანდატით ვ. ბროსე მოგზაურობდა და ეცნობოდა დასავლეთ საქართველოს ქალაქებისა და რაიონების არქივების მდგომარეობას: ოჯახებსა თუ ეკლესია-მონასტრებში ეძებდა და ავლენდა უნიკალურ დოკუმენტებს, ძველნაბეჭდ ნიგნებს. საფუძვლიანად შეისწავლა ქუთაისის განყოფილებაში თავმოყრილი ფო-

ნდების შემადგენლობა და ხასიათი, მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ საქართველოს მეორე ქალაქში აუცილებლად უნდა შექმნილიყო ქუთაისის სახელმწიფო არქივი.

საარქივო საქმეების მდგომარეობის დეტალებში გარკვევის საფუძველზე, ვ. ბროსე 1926 წ. 4 მაისით დათარიღებულ მოხსენებით ბარათში აყენებს საკითხს ქუთაისის საარქივო განყოფილების მოქმედების არეალის მთელ დასავლეთ საქართველოზე გავრცელების შესახებ, რადგან: „დასავლეთ საქართველოს სხვა მაზრებში საარქივო მასალები და საქმეები მჭიდროდ დაკავშირებულია ქუთაისში მყოფ მასალებთან (მაგალითად, ხარაგაულის არქივი შეიცავს ქუთაისის ეპისკოპოს სოფრომის მიერ გაცემულ წიგნებს) სხვა მაზრების ცალ-ცალკე გადმოტანა თბილისში იწვევს ერთიანი მასალის (ფონდების) განცალკევებას (დაქსაქსვას)“.

ვ. ბროსე, არც საბიბლიოთეკო საქმიანობას ივნიყებდა. ჩამოაყალიბა ქუთაისის საბიბლიოთეკო კომისია, შექმნა საბიბლიოთეკო კაბინეტი, რომელიც მეთოდურ და პრაქტიკულ დახმარებას უწევდა საქალაქო და საგანმანათლებლო ქსელის ბიბლიოთეკებს.

ქუთაისში მყოფი ვ. ბროსე ურთიერთობას არ წყვეტს თბილისის საზოგადოებრიობასთან, ნაცნობ-მეგობრებთან. სისტემატურად აგზავნის სტატიებს ჟურნალ-გაზეთებში გამოსაქვეყნებლად, პირად წერილებს მეგობრებთან. მისი პირადი წერილები თბილი, უშუალო, ტაქტიანი და უაღრესად საქმიანია. ამის მაგალითია ს. კაკაბაძისადმი გამოგზავნილი წერილები, რომლებიც ინახებოდა ს. კაკაბაძის არქივში და ედიშერ ხოშტარია-ბროსეს გადასცა საურმაგ კაკაბაძემ, ხელნაწერთა ინსტიტუტში დასაცავად.

სულ ერთი წელი იმუშავა ვ. ბროსემ ქუთაისში და იქაური საზოგადოების სიყვარული და პატივისცემა დაიმსახურა. თავადაც მოხიბლული იყო ქუთაისელებით. „აქ ყოფნით კმაყოფილი ვარ. ძალიან მომწონს ქუთაისი და ქუთაისელები. მითუმეტეს ახალგაზრდობა“, - სწერს იგი სარგის კაკაბაძეს.

ვ. ბროსე პირად სამსახურსაც უწევს ს. კაკაბაძეს, ეხმარება „ვეფხისტყაოსნის“ მისეული გამოცემის დასტამბვისას ქუთაისში, კერძოდ, ამის შესახებ იგი შემდეგს სწერს 1926 წელს 8 მარტით დათარიღებულ ბარათში: „დიდად პატივცემულო და ძვირფასო ბატონო სარგის! ჩემი ტფილისიდან წამოსვლის დღეს დამავინწყდა თქვენგან მიმელო „ვეფხისტყაოსანზე“ ხელის მოწერის საკვიტანციო წიგნაკი მთავრიშვილისათვის გადასაცემად. ამის მიუხედავად, მოველაპარაკე მთავრიშვილს. პრინციპულად თანახმა არის ხელის მოწერის მიღებაზე, მაგრამ საჭიროა იმას თვითონ მიმართოთ თქვენი წერილით პირობების შესახებ.

ძალიან საჭიროა „ვეფხისტყაოსნის“ ახალი გამოცემამო, მაგრამ არ ვიცი, თუ ბევრი ხელის მომწერი იქნებაო, ნამეტნავად გალარობდა ინტელიგენციამო...

თქვენი ღრმად პატივისმცემელი ვ. ბროსე“.

წერილში არსებული მითითება ინტელიგენციის სიდუხჭირეზე მეტად ნიშანდობლივია. დაულალავი და თავდადებული მუშაობის მიუხედავად, კულტურის დარგის მუშაკთა მდგომარეობა საერთოდ მძიმე იყო. ამის ილუსტრაციაა ვ. ბროსეს ერთი განცხადება (1926 წ. 27 მარტი) მისი საყოფაცხოვრებო პირობების გაუმჯობესების, კერძოდ, ხელფასის მომატების შესახებ. განცხადებაში ნათქვამია: „1925 წლის 24 ოქტომბერს ცენტრალური არქივის მთავარმა სამმართველომ მომიწვია საარქივო დარგში სამუშაოდ, რის შესახებაც მიმართა პოლიტექნიკურ ინსტიტუტს, რომლის ბიბლიოთეკის გამგეთ ვიყავი იმ დროს (1925 წლის 24 ოქტომბრის მიმართვა, №54).

როგორც ეს განცხადებას დართული მოწმობიდან ჩანს, იმ დროს მქონდა ჯამაგირი 90 მანეთი ყოველთვიურად. არქივში სამუშაოდ მოწვევის დროს ცენტრალური არქივი დამპირდა დაენიშნა ამაზე არანაკლები ჯამაგირი. ფაქტიურად კი დამინიშნეს 50 მანეთი თვეში. ამასთან მომეცა სხვა სამსახურში მუშაობის ნებაც. თუმცა, ეს მეორე სამსახური ქუთაისში ვიშოვე, მაინც ნაკლებ ხელფასს ვიღებ, ვიდრე უწინდელ სამსახურში, რომელიც ნაკლებად პასუხი-

სმგებლური არ იყო, ვიდრე ახლანდელი თანამდებობა.

ჩემი ოჯახური მდგომარეობა მაიძულებს მოგმართოთ თხოვნით – მხედველობაში მიიღოთ აღნიშნული და მომიმატოთ ჯამაგირი.

ცენტრალური არქივის ქუთაისის განყოფილების გამგე ვ. ბროსე.

ამჟამად ცენტრალური არქივის გარდა, მე ვმსახურობ ქუთაისის საბიბლიოთეკო კაბინეტში, სადაც ვმუშაობ ყოველდღე 5-დან 7-საათამდე (სალამოს) და ვიღებ 30 მანეთ ჯამაგირს. ვ. ბროსე.

ამ დროისათვის ვ. ბროსეს განზრახული ჰქონდა დაოჯახებულყო, რამაც, ჩანს, აიძულა დაენერა ეს განცხადება.

1926 წელს ვ. ბროსემ ცოლად შეირთო მწერლების – ანასტასია ერისთავ-ხოშტარიას და დუტუ მეგრელის ქალიშვილი მარიამი, რომელიც თან ახლდა მას ქუთაისში. წლის დამლევს, 1 დეკემბერს, ოჯახის თბილისში საცხოვრებლად გადმოსვლასთან დაკავშირებით, პირადი თხოვნით ვ. ბროსე სამუშაოდ გადმოჰყავთ ცენტრალური არქივის ბიბლიოთეკრად.

თბილისში დაბრუნებისთანავე ვ. ბროსე კვლავ აქტიურად ჩაება რესპუბლიკის საბიბლიოთეკო საქმიანობაში. მას ახლო ურთიერთობა ჰქონდა საბიბლიოთეკო მოძრაობის ისეთ გამოჩენილ მოღვაწეებთან, როგორებიც იყვნენ გ. ბაქრაძე, გ. გეხტმანი, დ. მარკვევიჩი, ნ. ლორთქიფანიძე და ეროვნული საჯარო ბიბლიოთეკის სხვა დამაარსებლები. ამ პიროვნებებთან ერთად იყო საბიბლიოთეკო კაბინეტის, თბილისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკების საწარმოო კომისიის, საქართველოს საბიბლიოთეკო საბჭოს წევრი. მისი ინიციატივით ეწყობოდა სამეცნიერო ბიბლიოთეკების, უმაღლესი და საშუალო სასწავლებლების ბიბლიოთეკების მუშაკთა თათბირ-სემინარები, კონფერენციები, რესპუბლიკურ ჟურნალ-გაზეთებში სისტემატურად აქვეყნებდა მეტად საინტერესო მეცნიერულ-თეორიული ხასიათის სტატიებს, პუბლიკაციებს. მარტო 7 წლის განმავლობაში 1924-1930 წლებში, პრესაში გამოქვეყნდა მისი 23 წერილი.

„მნიგნობარის“ ფსევდონიმით ხელმოწერილ ჩვენს მიერ თავშივე ნახსენებ პუბლიკაციაში (გაზეთი „განათლების მუშაკი“,

1929, 14 ნოემბერი, №49) ბიბლიოთეკების მუშაკთა თათბირის
მონვევის და ზოგიერთ კონკრეტულ პრაქტიკულ ღონისძი-
ებათა ჩატარების შესახებ მსჯელობასთან ერთად, ვ. ბროსე
მიერ გამოთქმულია მთელი რიგი პრინციპული მოსაზრება, სა-
ბიბლიოთეკო საქმის რეორგანიზაციისა და გაუმჯობესები-
სათვის. ვ. ბროსე აყენებს ბიბლიოთეკების კოოპერირების სა-
კითხს და აღნიშნავს, რომ „უკანასკნელი წარმოადგენს სა-
ბიბლიოთეკო მუშაობის რაციონალიზაციის საფუძვლიან აუცი-
ლებლობას. ერთმანეთთან დაუკავშირებელ ბიბლიოთეკებს არ
შეუძლიათ თავისი დანიშნულების გამართლება. მათი გაერთი-
ანების (ე. ი. შეთანხმებული მუშაობის – ბ.ჩ.) გზით გაცილებით
გაუმჯობესდება მკითხველთა მომსახურების საქმე. ამავე
დროს იზრდება ბიბლიოთეკის ავტორიტეტიც...“

ვ. ბროსე ბიბლიოთეკების შეთანხმებული მუშაობის ფორმებად
ასახელებს წიგნების გაცვლას, საურთიერთობო აბონემენტის გა-
ხსნას, მოძველებული წიგნების არქივთსაცავში (ცენტრალური
არქივის ბიბლიოთეკაში) გადაცემასა და სხვა. ამ შეთანხმებული
მუშაობისათვის ვ. ბროსე სთავაზობს თათბირის მონაწილეებს
სათანადო წესებსაც, რომლებსაც უნდა დაყრდნობოდნენ ბიბლი-
ოთეკები. ეს წესები გულისხმობდა: საბიბლიოთეკაშორისო აბო-
ნემენტის გახსნას, საბიბლიოგრაფიო ცნობების მიწოდებას ურთი-
ერთისადმი, ბიბლიოთეკების შეთანხმებულ შევსებას წიგნებით, გა-
ნსაკუთრებით კი პერიოდულ და საზღვარგარეთის გამოცემათა გე-
გმიან შექენას, ბიბლიოთეკების მუშაობაში მავნე პარალელიზმის
დაძლევას და სხვა.

ვ. ბროსე დასძენს, რომ „მეცნიერების მუშაკები განსაკუთრებით
დაინტერესებულნი არიან სამეცნიერო და სპეციალური ბიბლიოთე-
კების ნორმალური მოქმედებით და საქმის მიზანშეწონილი დაყენე-
ბით“.

დღეისათვის მეტად საინტერესოა პუბლიკაციაში მოცემული ნუ-
სხა იმ ბიბლიოთეკებისა, რომელთაც მონაწილეობა უნდა მიეღოთ

თათბირში. ესენია: 1. სახელმწიფო საჯარო; 2. სახელმწიფო უნივერსიტეტის; 3. ამავე უნივერსიტეტის პოლიტეკონომიის კათედრასთან არსებული კაბინეტის; 4. ამიერკავკასიის კომუნისტური უნივერსიტეტის; 5. სახელმწიფო პოლიტექნიკური ინსტიტუტის; 6. ცენტრალური არქივის; 7. საქართველოს მუზეუმის; 8. საისტორიო-საეთნოგრაფიო მუზეუმის; 9. სარევიოლუციო მუზეუმის.

საერთოდ კი, იმავე პუბლიკაციის მიხედვით, თბილისში სამეცნიერო და სპეციალური ბიბლიოთეკების რიცხვი ოცდასამამდე აღიოდა.

ვ. ბროსეს ზემოთ განხილული წერილები საინტერესოა არა მარტო მისი საქმიანობის დასახასიათებლად, არამედ საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიის ძვირფას წყაროსაც წარმოადგენს.

1930 წელს ვ. ბროსე საარქივო ორგანოებიდან სამუშაოდ ეროვნულ საჯარო ბიბლიოთეკაში გადავიდა. აქ იგი დანიშნეს მის მიერვე დაარსებული რარიტეტსაცავის გამგედ. 1934 წლიდან იყო საქართველოს წიგნის პალატის უფროსი ბიბლიოგრაფი.

ვ. ბროსე დიდი გატაცებითა და თავდადებათ იღვწოდა საზღვარგარეთ გაბნეული ძველნაბეჭდი ქართული წიგნების მოძიებისა და ჩვენი ქვეყნის მთავარ წიგნსაცავებში თავმოყრისათვის, ზრუნავდა ამ „ოქროს ფონდის“ საიმედო დაცვისათვის.

იგი ზრუნავდა აკადემიკოს მარი ბროსეს არქივის იმ ნაწილის საქართველოში ჩამოტანაზე, რომელიც დარჩა საფრანგეთში, ქ. შატლეროში, სადაც მეცნიერმა სიცოცხლის უკანასკნელი წლები გაატარა. ამის შესახებ მას მიმონერა ჰქონდა იქ მცხოვრებ ნათესავებთან.

გარდა იმისა, რომ ვ. ბროსე დაკავებული იყო საბიბლიოთეკო და საარქივო საქმიანობით, მთარგმნელობით მოღვაწეობასაც ეწეოდა. მან რუსულად თარგმნა ი. ჯავახიშვილის „ქართული სამართლის ისტორიის“ ორი ტომი, რომლის ხელნაწერებიც ინახება კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში, ი. ჯავახიშვილის ფონდში.

ვიქტორ ბროსემ გადაამუშავა მარი ბროსეს შვილის, ლავრენტი

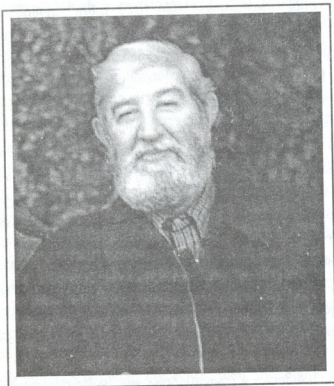
ბროსეს (ვიქტორის პაპის) მიერ შედგენილი და 1887 წელს პეტერბურგში ფრანგულად გამოცემული მარი ბროსეს შრომების „ანალიტიკური ბიბლიოგრაფია (1824-1879 წ.წ.)“ აღნიშნულ პუბლიკაციაში მოცემული, ქრონოლოგიურ პრინციპზე აგებული ბიბლიოგრაფია ვიქტორ ბროსემ გადაამუშავა სისტემატურ ბიბლიოგრაფიად (დარგების მიხედვით). მანვე შეასრულა მარი ბროსეს ბიოგრაფიული ნარკვევის (ლავრენტი ბროსეს მიერ დაწერილის) და შრომების სათაურების ქართული თარგმანი.

ვიქტორ ბროსეს ხელნაწერის მიხედვით ეს ნაშრომი გამოსცეს ედიშერ ხოშტარია-ბროსემ და სერჟ ანდრიემ, საფრანგეთის საელჩოს ფინანსური დახმარებით (ფრანგულად და ქართულად), სათაურით: „მარი-ფელისიტე ბროსე. ბიობიბლიოგრაფია“ (თბილისი, 1999 წ.).

უცხოეთთან მიმონერამ, როგორც ჩანს, საბედისწერო როლი ითამაშა ვ. ბროსეს ცხოვრებაში. ალბათ, ესეც გახდა საბაბი მისი დაპატიმრებისა. მისთვის გამოტანილი სასიკვდილო განაჩენი 1937 წლის 26 დეკემბერს იქნა სისრულეში მოყვანილი. მაშინ იგი 44 წლისა იყო.

ამრიგად, ხანმოკლე ცხოვრებისა და საქართველოში მოღვაწეობის მანძილზე ვ. ბროსემ დიდი ამაგი დასდო ჩვენში საბიბლიოთეკო და საარქივო საქმის განვითარებას, ქართულ კულტურას, რომელსაც ასე უღმერთოდ მოსწყვიტეს იგი.¹

¹ იბეჭდება საარქივო დეპარტამენტის ცენტრალური ბიბლიოთეკის ყოფილი დირექტორის ბონდო ჩიკვაიძის მიერ ედიშერ ხოშტარია-ბროსესათვის ადრე გადაცემული ხელნაწერის მიხედვით. შემოკლებული სახით დაიბეჭდა გაზეთში „ლიტერატურული საქართველო“, 1996 წ. 29-30 აგვისტო. საარქივო და სხვა მასალები, შესავალი წერილით ვ. ბროსეს შესახებ, ბ. ჩიკვაიძემ გამოაქვეყნა ჟურნალში: „საისტორიო მონაბე“, №№69-70, თბ., 1997, გვ. 264-387.

ალექსანდრე გვახარიას ხსოვნას

2002 წლის 16 სექტემბერს 73 წლის ასაკში გარდაიცვალა გამოჩენილი ქართველი მეცნიერი, ქართული აღმოსავლეთმცოდნეობის სკოლის ბრწყინვალე წარმომადგენელი, თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ირანული ფილოლოგიის კათედრის გამგე, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი, აკად. გ. წერეთლის სახელობის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერი-თანამშრომელი, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი ალექსანდრე აკაკის ძე გვახარია.

ჩვენს ჟურნალ-გაზეთებში ბატონი ალექსანდრეს უდროოდ სვლას მოჰყვა მრავალი გამოსათხოვარი წერილი – ოფიციალური, კოლეგა-მეგობრებისა, მონაფეხებისა... ქართულ სამეცნიერო საზოგადოებას უცხოეთიდანაც მრავლად მოუვიდა სამძიმარი ამ აუნაზღაურებელი დანაკლისის გამო.

ამ მცირე მოსაგონარ წერილში ზედმეტად ვთვლით პროფ. ა. გვახარიას სამეცნიერო მოღვაწეობის ფართო განხილვას, მით უმეტეს, რომ საქმე ეხება 200-ზე მეტ ნაშრომს, მათ შორის 12 მონოგრაფიას, მიძღვნილს ქართული ლიტერატურის ისტორიის, კლასიკური სპარსული ლიტერატურის, ქართულ-სპარსული, ქართულ-აზერბაიჯანული, ქართულ-ტაჯიკური, ქართულ-რუსული ლიტერატურული და კულტურული ურთიერთობების, ქართული და აღმოსავლური ტექსტოლოგიის, წყაროთმცოდნეობის, ლექსიკოლოგიის, ქართული და აღმოსავლური პოეტიკის საკვანძო საკითხებისადმი.

პიროვნული მომხიბვლელობა, სიკეთე, უმაღლესი ზნეობა, სულიერი გულუხვობა ამ დიდი ადამიანისა კიდევ ერთი ამოუწურავი თემაა და ალექსანდრე გვახარიას ხსენებისას ეს მომენტები ხშირად ფარავენ კიდევაც მის სამეცნიერო მიღწევებსა და მწვერვლებს. რადგან თავადაც უწყოდა, რომ მაღალი ზნეობისა და ღირსების გარეშე არც ჭეშმარიტ მეცნიერებაზე შეიძლება იყოს საუბარი.

თითქოს სათქმელიც აღარაფერი დარჩა... მაგრამ... მოდით, თავად ბატონ ალექსანდრეს მოვუსმინოთ. აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის კანცელარიაში არსებულ მის პირად საქმეში რამდენიმე ავტობიოგრაფიაა. პირველი 1960 წელსაა დაწერილი, ბოლო 1993 წლით თარიღდება. ყველა მათგანი ერთგვერდიანია, მაგრამ სრულად ახასიათებს ავტორს და თავისუფლად შეიძლება მათი შერწყმა ჭეშმარიტებისა და სინამდვილის არასაზიანოდ:

„მე, ალექსანდრე აკაკის ძე გვახარია, დავიბადე 1929 წლის 30 ივლისს თბილისში, პედაგოგის ოჯახში. 1937 წელს, მშობლების რეპრესირების შემდეგ, ვიზრდებოდი ნათესავეებთან. 1947 წელს

ოქროს მედლით დავამთავრე I საშუალო სკოლა და იმავე წელს წავი-
ვირიცხე თბილისის სახ. უნივერსიტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის
ფაკულტეტზე (ირანული ფილოლოგიის განხრით), რომელიც წარჩი-
ნებით დავამთავრე 1952 წელს... აქედან გამომყვა სიყვარული სპა-
რსული ენისა და ლიტერატურისა, რომელსაც ეგოდენი მნიშვნე-
ლობა აქვს ქართული საერო ლიტერატურის ისტორიის კვლევაში...
მიუხედავად იმისა, რომ წარმატებით ჩავაბარე საასპირანტო გამო-
ცდები, ასპირანტურაში არ ჩამრიცხეს მშობლების „დანაშაულის“
გამო...“

ავტობიოგრაფიის ოცდაათოდე სტრიქონზე ალექსანდრე გვა-
ხარია თავს მოვალედ თვლის გამოსხატოს უდიდესი მოწინება და სი-
ყვარული თავისი დიდი მასწავლებლების – კორნელი კეკელიძის,
ალექსანდრე ბარამიძის, იუსტინე აბულაძის, ვლადიმერ ფუთუ-
რიძისა და დავით კობიძის მიმართ. „... ვცდილობ, გადავცე ცოდნა
სტუდენტებს და მით გავაგრძელო ჩემი მასწავლებლების ტრადი-
ციაცა“. – ასე ასრულებს იგი 1988 წელს თავის ავტობიოგრაფიას.
ამ მოკრძალებული წინადადების უკან დგას მრავალი მადლიერი
ახალგაზრდა, რომელთაც ბატონი ალექსანდრე უშურველად უკვა-
ლავდა ადამიანობისა და მეცნიერების გზას.

აკად. ალ. ბარამიძის სამეცნიერო მოღვაწეობისადმი მიძღვნილ
ერთ სტატიაში ა. გვახარია აღნიშნავს მასწავლებლის ერთ-ერთ შე-
სანიშნავ თვისებას. ესაა „თავისი მოწაფეების წარმატებით გუ-
ლწრფელი გახარება!“ თავად ბატონ შურასაც ხომ უხვად მომადლე-
ბული ჰქონდა ეს ნიჭი!

ყველასათვის ცნობილია, რომ ა. გვახარიას და მ. თოდუას
მიერ ქართული „ვისრამიანის“ მიხედვით შესწორებული სპა-
რსული „ვის ო რამინის“ ახალი კრიტიკული ტექსტის გამოცემამ
თეირანში 1970 წელს ქართველ მეცნიერებს მსოფლიო აღიარება
მოუტანა. თავისი ერთ-ერთ უკანასკნელ სტატიაში ბატონი ალექ-
სანდრე წერს: „დიდი ხნის წინათ... მაგალი თოდუასთან ერთად
შეპყრობილები ვიყავით „ვისრამიანით“ (თუ დამიჯერებთ, ეს

გრძნობა დღემდე არ გამწვანდა)“. ასევე „შეპყრობილი“ იყო „ვეფხისტყაოსნით“, ქართული და სპარსული ლიტერატურის საყოველთაოდ აღიარებული თუ მხოლოდ სპეციალისტთა ვიწრო წრისათვის ცნობილი ძეგლებით, მთლიანად მსოფლიო ლიტერატურით, რადგან ჰქონდა უტყუარი მნიგნობრული ალლო და გემოვნება... 1956 წელს პროფ. დ. კობიძე აღნიშნავდა, რომ „ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა ალ. გვახარია უსწორებს სპარსული ტექსტის წაკითხვასა და გაგებას ისეთ ცნობილ მეცნიერ-ირანისტებს, როგორც არიან ი. მარი, კ. ჩაიკინი და სხვები“. „სხვების“ სია ა. გვახარიას შემდგომი მოღვაწეობის მანძილზე საგრძნობლად გაიზარდა, მაგრამ სამეცნიერო პაექრობასა და კამათში იგი მუდამ კეთილგანწყობილი და კორექტული იყო.

... და ისევ ბატონ ალექსანდრე გვახარიას ხმას დავუბრუნდეთ. დიდი მასწავლებლების ღირსეული მოწაფე 1973 წელს ასე გამოეთხოვა ქართული მეცნიერების კორიფეს, აკადემიკოს გიორგი წერეთელს: „ადრიანი შემოდგომით დაჭკნენ თქვენი დღეები, ბატონო გიორგი, მაგრამ მარად იყვავილებენ თქვენთა ნაშრომთა ფურცლები, მარად გაგიხსენებენ თქვენი მოწაფეები, მარად დაგვიბრუნდებით თქვენს ნააზრევში, ჩვენთვის ეტალონადქცეულ თქვენს დაუვიწყარ პიროვნებაში“.

სწორედ ეს ხმა გაგვახსენდა 2002 წლის ადრიან შემოდგომით, როდესაც ალექსანდრე გვახარიას ვემშვიდობებოდით...

ნიკოლოზ ნახუცრიშვილი

***

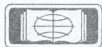
სამეცნიერო მუშაობასთან ერთად ბატონი ალექსანდრე აქტიური საზოგადო მოღვაწეც იყო. მას ყოველთვის აინტერესებდა ის ღონისძიებები, რომლებიც ეწყობოდა სამეცნიერო წრეებში თუ საზოგადოებრივ ორგანიზაციებში. უშურველად მონაწილეობდა სამე-

ცნიერო გამოცემების სარედაქციო მომზადებასა და დახვეწა-
 ნსაკუთრებული სიყვარულითა და პატივისცემით გვინდა მოვიხსე-
 ნიოთ მისი ღვაწლი და დამსახურება მწიგნობართა ასოციაციის სა-
 ქმიანობაში და აღმანახ „მწიგნობრის“ სარედაქციო საბჭოს მუ-
 შაობაში, რომლის ღირსეული წევრიც იყო იგი. ბატონი შურა ყოვე-
 ლთვის ახალი იდეებითა და საკითხებით ამდიდრებდა „მწიგნო-
 ბრის“ თემატიკას. ხშირი საქმიანი კონტაქტები ჰქონდა ჩვენთან.
 გვხიბლავდა მისი პასუხისმგებლობის გრძნობა, ხალისსა და ენე-
 რგიას გვმატებდა მისი ყოველი გამოჩენა რედაქციაში, მისი
 უჩვეულოდ საოცარი და კეთილგანწყობილი ღიმილი და, რაც მთა-
 ვარია, გულწრფელი თანადგომის გრძნობა. მისმა მოულოდნელმა
 გარდაცვალებამ კი რაღაც შეუცნობელი და ელდისმაგვარი ტკი-
 ვილი დაგვიტოვა ყველას.

საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის
 მწიგნობართა ასოციაცია
 აღმანახ „მწიგნობრის“ სარედაქციო საბჭო

ალექსანდრე გვახარია

უჯკნობი ვარდის ფურცლები

(საადი შირაზელი - 800)

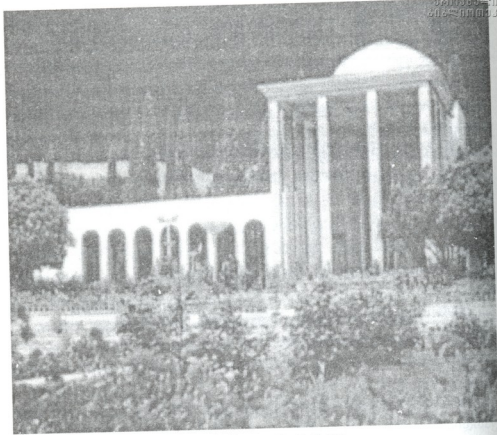
„ვარდის ქალაქის თორმეტო ვარდო,
ჯვარს რომ ახსენებთ ხშირად,
მე თქვენში ერთი მახსოვდა მარტო,
რომ იყვარებდა შირაზს“...

თამაზ ჩხენკელი

შირაზი ერთ-ერთი ულამაზესი ქალაქია ირანში. იგი განთქმულია ვარდის ბალებითა და პოეზიით. აქემანიანთა ეპოქიდან მომდინარე უძველესმა დასახლებამ შუა საუკუნეებში დასრულებული ქალაქის სახე მიიღო. მის მახლობლად აზიდული სატახტო კომპლექსის ისთახრის (პერსეპოლისის) ზვიად ნანგრევებს ჯერ კიდევ ასდით ალექსანდრე მაკედონელის მიერ დანთებული ხანძრის აღმური („გავარვარებულ ნაკვერჩხალთაგან დარჩა ნაცარი“...).

შირაზის ხსენებისას ორი უდიდესი ირანელი პოეტის სახელი ამოუტივტივდებათ მეხსიერებაში სპარსული პოეზიის მოყვარულთ: საადი შირაზელი (XIII ს.) და ჰაფეზ შირაზელი (XIV ს.). ამათ გარდა რამდენი სახელოვანი მწერლის სამშობლო იყო შირაზი, ვინ მოთვლის...

დიდ გოეთეს მიეწერება გამოთქმა: სპარსელებმა შვიდი პოეტი აღიარეს გენიოსად, მაგრამ რამდენი დარჩა მათ მიღმა ჩემზე უმჯო-

საადის მავზოლეუმი შირაზში

ბესიო. ამ შვიდეულში (რომელთა სიის შედგენა თავად სპარსელებს არც უფიქრიათ) ღირსეული ადგილი უკავია საადის, რომელსაც ასევე ღირსეული ადგილი დაუთმო გოეთემ თავის განთქმულ „დასავლურ-აღმოსავლურ დივანში“.

აი, ამ პოეტის მსოფლიო დღე აღინიშნება მიმდინარე წელს ირანსა და სხვა ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოში. ირანს ამ მხრივ გარკვეული ტრადიციები აქვს. ჯერ კიდევ 1934 წელს მთელი მსოფლიოს მასშტაბით პირველად აღინიშნა უდიდესი პოეტის ფირდოუსის დაბადების 1000 წლისთავი. ეს თარიღი გადაიხადეს საქართველოშიც. რაც შეეხება საადის, ყოველი წლის გაზაფხულზე ირანში დღესასწაულობენ მისი და ჰაფეზის პოეზიის დღეს, მაგრამ

წელს მას დამატებითი მნიშვნელობა ენიჭება. საქმე ის გახლავთ, რომ, თუმცა საადის დაბადების თარიღი ზუსტად დადგენილი არ არის, იგი მაინც XIII საუკუნის დამდეგს, კერძოდ, 1203 წელს, ივარაუდება. ამდენად, შეიძლება ითქვას, რომ წელს ჩვენ საადის დაბადების 800 წლისთავს აღვნიშნავთ.

***

შირაზის განაპირას, საადის ლარიბულ ნამოსახლარზე, ორმოცდაათიან წლებში აიგო მარმარილოს მავზოლეუმი „საადიე“, პოეზიის მოყვარულთა მოსაკითხი ადგილი. ძველი დროიდან მხოლოდ მღვიმეა შემორჩენილი და კვლავინდებურად მოჩუხჩუხებს პატარა ნაკადული. გარშემო კი ზამთარ-ზაფხულ ხარობენ ვარდის ბუჩქები. აქ რვაასი წლის წინ სასულიერო პირის ოჯახში დაიბადა აბუ აბდ-ალაჰ მუშრიფადდინ იბნ მუსლიჰადდინ საადი შირაზელი, რომლის სახელს მოგვიანებით პატივისცემის ნიშნად დაერთო ნოდება „შეიხ“ („მოდღვარი“).

საადი ადრე დაობლებულა (მის თხზულებებში ხშირადაა აღწერილი ობლის მწარე ხვედრი), მაგრამ რიგიანი განათლების მიღება მაინც მოახერხა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ბაღდადის ცნობილ სასულიერო სასწავლებელში („ნეზამიე“) გატარებული წლები, სადაც იგი სრულყოფილად დაეუფლა არაბულ ენას, რომელზედაც მშვენიერ ლექსებსაც წერდა, აგრეთვე გაიწაფა ყურანისა და ჰადისების (მუჰამადის ცხოვრების შესახებ არსებული გადმოცემები) ცოდნაში, გაეცნო ლოგიკის, მათემატიკის, ფილოსოფიის საფუძვლებს, თუმცა, როგორც თავად წერს, მეცნიერებით თავი არ მოუკლავს. მან ადრევე გამოამჟღავნა ლტოლვა პოეზიისა და მწერლობის სხვა დარგებისადმი.

XIII საუკუნის დასაწყისი კარგს არაფერს უქადდა ცივილიზებულ სამყაროს. ჩინგიზ-ყაენის ურდოები ქვას ქვაზე ადულებდნენ, ქალაქებისა და სოფლების ნაცვლად ნაცარტუტა რჩებოდა, დახოცილთა თავის ქალებისგან მთები იყო აღმართული. „ქვეყანა აიბურდა, როგორც ზანგის თმები“, დაწერს მოგვიანებით საადი. შირაზი სასწა-

ულეებრივ გადაურჩა განადგურებას. მისმა მბრძანებელმა საადიმმა ზანგმა (ფიქრობენ, რომ მის საპატივმცემლოდ დაირქვა პოეტმა საადიმმა, თუმცა თავისთავად სახელი „საად“ ნიშნავს „ბედნიერებას, ბედნიერ ვარსკვლავს“) დიდძალი ოქრო შეაძლია მონღოლებს და მით აირიდა საფრთხე. მაგრამ დიდი ხნით? საადიმ ეს არ იცოდა და დროებით გაცლა ამჯობინა, თუმცა ეს „დროებით“ მეოთხედი საუკუნე გაგრძელდა.

საადიმს თხზულებათა მიხედვით, რომლებშიც მრავლადაა ჩართული ავტობიოგრაფიული დეტალები, მისი ხანგრძლივი ხეტიანის მარშრუტის აღდგენა შეიძლება: ჰაჯი (მილოცვა) მექაში, სადაც კარგა ხანს დაჰყო ქააბას ქვასთან. შემდეგ მოდის დამასკო, ბაალბეკი, იერუსალიმის უდაბნო, სადაც ტყვედ ჩაუვარდა უკანასკნელ ჯვაროსნებს. ჰალაბელმა ვაჭარმა დაიხსნა იგი და თავისი ავზიანი ასული შერთო ცოლად, რაც ტყვეობაზე უარესი აღმოჩნდა. მოგვიანებით გაიხსენებს იგი ამ ეპიზოდს, როდესაც შეკითხვაზე, სად ისწავლე ასეთი წესიერი ქცევის წესებით, უპასუხებს: უზნეო და უნესო ადამიანებისაგან, რაც მათ ქცევაში არ მომწონდა, იმის საპირისპიროს ვაკეთებდით.

საადიმ ამ მეორე ტყვეობიდან გაქცევით უშველა თავს. XIII საუკუნის შუა წლებში, მრავლისმნახველი, „ცხელის და ცივის გამსინჯველი“ დაბრუნდა იგი მშობლიურ შირაზში. უკან მოიტოვა გაჭირვება, შიმშილი, დერვიშული მოხეტიალე ცხოვრება, სამაგიეროდ, ყოველივე ეს საფუძვლად დაედო მის მრავალმხრივ შემოქმედებას. უნდა ვიფიქროთ, რომ ლირიკულ ლექსებს (ღაზელებს) ის ადრეც თხზავდა (საბოლოო ჯამში მათ ოთხი „დივანი“ ანუ კრებული შეადგინეს), მაგრამ მთელი მისი ცხოვრებისეული სიბრძნე და გამოცდილება აისახა დაბრუნების შემდეგ სულ რაღაც ორიოდ წელიწადში შექმნილ დიდაქტიკურ თხზულებებში. 1257 წლით თარიღდება დიდაქტიკური ჟანრის მესხევი (პოემა) „ბუსთანი“ („ბაღი, ბოსტანი“), რომელიც 8000 ბეითისაგან (ორსტრიქონედი, მრჩობლედ) შედგება და ათ კარადაა დაყოფილი („სამართლიანობისათვის“, „ქველმოქმედებისათვის“, „სიყვარულისათვის“ და ა. შ.). თეორიული

მსჯელობა უხვად არის ილუსტრირებული სათანადო არაკეტიანი აფორიზმებით, ბრძნული გამონათქვამებით, მაგალითად, კარი პირველი „სამართლიანობისა და ქვეყნის განმგებლობისათვის“: მეფე უნდა იყოს პირველ რიგში სამართლიანი, საყრდენი უბედურთა და უპოვართა, მისი იმედის ხე მარად მნიფე ნაყოფით უნდა იყოს დახუნძლული, რადგან თუ მწყემსმა დაიძინა, ცხვარს მგელი დაგლეჯსო და სხვ. ამას მოსდევს ასეთი შეგონება: ერთხელ ვაჭარს ყაჩაღები დაესხნენ თავს. მან იყვირა, ყაჩაღი მაშინ თავხედობს, როდესაც მეფის მიერ დანიშნული წესრიგის დამცველნი ქალაჩუნებს ემსგავსებიან. შემდეგ მოდის ოცდაათამდე არაკი თუ ნოველა მეტნაკლები სიდიდისა, ოლონდ ერთიანი შესაბამისი შინაარსისა.

1258 წელს შეიქმნა ლექსნარევი რიტმული პროზით (საჯით) დანერილი „გოლესტანი“ („ვარდნარი“). თხზულების პროლოგში, წესისამებრ, საადი ასე აღწერს ამ წიგნის დანერის მიზეზს: ერთხელ ჩემს ძველ მეგობართან ერთად საერთო ნაცნობთან გავათიე ღამე. დილით, შინ გამგზავრების წინ, ჩემი მეგობარი ბაღში გავიდა და კალთა ვარდებით გაივსო თან წასაღებად. ვუთხარი, რად გინდა ეს სწრაფი ჭკნობისთვის განწირული მოჭრილი ყვავილები, ისინი ხომ ბუჩქებზეც კი დიდხანს ვერ ძლებენ. თუ გსურს, ისეთ „გოლესტანს“ („ვარდნარს“) შეგიქმნი, რომლის ყვავილებს შემოდგომის სუსხიანი ქარი ვერას დააკლებს და მისი უჭკნობი ვარდის ფურცლები მარად იყვავილებენ! – კეთილშობილმა უნდა აღასრულოს დანაპირები, – სიტყვა ჩამომართვა მეგობარმა და გადაყარა მოკრეფილი ვარდები. იმავე დღეს დავწერე ერთი თავი, ხოლო ვიდრე ბაღში ვარდები დაჭკნებოდნენ, აღვასრულე დანაპირები და მთელი წიგნი გავასრულე...

პროლოგის ეს სიტყვები ერთგვარად ეხმაურება „შაჰნამეს“ გენიალური ავტორის, ფირდოუსის განცხადებას: ლექსით ავაგე უმტკიცესი სასახლე ჩემი, რომელსაც ვერაფერს დააკლებს ვერცა წვიმა, ვერცა ქარი და ვერც მზის მცხუნვარება! გენიოსებს აქვთ ასეთი წინასწარმეტყველების უფლება. გავიხსენოთ ოვიდიუსი, პუშკინი, გალაკტიონი!..

„გოლესთანი“ რვა კარისაგან შედგება („მეფეთათვის“ რეიშთათვის“, „ბედით კმაყოფილებისათვის“, „სიყვარულისათვის“ და ა. შ.). აქაც თეორიულ განსჯას ზურგს უმაგრებენ სენტენციები, აფორიზმები, ბრძნული დარიგებანი და მრავალრიცხოვანი ცოცხალი საილუსტრაციო არაკები, რომელთაგან მრავალი ავტობიოგრაფიულ ხასიათს ატარებს. რიტმულ პროზას მარგალიტებივით ამშვენებს ჩანართი ლექსები არაბულ და სპარსულ ენებზე. ყველა ლექსი საადის ეკუთვნის. „გოლესთანი“ საადის თანადროული ცხოვრების მხატვრული ენციკლოპედიაა, ყოფითი სიბრძნე, პრაქტიციზმი, კაცთმოყვარეობა და მაღალი ჰუმანიზმი კონფორმიზმშია აღრეული, რაც ერთნაირად საინტერესო საკითხავად ხდის ამ წიგნს სხვადასხვა ფენისა და დონის მკითხველისათვის. იშვიათია ირანელი ან სპარსულენოვანი ადამიანი, ვინც ზეპირად არ იცოდეს ვრცელი ციტატები ამ თხზულებიდან („სახელის მოხვეჭა პირდაპირი გზაა უკვდავებისკენ“; „ვისაც სხვისი ტკივილი არ აწუხებს, კაცი არაა“; „ღმერთო, შეენიე ბოროტებს, კეთილები შენ უკვე შეიწყალე მით, რომ კეთილებად გააჩინე“ და სხვ.).

ვალმოხდელი საადი შირაზში გარდაიცვალა 1392 წელს. მისი ლამაზი სამარხის მოსანახულებლად მრავლად მოდიან მადლიერი მკითხველები. ზამთარ-ზაფხულ აფრქვევენ სურნელებას მაღალი ვარდის ბუჩქები, თითქოს ეჯიბრებიან „გოლესთანის“ უჭკნობი ვარდის ფურცლებს. შემთხვევითი არაა, რომ საადის სამარხის რკინის ჭიშკარზე მისივე სიტყვებია ამოტვიფრული: „საადის სიკვდილიდან ათასი წელი რომ გავიდეს, მისი საფლავიდან მხოლოდ სიყვარულის სურნელი ამოიფრქვევა!“ გასულმა რვაასმა წელმა დაადასტურა ამ სიტყვების ჭეშმარიტება.

***

გასაკვირია, მაგრამ მიუხედავად მრავალსაუკუნოვანი ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობისა, მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენს წინაპრებს თანაბრად აინტერესებდათ და თარგმნიდნენ საგმირო, სამიჯნურო თუ დიდაქტიკური ჟანრის თხზუ-

ლებებს („შაჰნამე“ იქნებოდა ეს, „ყაბუსნამე“, „ვისრამიანი“, „ბილიქნისი“, „ბილიქნისი“, „ლეილმაჯუნიანი“ თუ „ყარამანიანი“), მათ შორის ვერ ვხვდებით საადის შედეგებს.

საადის უშუალო თარგმანებს მხოლოდ XIX საუკუნის დასაწყისიდან ვხვდებით, როდესაც ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობის ნაკადი იზრდება და შრება ქართული მწერლობის რუსული და ევროპული ორიენტაციის გამო. თავის საინტერესო წერილში („მაცნე“, №1-4, 2000), თამაზ ჯოლოგუამ ყურადღება მიაქცია დიმიტრი ყიფიანის ცნობას, რომ საადი და ჰაფეზი სპარსულიდან უთარგმნია ალექსანდრე ჭავჭავაძეს. უფრო მეტი, იგი იმონებს „ცისკარში“ გამოქვეყნებულ მის მოთხრობას „თურქმენული ცხენი“ (№1, 1863), რომელშიც ერთი გმირი მიმართავს მოქიშპეს: „რაო, ალაიარ! ცუდ გუნებაზედა ხარ, განა? ვერც მე ვიყავ უკეთეს გუნებაზედ, ყარდაშ, სამარყანდიდამ რომ ეს შენ მოგყავდა. თქვესნავე საადის უთქვამს, რაც მაშინ მე მემართებოდა:

კაცი რომ ჰკვდება, ვერა ჰგრძნობს
ხორცისგან სულის განსლვასა,
უგონოდ მყოფი ყოვლად ჰსთმობს
სიცოცხლეს თვისსა მაშვრალსა.
მე კი თვით ვჰხედავ ჩემს სულსა,
მიამგზავრებენ, მტაცებენ,
და მე ცოცხალსა, ბედკრულსა
ალარც მკვლენ, არც მიწყალებენ.

თ. ჯოლოგუა ასკვნის: „ვინაიდან საადის პოეზიის სხვა მთარგმნელს ამ პერიოდამდე ჩვენ არ ვიცნობთ, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ სწორედ ესაა საადის ლექსის ჩვენთვის ამჟამად საინტერესო ალექსანდრე ჭავჭავაძისეული თარგმანი (ან მისი ფრაგმენტი. ყოველ შემთხვევაში, ამ საკითხის საბოლოო გარკვევა ჩვენი ირანისტების საქმეა).“

მართლაც, ეს საკითხი საგანგებო შესწავლას მოითხოვს. პროფ. დავით კობიძემ ყურადღება მიაქცია ალექსანდრე სარაჯიშვილისეულ თარგმანებს „გოლესთანიდან“, რომლებიც XX საუკუნის დასაწყისში გამოქვეყნდა ჟურნალ „ფასკუნჯში“ (№№5-8, 1909). აქ,

მცირე შესავლის შემდეგ, ყოველი თავიდან თითო არაერთი წელიწადი მოდებული. თარგმნისას მას ეხმარებოდა „სპარსულის ჩინებულად მცოდნე“ ალექსანდრე ქიშმიშოვი (ამის შესახებ იხ. ემა ლოლოძე, თსუ შრომები, ტ. 206, 1979 და ლიანა ფერაძე, ალექსანდრე სარაჯიშვილი, 1983).

სპარსულიდან ქართულად თარგმნას, ისევე, როგორც ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიის შესწავლას, სისტემატური ხასიათი მიეცა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსების პირველივე დღეებიდან (1918 წ.), რასაც დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა უნივერსიტეტის დამაარსებელი, თავად პეტერბურგის უნივერსიტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტის აღზრდილი ივანე ჯავახიშვილი (ზოგ დღეებამდე ვაიბოლიტიკოსს მიაჩნია, რომ აღმოსავლეთმცოდნე არ შეიძლება იკვლევდეს ქართველოლოგიურ დისციპლინებს).

უკვე ოცდაათიანი წლებიდან იწყება საადის თარგმნა. დიდი წვლილი ამ საქმეში მიუძღვის ირანში მოხვედრილ სპეციალობით ბულალტერს, ამბაკო ჭელიძეს (1878-1940), რომელსაც „სპარსთა ენისა სიტკობიან“ დააწყებინა მთარგმნელობა. მან ჯერ საადის ლირიკა თარგმნა, შემდეგ კი „ბუსთანი“ (1955 წელს შემოკლებით გამოქვეყნდა მაგალი თოდუას რედაქციით) და „გოლესთანი“ (1948 წელს გამოქვეყნდა დავით კობიძის რედაქციითა და წინასიტყვაობით).

ახალ საფეხურზე ადის საადის თარგმანის ხელოვნება მთარგმნელთა ახალი თაობის, სპეციალობით ირანისტების წყალობით. პირველ რიგში აღსანიშნავია დავით კობიძის ღვაწლი ამ მხრივ. მან არა მარტო შეისწავლა საადის შემოქმედება, არამედ თავიდან სრულად თარგმნა „ბუსთანი“ (გამოქვეყნდა 1964 წელს ირანის ისტორიის ცნობილი მკვლევრის გია ბერაძის მხატვრული გაფორმებით). საადის ლირიკა თარგმნეს მაგალი თოდუამ, ვახუშტი კოტეტიშვილმა, ნომადი ბართაიამ, გიორგი ლობჯანიძემ და სხვებმა.

და მაინც, ვფიქრობ, საადის უჭკნობი ვარდის ფურცლები ელიან ქართულ ნიადაგზე უფრო სრულად და სრულყოფილად გადმონერგვას.

ლადო მინაშვილი

**ნაშრომი მწერლისა და საზოგადოების
ურთიერთმიმართების აქტუალურ პრობლემაზე**

2000 წელს უნივერსიტეტის გამომცემლობამ დასტამბა პროფ. იუზა ევგენიძის „ნარკვევები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან“ (ნიგნი I, 360 გვ.). ნიგნში შევიდა ავტორის მიერ სხვადასხვა დროს შექმნილი ნაშრომები. იგი სამ ნაწილადაა დაყოფილი. ნიგნის პირველ ნაწილში (გვ. 5-97) შესული ნარკვევები ვაჟას გარშემო იყრის თავს და ერთიანდება საერთო სათაურით „ვაჟა-ფშაველა და ქართველი საზოგადოება“. მეორე ნაწილი (გვ. 98-274) მოიცავს XIX საუკუნის ქართველ მწერალთა: რაფიელ ერისთავის, დანიელ ჭონქაძის, ლავრენტი არდაზიანის, მამია გურიელის, ნიკო ლომოურის, ეგნატე ნინოშვილის ცხოვრებათა და შემოქმედებათა განხილვას. ხოლო მესამე ნაწილში წარმოდგენილი ნარკვევები მეოცე საუკუნის ორ პოეტს – ქართული პოეზიის დედოფალს ანა კვლანდაძესა და ტარიელ ჭანტურიას ეძღვნება.

ჩვეულებრივ, ნარკვევებისა და სტატიების კრებულთაგან განსხვავებით, როცა პრაქტიკულად ხდება ერთ ნიგნში თავმოყრა სხვადასხვა დროს შექმნილი ნაშრომებისა, იუზა ევგენიძე ერთ გარკვეულ მეცნიერულ მიზანს უქვემდებარებს. თავის ნარკვევებს და წიგნსაც მთლიანობას ანიჭებს, რაც თავისთავად გულისხმობს მკვლევრის დაძაბულ შრომას საკუთრივ ნიგნის შედგენის დროს, ბევრი რამის ახლებურ გადააზრებას, დამატებას და ა. შ. ნარკვევე-

ბში გატარებული საერთო მიზანი გულისხმობს ლიტერატურული მოვლენების, პროცესების განხილვას მწერლისა და საზოგადოების ურთიერთმიმართების ასპექტში; მკვლევრის მთავარი ამოცანაა, აჩვენოს „ქართული ცხოვრების წიაღში გაშლილი პროცესებისადმი, სრულიად გამორჩეულ სოციალურ-კულტურულ გარემოში მოღვაწე, ქართველ მწერალთა შემოქმედებითი აქტივობა, ხედვის სხვადასხვა წერტილიდან რანაირად დაინახეს, ასახეს და შეაფასეს ქართველი და საქართველო“ (3 გვ.). ეს ამოცანა უშუალოდ განსაზღვრავს წიგნის პირველ მონაკვეთს, რომელიც ვაჟა-ფშაველასა და ქართველი საზოგადოების ურთიერთმიმართებას ეძღვნება.

თავდაპირველად მკვლევარი ვაჟა-ფშაველას ფენომენზე მსჯელობისას გაბედულ და, ამასთანავე, ერთობ აქტუალურ ამოცანას ისახავს – დიდი მწერალი ნაიკითხოს დღევანდელ მტკივნეულ პრობლემათა კონტექსტში. როგორც ეროვნული, ისე ზოგადკაცობრიული მასშტაბებით აჩვენოს, თუ როგორ არის გენიალური ვაჟაჩენი ერის დიდი წინასწარმეტყველი და საკაცობრიო ფიქრთა მპყრობელი. სწორედ რომ ახლაც სჭირდება საგანგებოდ წინ წამოწევა დიდი მგოსნის პოზიციის ამოსავალს – ვაჟასთვის, როგორც პოეტისა და ქართველისათვის, სიცოცხლის საფუძველი სამშობლო ქვეყანა და მისი სიყვარულია.

ეროვნული ერთიანობის მეხოტბეა ვაჟა. მხოლოდ ეროვნული იდეალის ერთიანობა არის ქართველთა გადარჩენის პირობა. „ერს დააბერებს მხოლოდ მონობა“, – გვახსენებს ვაჟა და მკაცრად ილაშქრებს მონური ფსიქოლოგიის ტყვეობაში მყოფ ადამიანთა მიმართ. „ერის გადარჩენის ერთადერთ გზად ვაჟა სხვისი იმედით ცხოვრებას კი არა, საკუთარ ძალებზე დაყრდნობით, მოთმინებით, ტანჯვით მოპოვებულ თავისუფლებას სახავს“ (7). „თვით უპატრონეთ თავის თავს, ნუ იმედოვნებთ სხვებზედა“, – დღესაც გვაფრთხილებს ვაჟა. ვაჟას თქმით, ჩვენი უბედურების სათავე ის არის, რომ ჩვენი ახალგაზრდები „მოკლებულნი არიან ეროვნულ აღზრდას“. ისინი ქვაზიდემოკრატიული იდეებით საზრდოობენ; დე-

მოკრატია კი სულის უმაღლეს არისტოკრატობას გულისხმობს, როგორც „ჭემმარიტი თავისუფლების წყარო და ნიადაგია“ (8). ი. ევგენიძის თქმით, „ასე დგას დღევანდელი მღელვარე-პოლიტიკური ვნებებით დატვირთული საქართველოს ჭირისუფლად გენიალური ვაჟა და მისი პერიფრაზებით რომ ვთქვათ, „სამარიდანაც კი სამსახურს უწევს თავის ქვეყანას“ (9). ახლაც ქრისტიანულ სიყვარულს ქადაგებს ვაჟა, როცა შეგვახსენებს დიდ და ნათელ აზრს, „გიყვარდეთ, კაცნო, ერთმანეთი“.

ი. ევგენიძე ნაშრომში პრობლემებს წამოწევს არა მარტო ლიტერატურისმცოდნეობის, არამედ კულტურისა და ინტელიგენციის ისტორიის სოციოლოგიურ ასპექტში.

ი. ევგენიძე საგანგებოდ გახაზავს ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების კვლევის ისტორიის გათვალისწინების მნიშვნელობას ლიტერატურისმცოდნეობის თანამედროვე დონეზე. მიუხედავად იმისა, რომ არსებობს იოსებ ბოცვაძის მიერ შედგენილი სოლიდური ქრესტომათია-კრებული, მკვლევრის აზრით, მის გარეთ კიდევ დარჩენილია მეტად საინტერესო კრიტიკული მასალა, რომლის თავმოყრა და ქრესტომათიის მეორე წიგნად გამოცემა მომავლის საქმეა. თქმულის თვალსაჩინო მაგალითად ნაშრომში საგანგებო ანალიზის საგნადაა ქცეული კრიტიკოსის, ურნალისტის, მწერლის, ილია ჭავჭავაძესთან დაახლოებული პირის, გაზეთ „ივერიის“ ერთი თავკაცის, გრიგოლ ყიფშიძის ღვაწლი ვაჟა-ფშაველას პიროვნებისა და შემოქმედების შეფასების თვალსაზრისით. გრ. ყიფშიძე არა მარტო საგულისხმო მოგონების ავტორია ვაჟა-ფშაველას შესახებ, არა მარტო ისაა მისი დამსახურება, რომ ილია ჭავჭავაძის დღეს საყოველთაოდ ცნობილი აზრი შემოგვინახა ვაჟა-ფშაველაზე, არამედ მან საგანგებო და მყარი ინტერესები გამოავლინა ვაჟას, როგორც ხელოვანის შეფასების მხრივ.

ქართული სალიტერატურო კრიტიკის ისტორიის თვალსაზრისით განსაკუთრებით საგულისხმოა გრ. ყიფშიძის სიტყვა, თქმული 1915 წლის მაისში ვაჟასადმი მიძღვნილ საზეიმო შეხვედრაზე და ამ სიტყვის ტექსტის პუბლიკაცია სათაურით „ვაჟა-ფშაველა და მისი

შემოქმედება". ი. ევგენიძის შეფასებით, გრ. ყიფშიძის ალნიშნული სიტყვა და წერილი ერთი საუკეთესოა არა მხოლოდ იმ დროისათვის, არამედ საერთოდ. აქ დიდი გემოვნებით, ღრმა მიხვედრილობით, სავსებით მართებულადაა აღნიშნული ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების პრობლემატიკის მნიშვნელობა როგორც ისტორიული, ასევე თანამედროვეობის თვალსაზრისით. რაც მთავარია, აქ პირველად არის მოწინავე პოზიციიდან დანახული და შეფასებული ვაჟას პოეტური ენის მხატვრული ღირებულება, მისი ხელოვნების ზოგიერთი სპეციფიკური მხარე. საერთოდ, გახაზულია მისი, როგორც უაღრესად ეროვნული და მხატვრული მოვლენის მნიშვნელობა. აქვე არის მითითებული ვაჟას ფენომენის საკაცობრიო ხასიათზე.

ყველაზე დიდი ადგილი „ნარკვევების...“ პირველ ნაწილში (გვ. 33-68) ეთმობა ვაჟა-ფშაველას გრ. რობაქიძისეულ დახასიათებას. დიდი ხანი არ გასულა მას შემდეგ, რაც ჩვენს სინამდვილეში შესაძლებელი გახდა გრ. რობაქიძეზე მსჯელობა, მისი მდიდარი მემკვიდრეობის გააზრება. ი. ევგენიძე ერთ-ერთი პირველთაგანია, ვინც საგულდაგულოდ შეისწავლა გრ. რობაქიძის ლიტერატურულ-კრიტიკული მემკვიდრეობა და, კერძოდ, გრ. რობაქიძის შეხედულებანი ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების შესახებ. გრ. რობაქიძისათვის ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება საკვლევ ობიექტზე მეტი აღმოჩნდა. მწერალმა საკუთარი მხატვრული მიზანსწრაფვისათვის შემოქმედებითად უღლევი წყაროსთვალი იპოვა ვაჟას ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში.

მკვლევარი აჯგუფებს იმ პრობლემებს, რომლებზეც სხვადასხვა დროს ყურადღება შეაჩერა და წინ წამოსწია გრ. რობაქიძემ, უჩვენებს ურთიერთკავშირს სხვადასხვა დროს, განსხვავებულ ვითარებაში და სიტუაციაში მოწოდებულ შეხედულებებს შორის. აჯგუფებს მათ პრობლემათა მიხედვით და ერთგვარ სისტემურ სახეს აძლევს დიდი მწერლის ნააზრევს ისეთ პრობლემებთან დაკავშირებით, როგორცაა ვაჟას მრწამსის საკითხი, ხალხურ სიტყვიერება-

სთან და ქართულ კლასიკურ ლიტერატურასთან ვაჟას მიმართების პრობლემა, ფშაურ დიალექტთან და, საზოგადოდ, ვაჟას ენობრივ სამყაროსთან მიმართების საკითხი და ა. შ. ეს ის პრობლემებია, რომლებიც სადღეისოდაც აქტუალურობას ინარჩუნებენ. ი. ევგენიძის თქმით, გრ. რობაქიძე ის ავტორია, ვინც ვაჟა-ფშაველას პანთეისტობის შესახებ მოსაზრებას, რომელიც ადრე, როგორც ჩანს ილია ჭავჭავაძეს უნდა გამოეთქვა (ა. ლაისტი), გარკვეული დასაბუთება მისცა. მკვლევარი თვალსაჩინოდ უჩვენებს, თუ რა ზემოქმედება მოახდინა გრ. რობაქიძის მოსაზრებამ შემდეგ ცისფერყანწელებზე, კ. გამსახურდიაზე. ერთი სიტყვით, აღნიშნულ შეხედულებას ვაჟას მსოფლმხედველობაზე სათავეს სწორედ გრ. რობაქიძის ნააზრევით უდებს.

ი. ევგენიძე, სათანადო სიღრმით, სპეციალისტის შრომას ეწევა ლიტერატურისმცოდნეობის მომიჯნავე დისციპლინაში – ფილოსოფიაში და აკეთებს საგულისხმო დასკვნას, რომლის თანახმად, გრ. რობაქიძე პანთეიზმის ცნების გაგებისას უახლოვდება და იზიარებს დიდი გერმანელი ფილოსოფოსის ჰეგელის დახასიათებას. ჰეგელის მიხედვით, პანთეიზმი უაღრესად არაფილოსოფიური, სისტემურობას მოკლებული აზრთა დინებაა, განწყობილებრივი ბუნების და თუ შეიძლება იგი სადმე გამოვლინდეს, ეს ასე თუ ისე პოეზიის, ხელოვნების სფეროა (გვ. 46). თუ არ ჰეგელისეული გაგებიდან ამოსვლა, სხვაგვარად შეუთავსებელი იქნებოდა დიდი მგოსნის პანთეისტად გამოცხადება და, ამასთანავე, მის მრწამსად სიყვარულის პავლეესეული გაგების მიჩნევა. გრ. რობაქიძის მსჯელობის წარმმართველი ის აზრია, რომ ქრისტიანული სიყვარულია ქვაკუთხედი ვაჟას მსოფლმხედველობისა, რომლის საუკეთესო ნიმუში „გველისმჭამელი“ მინდიას ცხოვრებაა. გრ. რობაქიძე თვლის, რომ მინდიაში არის პერსონოფიცირებული ისეთი ადამიანის შინაგანი ცხოვრება, რომელიც წარმართული მსოფლგანცდიდან თავისუფლდება და ქრისტიანული სიყვარულის ყოვლისშემძლე იდეას აქცევს თავისი მოქმედების ლაიტმოტივად.

გრ. რობაქიძის ერთ უდიდეს დამსახურებად მკვლევარის მიერ ისაა ჩათვლილი, რომ იგი საგანგებოდ შეჩერდა მითოსურის პრობლემაზე ვაჟას შემოქმედებაში. მან ერთმა პირველთაგანმა წამოაყენა ეს საკითხი, რასაც შემდეგ არაერთხელ მიუბრუნდა ქართული ლიტერატურისმცოდნეობა. გრ. რობაქიძემ ერთ-ერთმა პირველმა მიუთითა იმაზე, რომ ვაჟა-ფშაველა მიმართავს მითთაქმნადობას, როცა გმირულისა და ისტორიულის ერთგვარ ტრანსფორმაციას ახდენს.

მკვლევრის შენიშვნით, მოგვიანებით გრ. კიკნაძის ნაშრომებში ღრმა ანალიზის საფუძველზე განსაკუთრებული სიცხადე და დამარწმუნებლობა აქვს შეძენილი ვაჟასეული მითოსური ხილვის არსზე მსჯელობას, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ სიახლოვეს ეს ანგარიშგასანევი მოსაზრებანი მაინც გრ. რობაქიძის მიგნებებთან ამულავნებენ. თუ გრ. რობაქიძის ნააზრევში მკაფიოდ ჯერ კიდევ არაა გამიჯნული მითოსური ხილვისა და მითოსური მასალის როლი და ფუნქცია ვაჟა-ფშაველას მხატვრულ სამყაროში. გრ. კიკნაძემ შემდეგ დამაჯერებლად დაასაბუთა, რომ დიდი ვაჟასათვის მითოსი შემოქმედებითი მასალაა, ხოლო მითთაქმნადობა – მხატვრული ხერხი, რითაც ის „ახალი დროის ხელოვნების რჩეულ წარმომადგენელთა ბადალი და უფრო გამორჩეული ხელოვანია და არა გენიალური პრიმიტივი, როგორადაც ეს აქვთ გააზრებული 20-იანი წლების მრავალ ქართველ მწერალს, ფილოსოფოსს და მათ შორის გრ. რობაქიძესაც, როცა იგი ნიკო ფიროსმანთან აწყვილებს ვაჟას სახელს“ (56).

ი. ევგენიძე ცალკე პრობლემად გამოყოფს, როგორც აღვნიშნეთ, ვაჟას ენისადმი გრ. რობაქიძის დამოკიდებულებას. გრ. რობაქიძემ მიიჩნია, რომ ვაჟას ფშავ-ხევსურული არ იყო პროვინციალიზმი, იგი, მისი აზრით, უფრო არქაიზმია („ენგადი“). მწერალმა კეთილსინდისიერად ისიც მიუთითა, რომ ეს აზრი პ. ინგოროყვამ გამოთქვა 1917 წელს მასთან საუბრისას. შემდეგ აზრი ვაჟას ენის არქაულობის შესახებ გაიმეორა კ. გამსახურდიამ. დაინერა სპეცი-

ალური წიგნიც ი. იმნაიშვილისა „ვაჟა-ფშაველა და ძველი ქართული ენა“. სინამდვილეში, ი. ევგენიძის მართებული შენიშვნით, გრ. რობაქიძიდან მოყოლებული ყველა ამგვარი მოსაზრების სათავე მხოლოდ და მხოლოდ ვაჟას ლიტერატურულ-კრიტიკულ ნერილებში და მის შემოქმედებით პრაქტიკაშია საძიებელი: კერძოდ, იგულისხმება ვაჟას ნერილები „მცირე შენიშვნა (პასუხად ბ-ნ პ. მირიანაშვილს)“, 1886 წ. და „ენა (მცირე შენიშვნა)“, 1901 წ.

ი. ევგენიძის დასკვნით, „მრავალი ათეული წლის მანძილზე ჩვენი ერის ავბედითი ცხოვრებისა და სამშობლოს მოშორებული მწერლის ტრაგიკული ხვედრის გამო, აქტიური მიმართება გრ. რობაქიძის ნააზრევისადმი ჩახშობილი იყო; როგორც ჩანს, ადრინდელი ინერციით და შემდეგში მიღებული მწირი ინფორმაციით ქართული ლიტერატურული სინამდვილე გულგრილი მაინც არ დარჩენილა ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების შესწავლის საქმეში სახელოვანი მწერლის ღვანლისადმი. ამას მოწმობს გრ. რობაქიძის მიერ ვაჟას გარშემო წამოჭრილ პრობლემათა აქტუალობა, ასევე მისი ნააზრევის კვალი და შემხვედრი მომენტებით თვალსაჩინო ქართველ ლიტერატურისმცოდნეთა ნაწერებში“ (გვ. 68).

წიგნის პირველი ნაწილი მთავრდება ნარკვევით „ძვირფასი მხოლოდ სული გვაქვს“, რომელიც ეძღვნება გამორჩეულ ლიტერატურისმცოდნეს, წიგნის ავტორის მოძღვარს გრიგოლ კიკნაძეს – მისი პიროვნებისა და ღვანლის წარმოჩენას საზოგადოდ ქართული მწერლობის შესწავლის და, კერძოდ, გენიალური ვაჟა-ფშაველას კვლევა-ძიების საქმეში. მადლიერი მონაფის, ი. ევგენიძის წვლილი გრ. კიკნაძის პიროვნებისა და მისი ნააზრევის შეფასების საქმეში კარგად არის ცნობილი. იგი არის ერთ-ერთი ავტორი გრიგოლ კიკნაძეზე მონოგრაფიისა, სარედაქციო კოლეგიის წევრი გრიგოლ კიკნაძის თხზულებათა ხუთტომეულისა და ა. შ. „ნარკვევებში...“ წარმოდგენილი ვრცელი წერილი იმ მხრივ არის განსაკუთრებით საინტერესო, რომ აქ საგანგებოდ ყურადღება გამახვილებულია გრ. კიკნაძის კვლევის პრინციპებზე და

მეთოდის არსზე, რითაც ავტორი იმ წინააღმდეგობასთან
სიათსაც ხსნის, რაც გრ. კიკნაძის კვლევის გზას ახლდა ჩვენში
და ის დაპირისპირებანი წარმოშვა, რომლებმაც დიდ მეცნიერს
ბევრი უსიამოვნება მიაყენა, თუმცა სულიერად ვერ გატეხა და
ქედი ვერ მოახრევეინა.

„წარკვევების...“ მეორე ნაწილი მოცულობით ყველაზე ვრცელია.
როგორც აღინიშნა, აქ შევიდა მე-19 საუკუნის ქართული მწერლო-
ბის თვალსაჩინო წარმომადგენელთა – რაფიელ ერისთავის, დანიელ
ჭონქაძის, ლავრენტი არდაზიანის, მამია გურიელის, ნიკო ლო-
მოურის და ეგნატე წინოშვილის ცხოვრებათა და შემოქმედებათა
განხილვა-დახასიათება. წიგნის ეს ნაწილი ყურადღებას იქცევს სა-
კითხთა ახლებური ინტერპრეტაციით, მაღალი პროფესიონალი-
ზმით, მასალის ოპერირების სიღრმით. ავტორი დიდი დამაჯერე-
ბლობით უჩვენებს, თუ ზოგჯერ რა არსებითი, შთაგონების, ბიძგის
მიმცემი როლი შეიძლება შეასრულონ ჩვენი ლიტერატურის შედა-
რებით უპრეტენზიო წარმომადგენლებმა თავიანთი პიროვნული ხი-
ბლით, ან საინტერესო მიდგომით სინამდვილისადმი, ან ცალკეული
გამორჩეული თხზულებით მწერლობის განვითარების ისტორიაში
და სწორედ ასე წარმოიდგინება ცოცხალი ლიტერატურული
პროცესები.

ერთ სარეცენზიო წერილში ძნელია სათანადო სისრულით მოვი-
ცვათ ყველა ის მომენტი, რაც ამ მრავალფეროვანი წიგნის ში-
ნაარსს განსაზღვრავს. მოცემულ შემთხვევაში შემოვიფარგლებით
რამდენიმე პრობლემის ახლებურ გადაჭრაზე მითითებით,
პრობლემებისა, რომლებიც ახლაც პოლემიკის საგნად არის მიჩნე-
ული და რომელთა გადაჭრისას ი. ევგენიძე უაღრესად საინტერესო
დამაჯერებელ არგუმენტებს წარმოადგენს.

პირველ ყოვლისა, ამ მხრივ ჩვენს ყურადღებას იქცევს ხალხო-
სწობის პრობლემა საზოგადოდ ქართულ სინამდვილეში და კერძოდ
კი ნ. ლომოურის ლიტერატურული მრწამსის საკითხი. ავტორი სა-
ჭიროდ მიიჩნევს, რომ კიდევ ერთხელ შეეხოს ქართული სინამდვი-

ლის გასათვალისწინებლად ხალხოსნობის არსსა და მის ნაირსახეობებს, რათა ამ ფონზე მკაფიოდ გამოჩნდეს რამდენად არის ნიკოლომოურის, როგორც ქართველი მწერლისათვის დამახასიათებელი ხალხოსნური მისწრაფებები, რამდენად შეესაბამება და გამოხატავს ხალხოსნური იდეა და ხედვა ქართული ცხოვრების შინაარსს.

რუსულ სინამდვილეში ხალხოსნური სულისკვეთების წარმოშობისა და განვითარების, ხალხოსნური თეორიების განხილვის საფუძველზე ი. ევგენიძე ასკვნის, რომ საკუთრივ რუსეთში, ხალხოსნობის სამშობლოში, მხატვრული სიტყვის სფეროში ვერ მოხერხდა იდეების სრული რეალიზაცია და, ბუნებრივია, კიდევ უფრო ნაკლებია ხალხოსნურ იდეათა გავლენის ძალა საქართველოში, სადაც ხალხოსნობა პირობითად თუ შეიძლება ეწოდოს იმ მოღვაწეთა საქმიანობას, რომლებიც ცდილობდნენ ნმ-იანელთაგან განსხვავებული თავიანთი პოზიცია შეემუშავებინათ; მაგრამ ეს მათ საბოლოოდ მაინც ვერ განახორციელეს და ეს გასაგებიცაა, რადგან ჩვენში არ არსებობდა არც სოციალური და არც კულტურულ-ფსიქოლოგიური ატმოსფერო იმისათვის, რომ ხალხოსნობას მყარი დასაყრდენი ეპოვნა. ნ. ლომოურს, როგორც ამას თვითონაც აღნიშნავს, „არაფერი აქვს საერთო იმ ნაროდნიკულ მოძღვრებასთან, რომელიც გლეხის კულტსა და იდეალიზაციას, თემური წყობის უპირატესობის, როგორც ადამიანთა სოციალური და თანასწორობის უტოპიური და თუ გნებავთ, ფანტასტიკურ-ილუზიურ წარმოსახვას ემყარებოდა“ (გვ. 183). მწერლისავე თქმით, მის შემოქმედებას საგნად აქვს „ტანჯულთა სიბრალული და სიყვარული და მათი შემწეობა და დახმარება“, რაც უაღრესად ფასეული პოზიცია იყო ხალხოსნებამდეც და, ბუნებრივია, მის შემდეგაც. ნ. ლომოურის ნაწარმოებებში არაფერია ისეთი, რითაც იგი შეიძლება მკვეთრად ემიჯნებოდეს ქართველ ნმ-იანელთა მიერ არჩეულ იდეურ გეზს ლიტერატურაში. ნ. ლომოურთან, ისევე როგორც სხვა ხალხოსნების სახელით ცნობილ ქართველ მწერლებთან, ხალხოსნური ტენდენციები უპირატესად გარკვეული თემებისადმი ინტერესში გამოიხატა.

გარკვეულ ლიტერატურულ მოვლენათა იმ საყოველთაო დაფასების ფონზე, რომელიც სადღეისოდ ერთობ აქტუალურად არის მიჩნეული და ზოგჯერ უკიდურეს ხასიათს, თვითმიზნურ შინაარსსაც კი იძენს, ერთი სიტყვით, მოდად და მომეტებულად უმეცრების თავშესაფარადაც იქცა, უაღრესად მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია ის პოზიცია, თვალსაზრისი, რომელსაც მკვლევარი ეგნატე ნინოშვილის ლიტერატურულ მრწამსთან დაკავშირებით ავლენს.

ეგნატე ნინოშვილის, როგორც მწერლისა და მოაზროვნის შესახებ ჩვენს სინამდვილეში განმტკიცებულია შეხედულება, რომლის თანახმად, ის, როგორც ხელოვანი, ილია ჭავჭავაძის ლიტერატურული სკოლის წარმომადგენელია, ხოლო, როგორც მოღვაწე – მარქსისტი, მატერიალისტი, ათეისტი (ს. ხუნდაძე, ს. ჭილაია, გ. ქიქოძე და ა. შ.). გამოდის, რომ ე. ნინოშვილი მწერალი უპირისპირდება ე. ნინოშვილს მოაზროვნეს. ასეთ შემთხვევაში არაიშვიათად იმარჯვებენ მწერლის „გაორების“ შესახებ ფეხმოკიდებულ იმ მიდგომას, რითაც თავის დროზე მარქსისტულ სამყაროში განიხილავდნენ, მაგალითად, ბალზაკის ან ლევ ტოლსტოის სააზროვნო და ლიტერატურულ ინტერესებს. ი. ევგენიძე ე. ნინოშვილის პუბლიცისტური წერილების („ძველი დავა ახალ ქერქში“, „უებარი საშუალება საქართველოს გამდიდრებისათვის“), ე. ნინოშვილის შესახებ არსებული მოგონებების საგულდაგულო ანალიზის საფუძველზე ასკვნის, რომ ე. ნინოშვილი დიდი ილია ჭავჭავაძის სულიერი მემკვიდრეა თუნდაც იმიტომ, რომ რომელიმე დაჯგუფების პარტიულ პროგრამას კი არა, მხოლოდ და მხოლოდ საღ აზრს, რა გინდა რა წიალიდან მომდინარეობდეს იგი, აძლევს უპირატესობას.

მკვლევრის დასკვნით, ე. ნინოშვილის ლიტერატურული მრწამსი და მისი საზოგადოებრივი პოზიცია ერთიანია, მთლიანია და მყარი. მისთვის საკუთარი სინდისის შინაგანი ხმის მიხედვით ცხოვრება იყო არსებობის ფორმა.

ყოველივე ამასთან დაკავშირებით, ეგნატე ნინოშვილის ადგილის გარკვევისას სავსებით მართებულია თვალსაზრისი, რომელიც

მას XIX საუკუნის დიდ ქართულ მწერლობას მიაკუთვნებს.

ნიგნის მესამე ნაწილი აერთიანებს ორ შესანიშნავ ნარკვევს თანამედროვე პოეზიის მშვენიერებაზე ანა კალანდაძეზე და გამორჩეული ხმის პოეტზე ტარიელ ჭანტურიაზე. ამ ორი პოეტის შემოქმედებათა ღრმა ანალიზის საფუძველზე მკვლევარი ქმნის მათ პიროვნულ პორტრეტებს, ახასიათებს მათ პოეტურ მრწამსს, შემოქმედებით ინტერესებს და განსახიერების მხატვრულ საშუალებებს. წარმოაჩენს იმ არსებითს, რაც მათი პოეზიის ღრმა ინდივიდუალური ბუნების გამოვლენას ემსახურება.

აღსანიშნავია, რომ ანა კალანდაძის პოეტურ ამობრწყინებას და დამკვიდრებას თავის დროზე ბრწყინვალე ნარკვევი უძღვნა გრ. კიკნაძემ. გრ. კიკნაძის კვალდაკვალ უკვე საქვეყნოდ აღიარებული პოეტის შემოქმედების მრავალფეროვნებას საგანგებოდ იკვლევს ი. ევგენიძე. ი. ევგენიძის თქმით, „რაც დრო გადის, სულ უფრო და უფრო იზრდება ანა კალანდაძის „პოეტური ტალანტის თაყვანისმცემელთა რიცხვი“, მათულობს გულწრფელი აღიარებაც, მაგრამ იშვიათი გამონაკლისის გარდა დღემდე მაინც ვერ მოხერხდა, რომ ანა კალანდაძის შედეგებით გამოწვეული ჭეშმარიტი მოხიბლულობა გადმოითარგმნოს აზრის ენაზე და მეცნიერული არგუმენტაციით წარმოდგეს. ესეც ალბათ, ანა კალანდაძის „პოეტური ფენომენის სირთულის მაუწყებელია“ და არა მხოლოდ კრიტიკოსთა ნაკლი (284). სწორედ აზრის ენაზე ანას პოეზიით მიღებული აღტაცების, იმ გრძობათა ლოგიკის ენაზე თარგმნის გაბედული ცდაა ი. ევგენიძის აღნიშნული ნარკვევი, რასაც ანას პოეზიის გაცნობა იწვევს.

ტ. ჭანტურიას პოეტური ეფექტის ღრმა, ფაქიზი ანალიზი არის, ასევე, მეორე ნარკვევის გამორჩეული ღირსება.

შეუძლებელია ერთ წერილში ნიგნის ყველა ღირსების არა თუ სათანადო წარმოჩენა, უბრალოდ დასახელებაც კი. აქ მხოლოდ ზოგიერთ ერთობ მნიშვნელოვან მომენტზე შევაჩერეთ ყურადღება. არ გვიცდია „მენუნისა“ და ყოვლის განმსჯელის თვალთ გაფაციცე-

ბით გვეძებნა ნაკლი, რადგან ვერა ნაკლის „აღმოჩენა“ ოდესმე ვერ გადაწონის იმ ღირსებებს, რაც „ნარკვევებს...“ გამოარჩევს ქართული ლიტერატურისმცოდნეობის თანამედროვე ფონზე.

ნიგნის ყველა მონაკვეთში ჩანს მისი ავტორის ერუდიცია, ანალიტიკურ-სინთეზური ნიჭი, მეცნიერულ გამბედაობასთან შერწყმული ტაქტი და სიფრთხილე, აზროვნებისა და შრომის მონესრიგებული და დისციპლინირებული ხასიათი, დიდი კეთილსინდისიერება სხვათა ნაღვანის დანახვის, აღიარებისა და სათანადოდ წარმოჩენის თვალსაზრისით.

ი. ევგენიძე კომპლექსურად იკვლევს ლიტერატურულ პრობლემებს. საგანგებო აღნიშვნის ღირსია მოსაზღვრე დისციპლინათა ფილოსოფიის, ესთეტიკის, ფსიქოლოგიის, სოციოლოგიის, საზოგადოების ისტორიის გარკვეულ მონაპოვართა საფუძვლიანი ცოდნა და შესაბამისად მომარჯვების უნარი. ხშირად იგი სპეციალისტის დონეზე იაზრებს ამ რიგის მასალას და ყოველივეს კი მარჯვედ უქვემდებარებს ლიტერატურისმცოდნეობით მიზნებს.

მეტად რთულია მხატვრული ფაქტის ანალიზი; ანალიზი არა იმგვარი, როცა ისე იშლება მხატვრული მთლიანობა, რომ მისი აწყობა შემდეგ პრაქტიკულად ვეღარ ხერხდება და ხელთ მხოლოდ სქემები გვრჩება, რომლებიც არა თუ გვაახლოვებს მხატვრულ ფენომენს, არამედ უსაშველოდ გვიშორებს მას. ი. ევგენიძის კვლევა ერთი თვალსაჩინო ნიმუშია იმისა, რომ მხატვრული სამყარო კი არ დაქუცმაცდეს, არამედ აზრის ენაზე ითარგმნოს, გაშინაარსდეს, გაცნობიერდეს ის ხიბლი, ზემოქმედების ძალა, რასაც ადამიანებს ანიჭებდა და მომავალშიც მიანიჭებს ლიტერატურა, ხელოვნება საერთოდ.

ამ ნიგნში ყველგან ტრიალებს გრ. კიკნაძის სული. ნიგნის წინასიტყაობაში ავტორიც საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ მისთვის ნიგნის შექმნისას და საერთოდაც „ერთგვარი პროსპექტის მნიშვნელობა ჰქონდა იმ მითითებებს, რასაც... ქართველ კლასიკოსთა მემკვიდრეობაზე სემინარებში მუშაობისას... გვაძლევდა პროფ. გრ. კიკნაძე“

(3). ხოლო ნარკვევებში „ძვირფასი მხოლოდ სული გვაქვს“ ი. ევგენიძის საგანგებოდ მსჯელობს დიდი ქართველი ლიტერატურისმცოდნის გრ. კიკნაძის სახელთან დაკავშირებულ სკოლაზე; სკოლაზე „იმ გაგებით, რომ გარკვეული თაობა მხატვრულ მოვლენათა ახსნისას იმარჯვებს გრ. კიკნაძის ხედვას, ავლენს მასწავლებლის თვალსაზრისზე დამყარებულ მიდგომას მხატვრული პროცესებისადმი, რაც ზოგჯერ მათი წერის მანერასა და ლექსიკურ-ფრაზეოლოგიურ ქსოვილშიც პოულობს გამოხატულებას“ (73). უნდა გარკვევით ითქვას, რომ ამ სკოლის ერთი აღიარებული, ღირსეული წარმომადგენელი არის იუზა ევგენიძე, რომელიც თავისი მეცნიერული პროდუქციით ამდიდრებს ამ სკოლის მონაპოვარს და ახალ პერსპექტივებს უსახავს მას.

ი. ევგენიძის წიგნის გამოცემით მკითხველმა საზოგადოებამ საჭირო და აუცილებელი სულიერი საზრდო მიიღო. აქვე ვიტყვით, რომ უნივერსიტეტის გამომცემლობა უახლოეს მომავალში მკითხველს მიაწვდის ნარკვევების მეორე ტომს.

2002 წ., აგვისტო.

**მნივნობართა ასოციაცია:
ფაქტები, მოვლენები, ღონისძიებები...**

2002 წელი

18 თებერვალი

მოენყო ვახუშტი კოტეტიშვილის წიგნის „ჩემი ნუთისლფლის“ პრეზენტაცია.

22 მარტი

მოენყო მხატვარ გიგა ზაალიშვილის წიგნის „დელ მარში - ერთი წელი ჩეჩნეთის ტყვეობაში“ პრეზენტაცია.

6 აპრილი

მოენყო მ. ლორთქიფანიძის, ო. ჯაფარიძის, ნ. ასათიანის, რ. მეტრეველის და ო. ლორთქიფანიძის ავტორობით გამოცემული „საქართველოს ისტორიის“ X კლასის სახელმძღვანელოს განხილვა.

30 აპრილი

მოენყო ლევან ჩიქვანაიას წიგნის „ნიჭის აპოლოგიის“ განხილვა.

22 მაისი

ჩატარდა მნივნობართა ასოციაციის მიერ გამოცემული არჩილ სულაკაურის ლექსების მინიატურული კრებულის „სიტყვილი სიტყვამდეს“ პრეზენტაცია.

18 ივნისი

მნივნობართა ასოციაციის დარბაზში მოენყო თანამედროვე ქართული ექსლიბრისის გამოფენა. გამოიცა საგამოფენო კატალოგი.

სექტემბერი

დაიწყო საქართველოს მნიგნობართა ასოციაციის, განათლების სამინისტროს და ი. გოგებაშვილის სახელობის პედაგოგთა კავშირის მიერ ორგანიზებული საქართველოს ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებისა და სკოლა-ლიცეუმების ბიბლიოთეკების დათვალიერება-კონკურსი დევიზით: „ბიბლიოთეკა – №1 კაბინეტი“.

15 ოქტომბერი

კულტურისა და ხელოვნების სახელმწიფო უნივერსიტეტთან ერთობლივად მოეწყო პროფესორ აკაკი ყულიჯანიშვილის წიგნის „კულტუროლოგიის“ პრეზენტაცია.

5 ნოემბერი

მოეწყო შეხვედრა მნიგნობართა ასოციაციის ყოფილ თავმჯდომარესთან, საქართველოს წიგნის სახელმწიფო პალატის დირექტორ რევაზ ლლონტთან, მისი დაბადების 70 წლისთავთან დაკავშირებით.

8 ნოემბერი

მნიგნობართა ასოციაციისა და თბილისის სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის პედაგოგიური უნივერსიტეტის ინიციატივით მოეწყო აზერბაიჯანელი მწერლის ყურბან საიდის რომანის „ალი და ნინოს“ განხილვა. განხილვაში მონაწილეობა მიიღეს პედაგოგიური უნივერსიტეტის, თბილისის ი. ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და გამომცემლობა „დიოგენეს“ წარმომადგენლებმა.

16 ნოემბერი

შედგა აკადემიკოს მარიამ ლორთქიფანიძის წიგნის „მეფე ბაგრატ მესამის“ პრეზენტაცია.

12 დეკემბერი

შედგა პროფესორ გურამ ბენაშვილის წიგნის „ლიტერატურული მედიტაციების“ პრეზენტაცია.

თბილისის რაიონული ორგანიზაციები

ისანი-სამგორის რაიონული ორგანიზაცია

* თბილისის ქალთა კოლონიაში მოქეწყო შეხვედრა პოეტ მზია ხეთაგურთან, რომელმაც პატიმარ ქალებს გადასცა თავისი წიგნები.

* გაიმართა პოეტი ქალის ნ. არსენიშვილის წიგნის „სიმაღლეების სევდის“ პრეზენტაცია.

* მოეწყო შეხვედრა მსახიობ კოტე მახარაძესთან, რომელსაც საფუძვლად დაედო მისი ახლად გამოცემული წიგნი „წიგნი ჩემს ცხოვრებაში“.

გლდანი-ნაძალადევის რაიონული ორგანიზაცია

* რაიონის ცენტრალურ ბიბლიოთეკასთან ერთობლივად მოეწყო შეხვედრა მწერალ დათო ტურაშვილთან.

აფხაზეთის რაიონული ორგანიზაცია

* „თავისუფალი თეატრის“ დარბაზში გაიმართა ახალგაზრდა პოეტ რობერტ მესხის პირველი კრებულის – „აპრილი უშენოდ“ პრეზენტაცია.

* 12 ოქტომბერს ქ. ზუგდიდში, I საშუალო სკოლის ბაზაზე ჩატარდა შეხვედრა – ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტ დავითთან.

* საქართველოს დამოუკიდებლობის დღესთან დაკავშირებით ჩატარდა ვიქტორინა-კონკურსი დევიზით „მშობლიურო ჩემო მიწავ“.

* თბილისის ყურნალისტთა სახლში მოეწყო შეხვედრა „პენტმარათონში“ გამარჯვებულ, სოხუმიდან დევნილ ახალგაზრდა ლიტერატორ გელა ჩქვანავასთან.

რაიონული ორგანიზაციები

ადიგენის რაიონი

* მარტში რაიონის ცენტრალურ ბიბლიოთეკასთან ერთობლივად

მოენყო ნიგნის გამოფენა – „დედავ, ცხოვრების დიდო საწყისო“

* ამავე თვეში ჩატარდა სალამო-შეხვედრა პოეტ შ. კელო-შვილთან.

ბაღდათის რაიონი

* 10 სექტემბერს დიმის ცენტრალურ ბიბლიოთეკაში მოენყო შეხვედრა მწერალ ოტია იოსელიანთან.

* ოქტომბერში ჩატარდა ჯ. ღვინჯილიას ნიგნის „ქართლოსის საფლავის“ განხილვა.

* სოფელ ფერსათის მნიგნობართა კლუბში ჩატარდა თემატური სალამო – „დედავ, სიცოცხლის დიდო საწყისო“.

* სოფელ წითელხევის მნიგნობართა კლუბში მოენყო შეხვედრა პოეტ ნ. კვეციძესთან.

გარდაბნის რაიონი

* გაიმართა გიორგი ლეონიძის ცხოვრებისა და შემოქმედებისადმი მიძღვნილი სალამო – „სამშობლო ჩემი გულისფეთქვაა“.

* მოენყო მწერალ ვალერიან ჩეკურიშვილის ნიგნის „ემშაკის ცეკვის“ განხილვა.

* რაიონულ გამგეობაში ჩატარებული ღონისძიება მიეძღვნა გამოჩენილ ქართველ პოეტს გრიგოლ ორბელიანს.

* რაიონის მნიგნობრები აქტიურად მონაწილეობდნენ ქართველ და აზერბაიჯანელ მოსწავლეთა ერთობლივ ღონისძიებებში.

მაისში „თამარობის“ დღესასწაულზე აზერბაიჯანელი მოსწავლეები ეწვივნენ ტაბახმელის საშუალო სკოლას, სადაც გაიმართა ნიკოლოზ ბარათაშვილისა და ნიზამი განჯელისადმი მიძღვნილი ლიტერატურული სალამო.

გურჯაანის რაიონი

* მაისში მოენყო მწერალ ზაირა არსენიშვილის ნიგნის

„ვა სოფელოს“ პრეზენტაცია.

* *ოქტომბერ-ნოემბერში* გაიმართა პოეტ იოსებ ნონე-შვილის ხსოვნისადმი მიძღვნილი ლიტერატურული საღამოები. ბიბლიოთეკებს გადაეცათ პოეტის წიგნი „ორბუთი“.

მცხეთის რაიონი

* *27 თებერვალს* მისაქციელის გამგეობამ საშუალო სკოლასთან ერთობლივად გამართა დავით გურამიშვილის ხსოვნის საღამო. მოსწავლეებმა წარმოადგინეს ლიტერატურული მონტაჟი. აქტივისტი მოსწავლეები დაჯილდოვდნენ წიგნებით.

* რაიონის კულტურის განყოფილებამ, ცენტრალურ ბიბლიოთეკასთან ერთობლივად, აღნიშნა ილია ჭავჭავაძის დაბადების 165 წლისთავი. პირველი და მეორე სკოლის მოსწავლეებმა წარმოადგინეს ლიტერატურული მონტაჟი.

ოზურგეთის რაიონი

* *15 ივლისს* ოზურგეთის ინდუსტრიულ-პედაგოგიურ კოლეჯში ჩატარდა ლადო ასათიანისადმი მიძღვნილი ლიტერატურული საღამო. რაიონის ენის პალატის გამგემ ნუგზარ ასათიანმა დამსწრეთ გააცნო ლადო ასათიანის რამდენიმე უცნობი ლექსი.

* *20 ოქტომბერს* ოზურგეთის მესამე საშუალო სკოლის მწიგნობართა კლუბმა მოაწყო „ცისფერყანწელთა ორდენის“ წევრის შალვა კარმელის ხსოვნის საღამო და აქვე შედგა პოეტის ახლად გამოცემული კრებულის „ბაბილონის“ პრეზენტაცია.

ონის რაიონი

* თებერვალში ჩატარდა პოეტ დანიელ ხახიაშვილის დაბადების 75 წლისთავისადმი მიძღვნილი საღამო-შეხვედრა. მოეწყო პოეტის წიგნების გამოფენა და შედგა მისი წიგნების – „სიზმარში საქართველო ვნახე“ და „ქართველ ებრაელთა დასახლება რაჭაში“

- პრეზენტაცია.

* მოენყო პოეტ მურმან ლებანიძისადმი მიძღვნილი სა-
ლამო.

* ჩატარდა გაზეთ „რაეოს“ რედაქციის მიერ გამოცემული ნი-
გნის „ლექსო, ზიარო გულისას“ პრეზენტაცია და მოენყო შეხვედრა
ამავე კრებულის ავტორ პოეტებთან.

ქარელის რაიონი

* მნიგნობართა რაიონულმა კლუბმა ჩაატარა ვიქტორინა თე-
მაზე - „ქართული წიგნის ისტორია“.

* წლის განმავლობაში ეწყობოდა წიგნის თემატური გამოფენები:
„ნიკო ლომოური - 150“; „ლადო ასათიანი - 85“,
„არჩილ სულაკაური - 75“, „ოთარ შალამბერიძე
- 70“.

რუსთავი

* *მაისში* გაიმართა მწერალ გივი ჯუხუას საიუბილეო სა-
ლამო.

* *სექტემბერში* მოენყო შეხვედრა პოეტ ჯანსუღ ჩა-
რკვიანთან.

წყალტუბოს რაიონი

* *სექტემბერში* ჩატარდა მწერალ ოტია იოსელიანის
ლექსების კრებულის „შორითი სიახლოვის“ პრეზენტაცია.

* სოფელ მალლაკის მნიგნობართა კლუბმა ჩაატარა მკითხველთა
კონფერენცია თემაზე - „წიგნი და რელიგია“.

* სოფელ გეგუთში გაიმართა საბავშვო წიგნის კვირე-
ული, აქვე ჩატარდა პოეტ ზურაბ კუხიანიძის პოეზიის სა-
ლამო.

ჭიათურის რაიონი

ქართული
ლიტერატურის
ქრონოლოგია

* 5 აპრილს ჩატარდა აპრილში დაბადებულ გამოჩენილი ქართველი პოეტების იოსებ გრიშაშვილის, ტიცვიან ტაბიძის, პაოლო იაშვილისა და მუხრან მაჭავარიანისადმი მიძღვნილი ლიტერატურული საღამო.

* 23 აპრილს ჩატარდა დიდი ინგლისელი დრამატურგის უილიამ შექსპირის დაბადების დღისადმი მიძღვნილი „შექსპირის საღამო“.

* 24 ნოემბერს ჩატარდა მურმან ლებანიძის დაბადების დღისადმი მიძღვნილი ლიტერატურული საღამო.

* 4 დეკემბერს ჩატარდა ნიკოლოზ ბარათაშვილის დაბადების დღისადმი მიძღვნილი ლიტერატურული საღამო.

* 5 მაისს შედგა მწიგნობართა ასოციაციის მიერ 2002 წელს გამომცემული მინიატურული წიგნების პრეზენტაცია.

მომზადა ლეილა ბარაბაძემ

შინაარსი

წიგნი და ცხოვრება

მიხეილ ქურდიანი, გალაკტიონოლოგიური ეტიუდები..... 3

დრო და აღამიანები

დარეჯან მინაბაძე, იონა მეუნარგია -

„ვეფხისტყაოსნის“ მთარგმნელი 11

გორის დარჩია, დაუცხრომელი მეცნიერი და მოქალაქე 25

წარსულის ფურცლები

ნოდარ ტაბიძე, „საქართველოს მოამბე“ 44

გივი მიქაძე, ქართულ სიძველეთა კვალდაკვალ..... 81

ჩვენი იუბილარები

დავით მჭედლური, ლექსის ქეშმარიტი ოსტატი

(სიმონ ჩიქოვანი - 100)..... 96

ვახტანგ ჯავახიძე, ანთოსივით (გურამ ფანჯიკიძე - 70)..... 104

აკაკი ბანაძე, მისი სიმდიდრე (თეიმურაზ ჯანგულაშვილი - 80)..... 110

ძიებანი

მიხეილ ქავთარია, ვახუშტი ბატონიშვილის ახალი ხელნაწერი..... 121

კალო ღელაყვა „წელითა მესტამზე მიხაილ

სტეფანეშვილისა უნგროვლახელისა“ 172

ბიბლიოთეკები და ბიბლიოფილები

ვანო ცარცვაძე, ბიბლიოთეკა და ელექტრონული

ტექსტების ცენტრი 195

გონდო ჩიკვაძე, ქართული კულტურის მოამაგე -

ფსევდონიმით „მნიგნობარი“ 207

გამოსათხოვარი

ალექსანდრე გვახარიას ხსოვნას 218

მსოფლიოს მერიდიანაზე

ალექსანდრე გვახარია, უჭკნობი ვარდის ფურცლები
(საადი შირაზელი - 800).....223

წიგნი... წიგნი... წიგნი...

ლადო მინაშვილი, ნაშრომი მწერლისა და საზოგადოების
ურთიერთმიმართების აქტუალურ პრობლემებზე 231

ქრონიკა

მწიგნობართა ასოციაცია: ფაქტები, მოვლენები, ღონისძიებები -
2002 წ. (მომზადა ლეილა ბარაბაძემ).....244

ქ.27.847

მნივნობარი

'03

საქართველოს ი. ჭავჭავაძის სახელობის
მნივნობართა ასოციაცია
თბილისი, რუსთაველის გამზ., 40/1. ტ.: 93-29-12; 93-31-79

საგამომცემლო განყოფილების გამგე შოთა კობიაშვილი
რედაქტორ-კორექტორი დარეჯან კაციტაძე

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 5.09.2003 წ.
ფორმატი 60X84 1/16

MTSIGNOBARI

'03

An annual Almanac of Bibliophiles has been issued since 1980 year, which tells us on books and book's authors, libraries and bibliophiles, researches in the world of books, old books and on bibliophiles of different countries and sides.

Editor-in-chief: **NODAR TABIDZE**

Painter: **ANZOR TODRIA**

Ilia Chavchavadze
Georgian Association
Of Book-Lovers

Tbilisi-2003

გზინდღვტჟი ცუ

აინყო და დაკაბადონდა „კოლორ პრინტში“
ტექსტი აანყო ნათია კუპრაშვილმა
დააკაბადონა ვია ჩხაიძემ

დაიბეჭდა შპს „ზავორიტში“

86

ი 2/1105

გასწორება

27-ე გვერდზე, ზემოდან მეცხრე სტრიქონში სიტყვის - დაპატიმრებამდე შემდეგ უნდა ჩაემატოს:
, 1947-1951 წლებში, გიორგი ლეონიძის დირექტორობის უამს, მუშაობს საქართველოს სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმის სწავლულ მდივნად. შინ დაბრუნების შემდეგ, 1956-1957 წლებში - საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ცენტრალური სამეცნიერო ბიბლიოთეკის მთავარ ბიბლიოთეკრად

(რედ.)

